

Jusuf Buxhovi

Nata e shekujve

Roman

(Botim i plotësuar)

....

1

Nikë Bardhit, bujarit të Përdrinit, papritmas i erdhi një letër nga Oborri i Principatës. Lartmadhëria e tij Balsha i Dytë, kërkonte me u marrë vesh të gjitha hollësitë rreth shterjes së kroit të Urës së Shenjtë. Në letër i bëhej me dije se në vend së shpejti do të arrinte një komision i Principatës që do të merrte në shqyrtim që të gjitha hollësitë rreth shterjes së kroit.

„Oborri dhe Lartmadhëria e tij pret me vëmendje të madhe përfundimin e drejtë të hetimeve, pasi që ato janë me interes të madh për tërë vendin“.

Letrën e mbushur me lagështi, të cilën në ditën e njëzet e një të muajit të tretë të motit të shenjtë njëmijë e treqind e tetëdhjetë e pesë e kishin sjellë nga Shkodra lajmëtarët e lodhur nga rruga e largët dhe e mundimshme, gjatëkohë e mbajti në dorë. Kërkonte që aty për aty të nxirrte prej saj shqetësimin e Principatës, që si i thuhej, e kishte mbërthyer pa masë Oborrin dhe gjithë vendin.

Ç’kishte vallë shqetësuese te një shterje e rëndomtë e ujit te një kroi, që mund të kthehej prapë ashtu siç kishte ikur?... Nuk kishte vallë vendi telashe edhe më të mëdha që nuk u shihej fundi?

Kësaj pyetje sikur nuk po ia gjente përgjigjen dhe sa më shumë që i sillej në kokë aq më i madh i bëhej hutimi e aq më i hapur dyshimi se prapa atij shqetësimi për ujin e kroit mund të fshihej ndonjë veprim djallëzor, nga më të ndërnuartit, me të cilat sikur ishin plot e përplot kohët kalimtare nëpër të cilat kalohej pareshtur...

Ç’është e vërteta, lajmin për shterjen e kroit të Urës së Shenjtë e kishte marrë para disa ditësh. Mikeli plak, si pa frymë kishte kërkuar me i tregue për një të papritur të jashtëzakonshme. Kur i dha leje me folë, plaku një copë herë ishte mundue me i nxjerrë ato që duhej me i thanë. Djersët që ia kishin kapluar ballin dhe njëfarë verdhimi që i kishte rënë fytyrës si hir i mortit, tregonin se ai ishte jashtë vetes.

“Qetësohu, i kishte thënë Nika, qetësohu. Mbase nuk ka plasë zezona?...“

„Ah, imzot, shterja e kroit të Urës sonë është zezonë shkuar zezonës...“

Me t’i thënë këto, plaku ishte shembur si i ngrirë. Në atë gjendje kishte mbetur një copë herë ndërkohë që Nika e kishte shikuar hutueshëm me parandjenjën e

keqe se tashmë kishte nisur t'i përplasej para diç e atij shqetësimi që i vinte nga jashtë.

Në atë ajgëtim të bëftë me të papriturën, edhe pse plaku, pasi kishte marrë veten, kishte kërkuar të falura, me ato që ia kishte thënë se nuk kishte arsye që punën ta merrte aq ngushtë meqë ujërat dhe lëvizjet e tyre nuk vareshin nga vullneti i njerëzve, Nika nuk kishte dashur ta pranonte shqetësimin, sado që thajse papritmas kishte nisë të fliste për njëfarë rrethi të mbyllur, ku ndodh përsëritja e të njëjtës për të shtuar se kjo nuk do të thotë se duhet ndejë duarkryq...

“Duhet me e kërkuë pikën ma të thellë të të menduarit prej nga të vërtetës mund t'i hiqet gënjeshtira dhe gënjeshtres t'i hiqet e vërteta... Që të panjohurës t'i shkëputet e njohura dhe që e njohura të mos ketë të panjohura... Me një fjalë, duhet me ndodhë një kthesë e përgjithshme...”

Këtu Nika ishte ndalur, jo vetëm pse plakun mund ta ngatërronte edhe ma me ato që ai fare nuk i kuptonte, por pse kishte frikë se edhe vet do të kurthohej shtigjeve, të cilat i shfaqeshin çastin që në kokë i silleshin më shumë pyetje se sa përgjigje.

Plaku që nuk ishte mësuar me e pa të zonë të fliste ashtu, pa lejen e tij, me një hurrpë kishte zbrazë shtambën e verës që i rrinte pranë dhe kishte marrë rrugën e derës. Në të dalë, me trupin jashtë dhe kokën brenda, që Nikës iu kishte dukur si e këputur, kishte çapitur diçka për njëfarë të lige që do të vinte doemos, ngase ishte shqetësuar shenjtëria... Plaku, po ashtu, thajse kërcënueshëm, kishte shtuar se emblema e Bardhëve nuk do të ishte më ajo që ishte.

Fjalët e plakut për shqetësimin e shenjtërisë dhe ato që mund të ndikonin dera e Bardhëve mos me qenë ma ajo që ishte, sikur ia bënë me dije se nuk ishte fjala për brengosjen për një krua që ai e merrte për të rëndomtë, por për ndonjë çështje të madhe me të cilën synohej ndonjë qëllim i caktuar, që doemos duhej të fshihej në atë mënyrë?...

Nga e kaluara kishte mësuar se ata që shkonin e vinin, herë nga lindja në perëndim e herë nga perëndimi në lindje, bënë çmos që, në atë mesokohën kalimtare, ku rëndom humbej edhe ajo pjesë e vogël e mëvetësimit, të lenin sa më shumë gjurmë, gjak, por edhe ngatërresa, të cilat assesi të tejkaloheshin që pastaj, në atë hapësirën që nga jashtë merrej si e askujt dhe e gjithkujt dhe për të shkuar mëtutje (pa marrë parasysh kahu dhe ana) gjithsesi duhej kaluar nëpër të, gjendja mbase e ngrirë dhe e rrudhur mbase edhe për me u pa ma mirë ato që synoheshin të sprovoheshin në një hapësirë të mbyllur ku dukej se asgjë nuk ndodhte, ku asgjë nuk lëvizte, e ku atij që vente pushtet sado të përkohshëm i lejohej gjithçka.

Kështu, ai kishte parë se shtjellës së huaj i ishte lënë hapësirë e pakufizueshme veprimi jo vetëm nga shkaku i mungesës së asaj që është dashtë me u ba dhe nuk ishte bërë, por edhe nga shkaku i tyre që ishin bërë dhe nuk ishte dashtë me u ba... Fjala vjen, ai mendonte se ajo që ndodhte me lojën e kalimit të besimit nga njëra kishë te tjetra, nuk duhej parë gjithaq si përpjekje të domosdoshme që kërkonte gjallimi në rrethanat e pasigurta dhe tepër të luhatshme për me u ruejtë ajo që mund të ruhej, por më tepër si një prirje që vullneti i ndërtimeve të brendshme t'i nënshtrohet sprovës së marrjeve të jashtme, pra përshtatjeve... Po ashtu, ai mendonte se edhe tirania gjuhësore dhe dhuna e saj, që ndodhte thajse pashkëputshëm, sa herë që ndërroheshin ata që shkonin e vinin dhe të parën gjë që bënë u sulleshin shkrimeve që gjenin për me i zëvendësue me të vetat, nuk do të merrte përmasat e kobshme sikur të mos pranoheshin me aq lehtësi shkrimet e të huajve, qoftë edhe për pak, që pastaj, preknin jo vetëm emrat dhe toponimet, por edhe çështjet e të

menduarit. Dhe ç' ishte më keq, tiranitë gjuhësore përherë kërkonin çmimin e gjakut nga ata që as nuk kundërshtonin e as nuk pengonin, por që pa të keq ngatërroheshin me sintaksa të huaja që e kishin vështirë t'i kuptonin nga shkaku se nuk e dinin as gjuhën e vet, të cilën e mbanin në përmasat e përdorimit të brendshëm fare të thjeshtësuar, gjë që pastaj mallkimin e herezisë, që me asgjë nuk e kishin merituar, ua hiqnin sa ora ata që vinin, që sapo vendoseshin, i shpallnin misionarë dhe të martirizuar për gjuhën e tyre.

Ky cikël tragjik dhe tepër fyes, thuajse nuk kishte pasur fund ngaqë nuk i kishte kursyer as ata që rrinin manash dhe mendonin se kështu do t'u binte më mirë, e nuk i kishte kursye as ata që pandehnin se me anën e mbylljes dhe të përshtatjeve diçka megjithatë mund të shpëtohej çoftë edhe si e rrudhur.

Nika kishte bindjen se ashtu kishte ndodhur jo vetëm pse kundërshtarët kishin qenë të fortë, dhe pse ata kishin përdorur gjithfarë mënyrash për ta mbajtur gjendjen si ishte, por kishte ndodhur ashtu edhe pse kishte munguar përpjekja e kundërvënies veç e veç e bashkarisht, pse kishte munguar gatishmëria e të menduarit dhe e të vepruarit ndryshe, e mbi të gjitha kishte ndodhur kështu pse askush nuk kishte bërë përpjekje sado të vogla për me e kuptue fuqinë e vet dhe për me e përdorë atë sado pak në dobi të mbrojtjes së hapësirës së lirisë... E gjitha, e gjitha kishte ndodhur nga mungesa e vullnetit për fuqi.

Të kuptuarit e kësaj gjendjeje Nikën e kishte shkallmuar ma shumë se pesha e kobit dhe tagra e rëndë që asaj aq gjatë dhe aq shumë i ishte pagur... Andaj, sëmbimi që i vinte nga brenda, i thoshte se edhe ai do të merrte pjesë në mëkatën e shtresuar të atyre që kishin bërë jetën e njëtrajtshme dhe të mjerë të të nënshtruarve, nëse nuk do të ndërmerre diçka që gjendja të ndryshohej.

Por, si do ta ndryshonte atë gjendje kur atë me pa dëshirë e kishin mbërthyer për fronin vogël të një vendi po ashtu të vogël, i cili të qenit e kishte lidhur me përmasat e vasalitetit ndaj të mëdhenjve, pra të atyre, që sa ishin e sa nuk ishin, që hynin e dilnin pa pyetur fare, por që edhe kur ndonjëherë për pak mungonin, hija tyre u rrinte si akullnaje përmbi?...

Kjo, megjithatë, sikur ia bënte me dije kobin që e pret atë që guxon të mendojë ndryshe për ato që nuk duhej të ndryshoheshin, veçmas atë që do t'i shkonte mendja se edhe në rrethanat e fronit sado pak mund të dëgjohet urdhri i shpirtit dhe ato që i përkasin lirisë.

Tek e fundit këtë mëdyshje, a nuk ia kishte thënë këtë edhe peshkopit të Zymit kohë më parë në verandën e epërm, kur ai pas dëgjimit të vëmendshëm, i bërë mumie, i ishte përgjigjur se shëndeti i shpirtit ishte detyrë mbi detyra, por si çështje e madhërishe që ishte, rëndom binte ndesh me parimet e pushtetit çfarëdo qoftë ai...

“Shpirti dhe pushteti nuk shkojnë bashkë biro”, i kishte thënë peshkopi plak... “Ai që mëdyshet këto t'i pajtojë doemos se dështon...”

Mendja ia tha se mund të ishte pikërisht „ngulmimi i thirrjes së shpirtit“ dhe i drejtpeshimit që lidhej me të, e cila i ishte qepur aq shumë kohëve të fundit dhe e kishte shprehur haptas edhe ku nuk duhej, që e kishte shqetësuar Principatën për aq sa t'i niste me ngut drejt bujarisë komisionet e ndryshme bashkë me hetuesit dhe nënhetuesit, me hulumtuesit dhe gjurmuesit, dhe të tjerë për me veprue sa ma shpejt që të pengoheshin përmasat e herezisë, që ndonëse e strukur brenda një bujarie „të dëgjueshme“, mund të kthehej në ndonjë kryeneçësi e cila pastaj do të shtrihej edhe në bujaritë, zhupanitë dhe kapëdanitë tjera, që një ditë të arrinte deri në Oborr?

Ky mendim, që assesi t'i ndahej, sikur e barti nga dhoma dhe e hodhi sa ora para dyerve të mëdha të Kështjellës, ku rrinte pllaka e gurtë me emblemën që ishte shenjë e derës së tij që nga koha e themelimit të bujarisë së lirë të Përdrinit dhe pa

mëdyshje se ngërthente shumëçka të asaj që mund të merrej si shprehje e hapur, por edhe e fshehur e atij preokupimi që niste nga hapësira e mëvetësisë dhe shkonte kah liria e shpirtit.

Të ftohtit, që e preu, sikur ia ktheu mendimet në anën e kundërt, kah vetvetja tek të kuptuarit e asaj se megjithatë ishte pjesë e një shtjelle të pandalshme, që jo vetëm që nuk i pranonte ndryshimet, por ato i bënte edhe më të paprekshme dhe më të ngrira nga shkaku i drojës se mund ta dëmtonin por edhe rrezikonin të qenit e saj ndryshe?

Ujkonja, që rrinte përfundi, në reliefsin e ngrirë në gur të emblemës sikur e shikonte kërcënueshëm dhe i thoshte se ishte aty me pengue çfarëdo përdhosjesh që mund t'i bëhen fronit, çoftë edhe nga bartësit e tij, por që me atë gjuhë të heshtur, nuk e kishte të qartë se çfarë nënkuptonte në të vërtetë ajo: heshtje me pajtim ndaj atyre që vinin e shkonin, apo kundërvënie çfarëdo qoftë ajo të ndryshohej gjendja?

I dëshpëruar, shikoi Pirgun e lartë me kokën e ngritur jashtë mureve të rrudhura, dhe sesi mendja i tha se kishin të njëjtin fat, të mbeteshin të pakënaqur, por të pafuqishëm që barrën e saj as ta mbanin përbrenda e as ta derdhnin jashtë...

Një copë herë ndeji ashtu i ngrirë përderisa hetoi se terri i thellë po e shpion hapësirave të ngatërruara tmerrësisht, ku mendja i shtronte shumë pyetje dhe nxirrte pak apo aspak përgjigje.

Kur u kthye në dhomë iu bë se iu përplasën furishëm fjalët e shkëputura të plakut Mikel, të cilat ajgëtonin shqetësim të paparë.

“Familja jonë është ne rrezik të madh... Mund të rrënohet ajo që me aq mund e kanë ruajtur gjyshërit dhe stërgjyshërit... Pa ujin e kroi të Urës së Shenjtë Bardhët bëhen të paqenë... Mos lejo që munda qindravjeçar të shkojë kot... Mos lejo me u përsëritë kobi!...”

O zot, oshtiu Nika gjithë dëshpërim, si mundet me u mbrojtë ajo që nuk frymon?... Si?... Në gjysmëterrën e flashkët që po darovitej nga agsholi i mëngjesit, po i shihte t'i përvijonin përpara gjyshër e stërgjyshër, kapedanë dhe bujarë, disi të thyer dhe të lodhur pa masë, që sikur ishin aty që të kuptonte më mirë se ç'mallkim i gjen ata që i nënshtrohen peshës së fronit pa guxuar t'i shtonin apo t'i mungonin gjë, dhe, si nënçmohen ata që i përcjellin me sy ardhje-shkuarjet e të huajve, që vinë të pafuqar herë nga njëra anë e herë nga tjetra pa pyetur se ka apo nuk ka ai vend zot...

Çuditërisht, ata heshtnin, por ishte pikërisht heshtja shurdhe që ua shpalonte mundimet dhe ato që ata i kishin mbajtur të ndrydhura stis gjeneratë pas gjenerate... Nuk dua mëshirë, desh t'u thoshte... Kryqin do ta bart, po që nevoja, njëmijë vjet dhe përgjithmonë, jo nga besimi, por nga mallkimi që i zë ata të cilët nuk përpiqen me e zgjerue hapësirën e lirisë... Nuk dua mëshirë, nuk dua...

Fjalët, që nuk e dinte me tamam se i vinin nga mendja lëmshe apo ia thoshte një tjetër që i rrinte brenda dhe pareshtur e shtynte në luftë me vetveten, praninë e flashkët të fisit dhe të farefisit ia bënte të tejdukshme sa një çast ata nuk u panë më. Dëshpërueshëm vërejti se mugëtira e parë ia shpaloste përmasat e njëmendësisë së bezdisshme nga e cila do të ikte me dëshirë, ngase kartat e mëdha përpara dhe pergamenat e shumta në murin ballor bashkë me stemat dhe emblemat që mbanin të mbërthyer në kornizat e tyre zogj dhe kafshë grabitqare serish po ia bënin me dije gjendjen e vasalitetit që lidhej me shkuarje-ardhjet e pafundëta të princave të ndryshëm, por edhe ia përkujtonin atë farë zbrazëtinë shurdhe dhe kotësinë e çuditshme që përvijohet në Përdrin sa herë që për pak harrohet nga të huajt.

Drita që po hynte nga dritarja që shikonte nga pjesa e bjeshkës, sakaq dukej se bishave të emblemave u jepte njëfarë gjallërie të frikshme sa që iu bë se ato po

lëviznin ngadalë dhe i kërcënoheshin njëra-tjetrës. Kështu, luani i Venedikut kërkonte ta shqyente ujkonjën e Balshajve, shqiponja e Thopijajve hapte krahët për me e gllabërue pëllumbin e Progonit... Vetëm kur rrezja e parë e diellit që shkrepri nga maja e Pashtrikut dhe preku kryqin e rrëzbitur të Princit mbi oxhak (i kishin thënë se ishte aty që nga koha e ardhjes së parë dhe të vetme të Progonit të Prizrenit në kështjellë), pa se bishat dhe shpezët grabitqare rrinin të ngrira në emblemat e tyre, pikërisht aty ku gjithnjë i kishin mbjellë frikë dhe kur ishte fëmijë, Mikeli që ia hetonte mundimin i thoshte se ndodhja midis bishave ishte e domosdoshme, në mos për tjetër, atëherë për me e mësue të hetuarit e peshës së egërsisë (të keqes) që ndodhet te secili, pale se ajo te shumëkush nuk vërehet, ose edhe kur kjo ndodhë asaj i lihet hapësirë e lirë deri në nënshtrime... Plaku pastaj i fliste për njerëz që kishin shpirtin e bishave dhe bisha që kishin virtytet e njerëzve.

„Froni, biro, në të shumtën kërkon hujet e bishës...”

I tmerruar nga përfytyrimi i njeriut-bishë, Nika kërkonte që Mikeli t’i fliste diçka për dragoit që dalin nga nëntoka dhe ndezin qiellin për ta zbardhëlluar hapësirën e tmerrshme...

„Edhe ata shkatërrojnë“, ia thoshte plaku.

„Nuk gjendet ndonjë send që nuk kall apo që nuk shkatërrohet“, e pyeste dëshpërueshëm dhe zinte sytë me duar për me u shpëputur nga gjërat që i vinin të trishtueshme.

„Për fat të keq jo“, i thoshte ai dhe largohej pasi ia lente librin e kronikës, të cilin mëngjes për mëngjes, duhej t’ia dërgonte të ungjit, Kapedan Nikollës, i cili sapo e puthte mbulesën e trashë në të njëjtin vend dhe në të njëjtën mënyrë, i thoshte se „aty ishte shpirti i tyre, i derdhur gjeneratë pas gjenerate“ dhe se, „të shkruarave që ishin aty duhej besuar me gjithë zemër pa e qar mendjen se të ndodhurat mund të ishin ndryshe“.

„Këto shkrime, mund të plotësohen por assesi të ndryshohen... Besimi në to është besim në vetveten...”

I ungji nuk e çonte mëtutje, pos që e vente librin e kronikës në pjesën ballore të dhomës, prej nga pastaj në mbrëmje, plaku Nikollë e merrte dhe ia lente pranë me shpresë se ai një ditë do të thellohej në ato që gjendeshin brendapërbrenda koreve të trasha që duhej t’i lexonte patjetër para se të ulej në fron.

Rituali i detyrimisë, librin që një ditë medoemos do t’i afrohej, ia bënte të ftohtë, por, në tjetrën anë, ia kishte shtuar kureshtja për fatkeqësinë e kronistit nga shkaku se mendja ia thoshte se ai e kishte pësuar çastin që ishte futur nëpër bibliotekat dhe arkivat e Raguzës, të Venedikut, të Romës e Kostandinopojë, ku kishte parë shumë të panjohura dhe kishte takuar shumë të vërteta që duhej të mbeteshin të ndryra përgjithmonë.

Nga ato që ishin pëshpëritur si thashetheme rreth kronistit fatkeq, i cili nëpër botën e pafundme me aq zell kishte gjurmuar rrënjët e familjes së Bardhëve deri te ngritja e saj në shkallën e kapedanisë, mund të kuptohej se Strazimiri i Raguzës, diku në ndonjë bibliotekë të madhe apo arkiv kishtar të botës së kryqit, kishte parë një libër-pergamenë të shkruar në gjuhën që flitej nëpër vendet e Tokës së Lashtë, që sipas kronistit duhej të nxirrej prej andej medoemos për me u ruajtë në Kështjellë. Me të jo vetëm që plotësohej kronika por edhe i vihej themeli arkivit të vendit.

„Ky libër pasqyron shpirtin dhe qenien tuaj të shkapërderdhur... Për ju ky është i vlefshëm sa ari i botës, por edhe i rrezikshëm si murtaja...”

Flitej se kapedan Pjetri i kishte thënë kronistit fatkeq se librin duhej ta sillte medoemos pa marrë parasysh florinjte që duhej derdhur për të, por po ashtu, nga ana tjetër dyshohej se mund të ketë qenë ai që e kishte kurdisur vrasjen e kronistit nga

frika se shfaqja e librit do t'ia acaronte marrëdhëniet me Nemanjajt rasianë, të cilët, pas kalimit në ortodoksi ndiqnin si armiqësore çdo gjurmë të shkrimeve latine.

Ata që mendonin se Strazimiri mund të ishte vranë rrugës me urdhrin e kapedan Pjetrit, thoshin se kjo nuk ishte bërë as nga frika e Nemanjajve e as nga telashet e mundshme me ndonjë princ tjetër që mund të vinte, por më shumë ishte bërë nga dyshimi se libri tepër i çmueshëm, për njëren apo tjetren arsye, udhës do të mund t'i binte në dorë ndonjë armiku, andaj Kapedan Pjetrit mund t'i kishte shkuar mendja se ai libër duhej të mbetej i strukur dhe i padiktueshëm aty ku ishte për me pritë kohë më të mira, dhe se kjo kishte qenë arsyeja e vetme që Strazimiri duhej të shkonte në atë botë sa më parë.

Kishte edhe aso që mendonin se vrasja nuk ishte bërë as me dijen e as me urdhrin e Kapedan Pjetrit, ngase ai mezi kishte pritur atë dëshmi, por vrasjen e kishin kurdisur agjentët e shumtë të Principatës, të cilët mund të mos kishin ditur gjithaq për librin e jashtëzakonshëm, por bazuar në shumën e florinjve që kishte marrë i huaji si shpërblim, kishin dyshuar se ai njeri patjetër se ishte ngarkuar me ndonjë punë të dyshimtë diku nëpër botë që mund të binte ndesh me interesat e Principatës.

Sidoqoftë, rituali i ballafaqimit me kronikën dhe ato që kishte dëgjuar për kronikun fatkeq, Nikës ia plotësonin edhe më shumë bindjen se jetonte në një kohë që mund të quhej e pakohë, me gjithfarë kornizash të mbyllura të cilat jo vetëm që nuk bënte të kaloheshin, por edhe të menduarit përtej tyre sillte doemos kob. Kjo ndjenjë dëshpëruese, hove-hove sikur e mbushte me një fuqi të papërshkrueshme që e cyste të ndërmernte diç për ta përballuar njëtrajtshmërinë mbytëse në të cilën druate se mund të mbetej përgjithmonë.

Por si mund ta ndryshonte gjendjen e nderë që nuk ishte as dritë e as terr, që nuk ishte as jetë e as vdekje?...

Para kësaj mëdyshje ndjehej i pafuqishëm dhe i paqenë, i dalë jashtë kohës dhe hapësirës.

Në hakërrimin e kësaj thatësie mendore gjithnjë e më shpesh i ndërli dhej kronika e Kështjellës sikur ta kishte shkruar dhe rishkruar sa e sa herë, sikur të kishte qenë ai që kishte shkruar nëpër arkivat dhe katakombet e botës për me i pa ato që nuk duhej t'i shihte dot, që sikur gjatë atyre hulumtimeve kishte njohur pjesën e ndaluar të jetës brendapërbrenda mureve të mbyllura të Kështjellës e gjykuar që të mos i njiheshin kurrë përmasat e vërteta, e të tjera e të tjera... Kjo madje ia bënte me dije se identifikimi i çuditshëm me ato që i merrte për të huaja, kishte të bënte me atë se edhe ai, deshi apo nuk deshi, i takonte shtjellës së njëjtë, që përsëriste ngjarjet dhe kohët, që çdo gjë e kthente të pikënisja, e cila bënte që ato që kishin ndodhur dje të ndodhnin prapë në të njëjtën mënyrë dhe me të njëjtat pasoja, pa ndikuar që ngjashmëria të ishte rastisje.

Trysnia e ndërli dhej mendore me atë që i rrinte aq pranë por që dëshironte ta mbante aq larg, bëri që më në fund me iu afrue kronikës së Kështjellës, edhe pse kishte frikën se më pastaj do të mbetej i dëshpëruar përgjithmonë... Hamendja e shkurtër e përmbushur me përfitim e Strazimirit fatkeq, që mund të ishte vetë i përsëritur dhunshëm nga koha në kohë, gishtave të lodhur po ua merrnin forcën, që të mbanin kopertinat e trasha të librit prej të cilave i vinte një ftohtësi e çuditshme, që sikur kishte për qëllim t'ia rikthente largësinë, që ndjente për vitet të tëra sa herë që Nikolla ia lente pranë librin siç e kërkonte zakoni... Megjithatë, me mundimin e një ngulfatje të papërshkrueshme hapi faqen e parë në të cilën ndeshi shënimin hyrës:

Kronikë e familjes së Bardhëve,

*zotë të Tokës së Lashtë,
E shkruar në gjuhën latine
nga Strazimiri i Raguzës
me urdhrin e Madhërisë së tij
PJETRIT
midis viteve 1180 - 1198*

Një copë herë i shikoi shkronjat lakadredhe që i dukeshin si të dala nga ndonjë kohë e shkëputur e harruar në ndonjë hapësirë të megjullueme. Dhe sa më shumë që i shikonte, i bëhej se po e shihte t'i formësohej kronisti fatkeq i rrasur me morinë e letrave, me të cilat kishte kaluar kohë e kohë, që së fundi ia kishin ngrënë kokën. Në atë përvijim të turbullt, ishte i bindur se tashmë Strazimirin e kishte pranë dhe po mendohej t'i thoshte diçka që mbase nuk ishte në kronikë apo që mund të kishte të bënte me vdekjen e tij?... Deshi t'i thoshte të mos fliste ngase i dinte të gjitha, se shpjegimet dhe ndriçimet e lëndonin madhështinë e tragjikes, por pjesët e zërit, që i mblidheshin si tinguj të shkapërderdhur dhe të thyer në njëmijë thermi, po i ndërlihdeshin furishëm sa një çast ia formësuan një zë të akull që po i thoshte se si në ditën e tetëmbëdhjetë të motit të shenjtë të vitit 754, ushtaraku i fuqishëm Mihal Bardusi, i treqind e pesëdhjetë e treti në radhën e shkëlqyer të Perandorit të fuqishëm të Bizantit, Kostandinit të Pestë, për merita të jashtëzakonshme luftarake shpërblehet me tokat e kishave në të dy anët e lumit Drin diku në Tokën e Lashtë. Ushtarak Mihali, në fillim, dukej se nuk ishte gjithaq i kënaqur që të merrte në pronësi tokat e kishave të rrënuara nga lëvizja e madhe e ikonoklastëve e filluar dyzet vjet më parë në kohën e perandorit të famshëm Luani i Tretë, i cili pat shpallur dekretin e tmerrshëm kundër adhurimit të ikonave, që me të shpejt solli te shkatërrimi i tyre. Megjithatë, ai nuk mund t'ia bënte dyshë fjalën Perandorit. Me pa dëshirë u kthye në Përdrin edhe pse kishte bindjen se në vendlindje njeriu mbetet përgjithmonë i vogël.

Por, ndjenja e madhështisë që e kishte provuar në kryeqytet e shtyri Mihalin t'ia ndërronte vrullshëm pamjen vendit të harruar. Në gërmadhat e një kështjelle të vjetër nga koha e Dardanëve, ndërtoi Kështjellën e madhe me frëngji të latuara me gurë të bardhë, ku pas pak shpalli edhe dekretet e para të Përdrint, të cilat nuk binin në kundërshtim me ato të Kostandinit të Pestë, që në të vërtetë ishin vetëm si përsëritje me të cilat ai aktronte fuqinë që nuk e kishte por e synonte. Kostandini i Pestë, që mbështetej si shumë te ushtarakët e fuqishëm, e përkrahu mëvetësinë e tij prej vasali e madje ia dërgoi edhe një dekret përcjellës që ia përligjte pronësinë deri te Pashtriku në lindje dhe deri të Shkëlzenit në perëndim.

I kënaqur që megjithatë pronësinë e tij të madhe do të mund ta ngrehte deri në shkallën e një Theme, Mihali forcoi Kështjellën aq shumë saqë e shndërroi në një fortesë të madhe, që mund të shihej nga maja e Pashtrikut. I nipi, që ai e pagëzoi Kostandinit, (sigurisht për hir të mëkëmbësit të tij me shpresë që të çonte mëtutje zgjerimin e themës), përjetoi çaste të vështira, ngase diku kah fillimi i vitit 893 ra nën sundimin e mbretit bullgar Simeonit dhe u detyrua që për njëmbëdhjetë vjet rresht t'i nënshtrohet autoritetit të kishës bullgare, e cila e detyroi ta ndryshonte emrin nga Bardhi në Bjellov.

Por, kah vitet 1018, të liruar nga amullia e çuditshme në të vilën vendi ishte pllakosur gjatë sundimit bullgar, Bardhët shihen të luftonin në anën e Bizantit kundër Ivan Vladimirit, nipit të Simeonit. Kapedan Kostandinit i ndihmoi me mish e shpirt Vasilit të Tretë dhe dorës së tij të djathtë David Arianit ta kthente pushtetin e Bizantit. Kjo bëri që Bardhët prapë t'i ktheheshin fuqisë që kishin. Kapedan Kostandini jo vetëm që iu kthye besimit të dikurshme, por ndërmori një fushatë të

përgjakshme kundër kishës bullgare e cila me të ardhur në Përdrin dhe gjithandej në principatat e Arbrit që shtriheshin në hapësirën e mbretërisë së dikurshme të Dardanisë kishte bërë çmos që popullata të ndërronte me dhunë fenë ndërsa pronësia të humbte ngjyrimin që kishte. Në Përdrin, që nga Pashtriku e deri në Shkëlzen, kapedan Kostandin Bardhi preu pamëshirshëm bullgarët që takoi, qenë ata ushtarakë, priftërinj apo fëmijë, krejt një dhe këtë e bëri me betimin se pushtueseve duhet dhënë përgjigjja e përgjakshme.

Këtu iu bë se zëri i jashtëzakonshëm që po i vinte nga lashtësia sikur nisi të fikej dhe ai kishte përshtypjen se e gjitha do t'i kthehej në një pahintikë dëshpëruese. Por, ndodhi që pas një përflashkje, zëri serish u ngjall dhe ai dëgjo i thoshte se të tillë ishin Bardhët, që kishte ndeshë, përherë të gjakosur.

Më pas përftimi i zërit të kronistit ngadalë u flashk sa një çast treti si të mos kishte qenë fare. Qetësia e frikshme që mbërtheu, bashkë me ndjenjën e trishtimit, që nuk po i hiqej, ia shtonin mëdyshjen se po i afrohej gjendjes së papërcaktueshme, ku zhdukej kufiri midis të qenit dhe të paqenit, midis ndijimit dhe harrimit... Po të mos ishte libri i kronikës që i rrinte para me shkronjat e panumërta lakadredhe, të cilat i bëhej se i përplaseshin syve me ngjyrën e gjaku, do të mendonte se e kishte humbur pusullën siç i ndodhte gjithnjë e më shpesh kohëve të fundit sa herë i shfaqeshin përfitimet e porosive të mistershme që sikur i vinin nga një botë tjetër, e largët, e pakapshme sa edhe e pakuptueshme, e cila ia sfidonte kureshtjen, por edhe pakënaqësinë e përhershme...

Libri i hapur, që po e vështronte herë pas here frikshëm, po ia formësonte të njëjtat që i bëhej se pak më parë ia kishte thënë kronisti në formë të dridhërimës së zërit, që kishte mbetur e ngrirë përgjithmonë të gjente veshin dhe shpirtin e të pakënaqurve.

Pas pak, kur iu bë se kishte marrë veten dhe shkronjat nuk po i shfaqeshin te kuqe që dilnin nga vijat e gjakut të freskët, por të zeza dhe vende-vende të rrezbitura fare. Aty pa shënimin hyrës të kronistit, të vendosur në pjesën e ballinës, ku flitej për Bardhët e parë, të cilët i kishte nxjerrë nga lashtësia.

E lexoi dhe e rilexoi tekstin e shënimit hyrës dhe ishte po ai që iu shfaq sapo e kishte hapur librin.

I bindur se ndodhej në një gjendje të papërcaktueshme, që përsëritej jashtë vullnetit të tij, Nika për pak la kronikën dhe iu afrua dritares, i bindur se shikimi i hedhur dosido kah bjeshka e vetmueme do t'i ndihmonte me përballue shqetësimin që po e mbërthente. Por hetoi se ishte terr i natës, që kaheerë kishte futur nën pushtetin e vet gjithçka, që ia pamundësonte shikimit të tij të gjente prehje në bredhjet e hapësirës ku rëndom tretej. Në atë krrajatje, megjithatë, ishte drita e qiririt të vogël në dhomë që po mundohej t'i bënte ballë terrimit të mendjes. Drita lëbyrëse që i kundërvihej me aq ngulm errësirës së pafund sikur për pak ia ktheu vullnetin e të menduarit që nuk e kishte. Kjo bëri që, pas një ngarendjeje të lehtë nëpër dhomë, t'i kthehej shfletimit të njëmendët të kronikës çfarë e kishte parashikuar se do të ndodhte njëherë doemos.

Megjithatë, futja në libër nuk ishte gjithaq e frikshme, siç e kishte parafytyruar. Ecja nëpër te, në e parë, iu bë e njëtrajtshme e madje fare e thjeshtë, sikur të shkonte një udhë të njohur, që shumë herë e kishte rrahur... Nga dëshira që t'u ikte datave dhe shënimeve marramendëse, sesi i lindi kureshtja të gjente diçka për emblemën e Kështjellës. Aty hetoi se kronisti thujse qëllimisht i kishte ikur shfaqjes së saj, ndonëse dihej se ajo paraqiste pikënisjen e secilës bashkësi familjare e lërë më kapedanive, ku emblemat ishin shenja të domosdoshme dalluese.

Por, ç'e do që në vend të emblemës serish po i shfaqeshin datat dhe ditët, të cilat ishin aty të paralajmëronin nxjerrjen e saj të mundimshme nga harresa, sikur të ishte një ngarkesë që duhej lënë sa më larg që pesha e saj të jetë sa më e lehtë...

Kështu, në një shënim të vitit 1054, që bënte fjalë për ndarjen e kishës në atë të Lindjes dhe të Perëndimit dhe grindjet që shpërthyen midis tyre për përvetësimin e besimtarëve dhe të pronave, kronisti përmendte Urën e Shenjtë si asnjansë, që lente për të kuptuar se shfaqja e saj kuptohej dhe ndërlidhej pashmangshëm me të qenit e Kështjellës afër si një mekanizëm pushteti i lidhur me atë të kishës.

Në pjesën lindore, shkruante Strazimiri, shtrihej pushteti i kishës së Kostandinopojës, ndërsa në pjesën perëndimore ai i Romës. Vetëm Ura, ai hark i gurtë, qëndronte në mes dhe me shtrirjen në të dy brigjet e lumit sikur dëshironte t'i afronte ndasitë e papajtueshme. Megjithatë, asnjansia e Urës nuk e pati të gjatë. U prish në vitin 1096 nga konti Frederik i cili me ushtrinë kryqzatore kaloi nëpër te përdëllitshëm dhe të parën punë që bëri nguli kokat e prera që i mori në Lindje, duke bërë me dije se rruga e katolicizmi kah lindja kalonte nëpër gjak. Pak nga kureshtja e më shumë nga frika, Tokës së Lashtë i bënë nderimet e dhura kalorës të çuditshëm, që cilët lënin përshtypjen e tuhafeve, që i qepeshin luftës nga mërzia. Kapedan Bogdani (me siguri i biri i kapedan Kostandinit, të nipit të kapedan Bardhit), u doli përpara Normanëve me lule e dhurata, ashtu siç i kishte pritur edhe bizantinët kohë më parë. Plot dy javë ushtria normane e shpërndarë nëpër Përdrin pushoi sikur të vuante nga një përgjumje tralliseshe, që u qepet atyre që gjatëkohë nuk kanë fjetur. Tendat e kaltra me kryqe të bardhë, ashtu të heshtura, e pasqyronin më së miri trallisjen e çuditshme që më së paku u shkon atyre që nisen me dëshirën për ta çliruar tokën e shenjtë nga e cila i ndanin shumë ditë e më shumë koka që duhej t'i lenin medoemos rrugës së pa kthim.

Por, sikur të ishin liruar befas nga ajo përgjumje, thuhej se Normanët, ditën e pesëmbëdhjetë, pasi mblodhën tendat dhe hoqën flamujt me luanët e shumë nga parmakët e Urës dhe gjetiu, rrugës për në lindje, iu sulen pamëshirshëm katundeve që u dolën para pa kursyer as fëmijë e as pleq, që u kërkonin mëshirë. Një copë herë vallëzuan para plojës së gjakut dhe pastaj ikën si të mos kishin qenë. Në Urë lanë emblemën e madhe të shtëpisë së Burbonëve me mbishkrimin e madh:

„Kjo është rruga e Zotit!“

Nga tmerri i masakrës, ashtu të mbyllur dhe të frikësuar deri në palcë se mos kalorësit normanë nga ndonjë përgjumje tjetër do të riktheheshin, Përdrini shumë ditë ndoqi valëvitjen e flamurit të Burbonëve në urë, të cilit, as gjurmët e gjakut që sa vinin e zbeheshin, nuk ia kthyen përfytyrimin fisnik që e la ditën që befas u doli para...

Flamuri i Burbonëve, mbase do të vështronte gjatë viktimat e veta nga lartësia e Urës po të mos shfaqeshin bizantinët, të cilët, punën e parë që benë, e hoqën nga Ura shenjën e Burbonëve, e dogjën dhe e përdhosën bashkë me emblemat dhe shenjat tjera të shumta që i gjeten anembanë për t'i zëvendësuar ato me flamujt e tyre të njohur, të shoqëruar me disa koka të freskëta, që i lanë të ngulura në hunj në pjesën perëndimore të Urës, pra kah kishin shkuar normanët.

Edhe pse askush nuk pyeti për ato koka fatkeqe, merrej me mend se ato do të kishin qenë të Normanëve të cilëve u bëhej me dije se rruga e kthimit për ta ishte e mbyllur përgjithmonë.

Dhe prej asaj kohe Ura sikur u bë masës e suksesit të njëjës apo tjetrës kishë, që doemos duhej të shprehej me kokat e prera, që rrinin të varura në parmakët e saj për aq kohë sa vinte pala tjetër dhe i zëvendësonte me të reja, gjaku i të cilave lente gjurmët e veta mbi ato të tharat.

Ngjarjet makabre, megjithatë Nikës, nuk po ia zbulonin gjurmët e pritura të emblemës së Kështjellës. Me gjasë ajo ishte strukur në pllakën e gurtë dhe kishte përgjuar e frikësuar çfarë ngjiste përreth, në ndërkohë që stemat dhe emblemat e huaja marramendshëm ndërronin njëra tjetrën dhe nuk pushonin të grindeshin mes vete ashtu siç bënë shekuj me radhë bartësit e tyre. Iu bë madje të shihte luftën për jetë a vdekje që po zhvillohej midis luanëve të Rajmondit dhe zogjve sqepgjatë të Vasilit, atë midis gjarprit të Borisit e kokës me brirë të Ivan Vladimirit, luftën e pambarim midis ujkut të Komnenit dhe dhelprës së Nemanjës e kështu me radhë.

Hakërimi gjakajdur e shtyri ta lente kronikën manash me shpresë se do t'i largohej për pak përvijimeve të tmerreve, që assesi t'i ndaheshin. Të menduarit se mbase zhytja në një hapësirë ku nuk do të kishte të kaluar e as të tashme mund ta shpëtonte, po i dukej gjithnjë e më joshëse. Po ku ndodhej, vallë ajo?... E, edhe po të gjendej, çfarë çmimi duhej me i pague ikjes?...

Me shushurimën që ia la pyetja pa përgjigje që i mbeti si një gjëzim, i mbylli sytë së paku përkohësisht të lirohej nga tmerret që po e ndiqnin, por ndjeu që kokën po ia pushtonin perandorët e panumërt të përcjellë nga kalorës të përflakur, që bartnin zvarrë kryqet dhe shpatat bashkë me emblemat gjithfarë si dhe stemat e përgjakura.

Në atë krahurë kudo i shfaqej ushtarak Mihali, mëkëmbësi i parë i Kështjellës së Përdrinit në tokën dardane dhe pa mëdyshje kapedani i parë i Bardhëve, i përcjellë nga murgj të shumtë, që në njërën dorë mbanin kryqet e në tjetrën hiqnin thikat e përgjakura me të cilat bekonin dhe prisnin koka... Sipër këtyre, si një pamje e ngrirë, rrinte Ura Shenjtë me shumë koka të prera në të dhe me një krua përfundi, nga i cili rridhte gjak...

“O zot, pse qenka e thënë që mendja ime gjërat me i pa përherë të zhvendosura prore andej kah e vdekshmja është e pavdekshme ndërsa e gjalla e vdekshme?...”

2

Me katër kalorës që i shkonin mbas si të përgjumur Nika mori rrugën e Shenjtit. Dita ishte e freskët dhe vende-vende kishte borë. Laryshia ia fashiste mendjen sa për pak ndjeu të ndodhej në krahët e një zogu përrallor që e barte hapësirave të qeta dhe të përhumura ku kishte gjelbërim, ku kishte re të bardha dhe ngado mbretëronin tinguj magjik. Në atë kredhje prehëse ndjehej fëmijë i lazdruar që ndjek fluturat dhe puhizën e erës... Mbase do të kishte dëshiruar përherë të mbetej aty, por çastin që po bëhej gati të kapërcente një ylber, që sesi iu shfaq në një kënd tjetër, një prekje e lehtë nga prapa e përmendi ftohtas. Njëri nga kalorësit që po i rrinte para po i thoshte se gjendeshin para Shenjtit, që do të thoshte se udhëtimi i tyre po i afrohej fundit.

„Pjesën tjetër të udhës, deri te Ura e bëjmë këmbë“, dëgjoi t'i thoshte kalorësi, i bërë gati t'i ndihmonte të zbriste nga kali i lodhur prej rrugës së gjatë.

Nika zbriti ngadalë dhe mendja assesi t'i ndahej nga skaji i ylberit, që sikur bëhej gati ta kalonte. Kur ishte fëmijë kishte dëgjuar të thuhej se ai që kapërcen ylberin bëhej i lumtur përgjithmonë. Nuk ishte vallë ky paralajmërimi i parë që bënte të ditur se lumturia ishte një mashtrim, që mund të përfytyrohej, të ëndërrohej por assesi të jetësohej? Njerëzit janë të dënuar të mashtrohen, mendoi dhe lëvizi ngadalë pas përcjellësit që shkonte para dhe i thoshte se duhej të kishte kujdes deri sa të ngjiteshin te qafa e shkëmbit që lidhte grykën me Shenjtin.

Mashtrimi është gjëja më e përkryer, mendoi, jo vetëm pse pranohet aq lehtë, por më tepër nga shkak se i takon shtjellës së përsëritjes së përhershme të së njëjtës.

Kjo pandehmë sikur ia ngriu të menduarit, andaj pjesën e mbetur të rrugës e bëri fare i mbyllur dhe me bindjen se po sillej në rrethin në të cilin duhej të mbetej përgjithmonë pa pasur mundësi ta kalonte as me mendime... Vetëm kur iu shfaq Ura e madhe dhe gryka e thellë përtej saj e zhytur diku në një tis mjegulle, ndjeu se iu kthye vetvetes. Harku i gurtë që lidhte dy brigjet sikur ia bënte me dije se këputjet janë të ndreqshme, por sesi këtë ia kundërshtuan aty për aty shkrimet e kronikës, të cilat, peizazhin e qetë të Urës pak nga pak po ia plotësonin me kokat e prera në të, që shfaqeshin mu në mesin e saj. Madje iu duk se currilat e njomë të gjakut që rridhnin prej tyre pareshtur edhe mëtutje zdirgjeshin pjesëve anësore duke lënë gjurmë të freskëta në gurin e përhirtë. Gjaku që nuk kishte të ndalur, para se të prekte ujin, futej prapë në shkëmb për t'u shfaqur nën Urë, ku kohë më parë rridhte uji i bardhë shërues.

I dëshpëruar që sfidohej nga përfitimet e liga, të cilave assesi t'u ikte as aty ku prania e njëmendësisë do të duhej t'ua mbyllte dyert, zuri sytë me duar për me i shpëtue pamjeve makabre, të cilat si në pahintikë ndërronin njëra tjetrën pareshtur... Përcjellësit, që ia dinin mundimet e kohëpaskohshme, vendosën shtrojën me lëkurë oqigësh pranë dhe ia bënë me dije se duhej të pushonte paksa. Por, ai nuk u ul e as nuk pranoi me ia lagë ballin me faculetat e ziera me fije gojfile të Pashtrikut. Kërkoi sa më parë t'i afroreshin gurrës së kroit të Urës, ku e merrte me mend se kishte shumë kureshtarë dhe kishte bindjen se prej tij pritnin ndonjë fjalë, pritnin ndonjë mendim, apo çfarëdo qoftë që lidhej me shterjen e ujit të kroit, që ata e merrnin si ogur të ligë.

Ky ballafaqim zaten e mundonte më shumë se përfitimet e liga, që assesi ta lenin të qetë, ngase e dinte se çfarëdo që të thoshte nuk do ta kënaqte kënd.

Kryeplaku i Shenjtë deshi t'i thoshte që të pritej edhe pak përderisa dielli të prekte mesin e harkut të Urës, që sipas besimit të tyre ishte koha më e përshtatshme për me i ndëgjue psherëtimat e nuses së flijuar, por ai nuk e kishte mendjen aty, kështu që në atë gjendje fare të mjegulluar, mori udhën e pjerrtë kah shkëmbi i thyer i bindur se edhe ajo ngarendje, që do ta bënte, nuk ishte tjetër pos pjesë e mashtrimit të përgjithshëm në të cilin ishte i detyruar me marrë pjesë si gjithë të tjerët...

Ata që po i shkonin pas hetuan se Nika po ecte këputshm, pa ua vu veshin këshillave të përcjellësve për rreziqet që barte shtegu i ngushtë vende-vende me akullnaja dhe druanin nga ndonjë shkitje që do ta plandoste në greminat që shfaqeshin nga të dy anët. Megjithatë Nika i kaloi të gjitha rreziqet e leqeve dhe u ndal te Guri i lotëve, mu aty ku harku i urës e mbulonte horizontin dhe shikimi i treti kah pjesa e poshtme, rrjedhës së ujit, që Strazimiri në Kronikë e shënonte si L i n d j e. Mendja ia tha se në pjesën e kundërt të saj, duhej të ishte P e r ë n d i m i, dhe se, uji i turbullt dhe i ftohtë i lumit të tij, që shkonte teposhtë me një turr të pandalshëm, i dalë nga gryka e ashpër shkëmbore, ishte aty me i përligjë këto kundërshtimi të kthyeme në kufiri të dy boteve, kufi ky që ndante kishat dhe përcaktonte përmasat e principatave dhe të perandorive bashkë me ato që përherë u rrinin në mes me fërkimet e tyre të pandalshme.

Çuditërisht, nga ajo pikë këndvështrimi, Nikës po i shfaqej një gjende e natyrshme që me asgjë nuk dëshmonte ato që thuheshin në kronikë. Gurgullima e ujit dhe qetësia shurdhe që mbretëronte ngado, sikur ia bënë me dije se ndodhej në një rreth të ngjirë dhe fare të rëndomtë ku përsëritej thuaja pandalshëm e njëjta.

Ishte i gatshëm t'i nënshtrohej kësaj bindjeje dhe ta quante marroq shqetësimin e Principatës për shterjen e Ujti të Kroit të Urës së Shenjtë, por ishte përvijimi i

përfytyrimin të kronisti Strazimi, që peizazhit të heshtur dhe të ftohtë që e kishte para prapë ia ktheu ngjyrën e gjakut. Kështu, heshtja e pakmëparshme iu zëvendësua me llahtarinë e ushtrive që vinin dhe shkonin nga njëra anë e botës në tjetrën me flamuj dhe stema të ndryshme, që doemos i spikatnin në parmakët e gurtë të Urës në shenjë të triumfit bashkë me kokat e prera që mbeteshin aty përderisa i thane dielli apo vinin të tjerët që i hiqnin dhe i zëvendësonin me të freskëtat që i sillnin...

Nga përfytyrimet trishtuese e liroi letra e Principatës me shqetësimin e çuditshëm rreth shterjes së ujit të Kroit, pranë të cilit rrinte dhe nuk vërente asgjë të jashtëzakonshme, pos asaj heshtjeje shurdhe, që serish u vendos midis tij dhe atyre që e merrte me mend se e venëronin me kureshtje të veçantë.

I ndodhur midis dy gjendjeve të ndryshme (qetësisë shurdhe para kroit të shterur si dhe përfytyrimin të përgjakur që i vinte nga kronika e Strazmirit), iu bë se dikush po e pyeste se kur do t'i kthehej uji kroit, se pyetja i vinte herë e butë, si vajtim, e herë kërcënuese, si të ishte pjesë e shqetësimit të Principatës nga letra e fundit të cilën ia sollën ditë më parë kalorësit e lodhur nga Shkodra.

I zënë ngushtë midis lutjes dhe kërcënimit si dhe trysnia e gjendjeve të ndryshme nëpër të cilat po kalonte, Nika iu afrua gurrës së tharë si të dëshironte ta pyeste se ç'ilet ishte ai që e kishte lënë pa ujë dhe ç'lidhje kishte me të shqetësimi i botës, i cili sa vinte dhe shumëzohej duke marrë përmasa gjithnjë e më të paparashikueshme, jo vetëm për njerëzit e rëndomtë, që nuk çanin kokën me ato që shkonin përtej mendjes dhe shikimit, por edhe për princat dhe principatat që mbikëqyrnin hapësira të pafundeta, ku kishte qindra dhe mijëra kroje gjithfarë, aso që shterojnë dhe aso që nuk shterojnë, që kanë ujëra me shije gjithfarë?

Por, gurra e tharë, që i doli para si një send pa jetë, dhe vrima e zezë, që e pa të fshihej tutje-tëhu në brendinë e shkëmbit, sikur ia tumirën dyshimin se aty mund t'i kishte rrënjët një e fshehtë tepër e madhe, që mund të ishte tronditje apo shpërthim në lëvizje e sipër, i cili po bëhej gati, atë përkufizim të dy boteve bashkë me garën e pashembullt të përgjakshme, që vazhdonte ç'prej shumë e shumë shekujsh, njëherë e mirë ta zhvendoset me forcë në njërën anë, pa marrë parasysh kah.

Do të ketë luftëra të tjera, sikur iu bë t'i thoshte një zë i fshehur që e përfytyronte t'i vinte prej andej... Do të ketë luftëra të pafunda, që do ta rrudhin edhe më tutje hapësirën e lirisë...

Ky ogur, që iu bë se tashmë përnjëmend rrodhi nga kroi dhe iu ngjit në kokë, t'i mbetej t'ia fishkullonte pareshtur hamendjet që s'u gjente përgjigje, e ligështoi aq sa ndjeu që aty për aty ishte mbërthyer nga ethe të rënda me dridhma të tmerrshme. I frikësuar nga ligështimi, që mund t'i shfaqej sy të gjithëve, çapiti diçka që nuk e mori vesh as vetë dhe kërkoi të ktheheshin.

Në të kthyer iu bë sikur kryeplaku i Shenjtut po i thoshte diçka rreth kallëzimeve, të vjetra dhe të reja, që nuk flisnin për shterje edhe përkundër thatësirave të jashtëzakonshme të cilat kishin bërë të pëlciste edhe guri.

“Gurra nuk është shterur, sepse ka rrjedhur nga gjiri i nuses së flijuar... Ajo ka pasur për detyrë me e ripërtërirë jetën pa marrë parasysh rrethanat dhe oguret e liga... Ndaj, kjo shterje nuk ka të bëjë me shejtaninë tonë, por me ndonjë të keqe që vjen nga jashtë...”

Fjalët e fundit sikur po e rëndonin më tepër se ethet që po i bëheshin gjithnjë e më të forta... Edhe në atë gjendje të rëndë, ato ia rikthyen të menduarit për mashtrimin jo në kuptim të ikjes nga e vërteta, por të përdorimit të besimit si çështje mbrojtëse.

Megjithatë lidhja e meçdokushtshme e besimit me çështjen e papërcaktuar të shqetësimit të shenjtërisë, i fliste më tepër për njëfarë prishje të baraspeshës së brendshme shpirtërore, që kishte vepruar prorre si ngrehinë morale...

Kjo i solli të dridhura shtesë, të cilat e mbërthyen aq sa për pak ishte i bindur se i shtanguar fare po shkonte drejt një merdhimi të përhershëm.

Nga ajo gjendje e rëndë e nxori plaku Stojan, që ndjeu t'i thoshte se do të ngrinte nëse vazhdonte të rrinte ashtu kot jashtë. Atëherë i shkoi mendja se udhëtimi i mundimshëm deri te Ura e Shenjtë mund të kishte marrë fund, dhe se këtë, para se gjithash, po ia bënte me dije emblema e Bardhëve, që i rrinte përpara në pllakën e gurtë të derës së Kështjellës.

Relievi i saj i ftohtë një çast sikur e trumhasi dhe e shtyri të hynte sa më parë në dhomën e mbushur me avuj të barishteve të bjeshkës. Pa e hequr mirë mërdhimin që e kishte mbërthyer nga të gjitha anët, kërkoi me ia sjellë kronistin Gjini.

Kur u fut në odë, Gjini dukej i zverdhur dhe i frikësuar sakaq. Nika pa fytyrën e hollë të mbështetur në dy nofulla të dala, që i dukeshin më të mëdha se ç'i duheshin syve të tij të vegjël. Në ballë bleri i flokut të thinjur, që anonte më shumë nga e majta, pa ndërruar asnjëherë shtrirjen, thujse ishte shprishur pak nga ngutja me të cilën ai kishte ngjitur shkallët. Nika e mati njëherë me sy nga maja e kresë e deri në fund të këmbëve, dhe pasi u kollit, si ta kërkonte fjalën më të përshtatshme, ia bëri me dije se Principata kërkonte hetime për shterjen e kroit të Urës së Shenjtë.

„Duhet shkruar diçka para se të vijë komisioni i Principatës. Puna e do që edhe ne të kemi mendimin tonë rreth kësaj çështje...”

Gjini, i rrasur me kokën në letrat që s'u ndahej kurrë, dukej se shkruante me hundë e jo me dorë. Dëshironte që takimi me bujarin të zgjaste sa më shkurt, ngase ndjente ftohtësi prej shikimit të tij.

„E di se ke shumë punë të tjera, por mos harro se kjo duhet me u krye me përkushtim të madh...”

Deshi t'i thoshte se prej punës së kryer mbase varej shumëçka që mund të shkonte deri te kobi, por nuk e çoi më tej meqë kronisti nuk duhej t'ia kuptonte gjendjen shpirtërore që lidhej me detyrat që merrte. E pa të mjaftueshme me ia ba me dije me i pasë parasysh burimet e vjetra për emrat e krojeve dhe t'i krahasonte me regjistrat e hershëm, veçmas t'i shfletonte raportet e kishave që lidhen me pronësitë dhe martesat dhe për të gjitha ta njoftonte pas një jave.

Fjalët e fundit i theksoi si shumë, që t'ia bënte me dije kronistit rëndësinë e çështjes, të cilin ai e kishte të qartë edhe pa atë ngjyrim.

Gjini hetoi çastin që biseda kishte marrë fund. Sado që afati iu duk tepër i shkurtër për ato që duhej t'i bënte, nuk guxoi të shtronte kurrfarë vërejtjesh. Fjala e Nikë Bardhit nuk bëhej dysh. Këtë e dinte fare mirë nëpunësi besnik i Kështjellës.

Dy ditë Nika u mbyll në kështjellë. Shfletoi shënime, raporte e kronika të shumta dhe sa më tepër që zhytej në to aq më shumë ngatërrohej. Shterja, e cila në e parë i dukej fare e rëndomtë, si çështje që nuk u takonte njerëzve por forcave të tjera që gjendeshin jashtë tyre dhe në përputhje me vullnetin e tyre të panjohur ndikohej, gjithnjë e më shumë ia bënte me dije për përmasat me të cilat ajo, nga dukuria e

pambikëqyrur që ishte, zhvendosej aty ku mund të mbrohej por edhe të thyhej një besim, i cili kishte paraqitur më shumë se një pushte.

Oborri i shkruante se puna duhej hetuar me përkushtim të madh dhe gjithanshëm, sepse siç i thuhej në letër „interesi i vendit e donte që e gjithë çështja të qartësohej sa më parë...”

Por, si mund të qartësohej ajo që më shumë lidhej me legjenda dhe thashetheme se sa me dëshmi, që mund të nxirreshin nga të dhënat e kapshme?

Si bujar i Përdrinit, pra të asaj që zotëronte një pjesë të mirë të vendeve të dikurshme të mbretërisë dardane, herë pas here i dredhtë letra Oborrit për ato që ndodhnin në bujari, por ato ishin shkrime fare të thjeshta, të shumtën shënime të Gjinit që ai ia parashtronte rregullisht për gjendjen në vend që nga bujqësia, rrjedhat e tregtisë e deri te raportet e kishave dhe lëvizjet e të huajve, që kohëve të fundit ishin gjithnjë e më të shpeshta, dhe mbase do të mund të shfaqnin ndonjë shqetësim, po mos të humbnin midis atyre shënimeve të shumta që përsëriten dhe përsëriten deri në pafundësi... Dhe po të mos ishte Oborri që ia kërkonte ato që i ngjanin si veja vesë, me dëshirë do t'i lente manash e ndonjëherë do t'i hidhte edhe në zjarr sado pak t'ua ndërpriste bezdinë, pa qarë kokën se i duheshin regjistrat të Kështjellës, ku prej andej merrnin rrugën e kronikës.

Gjini, që e dinte punën e vet mirë dhe ia njihte huqet të zot, raportet i përshkruante së paku dy herë në të dy gjuhët kishtare. Një herë madje, për t'ia zbutur zemërimin, që i shfaqej sa herë merrte shënime të domosdoshme në shqyrtim dhe për me ia ba me dije se bujari kishte për detyrë të mbikëqyrte të gjithat, qofshin ato edhe thashetheme, i kishte thënë shkarazi se të vërtetat e mëdha fshihen në shënime të vogla, që duken të parëndësishme.

Nika sa s'ia kishte përplas turirit letrat e paluara me kujdes. Ishte përmbajtur kur i kishte shkruar mendja se ato ishin pjesë e një rregulli të vendosur, që askush nuk kishte të drejtë me e prishë pa marrë parasysh qëndrimin ndaj tyre. Por tash që duhej t'i kthehej çdo lajmi a shënimi, ishte i bindur se kronisti kishte vepruar si duhej dhe kishte pasur të drejtë që çështjen e gjërave të mëdha e kishte lidhe me ndodhjet e thjeshta dhe në dukje të parëndësishme. Ndoshta për herë të parë e qortoi veten heshtazi për mospërfilljen që kishte treguar ndaj nëpunësit të përpiktë, dhe, si të dëshironte t'i kërkonte falje për mospërfilljen e vazhdueshme ndaj punës së tij, për të dytën herë i mori nëpër duar raportet e fundit për me pa se mos vallë në to do të gjendej ndonjë e dhënë që lidhej me shterjen e ujit të kroit të Urës së Shenjtë.

Dhe ato, sikur të kishin për qëllim t'i hakmerreshin për mospërfilljen e gjatë që u ishte bërë, nuk e preknin fare kroit të Urës së Shenjtë, shterja e të cilit po e shqetësonte Principatën. Aty bëhej fjalë për dimrin e madh dhe borën që kishte zënë gryka e male, duke i shkëputur pjesët e vendit nga lidhjet me qendrën, pastaj flitej për mungesën e ushqimit në disa zona; ziheshin ngojë gjaqet, që ishin shtuar në gjithë vendin dhe çmos tjetër, por Ura sikur nuk ishte fare.

E vetmja gjë që sado pak do të mund të lidhej tërthorazi me shterjen e ujit të kroit të Urës ishte çështja e lëvizjeve të të huajve, që kronisti në dy raportimet e fundit i cilësonte “të çuditshme” ngase, sipas tij, fjala ishte për leckamanë që shtireshin si të tillë, që gjoja kërkonin lëmoshë nga shkaku se në Lindje, prej nga vinin, kishte sëmundje dhe mjerim të përgjithshëm, e të tjera si këto, paçka ashtu si silleshin në të vërtetë lënin përshtypjen e përgjuesve.

Edhe përkundër këtij vlerësimi, që mbase ishte i vetmi që thyente ecurinë e shënimit të ngjarjeve pa denjuar që ato të shoqëroheshin me shpjegime, lëvizjeve të të huajve Nika nuk dëshironte me ua vu veshin, ani pse Gjini, me ta kthyer vëmendjen kah veprimet e tyre, sikur dëshironte me ia ba me dije se ata nuk ishin aty pse i

kishte shtyrë derti, por ndonjë detyrë e marrë kush di se prej nga, që kishte të bënte me mbjelljen e ndonjë shqetësimi, që mandej do të mund të shfrytëzohej si shkas për ndonjë veprim të caktuar kundër bujarisë... Kjo mbase kishte të bënte me bindjen që kishte se në një vend që ishte i përzier nga besimet, liria e lëvizjeve ishte çështje që ruante besimin e ndërsjellë dhe bashkëjetesën, por njëherësh ruante ndërlidhjen e të përbashkëtës me të cilën ndasitë pengoheshin të ktheheshin në përçarje, siç ndodhte në shumë pjesë të botës së kryqit, kur ato ishin kthyer në luftëra të përgjakshme. Këtë ligj vendi e kishte trashëguar nga çatia e përbashkët e Bizantit, kështu që as Gjergji i Parë i Balshajve dhe më vonë Balsha i Dytë nuk kishin shpallur dekrete të tjera që ndalonin hyrje-daljet në vend, andaj, pse të nisej nga rrënimi i asaj, që tashmë ishte bërë pjesë e pandashme e të mbijetuarit të dosidoshëm.

Rrotullimi i flashkët i letrave, me të cilin u mor aq shumë, jo vetëm që nuk po i ndihmonte për me i hy në gjurmë hulumtimit, por me gjasë po e ballafaqonte me ftohtësinë e rëndomtë që i shfaqej sa herë detyrohej t'i shkruante Oborrit se brenda një periudhe kohore kishin lindur kaq e kaq fëmijë, se ishin mbyllur kaq e kaq vjedhës, se kishin ndodhur kaq e kaq vdekje të natyrshme apo të dhunshme dhe tjera e tjera... Njëherë i shkoi mendja se Gjini mund të kishte lënë qëllimisht manash çështjen e shterjes së kroit, ngase ai ato që nuk lidheshin me numra, ngjarje dhe data, pra që nuk shiheshin dhe nuk prekeshin, i merrte për thashetheme që nuk meritonin vëmendje... A nuk i kishte thënë ai njëherë se për të vlenin vetëm ato që vërtetojnë ndodhjen? Kjo pandehmë mbase për pak e trimëroi, por shpejt i treti, sepse Gjini kishte vepruar drejt që ishte mbështetur vetëm tek të dhënat, ashtu siç kishte vepruar i ati Kola, i cili kishte mbajtur kronikën e Kështjellës plot katërdhjetë vjet, e siç kishte vepruar edhe katragjyshi i tij Simoni dhe sipas të gjitha gjasave siç kishte vepruar edhe njëfarë Vladani, që besohej se do të kishte qenë i pari i familjes së tyre, që zejen e kronistit e kishte marrë në Rashë, pas depërtimit të Nemanjajve në tokën e tyre dhe në principatat të tjera te Arbrit kah jugu, kur shkrimeve në gjuhën latine thuajse detyrimisht u ishin bashkangjitur edhe ato të cirilike, që nuk duhej t'u lunte pikë e as presje. Kapedan Pjetër Bardhi, i cili në kohën e Komnenit e kishte paguar mirë kronistin Strazimir të Raguzës, për me ia shkruar kronikën, i bindur se në atë mënyrë do ta dëshmonte zanafillën e derës së tij që lidhej me Kostandinin e parë të Bizantit, pas ardhjes së Nemanjës jo vetëm që nuk kishte pasur arsye të druante se dera e tij do të pësonte pse kishte qenë e lidhur me kurorën e Bizantit, por kishte fituar edhe më, ngase Nemanja me anën e një dekreti ia kishte njohur pronësinë, ia kishte dhënë titullin vojvodë dhe mbikëqyrës të kishës ortodokse. Kjo mbase e kishte trimëruar edhe më Pjetër Bardhin që të vazhdonte përkujdesjen për shkrimin e mëtutjeshëm të kronikës së Kështjellës, që e kishte nisur me Strazimirin, i bindur se kështu i ndihmonte përpjetës në principatën e re, gjë që Vladanit i kishte thënë se nuk do të vononte që në rrjedhën e mëtutjeshme të kronikës emrin do t'ia shënonte si zhupan. Por, kapedan Pjetri nuk ishte bërë zhupan, nga shkaku i vetëm se principata e Rashës, e cila aq vrullshëm kishte dalë në jug, po aq shpejt ishte detyruar të tërhiqej kah veriu pas disfatës që e kishte pësuar nga Bizanti, që po përpiquej ta merrte veten disi dhe të kthehej ku ishte.

Edhe përkundër shkuarje-ardhjeve të shpeshta të princave të ndryshëm dhe rënie-ngritjeve të perandorive, të cilat sikur në atë pjesë të botës medoemos duhej ta dëshmonin përtëritjen apo shkatërrimin, Bardhët mbeteshin zotë të pronave të tyre. Bile edhe kur u shkatërrua përfundimisht Perandoria e Bizantit dhe vendi u përfshi në zhupaninë e madhe rasiene të despotit Dushan, edhe në ato rrethana, Bardhët ia dolën që t'i zgjerojnë pronat e tyre kah jugu dhe veriu. Madje, i ati i kapedan Nikës, Kola, ishte shumë afër të bëhej zhupan i madh. Si edhe kapedan Pjetrin që e kishte penguar

disfata e Nemanjës nga bizantinët që ta merrte këtë titull, kapedan Kolës ia kishte prerë udhën e ngritjes së përshpejtuar vdekja e papritur e Dushanit. Edhe pse nuk u bë zhupan, kapedan Kola, apo Nikolla Bjeliqi, si quhej në kohën e Nemanjajve, ndjeu se ishte dikush kur u ftua të merrte pjesë në varrimin e Dushanit. Kjo ndjenjë i që forcuar edhe më kur i qe afruar arkivolit, dhe, nga një prarim i çuditshëm, që për pak nuk ia kishte marrë sytë, pa se në emblemën e tij shkruante se Dushani quhej despot i rasanëve, i arbërve, i grekëve dhe i vllahëve... Një dridhërimë tronditjeje, që ia kishte mbërthyer trupin, e kishte mbushur me njëfarë mburrjeje të fshehur, por edhe me frikë, se me vdekjen e despotit mund të varrosej përgjithmonë edhe një pjesë e të vërtetës për fuqinë e derës së vet, që i erdh keq që asnjëherë nuk e kishte njohtë si duhej... Me t'u kthyer i kishte urdhëruar kronist Vladanit, që me shkronja të dalluara të shënonte përmbajtjen e emblemës që ishte varrosur bashkë me sarkofagun e Dushanit. Varri i despotit rasien, mbase mund të zhduket ndonjëherë, por përmbajtja e emblemës duhet të dihet, i kishte thënë Vladanit, i cili nuk e kishte pasur të qartë pse kapedani ngulmonte që në kronikën e Kështjellës së tij të zinte aq shumë vend ceremoniali i vdekjes së një despoti, i cili, si edhe të tjerët para tij, merreshin kundërshtarë dhe armiq madje.

Me peshën e kronikave në kokë, në agun e ditës së re, fillikat vetëm dhe kaluar Nika mori rrugën e Shenjtut. Ishte një ditë e ftohtë e mbështjellë me një vel të hollë mjegulle që hapësirës së Përdrinit mund t'ia fshihte gjurmët dhe t'i ndihmonte të lirohej sado pak nga ato që po e mundonin aq shumë kohëve të fundit. Por edhe midis mjegullës së përhumur, ku mendonte se sillej në një askundje, kokën po ia gjenin pjesët e kronikës, të cilat i qepeshin me mbretër dhe princër të ndryshëm që nuk ishin më, por që e rëndonin me të bërat dhe të pabërat e tyre. Dhe kjo masë stisëse, gjatë njëqind e pesëdhjetë e dy vjetësh sa shkruhej kronika, kalonte nëpër tri kore njerëzish dhe shkapërderdhej nëpër tri mbretëri të cilat nuk ishin më por gjurmët u dukeshin edhe mëtutje nëpër principata dhe pjesë të tjera, që u takonin gjuhëve dhe boteve të ndryshme, të cilat nuk hiqnin dot dorë nga përpjekjet për mbizotërim, që nënkuptonte shkatërrimin e plotë të pjesës tjetër.

Çuditërisht iu bë se në ato rrethana jeta kishte pasur një rrjedhë të ngadalshme dhe gati të palëvizshme, e cila kishte bërë që Kështjella të mos ndryshohej fare sikur të ishte e tillë kokëfortësisht t'i shikonte me ftohtësi ato që shkonin e vinin... Mendja ia tha se ashtu kishte ndodhur jo nga dëshira të ruhej qenësia, siç mund të merrej me mend, por më tepër nga ndjenja e përshtatjes, që mbështetej në bindjen se mbetja anash vlen më tepër se katërrimi në ndonjë rrjedhë të huaj, të pasigurt, që mund të paguhet shtrenjtë... Arti i tillë i të qenit rrudhshëm, e kishte trishtuar më tepër se çfarëdo humbje që mund të ndodhte në rrethanat e përpjekjeve drejt ndryshimeve.

Në atë shpërputhje sesi i bëhej të dëgjonte një zë të harruar që po i thoshte se ndryshimi i asaj gjendje ishte puna më e madhe.

Kur arriti në Shenjt ishte mesditë dhe mjegulla ishte rralluar fare. Kalin e la në shkurrinë që i pahetuar t'i afrohej Urës. Nga ajo shtruherë që dukej si e bërë për me i mbrojtë ata që dëshironin të kurseheshin për pak nga sfida e pyetjeve pa përgjigje me të cilat e kishin kokën plot, Urën po e shihte si një qenie përrallore, as në tokë e as në qiell, e dalë ashtu qëllimisht që hamendjet me i ba edhe më të mëdha, ndërsa mëdyshjet me i ngatërrue deri në pa kufij.

Ç'prejse e kishte marrë letrën e Oborrit, Urën e kishte përfytyruar edhe më të mistershme dhe të ftohtë, por që doemos në brendinë e themeleve të saj ruante testamentin e atyre që do nuk mund t'u ikej e as të ndikoheshin.

Megjithatë, sa më shumë që i afrohej ajo sikur zhvishej gjithnjë e më shumë nga rrobat e shkrirjes për me i mbathë ato të ngrirjes së ftohtë dhe tejet të misterhme, të cilat e kthenin në një send të mbyllur që nuk përfill asgjë.

I ndodhur para një gjendjeje dëshpëruese nga bindja se ishte i pafuqishëm të zbrëthente diç nga ato që e mundonin, deshi me u kthye prej nga kishte ardhur. Këtë edhe do ta bënte aty për aty, po të mos ishte një shtytje e çuditshme që e barti zvarrë deri te kroi i shterur, ku disa plaka që dukeshin se kishin ikur nga ajo botë, të mbërthyera në shtrëngimin e një rituali, thoshin diçka për verbërimin e plotë që vinte nga njëfarë mallkimi.

Ç'trishtim, oshtiu Nika dhe lakoi me të shpejt udhën që të lente sa më pas gjëmën e plakave. Asaj ecëjakjeje të çuditshme hetoi se këmbët po e çonin kah pjesa e epërme e Urës. Ecte kujdesshëm dhe përgjonte secilën të çarë të shkëmbit si të priste që prej tyre të lirohej ndonjë zë toke që do t'ia tregonte fshehtësinë e shterjes së kroit të Urës së Shenjtë. Kur doli në majë, pa Urën të mbështjellë me damarë mjegulle që derdheshin nga maja e Gradishës. E tillë, ajo i dukej si qerre e lidhur diku në qiell, që nuk ishte aty as për brigjet, as për ujin, por të mahniste me të panjohurat e frikshme...

Një copë herë shijoi atë madhështi dhe mbase do të mbetej shumë kohë përballë saj po të mos ishte një përfitim që po ia bënte me dije rastësinë e mrekullive dhe mashtrimin e tyre joshës që ishte pjesë e dëshpërimit të pashmangshëm dhe të përhershëm... Megjithatë, ai vazhdoi të kundronte lojën magjike të mjegullës së bardhë me Urën në të cilën përmasat e saj bëheshin fare ireale, ku herë dukej sikur fluturonte, herë shfaqej si rë, e herë ngrehej si vijë magjike që lidh pikat e horizonti.

Por, në kulmin e asaj shtendosjeje të jashtëzakonshme, hetoi se pak nga pak Ura po lirohej nga tisi lozonjar i mjegullës, se ajo nuk ishte më e hareshme, por kthehej në përmasat e saj të rëndomta, e lidhur për brigjet e ngrysura dhe mbi ujin e turbullt i cili gjëmonte plagosshëm.

Zuri sytë të ruante përfitimin e pakmëparshëm, por nuk ia doli. Nga ajo majë gjithçka po i shfaqej e turbull, e shqetësuar dhe e frikshme, që ia bënte me dije se përkundër ngashërimeve të vogla dhe përkundër çasteve të rralla të shijimit të kënaqësive, ishte i gjykuar të mbetej në hapësirën e pleksjeve të pafunda, që sosnin te një rreth prej nga nuk mund të largohej e as t'i ndryshonte rrjedhat e tyre... Kronisti Gjini, para dy ditësh, në kuadër të raportimeve të rëndomta, i kishte thënë se në Shenjt dhe përreth vërehej një shqetësim i jashtëzakonshëm, që për të nuk kishte shpjegim. Mbase nga pamundësia që t'i jepej përgjigje kësaj sfide, e aq më pak të dilej prej atij rrethi, gjërat lidheshin me shterjen e rastësishme të kroit të urës... Kronisti sa s'i tha se nuk ishte hera e parë që trullosjet e përbashkëta, të shfaqura nga shkak i mungesës së vullnetit për ta ndryshuar gjendjen, qëllimisht kërkonin të padukshmen dhe të panjohurën, që të mos ndodhte e kundërta?... Do të thotë, mendoi Nika, ndodhemi para ndonjë mashtrimi të jashtëzakonshëm, që bëhet për qëllime të errëta dhe duhet t'i shërbejë mashtrimit të mëtutjeshëm, që stison vullnetin për forcë, që pastaj fuqinë e mbledhur të përcaktuar për ndryshimin e gjendjes ta shthur nëpër thashetheme dhe besëtytni të tjera që kthejnë gjumin pa natë...

Mendimet e fundit i rrodhën si fjalë të përgjysmuara, që po i ktheheshin të thyera nga përplasjet e ashpra nëpër hapësirën që tashmë i dukej e egër dhe e bërë për kobe.

Kur u ngrit dhe mori rrugën e kthimit ishte i bindur se po kalonte mes për mes ikonoklastëve që aty po dignin ikonat e botës, se ashtu po përvijohej nëpër morinë e kryqtarëve të Rajmondit, që nuk po ngopeshin me gjakun e freskët, para se të niseshin për ta çliruar tokën e shenjtë, që megjithatë nuk e kishin gjetur dot, se po

ballafaqohet me gjithfarë emisarësh të cilët brohorisnin për kishën e lindjes dhe çirreshin kundër kishës së perëndimit, siç takonte priftërinj që çirreshin kundër kishës së lindjes dhe brohoritnin për kishën e perëndimit... I dukej se moria e kokave të prera rreshtohej në të katër anët dhe kërkonte luftë luftërash dhe se para tyre gjendeshin Kostandini i parë, Luani i Peste, Borisi, Luani i Tretë, Komneni apo të tjerë që nuk u direshin emrat, që po ashtu çirreshin për fitore të shpifura dhe ngrehnin kupa gjaku, që sapo i zbraznin kërkonin të tjera, që ua sillnin me shpejtësi.

Kur iu afrua Urës hetoi se ishte vetëm, se prapa, kah i bëhej se pak më parë ishte përvjedhur mundimshëm nëpër katrahurën e përgjakshme të perandorëve dhe peshkopëve të panumërt me thika në duar, kishte ra mjegulla që po e fuste në pushtetin e saj gjithë grykën e lumit. Djersët e ftohta që po i ngjiteshin ngado megjithatë nuk ia dolën t'ia lëbyrnin shfaqjen e qetë të Urës e cila nga ajo afërsi po i dukej sikur të ishte e futur qëllimisht në emblemën e Kështjellës së tij për t'ia ruajtur pastërtinë nga përdhosjet që i ishin bërë dhe do t'ia bëheshin.

Cili kishte qen vallë ai që reliefin e amshueshëm të Urës e kishte përjetësuar në emblemën e derës së tij dhe pse e kishte bërë këtë?

Kjo pyetje po i mbetej pa përgjigje.

Dikur vonë zbriti nga shkëmbi dhe mori rrugën e Gurit të Hasit. Rrugës serish iu qas njëfarë ndjenje zaplluese që ia rëndonte frymëmarrjen. Ishte i bindur se i njëjti rëndim e kishte mbërthyer edhe Përdrinin, që i shfaqej i tkurrur dhe e frikësuar së tepërmi.

Kur arriti Kështjellën dridhej si thupra në ujë. I ndihmuan të ngjitej në odën e nxehtë dhe i sollën çaj bjeshke dhe verë të vluar. E mbuluan me lëkura ogiçësh me bindjen se deri në mëngjes do t'ia kalonte mundimi që ia njihnin. Por bujar Nika as nuk fjeti e as nuk u lirua nga ankthi, ku Ura i shfaqte herë e thyer, herë e zvogëluar e herë si qenie e tërbuar që kërkonte t'ia rrëronte brigjet që e lidhnin... Dikur iu bë se në atë përpëlitje, nga guri i saj i zi shpërtheu një tym i dendur që nxori zogj përmasash përrallore, që krrokatnin e lironin vetëtimë verbuese, që më vonë nisën të vjellin shkronja ciriliket dhe latine, që sa grindeshin e sa vallëzonin, por që, siç po i thoshte një zë që nuk e dinte se prej nga vinte, shkronjat ishin së bashku për me prishi fjalë, për me shkatërrue fjali dhe për me zvetënue mendime.

Ç' trishtim, oshtiu. Shkronjat vrasin fjalët dhe farojnë kuptimet në vend se të ndodhte e kundërta! Çudi! Librat e mashtrimit!..

Deshi të çirrej me sa zë kishte, por hetoi se fytin e kishte të tharë e gjuhën e trashur si një ushujzë që kishte thithur pelimin e botës. Por, në vllugun e atij mundimi, zëri që pak më parë po ia bënte me dije për shkronjat që ishin për të prishur fjalë, për të shkatërruar mendime, për të shthurur fjali dhe për të vrare mendime, po shurdhohej sa një çast humbi i tëri. Aty ku pak më parë buronte zëri që nuk ishte më, pa t'ia formësohej një qenie e mjegullueshme që frymonte mundimshëm dhe mendja ia thoshte se ishte Strazimiri. Pak më vonë ishte i bindur se kronisti fatkeq shfletonte ndonjërrën nga librat e vogla që i vareshin eshtrave të hollë.

Dikur, fantazma-njeri, që e merrte për shëmbëllesën e kronistit Strazimir, po i thoshte sikur nuk duhej trishtuar nga gjaku, se nuk duhej trishtuar nga e liga, se duhej mësuar me përsëritjet e të njëjtës.

“Kronika është plot gjak... Kronika është plot tmerre... Fletët e saj ende janë të shkapërderdhura...”

Pas atyre fjalëve, që i merrte për të Starzimitit të Raguzës, serish ra heshtja shurdhe, e cila, iu bë se pas pak u prish me shfaqjen e çuditshme të disa fletëzave, që si të shképutura i rrinin përpara, të cilat pas një përpëlitjeje mundimshëm bëri t'ia

kapte, por hetoi se ato ishin të pakapshme. Shkronjat lëviznin sa majtas e sa djathtas dhe i ngatërronin fjalitë. Megjithatë, dikur hetoi sikur fletët u qetësuan dhe ai deshi t'i lidhte disi t'ua nxirrte kuptimet, por ato sa ishin dhe sa nuk ishin, sa dukeshin dhe sa nuk dukeshin... Njëfarë vezullime e sedefte që shkrepri prej tyre si vetëtimë ia errësoi sytë e lodhur që i dogjën tmerrësisht.

“Sheh shpirti e jo syri...”

Ishte i bindur se ishte Strazimiri, që pak më parë i kishte përfutur si fantazmë.

“Gjuha jonë nuk përjetohej... Ajo e plotëson mozaikun e harresës...”

I bindur se do të mbetej përgjithmonë në atë gjendje të ndijimit që përjashtonte të pamurit, zuri të parafytyronte njëfarë bredhje nëpër kohë pas kronistit, me shpresën se kështu i ndihmonte plotësimin të kronikës, për të cilën ai njëherë i kishte thënë Kapedan Mihailit se „është qenie e vdekur që han shpirtra...” Dhe, gjatë asaj bredhje që nuk e dinte se ku niste e as ku soste, hetoi se në një vend që po ashtu nuk e dinte se ku ishte dhe ku ndodhej, dikush po fliste diçka që ai duhej ta mbante medoemos në mend.

Dhe pjesa e rrëfimit që dëgjoji do të mund të ishte kjo:

„Rreth viteve 1056, pra pas ndarjes së pashmangshme të kishës në atë lindore dhe atë perëndimore, njëra me qendër në Kostandinopojë dhe tjetra në Romë, Toka e Lashtë për disa vjet kishte mbetur asnjënjë. Rripi i hollë në të dy anët e Drinit, nën mbikëqyrjen e kapedan Stanishës, e kishte ruajtur qetësinë që e kishte pasur që nga koha e Kostandinit të parë kur edhe nisi mëkëmbjen dera e Bardhëve. Mendohej se asnjënjësia karshi dy boteve, të cilat edhe përkundër ndarjes nuk jepnin shenjat e armiqësive, do të ishte njëfarë e mire, ngase prej të dyjave do të merreshin ato që vlenin më së shumti për t'u kthyer në shëmbëllesë të përbashkët. Se do të ishte kështu lenin për të kuptuar edhe takimet e përzemërtat të priftërinjve deri dje të një besimi e tani kundërshtarë të paepur, të cilët për të pushuar nga fushata e ashpër e përfitimit të besimtarëve që e bënë secili në anën e vet, çdo fundjave mbledheshin skaj Urës dhe i shtroheshin ndejës. Të çliruar nga pesha e kundërshtimeve që e bartnin, lexonin dhe këndonin bashkarish psalme dhe pjesë tjera nga Testamenti i Vjetër deri sa gdhinte dita e re si në kohën kur i shërbenin të njëjtës kishë. Ata që përreth shikonin ahengun e priftërinjve që përsëritej në të njëjtin vend dhe në të njëjtën kohë, sikur nuk u besonin atyre që ata thoshin gjatë ditës kundër njëri-tjetrit me aq përkushtim në anën e majtë apo në anën e djathtë të lumit, ndaj edhe ato që thuheshin pareshtur për shfaqjen e befasishme të të dy kishave dhe të dy boteve mu pranë tyre, i merrnin si ndonjë ngatërrim apo prishje që ndodhte diku larg, që nuk duhej të ngatërroheshin në të. Madje edhe ato që thuheshin për kundërshtimet dhe papajtushëritë deri në vdekje, që rëndom përmbylleshin me përkufizimin *lindje* apo *perëndim* dhe gjeografikisht soste apo niste në atë hapësirë, krejt një, kundruall ahengjeve të priftërinjve, dukeshin të pakuptueshme. Kjo kishte bërë që t'i rrinin manash asaj merrej si grindje e pasosshme e të të dy boteve, të bindur se mund të ndërroheshin princërit dhe mbretërit, mund të ngatërroheshin shkrimet dhe dekretet, por asgjë nuk do të ndodhte përderisa kryqi të mbetej kryq, të cilin e puthnin dhe i gjunjëzoheshin si më parë priftërinjtë, që me aq përkushtim flisnin për përkatësinë e kishës lindore apo perëndimore.

Por nuk vonoi shumë dhe u pa se përkatësia njërës anë nuk ishte vetëm domosdo, por edhe kob... Pas një ahengu të përbashkët të priftërinjve, në mëngjesin e një fillimjave, që pritej të ishte si të tjerët, nga lindja u shfaqën kalorësit e parë, me kryqin e madh të stolitur me kokat e prera. Ati i prinin murgjit e bërë xurxull, që mezi mbaheshin në këmbë, por që me dërdëllitma çoroditëse dhe mjegullim në sy, ashtu të përlyer me gjakun e freskët, si me një gojë, nxirrnin çirrje të shkëputura

kundër *Perëndimit*. Në atë gjendje, në Urën e Shenjtë, priftërinjtë bekuan kryqin e madh të stolisur me kokat e prera dhe me të shpejt, bashkë me kryqtarët e shumtë vërshuan pjesës perëndimore. Vargu i murgjve që shkonte kah perëndimi nuk kishte të sosur. Lajmëtarët e tmerruar tregonin për rënien e njëpasnjëshme të Kështjellave dhe famullive katolike. Kisha e lindjes, pra, po shënonte suksese të mëdha, të cilat shihej se nuk kishin për qëllim vetëm shtyrjen e kufirit të saj sa më thellë në perëndim, por edhe shkatërrimin e gjithë asaj që merrej për kundërshtare, që deri më dje i takonte besimit të përbashkët. Në ato rrethana të shkatërrimit dhe të përndjekjes së pashembullt, ndodhi që në Përdrin, priftërinjtë e strukur, katolikë dhe ortodoksë, që nuk pajtoheshin me ato që po ndodhnin në të dy drejtimet, të formonin lëvizjen e quajtur „Asnjanësia e re”.

Heretikët e dyfishtë i dërguan një letër Romës dhe Kostandinopojës, ku bënë me dije se krishterimi po përjetonte çastet më të rënda të të qenit, dhe se, po vazhdoi kështu, kataklizmi ishte i pashmangshëm.

Nuk vonoi shumë dhe „Asnjanësit“, që shihnin se po bëheshin vrasje të pakuptimta dhe të tmerrshme në emër të besimeve, hoqën dorë përfundimisht nga bindjet e kishave dhe shpallën kryqin e pastër si të vetmin simbol besimi, që duhej t’u përkiste të gjithëve, pa marrë parasysh gjuhën dhe vendin, siç ishte deri vonë... Pasi pinë gjakun e njëri-tjetrit të nxjerrë nga gishtërinjtë e shpuar, priftërinjtë shkuan te Ura e Shenjtë dhe kallën librat e urrejtjes që vinin nga lindja dhe perëndimi. Kallja e librave zgjati gjithë natën. E përcjellë nga një gjëmë e mundimshme e priftërinjve dhe murgjve, terri i natës e bënte edhe më trishtuese atë orgji. Ndaj mëngjesit, priftërinjtë dhe murgjit e mbërthyer në një gjendje trallandie iu afruan zjarrit dhe bashkarish shkelën zbathur nëpër gacat e përflakura me ç’rast kundërmimi i rëndë i mishit të djegur preku edhe Pashtrikun. Në mëngjes rigoi një shi i imë që shpërlau blozën e Urës dhe kthjelloi priftërinjtë dhe murgjit e përhumbur, të cilët ashtu të shkallmuar dhe të qullur, por të shpëlarë nga ndjenja e mëkateve që i bënë të tjerët, u betuan se do të hartonin një libër të shenjtë, që do të quhej „*Testamenti i Asnjanësisë*”.

Atyre, duket se u ndihmoi si shumë njëfarë Adriani, kryenëpunës i kapedan Stanishës, i cili pa mëdyshje se kishte qëlluar tepër i dijshtëm.

Dhe puna e librit të ri të shenjtë shpejt mori dhenë për aq sa në Kostandinopojë lajmi u prit tronditshëm. Vasili i Tretë i urdhëroi ngutshëm David Arianit, dorës së tij të djathtë, që ta hetonte punën e Asnjanësve.

„Nëse është fjala për miqësi të turpshme të murgjve me priftërinjtë, siç po thuhet, atëherë të merren masat më të rrepta ndaj torollakëve të marrë”.

David Ariani, që kishte luftuar me aq zell dhe guxim kundër Ivan Vlladimitrit, aty për aty mësyu Përdrinin. Nga kapedan Stanisha kërkoi sqarime me kërcënimin se do të bjerë hataja mbi ata që guxojnë të vejnë në dyshim dekretet e Perandorit. Kapedan Stanisha, që tërthorazi përkrahte Asnjanësit, u shtir se nuk ua kishte vu veshin fare, siç i quajti thashethemet qesharake.

„Kemi punë më të rëndësishme se të merremi me tuafhane...”

E kur David Ariani kërkoi që të futej në vend për me e hulumtue në kishte apo jo herezi dhe heretik që ishin bashkuar rreth Asnjanësinë së re, kapedan Stanisha i tha se mbante përgjegjësinë e plotë për ato që thoshte. Kapedan Stanisha më poshtë shtoi se hulumtimet e veçanta, që David Ariani i quajti me interes të jashtëzakonshëm për Perandorinë, mund të ndërmerreshin vetëm me dekretin e posaçëm të Perandorit, i vulosur dhe i mbyllur në dyllë.

I hidhëruar nga mospërfillja e një kapedani të vogël, David Ariani u kthye në Kostandinopojë dhe Perandorit ia tregoi fije për pe të gjitha. Vasili i Tretë i tërbuar pa

masë që dikush kishte marrë guximin me i kërkuar dekrete të veçanta për me shqyrtue një çështje aq të rëndësishme, pa humbur kohë u nis për në Tokën e Lashtë, i shoqëruar nga shumë përcjellës dhe me David Arianin në krye të njësiteve ndëshkuese.

I bindur se David Ariani së shpejti do të kthehej me dekretin e Perandorit për hulumtim, kapedan Stanisha u tha Asnjanësve që të largoheshin nga Ura dhe pjesët e lumit, kah silleshin më së shumti, dhe të shkonin në Pashtrik apo gjetiu deri në Shkëlzen, ngase pritej sulmi i ushtrisë së Vasilit të Tretë. U premtoi se do t'u dërgonte ushqime dhe do të merrte të gjitha masat që t'ua bënte me dije rreziqet e mundshme.

Kur Perandori arriti Tokën e Lashtë, kapedan Stanisha i doli përpara dhe ia bëri nderimet që u bëheshin perandorëve. Në mes të Urës së Shenjtë ia vuri kurorën me lule dhe ia puthi dorën. Perandori dinak, që kapedanit të vogël ia hetoi mashtrimin në sy, në vend të përshëndetjes së rëndomtë, shtroj pyetjen se ku ishin mëkatarët.

Kapedan Stanisha i kishte rrudhur krahët në shenjë habie. Ndërsa perandori i ishte kërcënuar:

-I dua ata që nuk përfillin kishën e shenjtë.

-Këtu përfillen kishat, lartmadhëri.

-Këtu përfilllet djalli,-kishte folur Perandori me shikimin e derdhur kah hapësira që shtrihej deri në Pashtrik.

Tha se këtu kishte heretik dhe herezi.

- Kokat e tyre do t'i marr një nga një...

Kapedan Stanisha e kishte shikuar me shikim të ulur. Ndërsa Perandori edhe më tutje kishte shikuar majën e Pashtrikut sikur kërkonte që në atë lartësi të dallonte herezinë edhe pse e dinte se ajo ndodhej poshtë e futur midis njerëzve si sëmundje që përhapej padiktueshëm.

Para atij shikimi të ngrirë bëhej i paqenë edhe David Ariani, bashkë me njësitin e zgjedhur që i rrinte përpara i gatshëm për ta nisur demonstrimin e parakalimit, me të cilin shënohej fillimi i fushatës kundër Asnjanësve dhe përkrahësve të tyre në të dy anët e Drinit.

Pak më vonë, Perandori zbriti shikimin nga maja e Pashtrikut. Dha shenjë që të fillonte parakalimi i njësive të zgjedhura, që njëherësh do të thoshte edhe nisje e fushatës kundër Asnjanësve. Por, edhe më tutje dukej si t'i kishte mbetur një pjesë e vëmendjes tjetërkund. Ashtu i përhumur, foli çapitshëm për njëfarë kështjelle të hijes, që si tha iu kishte qepur çuditshëm në kokë dhe u fut në tendën e madhe, të hapur në pjesën perëndimore të lumit me porosinë se aty do të rrinte përderisa t'i shihte kokat e Asnjanësve të kullonin gjak në parmakët e gurtë të Urës.

Në atë ndërkohë që Perandori rrinte ashtu i mbyllur, komandanti i tij më i besueshëm, David Ariani me njësitin e zgjedhur brodhi nëpër Përdrin dhe hapësirën e dikurshme të tokës së Lashtë i bindur se do t'i kapte Asnjanësit. Shtatë ditë e shtatë net vendi dukej si i vdekur para kryqtarëve të tmerrshëm që nuk çanin kokën për asgjë. Ditën e tetë, Perandori gdhiu i qetë dhe pasi ia lëshoi një sy hapësirës së Përdrinit e strukur nën tisin e hollë të një mjegulle, e cila shkonte deri rrezë Pashtrikut, dhe pasi pa parmakët e Urës pa kokat e prera, kërkoj nga David Ariani t'i priste dyzet kokat e para të atyre që do t'i binin në dorë, krejt një se u besonin apo nuk u besonin Asnjanësve, dhe t'i vinte në Urë përderisa të zëvendësoheshin me ato të mëkatarëve të njëmendët.

“ Prej tash ky vend nuk do të ketë as paqe e as qetësi... Kokat e heretikëve doemos se një ditë duhet të thahen në Urë...”

Me t'i thënë këto Perandori ishte larguar. Në Përdrin la David Arianin me dekretin e tmerrshëm për shfarosjen e Asnjanësve.

Të nesërmen dukej se edhe David Ariani po merrte rrugën e kthimit. Mblodhi tendat blu dhe nisi pararojat kah Lindja. Shumëkush mendonte se e liga do të merrte fund me ato dyzet koka të shkreta që thaheshin në parmakët e Urës dhe me kërcënimin drejtuar atyre se çfarë mund t'i gjente sapo t'u shkonte mendja se në këtë botë mund të kishte mësim të tjera pos atyre që vinin nga Kostandinopoja.

Komandanti i pamëshirshëm i Perandorit u ndal dy ditë udhë larg në një fortesë druash ahu, që e ngriti me të shpejt. Ata që iu afruan fortesës mbetën si të pamend kur panë murgjit e shumtë në vend të njësiteve të zgjedhura që i morën kokat e para në Përdrin. Murgjit e kërlëshur, kishin fytyra të egërsuara dhe çirreshin pareshtur kundër heretikëve.

Siç doli pak më vonë, David Ariani, pa mëdyshje me urdhrin e Vasilit, nga Kostandinopoja kishte sjellë një numër të madh fanatikësh, të gatshëm të flijoheshin për idenë e shenjtë të ortodoksisë. Nga kryeqyteti ata ishin nisur me bindjen se shkonin në një vend për me e lirue nga pesha e herezisë dhe mallkimi i së ligës, që mund të përhapej me të madhe në gjithë botën nëse nuk do t'i dilej përpara... Shtatëdhjetë e shtatë kryemurgj kishin për detyrë që të flitnin për herezinë e vendeve të dikurshme të Tokës së Lashtë, ku sipas tyre fshiheshin armiq të fesë së shenjtë dhe të botës lindore në përgjithësi.

Kështu, orët e urrejtjes nuk kishin fund. Ato u përngjani ritualëve të pambarim që fillonin me gjithfarë shtrembërime për pozitën gjeografike, klimën, bujqësinë dhe të tjerat, për të vazhduar pastaj me ato që thuheshin për mëkatën dhe herezinë, që sipas mësuesve të urrejtjes, nuk ishte e rastit e as e re, sepse në këtë vend ajo lidhej me njëfarë prirjeje të përhershme të kundërshtimisë së mësimëve të shenjtë që nga koha e ngatërresave të hyjit, që thuhej se edhe arianizmi i kishte ndihmuar mbijetimit të këtij hutimi të rrezikshëm.

Murgjit flisnin pastaj se dyfytyrësia ishte virtyt i atyre që nuk ngurronin t'u bënë lajka atyre që vinin duke nxituar t'u thoshin gjoja se ishin me ta, ndërsa pas shpine ua futnin thikat... Dyfytyrësia e tyre lidhej me qëndrimin properëndimor që e kishin pjesë të mentalitetit, andaj kjo duhej të merrej si rrethanë nxitëse për shkatërrimin e tyre përfundimtar... Lindja, thoshin murgjit e ngarkuar me thellimin e urrejtjes, nuk mund të shkojë atje ku duhet të shkojë, pa u hequr nga rruga njëherë e përgjithmonë mësimet e rrezikshme heretike, që Asnjanësinë e polli si karrem mashtrimtar kundër ortodoksisë.

Natyrisht se murgjit fanatikë dëgjonin syçirrur orët e urrejtjes, që ata i merrnin nga kryemurgjit si pjesë të ushqimit shpirtëror, dhe përfytyronin me kënaqësi të madhe çastin e hakmarrjes që nuk ishte larg. Në atë gjendje të përumbjes së plotë ata çirreshin për hakmarrjen që duhej të ishte sa më e ashpër... Do ta keni, do ta keni, u thoshin kryemurgjit, që u rrinin pranë dhe pak nga pak e hapnin librin e urrejtjes si motivim.

Më në fund erdhi edhe koha e urrejtjes së përzgjedhur, e cila udhëhiqej nga misionarë të njohur të Perandorisë, që i solli David Ariani një mbrëmje të turbullt me shi dhe i futi padiktueshëm midis murgjve tashmë të dehur deri në tallandi nga urrejtja e përgjithshme.

Misionarët e kryeqytetit, me librat e trasha ndër duar dhe fytyrat e ngrira, nuk i nisën ligjëratat me fjalë të zjarra, siç mund të pritej prej tyre, por folën prajshëm për njëfarë „sëmundje të shpirtit“, që shfaqet të disa popujt krye treqind vjetësh, e që quhej „sëmundja e territ“... Sipas tyre kjo sëmundje, shenjat e para i shfaqë me paraqitjen e dyfytyrësisë për me vazhdue mandej me dinakërinë dhe për me dalë për lëndinë me prirjet për prishjen e plotë të familjes dhe të bashkësisë.

“Ata që kanë sëmundjen e territ nuk njohin nënë e babë, motër as vëlla, të afërm apo të largët, familje apo farefisni, besim apo shtet... e të tjera, e të tjera... pos lakmisë për pushtet djallëzor, që u vjen nga fuqia e mashtrimeve të qoftëlargut, të cilën janë në gjendje ta paraqesin si çështje të njëfarë ndijimi të shfaqjes së shpirtit të lirë, e të tjera, me të cilat kthehet liria e humbur, që nuk është tjetër pos besim ndaj hyjit...”

Plot shtatë javë murgjit fanatikë u ushqyen me ato fjalë. Javën e fundit David Ariani ua pakësoi bukën e më pas edhe ujin e paktë që e merrnin. U jepte ndonjë kore të thatë me kripë që ua shtonte etjen tmerrësisht, gjë që fanatikëve të verbuar kjo u shërbente t’ua shtonte mllëfin e urrejtjes ndaj atyre që thuhej se kishin “sëmundjen e territ” dhe duhej sa më parë për me u liruar prej tyre si prej një të keqeje të madhe, që prishte botën.

“Duam kokat e plëngprishësve!... Duam ta shërojmë njerëzimin nga fara e ligë...”

David Ariani, sikur mendohej t’i qetësonte. U thoshte që duhej pritur edhe pak sa të vinte koha e „shërimit të përgjithshëm“.

Krye javës së dymbëdhjetë, kur dukej se murgjit fanatikë po pëlcisnin nga urrejtja dhe dëshira për të vrarë ke ta takonin, u hapën dyert e fortesës... Me hanxharë të gjata në duart e përlyera iu vërsulen vendi si bisha të çartura...Vraponin si kope ujqërish me ulërime mbytëse. Duket se ulërimat e tmerrshme ndihmuan që përmasat e të ligës të mos ishin çfarë synonte David Ariani, meqë me hetimin nga larg, kur po afrohej si stuhi, u hap lajmin për shfaqjen e saj, gjë që shumëkush mori malet, por pati edhe aso, që pak nga plogështia e më tepër nga bindja se nuk mund të ndodhte diçka e tillë, i ranë në dorë hordhisë së murgjve të tërbuar, të cilët prenë gra, fëmijë, pleq, kafshë e shpezë.

Të pangopur me gjak, vrasësit kërkonin pandalshëm viktimë, që sapo i gjenin i prisnin dhe ua pinin gjakun e njomë.

Ploja e tmerrshme patjetër se do të zgjerohej nga Shenjti, ku nisi, në drejtim të Pashtrikut dhe të Shkëlzenit më tutje kah Perëndimi, por ndodhi që vllgun e saj e ndali befaz një ushtri, që sikur të kishte pikur nga qielli, erdhi nga Perëndimi.

Ishte Konti Rajmond i Tuluzit me kryqtarët e pafund, që thoshte se ishte nisur për Palestinë. Ushtria e Rajmondit iu sul pamëshirshëm murgjve fanatikë. I preu ata që i zu dhe kokat e tyre me leshra të palara i vari në parmakët e Urës, ku kohë më parë ishin ato të perëndimorëve, që i kishte lënë David Ariani me urdhrin e Vasilit të Tretë.

Konti i Tuluzit, që kishte thyer aq papritmas e aq lehtë fanatikët e Lindjes, te Ura e Shenjtë mblodhi ata që gjeti dhe ia mori një fjalimi me plot lëvdata për misionin e kryqtarëve, që kishin shpëtuar njerëzit e pambrojtur nga ata, që i quajti „bisha të pangopura të lindjes“, për të cilët tha se „në njërën dorë mbajnë librin e shenjtë për të mashtruar, dhe në dorën tjetër mbajnë thikat për vrasje tinëzare ndaj të pambrojturve...”

I kënaqur që masa po i duartrokiste, tha se kishte pasur njohuri rreth atyre që ishin nisur nga Lindja dhe se nga zemra e Europës kishte nxituar të parandalonte kobin.

“Ndoshta u dash të vinim pak më herët, për me i pengue bishat në nismë, por ç’ë do që rrugët ishin tepër të vështira për kalim... Megjithatë ne ia dolëm për me ua ndalë turrin vrasësve. Ua dhamë dënimin e merituar sa mos me u ra ndërmend me ardhë kënde...”

Me ta përfunduar fjalimin, Rajmondi ngrii flamurin e verdhë me kryqin e kaltër dhe vuri emblemën e Normanëve në mes të Urës. Tha se flamuri i tij do të mbetet aty përgjithmonë për me predikue dashurinë dhe mirëkuptimin midis njerëzve

dhe për me ua ba me dije armiqve të Perëndimit se aty i priste disfata e pashmangshme. Në fund ai kërkoi që përdrinasit, në shenjë mirënjohje që i kishte shpëtuar nga më e liga, të kalonin në katolicizëm.

Pa pritur të mbaronte mirë fjalën, kapedan Stanisha tha se aty për aty e pranonte katolicizmin.

“I falemi fitimtarëve...”

Rrugën e kapedanit e ndoqën thujtë të gjithë që ishin aty e ngjashëm vepruan edhe të tjerët që frika nuk i lente të largoheshin nga vendet e sigurta.

I kënaqur pa masë se nuk iu desh kurrfarë mudi ta rikthente katolicizmin aty ku ishte kohë më parë, Rajmondi hapi tendat e kaltra me kryqe të bardhë në fushën e Shkuzës dhe urdhëroi kryqtarët që të çlodheshin deri sa të vinte çasti i nisjes për betejën përfundimtare.

Ishte kjo një ushtri e çuditshme që për nga veshja edhe sjelljet zgjoi habi andejpari. Në koka mbanin disa përkrenare shyte, ndërsa në gjoks parzmore të hekurta me kryqin anëpërtej. Kryqin e kishin edhe në shpata, e kishin edhe në heshta dhe kudo saqë nga mënyra si e bartnin dhe si e përdornin nuk dihej se a shërbente më shumë si shenjë besimi, që i frymëzonte për të hyrë në luftën e shenjtë, apo si armë me të cilën duhej bërë kjo luftë? Do farë ritualesh me kryqin që e bartnin mundimshëm dhe zvarritja e tij nëpër pjesë të ndryshme, ku këndoheshin lutje që nuk merreshin vesh, shtonin dyshimin në mos edhe kryqtarët e Rajmondit përgatiteshin për të njëjtën gjë si edhe murgjit e David Arianit?... Dhe në kohën e dyshimit, që po bëhej gjithnjë e më i qartë, një të diele moria e kryqtarëve të shkallmuar nga rituali i kryqit u nis kah Ura e Shenjtë. Rrugës zvarritnin një kryq tepër të madh, që i lidhur me gjithfarë litarësh dhe me ata që i shkonin prapa si të trallisur, dukej si përbindësh i sfilitës. Si i tillë, kah kalonte, kryqi me morinë e kryqtarëve, nisi me lanë një fjollë pluhuri, që me të shpejt u kthye në një re të kuqërremtë e parë ndonjëherë. Njerëzit përreth, të mësuar me të papriturat që u sillnin kobe të mëdha, nxituan që të largoheshin nga vendbanimet dhe iu drejtuan vendeve më të sigurta. Lanë lajmëtarët dhe përgjuesit tjerë për me pa si do të merrte fund ceremoniali i çuditshëm i kryqtarëve të Rajmondit, që i shkonin kryqit të lidhur prapa dhe përgjakëshin nëpër litarët e tij.

Ndaj mesditës, kryqi i madh i bartur zvarrë nga kryqtarët e shumtë dhe të tjerët që çirreshin dhe gritheshin pas tij, arriti Urën e Shenjtë. Në mesin e saj po i priste Rajmondi i Tuluzit me ca komandantë, të cilët sapo e puthën kryqin, urdhëruan që ai të vihej në mes të Urës. Midis lutjeve dhe çirrjeve të përziera me njëfarë si gjëme, ndonëse gjithnjë i penguar nga ata që nuk i shkoqeshin edhe përkundër kërbacit që u fishkullonte trupit dhe u hapte plagë të reja gjaku, kryqi i madh, më në fund, pushtoi Urën. Rajmondi me sy të ngrirë, si dikur Vasili i Tretë, shikonte hapësirën e gjerë që shtrihej tutje tëhu sikur të dëshironte që ta ndrynte sa më mirë pamjen e saj në kujtesë, si diçka që do t'i ndihmonte të përtëriste forcën në çastet më të vështira. Kur dukej se kryqi më i madh, që ishte vu ndonjëherë në Urë, ishte liruar nga fanatikët e tërbuar, ata që nuk dëshironin të shpëputeshin assesi prej tij, të hidheshin nga ura në lumë. Hedhja vetëvrasëse në lumë, nuk e shqetësoi Rajmondin, i cili ende gjithnjë rrinte me shikim të ngrirë kah Pashtriku. Dikur, kur përreth mbretëroi një qetësi shurdhe, Rajmondi hodhi në ujë disa lule dhe një kryq të vogël që e mbante në gjë.

Pa u kryqar, u largua nga Ura dhe mori rrugën e Lindjes. Pas tij shkuan edhe të tjerët, pa i mbledhur mirë tendat që dukeshin si të shkreta. Ata që po i shikonin të frikësuar e kishin të qartë se kryqtarët e Tuluzit nuk do ta arrinin asnjëherë Tokën e Shenjtë.

Në Urë, kryqi i madh, që e lanë si të shkretë, nuk qëndroi gjatë. Një erë e fortë që erdhi nga Pashtriku bëri që ai të shkëputej nga litarët që e mbanin dhe të binte në ujë, mu aty ku ditë më parë gjetën vdekjen bartësit e tij më të zellshëm...”

Nika u trishtua nga rrëfimi që e dëgjoi... Pak më vonë i bëhej se kishte kaluar vetë nëpër ato ngjarje të përgjakshme dhe kishte parë Vasilin e Tretë t'i shtohet etja për gjak si dhe kryqtarët e çuditshëm të Rajmondit të hidheshin nga Ura të bindur se do ta mbanin të amshueshme shëmbëllesën e kryqit në ujin e tij.

Dikur ndjeu t'i largoheshin përfitimet e ngjarjeve të përgjakshme dhe vendin e tyre e zuri një qetësi shurdhe që po e çonte drejtë një kotësie që shfaqet pas lodhjeve të gjata.

Mbylli sytë dhe nisi të përfytyronte fluturimin e zogut të vogël në qiellin e thellë... I bëhej se në atë tallandi të mjegulluar kapërcente retë dhe ngjitej kah një majë e kaltër e cila rrinte diku në një det të gjerë... Ishte i bindur se maja e kaltër në mesin e detit të papërcaktuar ishte fundi i çdo fillimi, ku nuk kishte të djeshme as të sotme, por vetëm diçka që nuk lëvizte dhe nuk duhej të lëvizte, ku nuk kishte vrasës as të vrarë, ku nuk kishte perandorë, princër dhe ku nuk kishte kapedanë e bujarë fatkeq që duhej t'u nënshtroheshin prangave të fronit dhe nënçmimit të të fortëve që nuk pyesnin fare kur vinin dhe kur shkonin... I lumtur që më në fund do të përfundonte aty, me mendje fluturonte me sa fuqi kishte... Por, kur kujtoi se i qe afruar majës së kaltër, që rrinte në detin e thellë, se si shkrepiti një gur rrëfeje që ia dogji krahët dhe bëri që, së pari të humbte baraspeshën e qëndrimit e më pas edhe atë të mbetjes në ajër... I përflakur mori rrënimin dhe qe në rrugë të përplasej në një askundje të mallkuar, ku e merrte me mend se kishte vetëm gjak, ku mund të kishte vetëm të vrarë dhe ku mund të kishte vetëm kryqe gjithfarë që grindeshin tmerrësisht... Për me i ikë asaj humbëtare të trishtë, klithi e klithi aq sa doli nga përfytyrimi i tmerrshëm.

Zot, ruama mendjen dhe vendin, tha i mbytur në djersë.

4

Kah mesdita dera trokiti disa herë dhe në dhomë hyri plaku Gjon me verën e vluar në bucelë, që ia la para.

Në të dalë i tha se kishte ardhur peshkopi Savë.

E piu verën me nxitim dhe u vesh me rrobat e festës. Kishte kohë që peshkopi nuk i kishte shkelur derën. Ç'prejse Lartmadhëria e tij Gjergji i Parë i Balshajve dhe pjesa më e madhe e bujarisë kaluan në katolicizëm, marrëdhëniet shumë të mira të Kështjellës me kishën ortodokse u ftohen dukshëm, por jo me fajin e tij. Edhe Nika e ndoq shembullin e bujarëve dhe kapedanëve të shumtë për me e ndërrue besimin jo nga ndonjë shtytje e brendshme apo pse ishte i bindur se katolicizmi ofronte më shumë se ortodoksia, por thjeshtë pse këtë e bënte Princi, i cili po ashtu kishte ndërruar besimin pas lidhjes së re me Venedikun i bindur se kështu do ta zgjeronte pushtetin edhe më tutje kah Lindja. Peshkopi Savë, që i dinte fort mirë ato që u paraprinin ndërrimit të kishave dhe prapa të cilave përherë pushtetit të njëmend i duhej edhe ai i kishës që i shkonte pas e arsyetohej me çështje të shpirtit, edhe përkundër rrethanave të reja, i kishte dërguar fjalë Nikë Bardhit se mbetej edhe më tutje vojvodë i kishës ortodokse, e cila sipas peshkopit dinak, gjithnjë e nderonte pushtetin e bujarisë dhe shtrirjen e saj si diç të veçantë dhe tepër të rëndësishëm për mirëqenien e gjithëmbarshme të Përdrinit... Ishte e qartë se në këtë mënyrë peshkopi

bënte çmos për me i frenue disi lëvizjet fetare, të cilat nuk i shkonin përshtati ortodoksisë, veçmas pas aleancës më të re të Principatës me Venedikun dhe Selinë e Shenjtë. Përgjuesit ortodoksë, që silleshin në të gjitha anët e vendit, shikonin me dëshpërim morinë e emisarëve katolikë që derdhshin në të katër anët e vendit, të cilët me mushka të ngarkuara me libra e dhurata të ndryshme futeshin nëpër të gjitha skutat dhe bënë besimtarë për vete. Emisarët katolikë, të shumtën të ardhur nga Venediku, Roma dhe Spanja madje, përcilleshin me mjekë, rrojtare, këngëtarë dhe xhambazë gjithfarë, që lëviznin pareshtur nga vendi në vend, duke i joshur me shfaqjet e tyre jo vetëm fëmijët dhe të rinjtë, por edhe ata, që kështu, për herë të parë kuptonin se bota nuk ishte aq e ngushtë dhe tepër e thjeshtë, siç e përfytyronin nga hapësira e tyre, por me shumë laryshi gjë që ua shtonte bindjen se mund të jetohej edhe ndryshe.

Argëtimi dhe hareja gjithnjë përcilleshin edhe me veprimet përkatëse, siç ishin qethja, pastrimi, lyerja e puçrrave dhe shërimi i plagëve, me të cilat jo rrallë kalohej e gjithë jeta.

Nuk do mend se peshkopin Savë dhe kishën e tij e kishte zënë fare të papërgatitur fushata e katolikëve, e cila deri më atëherë nuk ishte gjithaq e pranishme në pjesët e skajshme të vendit, ku përfytyrimi i botës shfaqej i ngrirë, i rrudhur dhe tepër refuzues ndaj atyre që mund t'u vinin nga jashtë. Mbase kjo e kishte shtyrë kishën ortodokse të rrinte e qetë e bindur se aty ndryshimet ishin të pamundshme... Në atë gjendje hutimi, peshkopi plak nuk i mbetej tjetër pos të lavdëronte dhe të uronte ata që i mbeteshin besnik kishës ortodokse, ku ndër ta më së shumti zinte ngjaj Karl Thopinë e Durrësit, që sipas tij, jo vetëm që nuk jepej, por po bëhej gati që t'i kundërpërgjigjej Balshës dhe Venedikut në Veri të vendit. Në pritje të fushatës së Thopisë, e cila do të bëhej për me ia kthye lavdinë ortodoksisë, peshkopi zemërplatur përpigjej sado pak ta mbante toruan me anën e njëfarë përkujdesjeje „miqësore“ ndaj besimtarëve të deridjeshëm, jo nga këndvështrimi i besimit, por gjoja nga nevoja e përkatësisë jetësore, që lidhej me të qenit dhe të jetuarit bashkë, në një hapësirë që siç thoshte „, nxehej nga i njëjti diell dhe lagej nga i njëjti shi“. Për këtë arsye peshkopi hapi fjalë se kisha ishte kishë dhe kryqi ishte kryq dhe nuk ishte e rëndësishme në ç'anë puthej ai dhe në ç'gjuhë merrej bekimi, por e rëndësishme ishte të besohej në një zot.

Nika, ndonëse e dinte se çfarë do të thoshte lidhja e Principatës me Selinë e Shenjtë dhe çfarë pritej prej tij në këtë drejtim, asnjëherë nuk i ndërpreu marrëdhëniet e natyrshme që kishte me kishën ortodokse e as që e vuri në sprovë çështjen e vojvodësisë ndaj saj. Për festa dërgonte njerëzit e vet me dhurata te peshkopi dhe po ashtu me nderimet e gjithëhershme priste murgjit, që kthenin në Kështjellë me urdhrin e peshkopit për t'ia dhënë bekimin asaj sipas ritit lindor. Megjithatë sa më shumë që kalonte koha, dukej se midis tij dhe peshkopit, sikur hapej hendeku i ndarjes dhe kjo ndodhte nga shkak i mungesës së takimeve sy më sy, që pa mëdyshje i kishte kushtëzuar gjendja e re.

Kur zbriti poshtë pa peshkopin me tre përcjellës që po rrinin si të ndrydhur. I përshëndeti përzemërsisht dhe sipas zakonit të vjetër ia puthi dorën. Nika hetoi se peshkopi jo vetëm që ishte rrëzbitur si shumë por nuk i kishte punët mirë as me shëndet. Kjo u pa edhe nga mundimi me të cilën ai ia ktheu përshëndetjen, që ishte e flashkët dhe tepër e zbetë.

Megjithatë, pas një pushimi të shkurtër, dukej se peshkopi e mori veten dhe gjeti forcën me i thanë ato që duhej tmei thanë që në fillim, e të cilat, siç ia kishte marrë mendja, lidheshin me shterjen e kroit të Urës së Shenjtë dhe atyre që përhapeshin si shqetësime apo thashetheme.

„Shterja e kroit të Urës së Shenjtë nuk është shenjë e mirë... Sille nga ta sillesh flet për një shqetësim të përbashkëta që duhet ta ndajmë njësoj... Sepse, biro, na e kemi të përbashkët tokën, i kemi të përbashkëta ujërat, siç i kemi të përbashkëta malet dhe kodrat, e dhe mbi të gjitha, siç e kemi të përbashkët jetën, pa marrë parasysh si e drejtojmë atë...”

Nika e shikoi një copë herë si i ngrirë peshkopin pa qenë i bindur nëse duhej me thanë diçka sa me i dhanë shtysë bisedës, apo ta dëgjonte mëtutje plakun që ai t’i thoshte ato që mund t’i jepnin rrugë atyre që i parashihte si të rëndësishme. Meqë duhej të fliste, pas një heshtje, printueshëm ngrit gotën dhe e përshëndeti përzemërsisht plakun, pa u ndërlidhur me ato që plaku kishte thënë, gjë që kjo peshkopin e rryer e detyroi të vazhdonte andej kah pritej të dilte.

„Po flitet çmos, biro... Po dalin gjithfarë fjalësh... Na bie barra, ty edhe mua dhe të gjithëve, të japim sqarime dhe mendime. Ma thotë mendja se nuk është mirë kur hapet frika, se mosozot, luhartet besimi dhe punët marrin teposhtën keq...”

Këtu për pak plaku u ndal. Qetësia që mbërtheu sikur e mbushi dhomën me një zallahi ngulfatëse për me e paralajmërue furinë e asaj që duhej të shpërthente.

Pasi ndjeu se duhej të fliste, Nika me njëfarë mundimi foli e tha rreth asaj se ç’lidhje mund të kishte shterja e ujit të një kroi të thjeshtë me besimet.

I zënë ngushtë që në nismë me ato që bisedës mund t’ia jepnin kahun e mospajtimit, peshkopi një copë herë preku fytyrën dhe mbylli sytë, e pastaj tha:

„Kalimi pa një pa dy nga kisha në kishë, biro, flet për humbjen e drejtpeshimit shpirtëror të një bashkësie të tërë... Kjo dukuni është brengosëse, tepër brengosëse që doemos shkakton tronditje midis qenieve të gjalla... Druaj se e gjithë kjo mund të marrë fund me ndonjë kob?...“

I bindur se kishte folur atë që do të duhej ta lente për më vonë, peshkopi plak një copë herë çapiti diçka që as vetë nuk dinte se çfarë thoshte, e mbas pak, kur mori veten, i bindur se duhej me e ndreqë atë që e kishte prishur nga ngutja, zuri të fliste për përpjekjet e përhershme të kishës ortodokse për të mirën e vendit duke përmendur herë pas herë meritat e familjes së tij për bashkëjetesën në të kaluarën. Për me e ba këtë sa më mirë merrte ngojë emra që ai gati i kishte harruar dhe aso që së voni i kishte ra t’i takonte në kronikën e Kështjellës. Por, iu bë se ngjarjet e ndryshme në rrëfimin e peshkopit dukeshin të prajshme, tepër jetësore dhe jo si në kronikën e Starzimirit, të mbuluara me gjak dhe të përcjella me intriga të jashtëzakonshme. Kështu që, në e parë Nikës i pëlqeu ajo që thoshte peshkopi ngase gjithçka dukej e butë dhe pa zikzaket rrëqethëse. Një çast, madje, iu bë se ishte pikërisht ai çilimiu para të ungjit Nikollës, që para se ta merrte gjumi rëndom i tregonte lloj - lloj rrëfimesh.

Sikur t’ia kuptonte kërsërinë plaku u zhyt thellë e më thellë nëpër ngjarje saqë dukej se zëri i tij në fillim tepër i lodhur, po forcohej. Dikur, si të dëshironte ta nxirrte nga pika në të cilën dukej se sharronte gjithnjë e më shumë, peshkopi i tha me një zë tjetër, gati kërcënues se me vdekjen e Perandorit kishte vdekur qetësia... Kishin ngritur kokë zhupanët e vegjël që u shpallën princër pa u lodhur fare, se kështu vendi zu të copëtohej në njëqind pjesë dhe të dobësohej se tepërmi me çka iu hapën dyert të huajve...

„Venediku dhe Roma hetuan lakmitë e mistrecëve për pushtet dhe nisën të përdorin lajkat për dobësimin e kishës sonë... A nuk është kjo biro, tronditje e jashtëzakonshme?...“

I zhytur në shtjellën e pjesës më të madhe të rrëfimit të qetë të peshkopit, që lidhej me të kaluarën e familjes së tij, Nika fare nuk e pati të qartë se ç’pyetje iu drejtua. Peshkopi dinak, që e pa se ai kishte pasur mendjen gjetiu, mendimin që lidhej

me „tronditjen e jashtëzakonshme“ e mbarështroi tepër butë, pa zënë ngojë ato që tha pak më parë për lakmitë e mistrecëve e as intrigat kundër perandorisë, që erdhën nga Perëndimi. Ishte e qartë se çështjen e shterjes së kroit të Urës së Shenjtë dëshironte ta ngjyrote vetëm si një vërejtje të vogël që të mos shkohet më tutje...

„Edhe në të kaluarën ka pasur kapërcime prej njëres kishë në tjetrën, e megjithatë kroi i Urës së Shenjtë nuk u shter“.

Peshkopi që sikur kishte pritur atë përgjigje, nxitoi për me e plotësue mendimin që e la të shkëputur pak më parë.

„Ka pasur kapërcime, biro. Por, ato kanë qenë fare të vogla, e ç’është më e rëndësishme të dihet, ato janë bërë më shumë nga kushtet e dhëna, pra nga mungesa e njëres apo tjetres kishë në hapësira të caktuara, e jo nga shkakut i atyre që kushtëzohen nga aleancat shtetërore. Dhuna sot është bindje, besim dhe gjithçka... A nuk është kjo, biro në kundërshtim me librat e shenjta dhe ato që i tha Jezui i lavdëruar edhe kur e kishte më së ngushti?... Kjo dukuri, pra, ka shqetësuar tokën dhe qiellin, të gjallët dhe të vdekurit... Nën Urë, biro, është një shpirt bamirës, që nxjerr ujë shërues... Ai shpirt tërheq vërejtje që të kthehemi në rrugë të mbarë, para se me na gjetë të liga të tjera edhe më të mëdha... Njerëzit duhet ta dinë këtë para se me u ba vonë...“

Fjalët e fundit peshkopi i tha gjithë shqetësim, sa për pak mbeti pa frymë. Murgu që i rrinte në të djathtë, nxitoi t’i sillte ujë dhe t’ia lagte qafën. Por, edhe në atë gjendje (i bërë dyllë) u përpoq doemos me i ra në fund rrugës së nisur. Tha se me anën e një letre, për të gjitha e kishte njoftuar edhe Kostandinopojën dhe se bashkarish u binte barra të merreshin të gjitha masat kundër hutisë.

“Kujtoj se shterja e kroit të Urës së Shenjtë është edhe një qortim për kishat për me i ndalue grindjet e panevojshme dhe të mbesin te kryqi, sepse ai është mbi të gjitha dhe i përbashkët...”

Nika pa se peshkopi ishte djersitur. Fytyrës së tij i kishte rënë një nur i lehtë që e bënte si hije që mëtonte të lente pjesën e vetë jetësore të ngulitur në përfytyrimin e tij të ngrirë. Në atë gjendje po i dhimbsej dhe po mendonte se cila kishte me qenë fjala më e mirë për me e qetësue plakun sado pak me dalë nga mundimi që i shihej qartazi, ani pse ishte i bindur se çfarëdo që të thoshte kishte me qenë vetëm një mashtrim i madh, sepse edhe po t’u besonte atyre që ia tha plaku nuk do të mund të bënte asgjë, nga shkakut se mbi të qëndronte Principata, e cila vendoste për lidhjet me të tjerët dhe për fatin e kishave... Por meqë duhej me thanë diçka, këtë e bëri pasi e zbrazti gotën që ia dogji fytyrës, prej nga sikur i rrodhi njëfarë qëndrimi thujse mospërfillës jo ndaj plakut, por ndaj atyre që thoshte, me të cilat sikur duhej të ngushëllohej nga ajo që njësoj i rendonte të gjithë.

„Shqetësimin e ndajmë njësoj, hirësi... Këto që m’i the me aq përzemërsi kam me ia përcjellë Oborrit të Principatës...”

Peshkopi e shikoi një copë herë me sytë e lodhur. Dukej tepër i pakënaqur nga përgjigjja të cilën ndoshta edhe e kishte pritur, por jo të shprehur aq haptas.

Pas drekës që kaloi në një heshtje të thellë, peshkopi me përcjellësit, i hipi karrocës dhe u nis. Nika e luti të bunte, por ai i tha se kishte çuar fjalë në Prizren. Ishte e qartë se takimi i tyre i fundit duhej të mbyllej në atë mënyrë dhe sa më parë.

Kur po ndaheshin peshkopi i tha:

„Ai çurg uji mundet me qenë fati dhe fatkeqësia jonë... Prej tij varet shumëçka...”

Ende pa u larguar karroca mirë Nika u ngjit në dhomë. Përpiquej me u lirue nga përfytyrimi i peshkopit, që i bëhej se i ishte ngjitur i ngrirë si një kërcënim i gjallë.

Gurra e kroit të Urës sime po e mundon botën. Kush do ta thoshte këtë?...

Kur i pëshpëriti këto, iu kujtuan ato që kishte dëgjuar për Asnjanësit dhe kokat e tyre në Urë. Megjithatë, sesi iu bë se në atë gjendje tallandie në të cilën po futej furishëm, Perandori Vasil nuk kërkonte më koka e as që nënshkruante dekrete të tmerrshme, në të cilat kërkohej gjak. Përkundrazi, ai i thoshte David Arianit, dorës së tij të djathtë, të mbillte lule të kuqe, të mbillte aq shumë sa ato ta pushtonin botën... Purpuri i luleve, që po i shtrihej para, ia bënte me dije se kishin përfunduar grindjet fetare... Mendja ia tha se në Urë do të pajtoheshin kishat dhe kështu do të kthehej koha e kryqit të përbashkët.

Serish kemi me iu falë të njëjti kryq, tha dhe ndjeu një fashë të lehtë qetësie që po ia mbërthente kokën dhe gjithë trupin si atëherë kur dëgjonte përrallat që ia tregonte Mikeli plak para se ta vinte në gjumë. Kjo i solli kllapi, në të cilën mbeti një copë herë, por jo gjatë siç dëshironte.

Kur u kthjellua dhe kjo ndodhi pasi që kishte rënë terri bashkë me një qetësi shurdhe të përshtatshme për çlodhje, befasi iu shfaqen plakat që kishte parë te Ura e Shenjtë. Të veshura me të zeza ato krijonin një rreth fute që rritej e rritej dhe sikur e përpinte Urën dhe gjithë vendin. Kjo e trishtoi sa u ngrit frikshëm dhe ndezi pishën, e cila shpërtheu terrin me dritën e dobët, që mundimshëm ua kthente trajtat e rëndomta gjërave të njohura.

Diç e jashtëzakonshme po ngjet, mendoi dhe iu afrua dritares e cila kufizohej me terrin e thellë që i rrinte jashtë. Kudo natë, pëshpërit dhe si ta kishte tërhequr ndjenja e territ, iu afrua raftit ku rrinte kronika e Kështjellës.

E shikoi ftohtas dhe pas një hamendje të mirë e kapi. E hapi pa ditë se çfarë kërkonte në të. Nga disa dridhje të lehta që i vinin dhe i kalonin nga dora për në brendi dhe anasjelltas, të cilat sikur ia çrregullonin qëllimisht ndodhitë tragjike, sytë iu ndalen te kapitulli „*Tamara*“.

„Tri vjet pas vizitës së Perandorit Vasil vendeve të dikurshme të hapësirës së Tokës së Lashtë, me ç’rast murgjit e David Arianit lanë plojën e paparë të gjakut mbas, një ditë të bukur vere, u shfaq gruaja e tij, Tamara, me tendat ngjyrëvjollce që i hapi pranë Urës. Gruaja më e bukur që kishte pasur ndonjëherë Bizanti duket se kishte hallin e shterpësisë, ngase edhe pas sa e sa vjet martese nuk lindte fëmijë. Bëri ç’bëri Tamara e bukur dhe përdori gjithfarë barërash, por assesi prehri t’i ngrohej me fëmijë. Dikush i kishte thënë se në përfundim të vendit, në tokat dardane, është një krua që shëron të verbrit dhe mbarste shterpat. Pije atë ujë një muaj dhe po aq kohë laju në lum i kishin thënë dhe mos ke dert. Krye nëntë muajsh lind.“

Perandoresha më e bukur e botës nuk priti shumë dhe mori me vete përcjellës, mori roje dhe kujdestarë që do ta shoqëronin gjatë muajit të shpresës së fundit...

Kur u shfaqen tendat ngjyrëvjollce në Urë dhe ajo doli të kundronte detin e gjelbërimit, që i shtrihej para deri në Pashtrik, njerëzit të mësuar me masakrat e panumërta që i bënin ata që vinin nga Lindja dhe Perëndimi, s’u besuan syve kur në vend të xhelatëve dhe kokave të prera panë një perri që zbriste vetëm deri te kroi dhe ngjitej shend e verë në tendë. Kureshtarëve ua bënte me dorë dhe u buzëqeshte ëmbël. Nga poshtë ata shihnin dy duart të bardha që pehateshin si flutura dhe u vinte mirë që pas gjithë atyre kobëve Ura e tyre ishte edhe për gjëra të bukura.

Kështu zgjati plot një muaj. Kur hyri i dyti, mbretëresha më e bukur e botës zuri t’i rrallonte shëtitë në Urë. Fytyra nuk ia nxirrte buzëqeshjen e mëparshme me të cilin ishin mësuar ata që e vëneronin. Përkundrazi, ajo dukej e brengosur dhe këtë ia pasqyronte më së miri një si hije, që i ishte vendosur rreth syve dhe atyre u jepnin pamjen e brengës së thellë. Mbase ky ndryshim bëri të hapeshin gjithfarë fjalësh nga

ato që thuhej se mbretëresha Tamara vuante rëndë nga një sëmundje e pashërueshme e deri te ato që lidheshin me thashethemet se Perandori jetonte me ndonjë tjetër nga shkaku i vetëm se ajo bukuri, që mund të ishte e jashtënatyrshme dhe vetëm për përgjim nga jashtë, nuk e ngrohte.

Thënies se një plake se mbretëresha mund të kishte ardhur për me mbetë me barrë askush nuk ia vuri veshin, ngase mendohej se perandoria kishte aq shumë mjekë dhe aq shumë ilaçe sa me e ngjallë të vdekurin e lenë më t'ï ndihmonte mbretëreshës që të mbetej me barrë.

Por ndodhi që në jehun e thashethemeve, një mëngjes të qetë, Ura gdhiu pa tendat ngjyrëvjollce të mbretëreshës më të bukur të botës. Pa Tamarën aty gjithçka dukej e shkretë dhe e shurdhër dhe e frikshme në pritje të kobëve.

Nuk vonoi dhe po atë mëngjes, uji i freskët i lumit qiti në syprinë mori plakash të masakruara keqas sikur të kishin kaluar nëpë thikat e murgjve të David Arianit...

Askush kurrë nuk e mori vesh të vërtetën e masakrimit të plakave që i kishin shërbyer mbretëreshës Tamara. Dikush mendonte se ato u gjykuan të vdisnin ashtu dhunshëm nga mllefi i mbretëreshës së zhgënjyer që nuk mbeti me barrë... Dikush mendonte se plakat u desh të masakroheshin të gjitha përnjëherë ngase ato dinin një të vërtetë rreth një dashurie të mëkatshme të mbretëreshës e cila nuk duhej të merrej vesh kurrën e kurrës... Si dëshmi e këtij pohimi zihej ngojë njëfarë veli i bardhë i parë të shkëmbi i dragoit që ishte si i fustanit të mbretëreshës... Kur më vonë, kushedi se si nga largësia erdhi njëfarë lajmi që fliste për çmendinë e mbretëreshës dhe mbylljen e saj në një kështjellë të Iberisë, shumëkush mendonte se mund të ishte drangoi i Shenjtit që e kishte prekur mbretëreshën dhe e kishte shëmtuar përgjithmonë.

Rreshtat e fundit Nika i lexoi disa herë. Ç' mbretëreshë tragjike, tha dhe u përpoq ta zhvishte kallëzimin nga thashethemet dhe legjendat e shumta të cilave nuk dëshironte me u besue nga shkaku se fatkeqësinë e saj dëshironte me futë në kornizat e njëmendësisë jetësore, që lidheshin me një grua të vetmuar e cila kishte pushtet, kishte çdo gjë, po jo edhe lumturinë shpirtërore... Mbase kjo qasje bëri që përpara t'ï shfaqej qenie e shkretë, që shpresonte sa më parë të bëhej nënë në mënyrë që të shpëtonte nga vetmia dhe ftohtësia e lartësisë në të cilën gjendej, ku ndjehej e dëshpëruar se tepërmi... Meqë dashurisë i duheshin dy veta, ai po parafytyronte sesi në një natë të heshtur plot zbrazëti dikush, si hije apo qenie e padukshme, krejt një, po i afrohej fshehtas tendës së mbretëreshës... Kur ai dikush, që mund të kishte qenë hija e Perandorit apo një shpirt tjetër, hyri në të, Tamara brofi në këmbë nga frika dhe deshi të kërkonte ndihmë, por hija apo shpirti, krejt një, i tha butësisht: "jam unë".

Pastaj i panjohuri që deri aty mund të ishte hije apo qenie e padukshme, heq pelerinën e mjegullt dhe kapelën e tmerrshme dhe i shfaqet mbretëreshës siç ishte. Ajo ishte e bindur se përpara kishte të shoq, për herë të parë pa rrobat perandorake, që e pengonin ta përjetonte si mashkull të njëmendët... Në sytë e tij ajo po shihte një shkëlqim përvëlues që nuk e kishte parë kurrë... Ai zjarr po e nxehte dhe po e mbërthente të tërën sa që ndjeu nevojë të lirohej me të shpejt nga ato që kishte për t'ï bërë një me atë që për herë të parë po e priste ashtu duarhapur dhe i gatshëm të shkrihej me të... Pas pak ata u shtrënguan me afsh të madh.

Dikur ai i tha: uji pa shtrëngimin e mashkullit nuk bën dobi, ndërsa ajo qau nga gëzimi. Fytyrës së njomë, që për herë të parë i ishte kthyer hareja, i shkonin lot të imë, që ai mundohej me ia fshi me buzët e nxehta.

Sonte jam më e lumtura e botës, i tha ajo, e po ashtu edhe ai i përsëriti të njëjtat fjalë.

Pas një heshtjeje Tamara i tha: të dalim jashtë ta thithim ajrin e tokës dhe të ujit që e bekon afshin e dashurisë.

Ai e mban dhe i thotë: mos ka rrezik?

Ajo ia kthen me të shpejt: sonte nuk je perandor, e as unë mbretëreshë... Sonte jemi vetëm qenie të thjeshta që dashurohen me shpirt për me e kurorëzue atë me një lindje.

Pastaj ajo i tregoi për Shkëmbin e dragoit... I tha se dashuria mbetet e përjetshme vetëm aty.

Ai e shikoi si i mahnitur dhe i tha se për hir të dashurisë së amshueshme ishte në gjendje të bënte çmos...U nisën, ai me pelerinën e zezë si nata, ndërsa ajo me vellon e bardhë që e hapte puhiza e lehtë e cila vinte nga gryka e lumit.

Ecën ashtu thuaja të padukshëm gjithnjë në përqaftim... Dikur e arritën cakun. Shtrihen në pelerinën e madhe dhe vazhdojnë lojën e dashurisë. Gurgullima e lumit diku thellë nën shkëmb ua merrte klithjet e herëpashershme që i lëshonin.

Dikur ajo i thotë: rri këtu në këtë shtruherë edhe tri ditë e tri net se bota do të jetë e jona...Tri ditë dhe tri net i duhen lumturisë së përmotshme, shpirt... Ai pranoi...Tamara gjithë shend e përqaftoi dhe i tha se do të takoheshin mesnatën e ardhshme aty... Ai pa velin e saj të bardhë që bartej nga puhiza e lehtë...Tri net veli i saj i bardhë kaloi të njëjtave kalime të fshehura dhe ishte vetëm ai që thyente errësirën e thellë lehtë dhe butësisht... Në të përfunduar të natës së tretë përshëndetën heshtazi, pa folur asnjë fjalë, të bindur se dashuria e tyre kishte pushtuar çdo pjesë të qenies së tyre dhe të shpirttrave.

Por, me t'u kthyer në tendë Tamarën papritmas e mbërthen një ndjenjë shkallmimi dhe dëshpërimi të tmerrshëm që po ia shtonte dyshimin se mos vallë kënaqësia më e madhe dhe e vetmja e jetës së saj të ishte pjesë e një mashtrimi?... Kjo madje e shtyri me dyshue mos vallë ai me të cilin kishte kaluar çastet më të lumtura të jetës të ishte dikush tjetër e jo i shoqi?... Papritmas mendja i shkoi te Dragoi i shpellës për të cilin thuhej se ishte aty për me sprovue të luhatshmit për me i futë në mëkatet e përhershme... Mos ishte epshi i flaktë që i ishte nënshtruar pjesë e atij mashtrimi, që e kishte shtyrë të përumbet, të cilit duhej paguar tagrin e vuajtjes së përjetshme?... Kokën e kishte plot e përplot hamendje dhe sa më shumë që merrej me to aq më keq ndjehej saqë dikur zuri me e shtrëngue barkun, sikur të kërkonte prej tij me e nxjerrë pjesën e mëkatshme... Më vonë shtrëngoi gjinjtë dhe nisi të gërrithë fytyrën pamëshirshëm.

-Vetmia e këtij vendi të mallkuar i ka fajet... Më mashtroi e liga!...

Një copë herë qau dhe u çirr dhe sa më shumë që qante ndjehej qenie e zbrazur që nuk vlen gjë... Dikur i ra në sy një thikë e madhe, tehu i së cilës shkëlqente dhe e cyste. U mat me e merra me e ngulë mu në kërthizë, ku mendonte se hija mashtrimtare ia kishte lënë shtrëngimin, por hetoi se nuk kishte forcë. Mabdej serish u çirr e pastaj preku thikën e ftohtë dhe ishte gati me u dhanë fund mundimeve, por seç ju tek që ta thërriste kryerojën për me i thanë me i vria plakati që i shërbenin.

-Mblidhi kërcunat... Le të sillen rreth Urës... Le të lozin deri sa të harrohen e pastaj hiq kokat dhe hidhi në ujë!...

Kryeroja e shikoi me habi dhe priti që mbretëresha e përgjakur ta merrte veten, por ajo prapë ia përsëriti urdhrin dhe i tha me e zbatue menjëherë.

Kur po gdhinte kryeroja hyri në tendë i tëri i përgjakur... Mbretëresha ia plasi një kuje që mbushi brigjet e heshtura të lumit me zallahi dhe kërkoi që të shembej Ura e mallkuar...

-Të shemben brigjet e saj!...Të shembet gjithë bota...

O zot, pëshpëriti Nika, si do të dukej bota pa këtë urë?

Nga trysnia e përfytyrimit të Urës së shembur pa se ferku i dritës po futej në dhomë. Pa ditë se çfarë duhet të bënte dhe kah duhej me shkue, qiti gunën krahëve, dhe mbasi zbriti shkallët, doli jashtë. Në atë ftohtësi pa se një tis i hollë mjegulle që niste në Pashtrik e kishte mbërthyer Kështjellën dhe rrethinën. Këmbët e çuan kah porta e madhe në gurin ballor, ku rrinte harku i Urës me reliefin e gdhendur në gurë. Një copë herë e shikoi pllakën e madhe sa dikur nisi t'i luante para syve.

Çfarë fshihet prapa saj, pyeti veten dhe pa një pa dy mori shkallët e drunjta dhe iu afrua. Kur e preku qetas, ndjeu ftohtësi të çuditshme, që e mbushën me të dridhura vetimthe. Më vonë mori një dru dhe filloi ta gërryente me kujdes pjesën përreth, ku ishte ngjitur. Llaçi që përintohej me vështirësi sikur ia bënte me dije se gjërat e palëvizshme nuk duhej të shqetësoheshin. Por ishte një ndjenjë si urdhër i brendshëm, që e shtynte me e përgjue pjesën e saj të fshehur, që rrinte e stisur për gurin e ftohtë. Pas pak e çara bëhej gjithnjë e më e madhe dhe pllaka dukej se po jepej. Kur e hoq, pa se prapa saj ishte një ikonë. Shën Mëria rrinte me një fëmijë ngryk me një gjethe dafine në dorë. Çuditërisht shenjtëresha iu duk si e Ama me shikimin e ftohtë që po i jetësohej ngadalë dhe ajo po bëhej gati t'i buzëqeshte sikur në fëmijëri... Me gishtat që e lironte nga pluhuri po ia prekte sytë, fytyrën dhe buzët, e dikur, me zë plot vajë po i thoshte se moti nuk e kishte parë dhe se në atë terr e kishin fshehur mëkatarët.

Në fund pa edhe vitin 714, që lidhej me kohën e ikonoklastëve.

Ndoshta do të rrinte edhe ma para ikonës së fshehur që i dukej si e Ama, por ndjeu se dikush po i afrohej.

Ishte plaku Stojan që po ia mbante shkallët dhe po i lutej për kujdes.

Nika zbriti shkallët dhe ia lëshoi pllakën në dorë plakut.

„Ngjite sa më parë ku ishte dhe askujt asnjë fjalë.“

5

Dom Lazri erdhi me dy përcjellës pak para drekës. Bujar Nika e priti përzemërsisht dhe i tha se me ardhjen kishte nderuar Kështjellën. Peshkopi ia ktheu se kisha katolike ishte e lumtur që në radhët e veta kishte besimtarë të paepur, të cilët ishin në gjendje të jepnin çdo gjë për të.

Pasi këmbyen përshëndetjet e para, që Nikës i dukeshin të mundimshme, ngaqë rëndom thuheshin ato që nuk mendoheshin, prifti e qiti bisedën ku edhe e priste, te shterja e ujit të Kroit të Urës së Shenjtë. Me një zë të qetë tha se shterja e ujit nuk ishte shenjë e mirë, sado që nuk ishte e thënë se duhej menduar se kishte ndodhur më e keqja.

Edhe përkundër prajshmërisë që mendohej ta shfaqte peshkopi, Nika megjithatë ia hetoi shqetësimin në sytë e larmë të mbërthyer nga përvijimi vetëtues që shkrep nga reja e mbushur dhe priste që ai pak nga pak për me i nxjerrë ato që kishte ndërmend t'i zbrazte. Kishte bindjen se ato që do t'i thuheshin doemos do të lidheshin me përmbajtjen e letrës që ditë më parë ia kishte dërguar oborri i Principatës nga Shkodra. Por, prifti, sikur u përmbajt paksa dhe ai mbeti në mëdyshje të thoshte diçka ta lidhte bisedën, apo të heshte për me pritë që ai të kthehej ku e kishte lënë, me shkue ma tutje. Vetëm kur heshtja iu ba se po mbushej me njëfarë ngarkese dyshimi të dyanshëm foli e tha se në kohë të turbullta, siç ishin ato nëpër të cilat kalonin, ishte e mundur të ndodhnin edhe gjana të çuditshme, që nuk kuptohen lehtë.

Mbasi ia tumiri fjalët, foli e tha se sjelljet dhe veprimet e njerëzve i kushtëzojnë ca gjëra... Shtoi se ato janë të ndërlidhura mes veti...

Nikës iu kujtuan fjalët e peshkopit Savë që ia kishte thënë para ca ditësh rreth besimit të luhatur kur ai shterjen e ujit të kroit të Urës së Shenjtë e pat lidhur me marshimin e katolicizmit kah lindja. Perëndimi, i pat thënë peshkopi plak, nuk e pranon Lindjen, ndonëse ajo përfshin gjysmën e botës dhe paraqet shtyllën kryesore të krishterimit dhe të qytetërimit të saj... Çështja ngatërrohet jo nga kjo pandehmë, që nuk ka kurrfarë mbështetje sa nga trysnia që bëhet ndaj besimtarëve që ata t'i besojnë këtij qëndrimi për të hequr dorë nga mësimet e shenjta që i mbron me aq përkushtim kisha lindore... Roma shtiret sikur ne mos me qenë fare, e as që ishim ndonjëherë pa qarë kokën se kështu pret degën në të cilën rrin.

Peshkopi, megjithatë, nuk ia nisi me iu kundërvënë kishës lindore, siç priste Nika, por kaloi diku tjetër. Tha se nga Lindja qytetërimit të lashtë perëndimor po i kërcënohen osmanët, që rrodhën nga stinët e acarta të stepave të Azisë.

„Shterja e kroit të Urës së Shenjtë ka të bëjnë me paralajmërimin e rrezikut ma të madh që ka parë ndonjëherë bota. Nëse heshtazi kalojmë nëpër shenjat e liga që po na dërgohen nga të gjitha anët, atëherë nuk duhet me u habitë nëse një ditë do të gjendemi të pambrojtur përpara këtij rreziku...”

Prifti pastaj tha se kishte kohë që nëpër vend silleshin leckamanë gjithfarë që vinin nga Lindja.

„Ata nuk janë tuhafë si shtirën, të shtyrë nga skamja dhe kureshtja për të parë botën e pafund, si thonë shpesh, por janë agjentë të osmanëve të ngarkuar me detyra tepër të besueshme rreth mbledhjes së shënimeve që lidhen me njerëzit, bindjet e tyre dhe të tjerat, që u duhen atyre që tashmë janë në rrugë e sipër për me e sulmue botën tonë...”

Si të ishte zgjuar nga një gjumë i thellë Nika ndërhyri me ato që tha se ç'lidhje mund të kishte shterja e ujit të kroit me ata bredhës?

„Ka, si nuk ka, biro. Nga e kaluara mund të mësohet se Ura ishte dhe mbeti mesi i botës. Perandorë të famshëm erdhën këtu për me i vu kurorat me gojfila dhe për me kremtue kulmin e pushtetit të arritur i cili si i tillë errej vetëm kur shtrihej në këtë pikë. Këtu, treqind e katërdhjetë vjet më parë, jo rastësisht ishte kufiri i parë që u tërhoq mbas ndarjes së kishave. Kjo urë dhe ky lumë ishin dëshmitarë të shumë lëkundjeve dhe luftërave, herë të shkurtra e herë të gjata, përherë me shumë viktime. Bota, megjithatë, do ta kujtojë këtë vend për krimet e tmerrshme të ikonoklastëve. Shkrimet e vjetra thonë se pikërisht mbi këtë Urë Luani i Tretë dogji ikonat ma të mira të perandorisë bizantine që i mblodhi me dhunë gjatë një viti anëmbanë vendeve të shenjta... Atëbotë ura ishte përplot ikona, nga ato më të voglat e ma të mëdhatë. Hetuesit e Luanit të Tretë, me dekretin e plotfuqishëm të perandorit vrasës, futeshin kudo dhe mblidhnin ikonat që gjenin, të cilat pastaj i nisin për në Përdrin. Në këtë vend, jo rrallë, me ikonat e mahnitshme vinin edhe kokat e murgjve, vinin gishtat e këputur dhunshëm të krijuesve të mëdhenj me copat e trupit, gjë që fliste për dhunën e paparë që ushtrohej si ndaj artistëve e po ashtu edhe ndaj atyre që ato dëshironin me çdo kusht t'i shpëtonin nga vrasësit e shpirtit pa marrë parasysh se çfarë i gjente. Për Luanin e Tretë bukuria e tyre ishte heretike dhe duhej shkatërruar sa më parë. Të bindur se po i shërbehej pastrimit të shpirtit nga mashtrimi njerëzit e tij çirreshin para masës :

-Ja koka e Shën Mërisë nga kisha e Tre luanëve...

-Zonja virgjër i kishës së Iberisë...

-Kryqi i thyer i Jerusalemit...

-Baresha e Butrintit...

- Sytë që kanë mashtruar...
- Shikimi që ka helmuar...
- Baresha e Apollonisë...
- Virgjëresha e Dardanisë...

Sapo thuheshin këto shfaqej ikonoklasti me shpatë në dorë që u sulej pamëshirshëm ikonave. I thyente dhe i shqyente një nga një dhe tallej me to gjithë kënaqësi. Shpata e tij priste koka, priste duar, copëtonte kryqet që stolisnin virgjëreshat... Pas tij shfaqej prokurori, i cili me një brushë të madhe në dorë tregonte gjoja për përmasat e mëkateve që gjendeshin të strukura tinëzisht në secilën ikonë. Ndodhte që ai fliste me orë e orë për prapaskenat e krijuesve të ikonave dhe qëllimet e tyre që ai i quante djallëzore dhe antikishtare. Me shikimet e ngrira në ikona, bëhet keqpërdorimi i hyjit dhe shenjtërve, thoshte ai dhe për ta pamundësua këtë veprim, ai hidhte ngjyrën e zezë katran mbi ikonat e copëtuara duke nxirë kështu pjesët e shëmtuara të cilat edhe në atë gjendje edhe më tepër rrezatonin vujtje...Të gjitha, që të gjitha këto, biri im i bënë perandorët e lindjes, që synonin ta zhvishnin njëherë e përgjithmonë njeriun nga ndjenja e së bukurës dhe ta bënë atë një qenie të egër që nuk ndjen,që nuk përjeton, por si të dëgjueshëm dhe prore të gatshëm t'u nënshtrohet instinkteve më të liga dhe më të egra... Lindja e dëshiron njeriun e dëgjueshëm, të përvuajtur, shërbëtor dhe prore të nënshtuar... Luani i Tretë erdhi vetë te Ura e Shenjtë për t'ua vënë zjarrin ikonave dhe pikturave qëmoti të shkatërruara nga ikonklastët. I përcjellë nga një ushtri e madhe, e cila ngado kaloi bëri maskara që dinë të bëjnë vetëm krijesat e soji të tillë, perandori solemnisht u ngrit në shkalloren e madhe të Urës,të stolisur me lule dafine,të sjella nga brigjet e Detit të Zi. Fanfarat shqyen qiellin e një thekamë e llahtarshme u përplas deri në Pashtrik. Nga dita e sotme, foli ai me sa zë kishte, bota do të lirohet nga pushteti i intrigave dhe të pamirave të tjera të shpirtrave të ligë që u fshehën kudo, e më së shumti në shkarravina... Kur ua futi zjarrin veprave që i poshtëroi pamëshirshëm, një tym i zi që shpërtheu u përhap si re bashkë me kundërmimin e rëndë të vajrave, që nxiu Urën. Ndoshta ajo do të mbetej e zezë përgjithmonë po të mos lëshohej një shi çurrjel që nuk pushoi shtatë ditë e shtatë net. Hyjnitë derdhnin lot për krimet e papara. Por biro, ato nuk qenë të fundit. Ke dëgjuar për kokat që u prenë pas ndarjes së kishave dhe u thanë në Urë për shumë kohë?... Mbase di për Asnjanësit dhe mësimet e tyre?... Kjo garë, biro, po vazhdon edhe pas treqind e sa vjetësh, por e gjitha nuk do të dukej tragjike sa është në të vërtetë po të mos ishte rreziku i osmanëve, që i kemi fare pranë dhe na kërcënohen për vdekje..."

Pas një heshtjeje të shkurtër Dom Lazri mendimin e përmbylli me fjalët që ia drejtoi me porosinë si bujar që ishte, i binte barra për me i pengue agjentët e Lindjes, ata që dukeshin si leckamanë dhe të maskuarit që nuk lënë vend pa prekur...

"Nuk të thonë kot zot i vendit".

Fjalët e fundi Nikës i dogjën shumë dhe i mori si nënçmim meqë peshkopi e dinte fare mirë se ç'farë pushteti kishte ai karshi atyre që i hynin e i dilnin brenda si t'u tekej, dhe ç'zot shpije është ai që detyrohet t'i pranonte pa qenë në gjendje me ba ver me gojë... Megjithatë, u përmbajt nga çfarëdo shqitje ngase këtë mund ta priste prifti, i cili ishte aty në mos për me e nënçmue hapur, së paku për me ia ba me dije për fuqinë që ngrehte pas.

Por, pas një mëdyshjeje, që i zgjati bukur shumë, e prifti e përcolli me kureshtje, Nika krijoi përgjigjen me njëfarë ngatërrimi që as vetë nuk ia dalloj fillin, që priftit ia tha me një shtirje të qetë. Në atë mbllaçitje e vetmja gja që i doli paksa e qartë lidhej nevojën e rivlerësimit të „besës“, si rregull të brendshme, si dhe

pandehma se vendin nuk e kishte trazuar as miku e as armiku nëse ka ecur rrugës së vet.

I pakënaqur nga ato që i kishte thënë Bujari, por i bindur se atij duhet t'i hapej goja meçdokusht, peshkopi serish u kthye të çështja e rrezikut osman.

„Normat e brendshme morale, dhe do tradita që kanë të bëjnë me lirinë e lëvizjeve, nuk vlejnë gjithaqë e madje mund të jenë me dëme, veçmas tash kur që të gjithë ndodhemi para sprovave të mëdha të cilat shkojnë deri aty sa të hapet ajo me qenë ose mos me qenë...”

Shtoi se duhej pasur parasysh se qytetërimit tonë po i kërcënohen rrënuesit barbarë, se ushtritë e tyre gjendeshin fare pranë dhe se ato që prishën pas kësaj ndeshjeje vështirë që ndreqen më.

“Do të duhen shekuj e shekuj që gjanat të kthehen ku ishin...”

Andaj, me brengosje të madhe, vazhdoi të bënte me dije se si Selia e Shenjtë që moti kishte tërhequr vërejtjen se po të ishte nevoja të ruhej i paprekur kryqi të bashkohej edhe ujku me dhinë para se të bëhet vonë.

“Venediku ka ofruar lidhje të gjerë në të cilën hyri ashtu si duhej Lartmadhëria e tij, Princ Balsha. Por, mjerisht, shumë të tjerë nuk po ia venë veshin kësaj lidhjeje të shenjtë ngase janë zënë me grindjet e vogla që kanë për qëllim t'ia hanë kokën njëri tjetrit. Mistrecët dëshirojnë me çdo kusht me u ba të mëdhenj edhe pse e dinë se ky është një mashtrim i përsëritshëm, hidhërimin e të cilit e provuan edhe perandoritë e mëdha që nuk janë më... Vasalet që mbetën në syprinë tash krekosen kot së koti kundër njëri-tjetrit pa ditë se kështu po u ndihmojnë t'u afrohen osmanëve dhe gjysmëhënës së stepave, e cila botën do ta zhysë sa ora në një natë të sedeftë shumëshkullore... Vetëm Lidhja e Shenjtë, e bashkuar mbi baza shpirtërore dhe të besimit të patundur të krishterë do të jetë në gjendje me ia vu gjoksin rreziku që e kemi pranë. Katolicizmi, vetëm katolicizmi mund ta shpëtojë botën... Qëndrimi perëndimor-ringjalles mund t'i bëjë ballë qëndrimit rrënues lindor dhe assesi ndryshe... Mashtrohen ata që mendojnë se osmanët shkojnë e vinë... Shterja e ujit të kroit të Urës së Shenjtë është rast tepër i mirë të shfrytëzohet në njërën anë për bashkim kundër osmanëve dhe në anën tjetër të sqarohet roli i Lidhjes së Shenjtë si të vetmes forcë shpëtimtare...”

Nika po e dëgjonte me vëmendje Dom Lazrin, siç e kishte dëgjuar edhe peshkopin Savë. Para Dom Lazrit ndjehej më i qetë, ngase nuk ishte i detyruar me i dhanë përgjigje në emër të Oborrit, sepse Dom Lazri ishte vetë Oborri. Sa për rrezikun osman, për të cilin prifti fliste me aq ngulmim, çuditërisht nuk i bëhej të shqetësohej gjithaq. Familja e tij qindra e qindra vjet ishte familje kapedanësh dhe mbikëqyrte pjesët rëndësishme të vendeve të dikurshme të hapësirës dardane pa u përzier në punët e perandorëve dhe të perandorive që, në kalim e sipër, ndërronin njëri-tjetrin, herë me luftëra të gjata, e herë me marrëveshje të ndryshme. Kronika e Kështjellës po ashtu tregonte se perandorët e fuqishëm, përkundër garës së tyre të vazhdueshme për të depërtuar sa më thellë në anën e kundërt, në disa çështje nuk i përzihehin Kështjellës. Mund të thuhet se marrëveshja e pashkuar me të huajt ishte mbajtur dhe kishte vepruar në sajë të bindjeve të dyanshme se shkuarja-ardhja e të huajve përcaktohej nga raporti i jashtëm i forcave, ndërsa mëvetësia e Kështjellës varej nga qëndrimi i saj ndaj kësaj çështjeje.

Kur ishte fëmijë i ungji Nikolla i thoshte pareshtur me mbajtë mend se armik nuk e kishte atë që nuk të nguc. Plaku po ashtu i thoshte se armën nuk duhej kthyer atij që shikon punën e vet dhe të le të qetë në punët tuaja...

I ungji i kishte treguar edhe për lidhjet e shumta me pushtetet e ndryshme, i kishte folur për marrëdhëniet e mira me të dy kishat dhe për martesat e përziera, që

ishin bërë jo nga dashuria, por nga interesat e ndryshme, në radhë të parë që kishin për qëllim mbijetimin dhe ruajtjen e asaj që merrej për mëvetësi dhe u shërbente atyre qëllimeve... I vogli, biro përherë, i thoshte ai, duhet me kalue nëpër njëmijë e një sproveda... Mbijetimi në rrethana të pavolitshme dhe të pabarabarta është gjëja më e vështirë, por më e dobishmja...

Sikur t'ia kishte kuptuar fillin e mendimeve, dom Lazri, pasi zbraz me shpejtësi gotën që kishte pranë, tha:

„Dije biro, se osmanët vinë nga pjesa tjetër e botës, nga ajo që na kundërshton... Gjatë kohës së Bizantit dhe pas tij gjithçka u soll rreth kryqit dhe asgjë nuk ishte kundër tij. Ai ndërroi anën, por mbeti i njëjtë - kryq, edhe pse lufta rreth vendit të tij dhe mënyrës së uratës mori shumë koka, por e gjithë kjo nuk shkonte tutje mbikëqyrje së brendshme të krishterë. Bota e krishterë sot ndodhet para rrezikut të jashtëm, që mund ta kushtëzojë pikërisht thyerja e brendshme. Osmanët përgjojnë të qetë dhe presin çastin më të volitshëm për të nisë fushatën e tyre për jeta a vdekje kundër nesh... Nëse ndodh që të na mundin, atëherë, dije se për ta nuk do të vlejné bujarët, princat, Kështjellat, principatat dhe ngrehinat tjera, që përkundër grindjeve të gjata, u mbajtën disi... Shpata e tyre do t'i rrënojë të gjitha, ndërsa ne do të futemi një nata e pafundet, natën e shekujve...“

Pas një heshtjeje të shkurtër që prifti e plotësoi me ngritjen e një gëllenke vazhdoi:

„Nëse vinë këtu pa u hy therë në këmbë, Kështjella do të rrafshohet, ndërsa fëmijët do të merren me dhunë për me u dërguar në shkretëtirat ku bren miza hekur e ku shlyhet kujtesa dhe mësohet urrejtja e tmerrshme ndaj rrënjës së vet... Gjysmëhëna njeh vetëm shkëlqimin e vet...“

Fjalët e fundit të priftit jo vetëm që e nxorën nga kllapia në të cilën druante se do të binte, por i erdhën si kërcënim i rëndë, që po ia hapnin përmasat e një fatkeqësie të tmerrshme, ku mund të kishte shumë koka të prera, ku do të asgjësoheshin librat dhe do të vritej një qytetërim i tërë. Përpara zuri t'i përvijohet katrahura e pashmangshme që nuk kishte fund. Aty merrnin fund njëherë e përgjithmonë Kështjella, kronika, kryqet, emblema, e sharronte edhe Ura e Shenjtë me brigjet e mahnitshme... Në vend të mozaikut jetësor shfaqej shkretëtira e përflakur dhe mugëtira e saj me zogj të ngordhur dhe një hënë e grisur mbi të që gëlonte ndryshk...

Nga ai përfytyrim makabër Nika doli vetëm pasi prifti ndjeu t'i thoshte diçka për njëfarë shpëtimi që ai e lidhte me Romën dhe fuqinë e saj të padukshme për ta shpëtuar botën... Fjala shpëtim i erdh në çastin kur ishte i bindur se në atë shkretëtirë e përflakur ku hëna gëlonte ndryshk do të mbetej përgjithmonë, as i gjallë e as i vdekur.

Por edhe kur mori veten Nikës nuk po i hieq ankthi i përfutimit të ligë, ku ajo hëna që pak më parë gëlonte ndryshk, pikonte terr... Madje edhe Dom Lazri që i rrinte përpara dhe i fliste pareshtur për ato që i sollën mundim, sikur po i shfaqej në atë humbëtirë, që çuditërisht mundahej përmasat e saj t'i zgjeronte me përpjekjet e shpëtimit prej saj... Një çast, madje deshi t'i thoshte ta ndërronte bisedën, por nuk pati guxim me e ba këtë dhe kjo e dëshpëroi më shumë së përfytyrimi i së ligës që vazhdonte t'i hapej e përhapej pareshtur. Mendja ia tha se vetëm vera mund t'i ndihmonte me u ba ballë sado pak sfidave të priftit, por shpejt u bind se as vera që po e hurrpate me shpejtësi nuk po ia kthente guximin që për herë të parë e dëshironte. Përkundrazi, sa ma shumë që pinte, ndjehej ma i pafuqishëm dhe ma i kollofitur saqë ndjehej i pangjyrë e pa guxim.

Megjithatë, edhe ashtu, i shturur dhe thuajse halabakçe kishte përcjellë ato që kishte thënë në vazhdim prifti pa qenë në gjendje me dhanë shenja pajtimi e as mospjatimi. Kjo sikur i kishte mjaftuar priftit me heqë dorë nga të folurit që i dukej i pakuptimtë dhe kishte kërkuar me u largue para kohe, gjë që kur po largohej, si me një urdhër, që i thuhet shërbëtorit, ia kishte përsëritur kërcënueshëm ato që ia kishte thanë gjatë gjithë kohës për rrezikun osman dhe për Romën si të vetmen mbështetëse dhe shpëtimtare.

Në zallahinë e përhumbjes koka sikur ia kishte zënë edhe ato që ai ia kishte thënë për rrënimin e Kështjellës dhe fëmijët që do të mësoheshin ta prisnin rrënjën e vet, e të tjera si këto, të cilat në gjendjen e përhumbur që ishte, i dukeshin si ato që i merrte era dhe duhej harruar sa më parë...

6

I shkallmuar dhe i thyer Nika ndeji tri ditë i mbyllur në kështjellë. Dëshironte t' u rrinte sa më larg njerëzve ngase mendja ia thoshte se gjatë takimit me Dom Lazrin ishte poshtëruar pa masë, jo që vera ia kishte mundur kokën, por ma shumë pse nuk kishte qenë në gjendje me asgjë me u matë me bashkëbiseduesin. Ç'është e vërteta verën ndonjëherë e kishte pirë për me u harrue paksa, por kurrë nuk e kishte përdorur si këtë herë që ta mbronte nga rrënimi.

"Ndoshta fajet i kanë vjetët që po ikin si shpejt?..."

Ishte hera e parë që të menduarit për vetminë e mbërtheu befasisht tepër frikshëm, sa që ndjeu të dridhura që nuk i njihte... I ungji Nikolla, kur po jepte shpirt, i pat thënë se po shkonte në atë botë me mall të madh pa ia parë djalin në prehër. Nika i kishte premtuar plakut të dashur se do të martohej së shpejti pa i treguar se ishte e bija e kapedan Brankut të Rashkës, që e kishte njoftuar te Igumen Pavli në Sopot. Atëbotë Nika ishte nëntëmbëdhjetëvjeçar kur me ndërmjetësimin e ipeshkvit të Pejës Savës shkoi për pak ditë në Sopot. Peshkopi Pavël e priti me nderime, siç priteshin miqtë, sepse Bardhët në qindvjetëshin e fundit tri herë kishin lidhur krushqi me derën e parë të Sopotit. Kapedan Pjetri, e para tij kapedan Stanisha qenë dhëndurë të Rashës. Nikës i kujtohej plaka Bllagicë, që si fëmijë ia pat shëruar këmbën e nxjerrë. Plaka e mori në prehër dhe ia ngjeshi butësisht zogun e këmbës derisa i pushoi fare. Ka dorë të lehtë, i pat thënë i ungji Nikolla për plakën, ngase ka lindur tri herë radhazi bineqë... Kur po largohej prej saj ajo e uroi me fjalët „e marrsh më të mirën e Sopotit“. Dhe fati deshi që Nika të dashuronte në Sopot Marën, të bijën e vetme të kapedan Brankut të Rashkës. Ishte vajzë-bjeshkë me flokë të verdha e me sy të kaltër si qielli. Kur u takuan për herë të parë nën pjergullën e madhe të konakut të kishës, Nika ndjeu se afër kishte një krijesë që e kishte pasur gjithnjë pranë, që e kishte njohur. Kështu që mund të thuhet se dashuria e tyre thuajse filloi nga shikimet që flisnin më shumë se fjalët që nuk i thoshin... Buzë Ibrit ata rrinin me orë të tëra në kërkim të një bote që fillonte në pafundësinë e horizontit të kaltër kah u shkonin dëshirat... Megjithatë Nika i tregonte për Urën e Shenjtë ndërsa Mara i fliste për Kështjellën e dy kodrave, ku ishte rritur. Në Kështjellën e dy kodrave, i thoshte Mara, kalia është e pafund dhe e përhershme sepse rri e lidhur për majat e dy kodrave. I tregonte se ajo ngrehinë e mrekullueshme ishte ndërtuar nga mosmarrëveshja e zanave dhe e shtojzovalleve që një herë dhe në një kohë të papërcaktuar, që nuk dihet se pse, ishin zënë rreth asaj se kujt duhej t' i takonte më tepër blini i mrizeve. Meqë nuk ishin pajtuar, atëherë kishin vendosur që drurin e jashtëzakonshëm që rrinte midis dy kodrinave ta rrethonin me

mure të larta të mos ishte i askujt dhe njëherësh të mbetej i vetmuar. Më vonë murana ishte kthyer në një kështjellë që u kishte shërbyer si mburojë atyre që u ndalohet dashuria... Ndërsa Nika i kishte folur për shkëmbin e dragoit mbi Urën e Shenjtë, ku shihej bota por edhe ndodhte çmendja.

„Njëherë do të dëshiroja ta prek atë gurë“, - i kishte thënë Mara.

„Ndodh që çmendesh“, - i kishte thënë Nika.

„Nuk çmendem...“

„Mos je zanë“, - kishte ndërhyrë Nika me shpoti?

„Ashtu disi, sepse vij nga Kështjella e zanave...Unë jam zanë e ti dragua. Do të lindim shumë zana e dragoi që t’u bëjnë ballë vetëtimave...“

Përqafimeve dhe ëndrrave një ditë u erdhi fundi. Mara duhej të kthehej në Rashkë e ai në vendlindje. U morën vesh që verën e ardhshme të takoheshin prapë në Sopot në të njëjtën kohë. U ndanë me lot në sy dhe me bindjen se asnjë çast nuk do ta harronin njëri tjetrin.

Kur po largohej Nika i tregoi peshkopit për dashurinë me Marën dhe besën që ia kishin dhënë njëri-tjetrit

Peshkopi, me çehre të hapur i tha se dashuria ishte për njerëzit. Ajo ishte fryt i jetës nëpër të cilin duhej kaluar doemos shpirtërisht dhe fizikisht. Ai tha se martesat e largëta dhe të përziera gjithmonë kishin qenë të mbara dhe i foli për lidhjet e tilla familjare të ortodoksëve dhe katolikëve, që i kishin shërbye mirëkuptimit dhe miqësisë sa ma të thellë. Plaku disa herë zu ngojë kapedan Pjetrin dhe kapedan Stanishën që ishin martuar në Rashkë.

“Kisha jonë bahet edhe ma e fortë kur bashkohemi me anën e gjakut. Ortodoksia që nga Kostandinopoja e deri në Athinë dhe tutje deri në veri ndihmën më të madhe e pati nga martesat e përziera. Me anën e tyre jo vetëm që u përballuan shumë grindje të panevojshme midis princërve, por u vendosen edhe lidhje tepër të rëndësishme që i dhanë shtysë krishterimit dhe forcimit të tij...”

Plaku i tregoi si despoti Dushan kishte mbledhur njëmijë vasha ndër më të bukurat që kishte ortodoksia dhe i dërgoi në Jug sapo i shkeli këmba ushtrisë së tij. Kur zhupanët dhe kapedanët e pyetën se çfarë kishte ndërmend me ba me vajzat e tyre, ai u tha shkurt e trup: janë të miat dhe do t’i martoj në viset më të skajshme, aty ku duhet të shkojmë dhe të përforcohemi përgjithmonë.

”Pastaj lartmadhëria e tij ua shpjegoi një nga një qëllimet që synonte me vajzat dhe askush nuk ia bani fjalën dysh... Nuk vonoi shumë dhe vashat morën botën. Ca u martuan me kapedanë trima, ca gjetën ndonjë tregtar, e shumë prej tyre shkuan nëpër ishuj e madje edhe kaluan detin... Pa marrë parasysh se a morën njerëz të rëndësishëm apo përfunduan nëpër gjithfarë haremesh, ato ishin në shërbim të çështjes tonë...”

Në vendlindje Nika nuk e hoq nga mendja Marën dhe ditët e Sopotit. Ajo i rrinte pranë me sytë e kaltër, me të cilët sikur i bëhej se bartej nëpër qiellin e pafund, ku ëndërronte lumturinë. Vjeshta dhe dimri i kaluan sikur të mos ishin dhe ditën e dytë të Shëngjergjit, siç ishin marrë vesh, u nis për në Sopot.

Peshkopi e priti përzemërsisht por dukej si i thyer. Nika këtë e lidhi me moshën e shtyrë të plakut dhe pa u çlodhur fare shkoi te kasollja e vogël buzë Ibrit me takue Marën, ashtu siç ishin marrë vesh.

Dita ishte e qetë dhe me një dielli të prajshëm, i cili dukej sikur kishte ngrirë në zenit, të mbetej atje për me e mbajtë peng ditën. I shtrirë në kokërr të shpinës e me sy të mbyllur me përvijimin e pareshtur të shëmbëllesës së qenies më të dashur, Nika priste që kjo gjendje të thyhej nga ardhja e saj, kur ajo do t’i hidhej sipëri dhe do ta shtrëngonte me sa forcë kishte. Ajo do t’i thoshte se kishin qenë së bashku, se nuk ishin ndarë asnjëherë, se kishin bredhur nga Kështjella e dy kodrave e deri te Shkëmbi

i dragoit gjithnjë duke e puthur dhe përkëdhelur gjithë afsh, e ai do t'ia kthente me të njëjtat fjalë...

Por, Mara nuk po vinte, ndërsa përvijimi i dashur dhe aq i pritur i saj, sikur nisi me iu këputë në pjesë të ndryshme për të tretur dika... Ndaj buzëmbërmbjes, kur ishte i bindur se dielli kaherë kishte sharruar prapa bjeshkës dhe lumi po bëhej gati t'ia rimonte sado pak brigjet e etshme me lagështinë e natës, ndjeu disa hapa të lehtë, që po i afroheshin pritueshëm. E mori me mend se dikush po bëhej gati me ia dhënë kumtin e ligë, ndaj zuri sytë me duar mosme e pa atë që do t'ia thyente zemrën aq rëndë. Dhe ai që erdhi nuk foli dhe as që ia dha kumtin e ligë që e merrte me mend se ishte i tillë. Ndeji një copë herë para tij dhe shkoj si të mos kishte qenë. Kur nata mbuloi me errësirë çdo skutë, Nika bëri të ngrihej të hidhej në lumë, por e ndali një letër që e hetoi në prehër, që ishte i bindur se ishte porosia e fundit e Marës.

Letrën e mbajti një copë herë në kraharor dhe e shtrëngoi sikur ta kishte në mbërthim Marën. Iu bë se ajo tashmë ishte midis engjëjve dhe po i thoshte sesi e kishin marrë shtojzovallat dhe e kishin dërguar tutje Kështjellës së dy brigjeve...

“Do të shihemi te Shkëmbi i dragoit, aty ku hijet tona bëhen një dhe nuk ndahen dot... Po të pres... Po të pres...”

Ishte gati të shkonte pas atyre fjalëve dhe me mendje madje po ecte njëfarë shtegu të mjegulluar që nuk e dinte as vet se kah shkonte, por hetoi se një çast dikush e ngrehu fuqishëm dhe e nxori në breg.

Ishte peshkopi plak, i mbushur frymë tek po i thoshte se ajo kishte shkuar midis engjëjve me emrin e tij në gojë, me zhirg të madh që nuk e kishte pranë...

“Në çastet e fundit, Mara buzëqeshi dhe tha se ishte e lumtur pa masë që ia kishte dalë të kapte përfytyrimin tënd dhe ta merrte me vete përgjithmonë...”

Peshkopi pastaj e mori për dore dhe e dërgoi në konakun e heshtur të manastirit në të cilin që moti kishte hyrë hija e vdekjes.

„E ke deshtë dhe të ka dashtë, por jeta vazhdon...”

Ai ia ktheu se për të jeta merrte fund nga ai çast dhe se mëtutje ai nuk ishte më, veç një hijeje.

Plaku i tha se ia kuptonte dëshpërimin, por serish ia përsëriti mendimin për vazhdimësinë e jetës, pa marrë parasysh rrethanat.

“Zemra e njeriut duhet të jetë gjithnjë e hapur për dashuri dhe shpresë, por edhe e gatshme për me e pranue dëshpërimin sado i madh qoftë...”

Peshkopi e luti të rrinte edhe ndonjë ditë në Sopot ngase nderonte kujtimin e Marës. Dhe Nika mbeti edhe dy javë i mbyllur në manastir i bindur se dëshpërimin e kishte fat. Peshkopi mendohej me ia heqë këtë mendim me fjalët se të gjitha rrugët kalojnë nëpër sprova dhe mundime të pareshtura, të cilat njëherë doemos kurorëzohen me sukses. Plaku ia përkujtonte vuajtjet e Jezuit dhe idealet e larta që nuk e gjuhëzuan as para vështirësive ma të mëdha.

„Ky është vetëm një ngushëllim për të pafuqishmit që të mos përumben”.

Peshkopi nuk e çonte mëtutje pos që ia lente Ungjillin pranë, që ai nuk e prekte fare.

Në njërën nga ato ditë të mbushura me dëshpërim, kur po bredhte skaj lumit, takoi Danën, të bijën e vojvodë Radoshit të Sopotit. Ajo e zuri për krah si ta njihte moti dhe i tha se të jetuarit është si lumi që herë shterohet e herë vërshon, por gjithnjë ecën të njëjtave brigje.

Nika e shikoi qetas në sy sikur të kërkonte përfytyrimin e Marës në ndonjë tipar të saj. Vajza heshti pak, dhe pasi rrëzoi shikimin nisi me i tregue për çastet e fundit të Marës.

“Ishte e bindur se po fluturonte dika në një vend ku asgjë nuk do të jetë e përkohshme dhe mashtrimtare...”

Me Danën u takuan edhe dy herë në të njëjtin vend dhe në të njëjtën kohë. Banë të njëjtat biseda që thuajse përfundonin njëjtë me bindjen se do të shiheshin prapë dhe do të bisedonin edhe më tutje për ato që nuk duhet me qenë të përkohshme. Herën e fundit, kur ai po largohej, ju duk Mara vetë. E shikoi gjatë dhe i tha se verën e ardhshme do të takoheshin me vazhdue ku kishin mbetur.

Ajo ia ktheu se pas një dimri dhe pas një vjeshte, shumëçka mund të jetë ndryshe...

“Disa gjëra vetëm koha i kthen në vend të vet...”

Ndoshta do të takohej pas një viti me të bijën e vojvodës së Sopotit dhe ai takim mund të kthehej në ndonjë dashuri të re, po mos të pasonin ngjarjet plot kthesa, të cilat ndryshuan shumëçka në jetën e tij dhe të vendeve dardane.

Kështu, kah fillimi i vjeshtës, pas shumë përpëlitjesh, zotimet e arnuara të despotit Dushan, që nuk ishte ma, zunë të copëtoheshin dhe brenda një kohe të shkurtër ato u bënë pikë e pesë. Zhupanët dhe princat e vendit të trazuar, u hodhën në një luftë të brendshme për me fitue sa ma shumë me anën e shpalljes së principatave të pavarura qoftë edhe jashtë çatisë bizantine që kishte mbetur hije. Kështu veproi edhe zhupani i dikurshëm Balsha, që u shtri furishëm nga Veriu deri në jug-perëndim. Pasi që vendosi një lidhje të re me Venedikun dhe pranoi për të dytën herë katolicizmin, rruga e zgjerimit doemos se e çoi edhe nëpër pjesën e skajshme të tokave dardane. Ushtarët e tij u shfaqën një ditë të lagësht pas një shiu të palodhshëm që kishte rënë shtatë ditë e shtatë net pareshtur.

At mëngjes retë e zbrazura u ngritën me pritesë dhe ia lëshuan vendin një mugëtire të bezdisshme, e cila megjithatë nuk i pengoi ushtarët e Balshës që në Përdrin dhe vendet përreth të hynin nga tri drejtime. Me flamujt e bardhë me kryqet e zinj të lëvarur nga lagështia e gjatë, ata dukeshin si të dalë nga ndonjë betejë që as fitohet e as nuk humbet, por mbetet për ndonjëherë si detyrim i tagrit të dhunshëm...

Me një flamur të tillë u shfaq para Nikës edhe i dërguari i Balshës. Mezi priti të lirohej nga barra e rëndë e parzmorëve dhe armëve të tjera, që si duket e rëndonin si shumë nga bezdia e mospërdorimit.

„Princi ynë, Lartmadhëria e tij, Gjergji i Parë i Balshajve, të çon të fala dhe të dëshiron shëndet dhe jetë të gjatë. Lartmadhëria është i bindur se keni me e nderue dhe me e pranue pushtetin e tij. Njëjtë ka me ju nderue edhe juve...”

Nika e shikoi të dërguarin e Balshës dhe nuk mund ta dinte se a ishte ushtarak i rëndomtë apo ndonjë adjutant i besueshëm, i cili shfaqej aty ku ushtria e Princit ua hapte udhën lajmëtarëve dhe dekreteve që shkonin e vinin pa ndonjë mund të madh. Sidoqoftë i dërguari i Princit ishte ngarkuar me një detyrë që atij i shkonte dhe këtë ia shprehte pamja e zymtë e deri të fjalët që i thoshte sikur t’i kishte të farkuara nga hekuri. Dikur hetoi se lajmëtari, pasi që i tha ato që i shkonin porosisë së Princit, që gjithsesi se paraqitnin një tjetër dëshmim të forcës, u çlirua dhe Nika pak nga pak po shihte përpara një njeri të lodhur nga një rrugë e gjatë dhe e mundimshme për me ia thënë disa fjalë porosinë e të cilave ai e kishte të qartë çastin që i thanë se ushtarët e Princit po i afroheshin vendit nga të tri anët, të përcjellë me armatime dhe njësitë plotësuese, që u shkonin pas si të përgjumura.

Pas pak, nga strajca e lëkurës që e mbante krahaqafë, nxori një kartë që dukej në shumë vende e përlyer. Ajo shoqërohej me një emblemë dhe një pergamenë tjetër që kishte në disa vende gjurmë dylli.

„Karta e Lartmadhërisë së tij, Gjergjit të Parë të Balshajve“.

Lajmëtari i kënaqur që kishte kryer detyrën, një copë herë mbeti me kartën në dorë, i bindur se bujari do ta pranonte atë me nderime të veçanta. Kur e pa se Nika nuk lëvizi nga vendi, ia lëshoi para dhe priti ashtu si i ngrirë deri sa mori shenjën se mund të largohej.

Në atë heshtje të rëndë, Nika hetoi se letra e trashë, që i rrinte para, kundërmonte djersë të përziera me thadrim myku. Kjo ja krijoi përshtypjen se Princi i ri nuk merrte vesh as nga punët e kartave e as nga ato të përdorimit të tyre si mjet tepër i fuqishëm i demonstrimit të pranisë që bëhet në rrethana të tilla, gjë që mendja ia tha se ai forcën e kishte të rastit dhe se ajo mund t'i ikte shpejt siç i kishte ardhur.

Megjithatë Nika nuk deshi me e u marrë gjithaq më çështjen e përshtypjes ngase ajo nuk ia ndryshonte fare gjendjen e vasalitetit të ri, të cilën duhej me e pranue, siç e kishin pranuar sa e sa herë gjyshërit dhe stërgjyshërit e tij gjatë treqind e njëzet e shtatë viteve të fundit qysh se ishte ndarë kisha dhe kishin filluar garat e tyre për mbizotërim sa ma të madh.

Në atë përvijim të kartës iu bë se zogun sqepgjatë në mes kishte të hapur vetëm njërin krah, atë kah lindja dhe rrethohej me shkronjat lakadredhe në të cilat shkruante “*Gjergji i Parë i Balshajve*”.

Mëtutjue nuk mundi të lexonte ngase njëfarë ngatërrimi që shtrihej në pjesën e djathtë të kartës ua humbte kuptimin ca fjalëve të tjera me të cilat nuk deshi ta lodhte mendjen, ngase e dinte se prej atij çasti vendi njihnte një pushtet tjetër, atë të Balshës së Parë dhe se ajo kartë do të vlente për aq sa mbi të të vihej ndonjë tjetër, sado që ajo kartë shoqërohej edhe me një dekret të veçantë të Balshës, me të cilën bujaria e pavarur e Përdrinit radhitej në mesin e katër bujarive të Principatës së re.

I bindur se edhe me atë ndryshim formal gjendja e tij mbetej e njëjtë - vasal, që i lejohej të merrej me punët e veta dhe të mos përzihej fare në ato që bante Oborri përreth dhe me të tjerët, Nikë Bardhi e mori kartën bashkë me dekretin dhe emblemën e Princit, dhe, si ta mbante në dorë një principatë të tërë për të cilën mori vesh një ditë pas pushimit të shiut të bezdisshëm, e vuri në raft ku rrinin edhe të tjerat. Pa se karta e mëparshme, ajo e Dushanit, nuk ndryshonte fare prej të resë. Madje, iu bë se e kishte shkruar e njëjta dorë dhe ishte e punuar nga i njëjti brumë. Shkronjat - cirilike në të parën dhe latine në të dytën - sikur nuk mjaftonin që t'u pikaseshin ndryshimet.

Sapo doli i huaji, Nika ndjeu zabullimë ngulfatëse. Më kot hapi dritaret dhe derën e dhomës dhe atë të çardakut. Lagështia dhe ajri i ftohtë që mbushi me të shpejt hapësirën nuk ia hoqën shtrëngesën. Dikur, pa ndonjë qëllim, iu afrua votrës që kishte nisë të fikej dhe iu bë se ishte pjesë e atyre gacave që pak nga pak po i mbulonte hiri.

Më vonë, në atë gjendjeje amullie, sytë i shkuan te rafti ku rrinin të heshtura mbi njëra-tjetrën kartat e princërve sipas rendit të ardhjes. Ca prej tyre asnjëherë nuk kishin prekur Perdrinin, ndonëse nuk kishin harruar që bashkë me kartat të sillnin tituj, dekrete dhe mirënjohje të ndryshme, që ndodhte të mos lexoheshin fare nga ata që i pranonin dhe as ndonjëherë t'u kuptoheshin përmbajtjet.

Në atë pikasje, megjithatë karta e Balshës po i shkreonte ndryshe nga të tjerat, ngase në të ngërthehej këshilla, që ia la lajmëtari rreth asaj që t'i rrihej sa më larg ortodoksisë dhe Kostandinopojës, që ai i quajti - armike të botës.

Nika e kishte të qartë se në ato rrethana, theksimi i ortodoksëve armiq të botës, nuk kishte të bante vetëm me ndërprerjen e të gjitha lidhjeve me një pjesë të asaj, të cilën e kishte pranë dhe shpesh herë kufiri i shtrirjes në të vështirë që dallohej, por do të thoshte njëherësh edhe marrje e ashpër me vetveten, që nga grindja deri të heqdorja prej saj, ngase pos martesave të përziera që shtriheshin në të dy anët,

ortodoksinë e shihte edhe si një pjesë të qenësisë, në të cilën familja dhe vendi i tij kishin marrë por edhe kishin dhënë si shumë, siç kishin marrë dhe i kishin dhanë edhe katolicizmit. Të dërguarit të Princit deshi me ia ba me dije se edhe ortodoksia si edhe katolicizmi ishin pjesë e krishterimit, që plot dhjetë shekuj kishte qenë i përbashkët dhe kishte përcaktuar qenien e tyre, dhe se, edhe pas ndarjes së kishave për ta kryqi mbeti kryesori dhe jo mënyra si i shërbehej atij... Deshi me i thanë se gjyshërit dhe stërgjyshërit e tij ishin vojvodë të kishave ortodokse jo vetëm sa për sy e faqe, por edhe pse shumë kore njerëzish në themelet e tyre murosën djersën dhe sakrificën e tyre, dhe pos besimit, ua falën edhe fuqinë e shpirtit... Deshi me ia ba me dije se shumë nga pjesëtarët e derës së tij, kur kisha ishte e përbashkët, anembanë Bizantit u shquan si ndërtues të shenjtoreve, u dalluan për mjeshtërinë e ngritjes së urave dhe ngjyrosjen e ikonave më të mira që pa bota që nga koha e Kostadinit, Luanit, Komnenit dhe të tjerëve... Deshi e deshi të gjitha t'ia thoshte lajmëtarit të lodhur që i rrinte i ngrysur përpara për me ia ba kështu me dije se me dekrete dhe urdhra nuk mund të ndërrohej rrjedha e shekujve e aq më pak të zhvendosej në kahe të ndryshme ajo që lidhej me shpirtin.

Dhe ishte gati me ia shkrpë një nga një, por iu kujtua se mund të fliste kot së koti, meqë përpara kishte një shërbëtor të thjeshtë dhe asgjë tjetër, të cilit, në gjendjen e shkallmuar që ndodhej, si duket një sy gjumë i bante ma shumë se malli i botës...

I dëshpëruar heshti i bindur se peshës së pashmangshme të vasalitetit, në të ardhmen i shtoej edhe domosdoja e dëshmisë kundër vetës.

Koha që erdhi më pas Nikë Bardhit ia vërtetoi dyshimet se dekreti i Gjergjit të Parë të Balshës, i hartuar me sugjerimet e Venedikut, garës së kishave për pushtet, ku princat e vegjël bënë shërbesën kryesore, pa marrë parasysh se sakrifikoheshin pamëshirshëm për qëllimet e Lindjes apo të Perëndimit, ia shtonte edhe përmasat e luftës së brendshme, që çrregullonte atë qarkun jetësor qindravjeçar, që kishte ecur rrjedhës së vet edhe përkundër ndërrimit të besimit dhe shkuarje-ardhjeve të pareshtura nga Lindja në Perëndim dhe Perëndimi në Lindje.

Dekreti i Balshës, pos tjerash, bani që Nikë Bardhi të mos shkonte më në Sopot, ku i kishte mbetur një pjesë e zemrës, por edhe ia hoq nga mendja të menduarit për martesën, për të cilën e motra Maria i thoshte pareshtur se duhej me e ba sa ma parë ngase kishte rrezik që Kështjella të mbetej pa zot.

Fjalët e së motrës së martuar në Lezhë, që e shihte vetëm një herë në vit kur vinte për pushime të gjata me pesë fëmijët, ia bënë me dije nevojën e vazhdimësisë së jetës, por pikërisht ishin rrethanat fatkeqe që po e pengonin me iu kthye vetvetes... Megjithatë, motrës i pat premtuar se do të martohej Shëngjergjin e ardhshëm. Dhe ishte pikërisht ky premtim që ia përkujtoi afrimin e ditës së pranverës, por edhe ia bante me dije, që siç i kishte thënë dom Lazri, se ajo mund të ishte stina e fundit në liri.

Kjo ndjenjë e trishti.

Më pastaj, sikur të dëshironte të mbrohej nga diçka që nuk kishte si, përçartë nxori pëshpëritjet me të cilat thoshte se ndoshta nuk do të ketë Bardhë?... Ndoshta nuk ka me pasë ma Kështjellë?... Thoshte se nuk do të ketë kryq e nuk do të ketë Perëndim?... Dhe në atë psherëtimë që po i kthehej në gjësim shtoi se peizazhi i ngrirë i Perdrinit dhe vendeve të Arbrit të shpërndara gjithandej Tokës së Lashtë bashkë me Urën ka me mbetë i humbur përgjithmonë diku në një natë të pafund shekujsh...

Një copë herë fjala „natë shekujsh“ iu soll nëpër mendje si një ngjizje e mundimshme, ku sesi përfytyroi fëmijët të merreshin me dhunë dhe të dërgoheshin

në një shkretëtirë të lindjes për me u mesue me iu sulë ma vonë rrënjës së vet për me zhdukë përgjithmonë.

“Medet!.. Medet!...Kemi me ba luftë kundër vetvetes... Kemi me u sprovue kundër qenies sonë... Kemi me e derdhë forcën e trupit dhe të mendjes për të tjerët...”

Dikur ndjeu trokitjen e derës. Ajo u hap ngadalë dhe ai pa kronistin Gjini që la lehtas një tufë letrash dhe deshi me u largue pa u hetue.

Nika i tha të ndalej paksa dhe kjo mjaftoi atij t'i ngjitej një dridhërimë që dukej se me të shpejt ia kishte marrë edhe gojën. Ndoshta kjo bari që pa ndonjë përqendrim me e pyet rreth atyre që ai kishte sjellë, gjë që kjo edhe më shumë e hutoi kronistin, i cili nuk ishte mësuar me qëndrim të vëmendshëm. Dhe pasi lëvizi disa herë kokën djathtas e majtas, si të kërkonte me u lirue nga mbërthimi nëpër të cilin ishte kurthuar, por edhe për me gjetë fjalët ma të përshtatshme për me e thurë mendimin ma të thjeshtë foli e tha se ishin shënimet me të cilat ishte ngarkuar.

Kur Nika e pyeti se a i kishte sjellë të gjitha, kronisti nuk e pati vështiri t'ia dredhte se aty ishin ato që kishte gjetur sado që pati pak kohë për to...

Nika i tha se nuk dyshonte se nuk do t'i gjente edhe të tjerat ma vonë dhe e pyeti si e kishte pritur peshkopi Savë, gjë që kronisti nxitoi me i thanë se ishte sjellë si gjithnjë, duke ia lënë regjistrat para me uratën të kishte punë të mbarë dhe të kërkonte ato që i duheshin... Madje edhe rreth asaj se mos ishte sjellë kah Ura, kronisti ia kishte ba me dije se peshkopi nuk e kishte zënë ngojë fare atë, siç nuk e kishin zanë ngojë as të tjerët që hynin e dilnin gjithnjë duke e përvjedhur me shikim përkushtimin me të cilin punonte pa gjetur kohë as për verën që ia kishte sjellë gjakoni, i cili si më shpoti i kishte thënë se vera ndonjëherë edhe punës ma të ngutshme për pak ia ndal turrin.

Masi i dha leje me shkue, Nika mori letrat dhe zuri me i shflue ngadalë. Ishte hera e parë që shënimet e kronistit i shikonte vëmendshëm dhe pa se Gjini i kishte regjistruar emrat e të gjitha krojeve të vendit. Madej, po ato emra i kishte krahasuar me të regjistrave të kishave. I ra në sy se disa emra piqueshin me të tashmit, por kishte edhe emra që dallonin varësisht nga përkatësia gjuhësore e regjistruesit dhe kujt i shërbenin. Vetëm kroi i Urës së Shenjtë gjithkund shënohej njëjtë dhe pa ndonjë shënim plotësues... Megjithatë, Gjini kishte mbledhur edhe disa këngë dhe kallëzime e edhe anekdota që lidheshin me Urën.

Zuri me i lexue dhe përpara po i shfaqeshin tre vëllezër, tri kunata dhe një rrënim që bahej natën nga një dorë e panjohur... Ndonëse nga kënga në këngë ndryshonte mënyra e vargëtimit dhe renditja e kallëzimit, që të gjitha mbylleshin me ndërtim-rrënimin dhe flijimin që kishte për qëllim ndërtimi të përjashtonte rrënimin që bahej natën tinëzisht... Pra, nusja, reja, apo dikush tjetër, që doemos kishte një fëmijë të sapolindur flijohej për urën... Shorti i bie megjithatë nuses së vogël, e cila ku me vetëdije e ku pa vetëdije flijohet, por kërkon për me ia lanë njërin gjë jashtë për me e ushqye kërthiun... Nga qumështi i saj pastaj rrodhi uji i bardhë, i cili në të gjitha variantet është shërues.

Si fëmijë Nika kishte dëgjuar për legjendën e Urës, por asnjëherë nuk i kishte shkuar mendja se për një krua që i ishte dukë i rëndomtë, të ishin thurur aq shumë këngë dhe kallëzime që lidheshin për sakrificën dhe flijimin. Nga leximi i këngëve dhe i shënimeve të tjera hetonte se aty nuk ishte fjala vetëm për një legjendë, por ma tepër shtrohej çështja e një normë moral që besimin për ardhmëninë e lidhte me institucionin e flijimit. Tek e fundit a nuk përkonte kjo edhe me botëkuptimin e tij rreth domosdosë së ndryshimeve?

Shënimeve iu kthye disa herë dhe sa ma shumë që thellohej në to i bahej se shterja e ujit nuk ishte rastisje, por një si prekje e qëllimshme, si prishje apo çfarëdo tjetër, që kishte për qëllim për me e shembë besimin dhe ta zhbënte flijimin si mjet të domosdoshëm të arritjes së qëllimit... Tash kur vendit po i kërcënohej rreziku osman dhe futja në natën e shekujve, humbja e besimit nuk do të thoshte vetëm nënshtrim, por edhe pajtim me gjendjen e nënshtrimit.

“Kush ishin vallë ata që kishin futur dorën në pjesën ma të ndjeshme të shpirtit?...”

Kësaj pyetje nuk po ia gjente përgjigjen.

Dikur vonë seç i shko i mendja te dervishët leckamanë, që ishin aq të shumtë kohëve të fundit, pastaj të lypësit dhe bredhësit e çuditshëm që futeshin skutë në skutë, e së fundit i përfatuan edhe kalorësit e veshur me rroba kashte, për të cilët Gjini i thoshte se prisnin breshka dhe me samarët e tyre të përgjakur me orë të tëra përgjonin qiellin... Por as kjo nuk po i ndihmonte me gjetë ndonjë lidhmëri të veprimit të tyre me shterjen e kroit. Kësaj madje i ndihmonte edhe shënimi i besueshëm i përgjuesve të fshehtë të cilët gjatë tre muajve të fundit nuk kishin parë askënd nga të huajt t’i ishte afuar kroit të Urës apo pjesës përreth.

Mendo i çmendoi, por sa më thellë që zhytej aq më shumë i rritej hutia. Me kot i rrotullonte letrat që ia kishte sjellë Gjini në të cilat gjendeshin legjendat, këngët dhe kallëzimet tjera për Urën dhe ujin. Ashtu, të shtrira përpara, pa ujin e kroit ato i dukeshin të thata.

Nëse vazhdon shterja, mendoi, gjithçka do të vyshket ndërsa legjendat do të kthehen në përralla të kota, që nuk u beson më kush... Ndoshta dikush ka paraparë që munda shumëshekullor i derdhur për hartimin e tyre sa ora të bëhet i paqenë që kështu të ndërpritet lidhmëria e krijimtarisë mijëra vjeçare, e bartur me aq kujdes nga brezi në brez, pikërisht ajo që kishte bërë që të ruhej njëfarë mëvetësie, edhe përkundër rrethanave të shkuarje-ardhjeve të ushtrive të ndryshme dhe ndeshjes së përhershme të kishave për shtrirje sa më të madhe?... Ndoshta dikush dëshiron që Toka e Lashtë mos me e pasë tempullin e vet që do t’i kthehej në çastet e vështira për me gjetë mbështetjen e të të qenit, siç kishte ndodhur në kohën e ikonoklastëve, siç kishte ndodhur me rastin e shthurjes pas ndarjes së kishave, siç kishte ndodhur pas krimeve të Vasilit, Luanit të tretë dhe të tjerëve që Tokën e Lashtë e lanin në gjak?... Apo, mos ishin këto shenjat e para të paralajmërimeve të kobëve të cilat dom Lazri i lidhi me shfaqjen e gjysmëhënës aziatike, asaj që gëlonte ndryshk, në të cilën kujtesa gjykohej me shlyerje të përhershme ndërsa shpirti me dënimin me iu kthye një kahu tjetër, ku përjashtoheshin rrënjët dhe ato që i takonin një trungu të qëndrueshëm?

Koka po i ziente nga oguret e liga. Për me i ikë asaj dhune u shtri në shtrat dhe mbylli sytë. Në kllapi po i shfaqej Ura e Shenjtë me përmasa përrallore jashtë brigjeve tek pehatej në një puhizë... Dikur iu bë se Ura po fluturonte nëpër qiell si një zog madhështor edhe përkundër çirrjës së Tamarës që lutej të rrezohet ajo, të shembej dhe të treset përgjithmonë bashkë me Shkëmbin e dragoit.

Në dhomën e madhe po e pritnin anëtarët e dërgatës të Oborrit që do të merreshin me shqyrtimin e shterjes së kroit të Urës së Shenjtë. Ishin tre veta që nuk u vëreheshin shenjat e rrugës së gjatë dhe të mundimshme që kishin bërë në ato rrethana të vështirësuar. I përshëndeti qetas dhe u uroi mirëseardhje pa i pyetur fare për rrugën.

Ata u ngritën në këmbë dhe ia kthyen përshëndetjen sikur të ishin parë shumë e shumë herë.

I pari, që kishte një shtat të hedhur, duar jashtëzakonisht të gjata dhe fytyrë spirrake me mustaqe të holla, i tha se i thoshin Gjergj Bardhi. I tregoi se ishte këshilltar i Oborrit i ngarkuar me çështjet e brendshme. Fjalën këshilltar e shqiptoi shpejt, sikur dëshironte të kapërcente sa më parë atë ofiq ani pse puna e donte ta thoshte patjetër. Nika vërejti se Gjergji kishte një lyth të madh mbi qerpikun e majtë, që e prekte pareshtur. Dy të tjerët që e shoqëronin i paraqiti si ndihmës. Kola ishte gjeolog, ndërsa Mici matës tokash. Fjala gjeolog iu duk e pakuptueshme dhe e ashpër. Kur ia lëshoi sytë Kolës, hetoi se për ndryshim nga Gjergji ai me kokën tullace e të madhe si sheke, mollëzat e mbufatura, fytyrën e kuqe gjithë dej të fryrë, dukej tjetër njeri. Ndërsa Mici, apo matësi i tokës, siç i tha Gjergji, ishte mesoburrë i prajtur, sikur të ishte midis tyre për me ua pajtue dallimet. Pasi ua hodhi një vështrim të thellë, u tha se puna e donte të çlodheshin nga rruga e gjatë.

Por të dërguarit e Oborrit sikur nuk kishin nevojë për pushim, vazhduan të flisnin rreth borës së madhe maleve dhe vështirësive që mund t'u shkaktonte ajo banorëve të Veriut.

Nika u tha se bora e madhe ishte e rëndomtë dhe pritej siç pritet edhe vera e nxehtë e edhe vjeshta me plot lagështi. Sekush këtu e ka të qartë se dimri është dimër dhe se me të nuk ka mahi, u tha, dhe për me e mbyllë bisedën së cilës nuk dëshironte t'i rrinte pranë, çoi gotën dhe kërkoi që mysafirët të çlodheshin deri në darkë.

Darka megjithatë kaloi në heshtje. Nika e dinte se të dërguarit do t'ia bënin me dije pse kishin ardhur dhe çfarë kërkonin, por ata prisnin çastin ma të përshtatshëm për këtë. Mendja ia tha se kësaj hollësie i ishte kushtuar vëmendja të veçantë ngase bredhjet e dërgatës do të mund t'i shërbenin fshehjes së ndonjë veprimi tjetër djallëzor që lidhej me rrënimin e asaj pjese të mëvetësisë së bujarisë që sado-kudo ishte ruajtur? Dyshimin, që po i formësohej si rrjet merimange dhe nuk e kishte pritur se do të ishte aq i theksuar që në nismë, sikur ia shtoi edhe ma Gjergji, që pa u pastruar mirë tryeza foli e tha se vinin me urdhrin e Oborrit dhe të Lartmadhërisë për hetimet rreth shterjes së kroit të Urës së Shenjtë. Gjergji i tha pastaj se shkaktari i shterjes medoemos se do të gjendet dhe uji prapë ka me iu kthye kroit.

„Lartmadhëria e tij është i bindur se pushteti i fortë dhe i dobishëm duhet me ditë se çfarë ndodh mbi tokë e nën tokë, në qiell e nën ujë...”

Ato që ia tha matësi i tokës rreth pushtetit të gjithëfuqishëm të Lartmadhërisë së tij Princit i erdhën më të ashpra se fjalët që ia kishte thënë lajmëtari i Oborrit ditën që nga të tri anët ushtria e Princit u fut në Përdrin dhe ai ia la kartën bashkë me emblemën, me të cilën fillonte koha e një vasaliteti tjetër. Fjalët e matësi të tokës po ashtu ia bënin me dije se Principata e veriut nuk ishte aty sa për me e lanë një kartë, por për me i ditë të gjitha, për me i mbikëqyrte të gjitha, madje edhe gjërat që nuk i nënshtroheshin vullnetit të njeriut... Me një fjalë Princi dëshironte ta mbikëqyrte edhe Kështjellën me ato që kishte, që do të thoshte rrënim i pashmangshëm i asaj që merrej për mëvetësi e që në njëfarë mase gjithnjë ishte përfillur nga principatat që ndërronin njëra tjetrën apo mbretëritë që rrinin më gjatë.

Ndonëse te mëvetësia e rrudhur Nikë Bardhi shihte shkaktarin e kahes së përshtatjeve, me të cilën përligjej vasaliteti deri te përmasa e të qenit të thjeshtë, me rrudhje dhe ç'rrudhje tejet të kujdesshme, ku ajo që pranohej nga jashtë nuk duhej me ia marrë anën asaj që ruhej brenda, hetoi se edhe asaj mbijetese të vështirë sikur po i vinte fundi... Kjo i shkaktoi të dridhura, edhe pse gjithmonë kishte menduar se ajo gjendje duhej ndryshuar doemos, jo përmes rrënit të saj nga jashtë, por që kjo të bëhej nga brenda, me anën e ushqimit të vullnetit për fuqi, që duhej të shfaqej të

secili veç e veç për të arritur kështu deri te maja e piramidës... Aty ai përfytyronte përrimin e mendësisë së pakufishme, që nuk do t'u nënshtrohej më rrahëve të panumërt që e ndrydhnin dhe fatalitetit të përsëritjes së të njëjtës.

Për me ikë ligështimit që mund t'i shfaqej gjatë bisedës së mëtutjeshme me ata që tashmë i shihte si ogur i së keqes, Nika zbrazti bucelën e verës, dhe pasi ndjeu se kishte marrë paksa veten, nisi të parashtrojë të dhana që flisnin në dobi të pohimit se në Përdrin nuk ishte ndodhur asnjëherë që ndonjë kroi të shterur me iu kthye uji. Sikur të dëshironte që aty për aty me zhvleftësue apo të nënçmonte fare vendosmërinë e matësit të tokës rreth gjetjes së shkaktarit të shterjes së ujit të kroit të Urës së Shenjtë dhe kthimin e domosdoshëm të tij, që në njëfarë mënyre paraqiste kundërshtimin e tij të parë e të hapur ndaj Oborrit, një copë herë foli për legjendat që lidheshin me ndërtimin e Urës së Shenjtë, të cilat i quajti themel i pashoq i besimit që arrin deri te shkalla e krijimit të ngrehinës së brendshme.

Në pyetjen e matësit të tokës se çfarë mund të thoshte për historinë e Kroit të krushqve në Kushllin dhe Kroin e vashave në Rekë të Keqe, të cilëve u ishte kthyer uji pas një shterjeje të konsiderueshme, Nika jo vetëm që nuk u zu ngushtë, siç shpresonte gjeodezi, por rastet e dy krojeve që u kishte ardhur uji, i shfrytëzoi për me e vërtetue çështjen e besimit në shërbim të krijimit të qenësisë së përgjithshme.

Kështu, për kroit e parë, të quajtur Kroi i krushqve, Nika tha se me atë emër njihej që nga regjistri i parë i vitit 1157, ndërsa për Kroin e vashave shtoi se për herë të parë u gjend në regjistrin e vitit 1221. Kroi i parë tha se kishte marrë atë emër nga një ndeshje e përgjakshme e dy palë dasmorëve që kobi i kishte takuar rastësisht dhe asnjëri nuk kishte dashtë me ia lëshue rrugën tjetrit. Në përleshjen që kishte filluar kah mesdita dhe kishte zgjatur deri kah perëndimi i diellit u vranë që të gjithë dasmorët. Gjaku shkoi rrëke dhe pos që skuqi armët, lahutat dhe daullet, vërshoi logun përreth. Nusja që shpëtoi, kur pa se çfarë kishte ndodhur në të vërtetë, qau e qau sa u kthye në qyqe. Për me e la hatanë e gjakut, skaj rrapit në të cilin këndonte qyqja, shpërtheu një vrushkull uji, që u quajt Kroi i krushqve.

Edhe historinë e Kroit të vashës në Rekë të Keqe Nika e lidhi me një ngjarje tragjike. Tregoi se, si thuhej, njëherë në një mot të largët, një vashë kishte parë një bari te livadhet e gjata t'i binte fyellit. Tingujt e fyellit e kishin magjepsur aq shumë vashën sa që ajo mbylli sytë dhe përfytyroi një botë plot lule dhe dashuri... Nëpër atë botë vasha po fluturonte me djaloshin, që edhe atje nuk i ndahej fyellit... Por, dikur reja në të cilin po fluturonin kishte ndeshur një re tjetër të zezë që ishte plot vetëtimë dhe rrufe... E tmerruar ajo kishte klithur dhe kur ishte rimarrë vetën kishte hetuar se rrufeja përnjëmend kishte shkrepur dhe kishte mbytur djaloshin që po i binte fyellit... Kishte vrapuar e vrapuar deri sa kishte takuar trupin e pajetë të djaloshit me fyellin e shkumbuar që i kishte mbetur në dorë... Vasha qau e qau sa vaji i saj bëri të qanin edhe lisat e malit... Atë natë, thuhet se vasha kishte hapur një varr të përbashkët, ku kishte hyrë me djaloshin, dhe se, në atë vend të nesërmen kishte shpërthyer uji që kishte marrë emrin e vashës fatkeqe...

“Këtu nuk kemi të bëjmë me rikthim të ujit, por me shpërthim të ujit. Këto nuk ishin kroje, por u bënë kroje nga shkaku i tragjikes së thellë njerëzore dhe nevojës që ajo të mos përsëritet në forma të tilla...”

Nika për pak heshti dhe pasi mendja ia thoshte se kishte rastin që të huajit me ia ba me dije se në tokën e tij thuaje asgjë nuk ishte e rastësishme, prapë foli për legjendat që kishin variante dhe nënvariate por që silleshin rreth të njëjtës çështje.

“Përsëritja e tyre duket si fatalitet, si diçka që nuk mund t'i iket, por pikërisht pse është kështu, ato flasin për nevojën e të kundërtës, pra për atë që rikthen dhe

ripërtërinë besimin nëpërmjet njohjes dhe rinjohjes së përhershme të vullnetit për fuqi, që fshihet te secili...”

Matësi i tokës e përcillte si i ngrirë bisedën. Dukej se me heshtjen finoke dëshironte me ia ba me dije Nikës se ishte aty pikërisht të thyente besimin në legjendat, por edhe te bartësit e tyre, që në të vërtetë paraqiste rrënimin e besimit përballë një nënshtrimi të panjohur nëpërmes harresës.

Pak më vonë mori një letër dhe nisi me ngrëhë disa vija në të. Vijave të holla ua shtonte ndonjë kryq që Nikës ia përkujtonin ata të Rajmondit pas largimit të tij nga Përdriini në drejtim të Lindjes... Kur darka mori fund dhe pishës së madhe kishte zënë me iu pakësue flaka dhe shtuar tymi matësi i tokës tha se hulumtimi do të fillohej nga Kroi i krushqve.

Nika e shikoi turbullt dhe mendja ia thoshte se kishte ba mirë që kishte thanë ato që në rrethana të rëndomta nuk kishte me i thanë. Përcaktimi për fillimin e hulumtimeve nga Kroi i krushqive, pra një vrap pele larg nga Kroi i Urës së Shenjtë, sikur ia bënin me dije se lufta nga nëntoka nuk ishte e rastësishme, ngase ajo prore fillonte dhe mbaronte në thellësitë e saj prej nga lindte apo shuhej besimi e me të vritej edhe shpresa.

Në mëngjesin e ditës së re pesë kalorës morën rrugën e Kushllinit. U printe bujar Nika i përcjellë prej Gjinit dhe oborrtarëve. Ndonëse ajri ishte i freskët hetohej syri i pranverës së hershme. Kur lanë grykën e Drinit dhe iu ngjitën bjeshkës, kalorësit dukeshin pjesë e imazhit të ngrirë që pak nga pak përhumbej në tisin e një mjegulle të lehtë, që shfaqej e varur grykave. Qetësinë e akullt e thyenin vetëm trokëllimat e kuajve dhe ndonjë ndërhyrje e kohëpaskohshme e Gjinit me të cilat bante me dije ku ndodheshin dhe kur mernte fund rruga e ftohtë. Por, Nika nuk ua vente veshin atyre që thoshte kronisti i kujdesshëm. Koka ia bluante pareshtur ato që lidheshin me interesimin e Gjergjit për krojet e skajshme, ku sa më shumë që mendonte, i shtohej dyshimi se Oborri mund të kishte njerëzit e vet në Kështjellë që ia bënin të ditura të gjitha deri të imtësitë... Kjo mbase e shtyri për me i shoqëruë oborrtarët deri në Kushllin për me pa nga afër me çfarë do të merreshin në atë vend të harruar ku njerëzit e tij shkonin një herë në vjet për me e marrë pjesën e taksave të Kështjellës së gjaqeve.

Kur iu afruan Kushllinit, oborrtarët kërkuan që së pari me i ra përsë, për me krye punët që kishin te Kroi i krushqive e pastaj me kthye në katund. Nika ngriti dorën në shenjë pajtimi dhe mend plasi nga njëfarë shtrëngimi që iu lidh në kraharor si shtysë. Këta, i tha vetit, i dinë edhe rrugët dhe rrugicat më të skajshme. Një çast deshi me urdhëruë me e kthye rrugën, me tregue kështu se fjala e tij ishte mbi të gjitha, por me të shpejt hoq dorë nga ky tek, sepse ashtu kishte me u shkue për shtati oborrtarëve, të cilët mendja ia thoshte sikur kishin për detyrë sa më parë me e nxjerrë nga lëkura... Kur arritën kroit, një diell i zbetë që shpërndante rrezet e dobëta në shulla, sikur i jepte paksa ngrohtësi hapësirës së ngrirë. Nika po shikonte qarrin e vjetër që i rrinte përmbi kroit dhe përfytyronte dasmën e përgjakshme. Çfarë ishte vallë ajo ndjenjë kobi që si dehje e papërshtueshme i shtynte njerëzit të vriteshin ashtu deri në shkatërrim çastin kur po bëheshin gati që jetës me ia dhanë përmasat e vazhdimësisë? Lidhej ndoshta kjo me rrethin e kobit dhe ligjen e tij të përhershme, në hapësirën e të cilit çdo gja i nënshtrohet shkatërrimit të pashmangshëm çoftë edhe kur duhej të ndodhë e kundërta?

Ishte në kërkim të kësaj mëdyshjeje, e cila e mundonte qëkur Mikeli ia tregonte, me gjuhën e përrallave, përmasat e rrethit tragjik, i cili nuk mund të ndryshohej kurrë ngaqë mendohej se shtysa e së ligës ishte më e fuqishme se të tjerat

që duhej t'i binin ndesh, por këtë assesi ta gjenin nga shkaku se çdo gja merrej si e parashkruar që më parë, e të tjera si këto, me të cilat ushqeheshin por edhe ngushëlloheshin ata që mbetshin në atë mallkim, kur Gjergji i tha me një za gjithë kundërshti të papërmbajtshme se Kroi i krushqve nuk ishte krua, siç thuhej, por ishte burim, që derdhet në një përroskë dhe përroska pastaj vazhdon teposhtë për me iu derdhë në Drin. Me një hidhërim që i hetohej në fytyrë nisi me tregue dallimin midis kroit dhe burimit.

Sikur ta kishte pritur këtë, Nika i hapur si asnjëherë, i tha se nuk merrej me gjërat që nuk i nënshtrohen vullnetit të njeriut dhe as që e kishte ndërmend të brengosej pse një burim quhej krua e tjetri burim apo anasjelltas. E rëndësishme ishte qenia tyre dhe jo mënyra e kësaj qenie.

Gjeologu, që e pa se bujarit nuk ia bënte aq për dallimin midis kroit dhe burimit, urdhëroi ndihmësit të fillonin matjet ndërkohë që Nika u mbështet për qarr me shikimin kah bjeshka e cila i rrinte katundit përmbi si strehë pa ua vu veshin fare atyre që Gjini herë pas herë ia thoshte rreth veprimeve të oborrtarëve që lidheshin me disa matje të çuditshme.

Dhe, në atë bredhje, Nika përfytyronte dasmorët që po i afroheshin kobit nga drejtime të kundërta të përgatitur për rrugën e vdekjes sikur ajo të ishte pashmangësi që doemos duhej të përfundonte në pikën e vetme të rrethit tragjik prej nga nuk kishte largim... Ajo pikë po i zgjerohej e po i zgjerohej sa po ia errësonte shikimin dhe ai pak nga pak po shihte një natë të pafund që po shtrihej mbi botën si e përhershme...

Nga ai pështjellim megjithatë e nxori Gjini që po i thoshte se matjet kishin marrë fund. Kur u kthjellua, pa oborrtarët e përloçur që po shikonin një letër, të cilën Gjergji e ktheu me të shpejtë në strajcën e lëkurës që e mbante krahaqafë.

Kryeplaku i Kushllinit i priti siç priteshin mysafirët e rrallë, me verë të kuqe dhe bukë të bardhë misri që lëshonte aromë të këndshme. Pasi ngriti bucelën e përshëndetjes, Nika u tha burrave se përpara kishin një dërgatë të Oborrit të Principatës të ngarkuar me disa punë të rëndësishme. Pjesën tjetër të bisedës qëllimisht e lidhi me telashet që sjell dimri i fortë në këto anë. Madje edhe kur ndodhte që kryeplaku nga përzemërsia ngriste dollitë për shëndetin e mysafirëve, Nika nxitonte për me e marrë përsipër kthimin e përshëndetjes, të cilën gjithnjë e lidhte me shëndetin e vendit dhe ardhmërinë, ku fjala shpresë theksohej pareshtur.

Pas drekës Gjergji kërkoi për me ia lëshue një sy katundit, siç tha, nga kureshtje për shtrirjen e shtëpive, për vjetërsinë e tyre si dhe për pusët e ujit. Shënoi me vëmendje ato që i dëgjoji nga kryeplaku dhe kur po bëhej gati për me u largue shkarazi e pyeti për çështjet e besimit.

Kryeplaku i zënë ngushtë nga pyetja që me sa duket nuk e kuptoi mirë, çapitshëm tha se katundi mbështeste kryqin, pa marrë parasysh se „është edhe asi e edhe kësi...”

Përgjigjja e papërcaktuar e kryeplakut dhe ajo dredha e qëllimshme, që ai e shprehu me fytyrë e duar, e shtyri Gjergjin për mke kërkue sqarime të tjera, veçmas se çfarë mund të kuptohej nga ajo „edhe asi e edhe kësi...”

Si të ishte kthjelluar, kryeplaku i tha oborrtarit se ajo „edhe asi e edhe kësi” do të thoshte se katundi është i përbërë prej të krishterëve katolikë dhe të krishterëve ortodoksë, dallime këto që nganjëherë madje nuk i kuptonte fare dhe nuk e dinte edhe ku mbështeteshin, që po të pyetej do t'i hiqte fare...

Fjalët e fundit seç ia humbën durimin Gjergjit. Hipi në kalë me nxitim dhe tha se të krishterë janë vetëm katolikët dhe u largua pa dënuar të dëgjonte përgjigjen e

kryeplakut se në atë hapësirë të mbyllur sikur të gjithë ishin të detyruar të mbeteshin vëllezër, e cila një copë herë e ndoqi pas si klithmë.

Rrugës për te Kroi i krushqve Gjergji i tha Nikës se kishte me qenë mirë që Gjini të rrinte edhe ca në katund për me i shënue të gjitha variantet e rrëfimeve që lidhen me emrin e burimit... Fjalën burim e theksoi për me tregue se mbetej te bindja se ai nuk ishte krua. Nika nuk e çoi ma gjatë pos që i urdhëroi Gjinit të rrinte edhe dy ditë në Kushllin me i krye detyrat që ia parashtonte Gjergji.

Kur u kthyen në Kështjellë nata kishte mbuluar çdo skutë. Nika u ngjit në dhomë dhe fiku qiriun me dëshirë për me u nda sa ma parë nga një ditë e mundimshme. Por, në pahintikë iu shfaq Mara. Ishte në të bardha dhe më shumë fluturonte se ecte. Deshi me zanë, por ajo ishte e pakapshme. Bredhte kah një hapësirë e prishur me gropa të mëdha që dukeshin si të ishin pjesë e skëterrës... Dikur Marën nuk po e shihte, por as që po mund lirohej nga skëterra që po kthehej në një humbëtitë ku duhej të përfshihej bashkë me të tjerët... Megjithatë nga ajo përpëlitse u lirua pasi klithi dhe hetoi se ishte larë në djersë. Deshi me e ndezë qiriun, por kishte frikë se mund t'i ikte gjumi që i duhej aq shumë. Po gjumi nuk po e merrte që nuk po e merrte. I shtrirë në kokërr të shpinës dhe fare i shkallmuar, hetoi se mendimet po i fluturonin te Ujana, e bija e Thopisë së Durrësit që e pat njohur para shumë e shumë vjetësh në manastirin e Pejës.

Atëbotë vendi thuajse ishte pa zot. Nga Lindja dhe Perëndimi vinin lajme trishtuese për ushtritë e ndryshme që bëheshin gati t'i sulleshin Përdrintit. Kisha ortodokse, e vetëdijshme se vështirë mund t'i ruante ato që kishte para forcimit të fuqishëm të Venedikut dhe Romës, në tërësi u mbështet te Karl Thopia me bindjen se konti i Durrësit do të kthehej në një digë të fortë për ta mbrojtur kishën e Lindjes nga sulmet e Perëndimit. Atëkohë lidhjet edhe ashtu të mira midis Thopisë dhe peshkopatës së Pejës u bënë edhe më të mira dhe më të forta. Karli trashaluaq, ndryshe nga të tjerët, që varësisht prej depërtimeve të Venedikut lidhnin aleanca dhe sa ora ndërronin ritin, ishte i vetmi ndër princat e Arbrit që i mbeti me gjithë qenien besnik ortodoksisë dhe punoi pareshtur për bashkimin e të gjithë ortodoksëve kundër atyre që kishin për qëllim zgjerimin e mëtutjeshëm të katolicizmin në atë pjesë të botës. Kështu që, mund të thuhet se për shumë kohë rripi i tokës prej detit e deri në Pashtrik e tutje deri në Shkëlzen u bë i pakalueshëm për katolikët. Të kota qen madje edhe përpjekjet e pareshtura të Venedikut me hapë shtigje qoftë edhe të përkohshme që kishin me i ndihmue me depërtue kah juglindja dhe lindja. I kënaqur pa masë që ortodoksia ma në fund kishte gjetur një mbrojtës të paepur, Peshkopi Savë bashkë me peshkopët tjerë të Rashës, shkonin shpesh në Durrës me dhurata dhe përgëzime, e po ashtu edhe kont Thopia kthente në Pejë, Rashkë e Sopot, ku pritej me lule dafine.

Në njërën nga këto vizita të shpeshta ngjau që ai me e njohtë të bijën e kontit të Durrësit Ujanën. Ajo po e shoqëronte të atin gjatë vizitave që ia bante manastirit të Deçanit dhe atij të Pejës. Me gjasë se peshkopi e kishte ftuar qëllimisht Nikën në atë pritje të madhe, e cila kishte zgjatë dy ditë e dy net, i bindur se krushqia e mundshme midis bujarit dhe të bijës së Princ Thopisë së Durrësit forconte edhe ma tepër rrethin e ortodoksëve nga bregdeti, nëpër Përdrin e deri në Rashkë për me u lidhë kështu pandërprere me hapësirat tjera ortodokse në Lindje. Nikës i kujtohej çasti kur peshkopi e kishte paraqitur para kontit të Durrësit me fjalët „zor që i gjendet shoqi këtij trimi ndër ortodoksë... Pa të moti kishim me e pasë në shpinë latinin...“. Ndërsa konti e kishte përgëzuar me atë „të lumtë trim“ dhe kërkoi me iu ulë pranë. I kishin rënë në sy faqet e mbufatura jashtë masës të Kontit të Durrësit të lidhura për një qafë

деми të ngjitur për një kraharor tepër të madh, në të cilin kishte kryq të artë, flakërimi i të cilëve ia merrte sytë.

Kur i çokën gotat dhe ai prapë e uroi, Nikës iu duk se kryqet në gjoksin e Princit të Durrësit shfaqnin atë shqetësimin që përkujtonte garën për jetë a vdekje që zhvillonin dy kishat ç'prej kohësh. I dukej se cingërima e metalit fisnik, që nuk kishte të ndalur, ia bënte me dije për luftën që ishte në prag, në të cilën mund të përfshihej deshi apo nuk deshi. Kjo i futi të dridhura dhe e turbulloi aq sa nuk ishte në gjendje me i përcjellë ato që po i thoshte për te peshkopi si lëvdata sy tjerëve. Mbase cingërima që po i kthehej në thekamë bashkë me kundërmimin e rëndë të pijes, që rrufatej pa masë, do ta shembnin po mos të ishte shikimi i Ujanës, që iu përplas çastin që po jepej. Një palë sy magjik që po i shkëndijonin përpara sikur ishin aty për me i ndihmë me u lirue nga zallahia. Pas pak hetoi se ajo iu afrua fare dhe po i thoshte diçka për mrekullitë e Urës së Shenjtë.

„Keni një Urë që nuk e ka shoqen në botë“.

„Nuk është imja, zonzushë, por e të gjithëve...“

„Po ju jeni zot i vendit. Apo jo?...“

Fjala zot i vendit nuk i pëlqeu, sepse ajo ia përkujtonte të kundërtën. Megjithatë shpejtë kaloi nëpër të i bindur se vajza fliste me sinqeritetin e dëshirës për afri të me çdo kusht.

„Disa gjana i nënshtrohen vetëm pushtetit të madhështisë së amshueshme...“

„Megjithatë, Ura është diçka e prekshme, e kapshme?...“

„Si ta marrësh. Madhështia e saj përjetohet në përputhje me vrojtimin dhe gjendjen që krijon ai...“

Vajza bëri sikur i kishin humbur ato që duhej me i thanë. Preku ballin dhe pasi mbylli sytë për pak pyeti se a ishte e vërtetë se në kroin e saj rrjedh ujë shërues.

Peshkopi, që vazhdimisht përgjonte veprimet dhe bisedën e tyre, nga frika se mund të shkaktohej ndonjë ngecje, ndërhyri me nxitim:

„Moj, zonzushë e dashur, është ujë se ç'ke me të. Sjell pllëshmëni...“

„Kush do ta thoshte këtë?...“ - foli vajza e habitur.

„Ndryshe nuk do të kishim këso sokolash“, - foli peshkopi me shikim të ngjitur kah Nika.

„Flitet se aty është flijuar një nuse“- pyeti qetas?

„Legjendat këtu janë plot e përplot flijime... Sikur asgjë nuk mbetet jashtë tyre...“

„Megjithatë, legjendat janë të frikshme“, - foli vajza me një shikim të përhumur, që fytyrës së saj i dhanë pamje edhe më fisnike.-

„Ka në to shpirta që nuk pajtohen me vdekjen... Kjo më trishton...“

„Do të thosha se aty nuk ndodh kundërshtimi i vdekjes, por bëhet luftë për jetën, që ajo të ndjek rrjedhën e saj të përhershme... Flijimi paraqet pjesën ma madhështore të jetësisë, që lidhet me një qëllim të lartë...“- i tha Nika tashmë i liruar nga ngulfatja e pakmëparshme.

„Këtë nuk ma marrte mendja... Mbase ato i kam kundëruar vetëm nga ana e frikshme... Njeriut i ndodh të përhumet në to. Apo jo?...“

„Janë gjëra që nganjëherë duken se nuk kanë fund... Tek e fundit, po të mos ishin të tilla nuk do të quheshin legjenda...“

Vajza pohoi me kokë dhe ia ktheu se kishte me qenë mirë që pas dreke bisedën me e vazhdue skaj lumit, pranë kishës.

Por, jashtë më shumë heshtën se folën. Ajo hidhte ndonjë guralëc në ujin e kthjelltë të lumit që shkonte i lazduar, ndërsa ai ia shikonte duart e vogla që tresnin në puhizën e ajrit që vinte nga gryka e bjeshkës. Kur po ktheheshin ajo i tha se me

dëshirë do ta vizitonte Urën. Nika i tha se kjo kishte me e nderue dhe me e gëzue pa masë, ndërsa ajo i tha se parapëlqente të dytën.

Krye tri ditësh Ujana e shoqëruar nga peshkopi Savë erdhi në Shenjt. Karrocën e vogël që e ngrehnin kuajt e bardhë, Nika e vërejti që larg dhe iu duk si fjollë e cila dëshironte me i ba ballë puhizës së lehtë që e sillte lumi nga perëndimi. Pasi u dëshiroi mirëseardhje Nika hetoi njëfarë hareje në sytë e Ujanës që nuk e kishte parë gjatë takimit në manastirin e Pejës. Hapësira dhe drita e diellit të butë u jepnin syve të saj një çiltri edhe ma të madhe nga ajo që e përfytyronte.

Sapo ia lëshoi një sy hapësirës përreth në të cilën mbizotëronte harku i Urës, vajza pyeti për kroin.

Nika bani me dorë kah ana e djathtë e Urës, i gatshëm me i pri për atje. Por ishte peshkopi, që ndërhyri dhe tha se ma parë duhet ngjitur në Urë prej nga shihet bota si në shuplakë të dorës, e pastaj zbritet të pjesa e poshtme e saj, ku njerëzit kërkojnë mëshirë.

Por vajza nguli këmbë që t'ia fillonte nga kroi.

„Nuk shkohet në qiell pa shkallë“.

Foli me një zë të qetë, pa ia vu veshin peshkopit, i cili deshi me i thanë edhe diçka që ajo të ndërronte mendjen, por vajza mori nismën andej kah pak ma parë drejtohej dora e Nikës.

Peshkopi nuk u shkoi mbrapa. Tha se do t'ia jepej paksa meditimit në Urë.

“Është vendi më i përshtatshëm në botë për me e ushqye shpirtin...”

Ujana, që po mbahej për krahun e Nikës, ndiqte hijen e Urës sikur të kërkonte prej saj mbrojtje nga gjanat e rëndomta për të cilat tha se aty duheshin harruar për me ia lëshue vendin të menduarit për amshueshmërinë. Kur iu afruan kroit, Ujana u ndal paksa dhe po e shikonte sikur të kishte përpara diçka që sjell ndjenjë adhurimi por edhe frike në të njëjtën kohë.

„Thjeshtësia është madhështi“, tha dhe ngjiti shikimin kah harku i Urës, sikur të kërkonte për me i lidhë përmasat e dy pikave të kundërta që liroheshin nga i njëjti rreth.

Nika po e shikonte i mahnitur vajzën e përhumbur. Nga prapa po i dukej si nusja e vogël e cila po bëhej gati me u flijue.

Nga gjendja e përhumbur i nxori peshkopi, që pavërejtshëm u ishte afruar nga ana tjetër dhe po ia bante me dije Ujanës së duhej me pi ujë doemos... Ajo megjithatë ndiqte pikën e lartësisë së Urës pa ia vu veshin atyre që ia thoshte peshkopi për plleshmëninë që sjell uji. Pasi ndeji ashtu përderisa dielli futi rrezet e veta nën Urë nga ana e perëndimit dhe sikur e zhbëri pikën imagjinate, ajo u nis përpjetës, por nga ana tjetër. Kur peshkopi i tha për të satën herë se ishte aty për me e pi ujin ma të mirë të botës, ajo ia ktheu qetas se shpirti i saj për herë të parë ishte ngopur me mëtim të jashtëzakonshëm.

„Gjërat e amshueshme nuk shpenzohen por përjetohen“, ia ktheu peshkopi, i cili dukej shumë i pakënaqur nga sjelljet e vajzës, ndërkohë që Nikës ajo gjithnjë e ma shumë po i shfaqej sikur me qenë personazhe e legjendave, që trajtësohet përkohësisht si njeri, për me pa sipërfaqësinë e përditshmërisë nga e cila assesi njerëzit të liroheshin...

Kur arritën Urën ajo kërkoi të ngjiteshin në pikën më të lartë, te shkëmbit. Tha se i pëlqente lartësia, ngase e lironte nga ankthet e shtrëngesave dhe e bartte në një gjendje tanshedente... Nika i tha se për me u ngjitë mbi botën ishte vetëm Shkëmbi i dragoit, që ishte rrugë me rreziqe. Ajo i tha se rreziqet i pëlqenin, se ato ishin për të mundur sado pak bezdinë e njëtrajtshmërisë. Peshkopi kundërshtoi, por vajza nuk ia

vuri veshin. Zuri përdore Nikën dhe i tha se shpresonte për pak të ndjehej e lumtur atje.

Nika nuk kishte qenë asnjëherë te Shkambi i dragoit ndonëse kishte ndëgjuar të flitej ndonjëherë për të si për diçka të jashtëzakonshme, që lidhet me kobe. Rrëfimi i Tamarës sikur ia kishte vërtetuar këtë, por Ujanës nuk i tha gja, ngase ishte i bindur se do t'ia nxiste edhe më kureshtjen... Madje nuk i tregoi as për kohëzgjatjen e rugës, që thuhej se merrte disa orë të mira në njërin drejtim nga frika se e largonte nga ideja e madhështisë që e kishte mbërthye vajzën pak nga pak, por pakthyesëm, siç po e pushtonte edhe atë.

Kur arritën Rrasën e zogut dhe rrezet e diellit që ishin në perëndim e sipër ua mikluan sytë, ajo pyeti se kur mund ta arrinin Shkëmbin e dragoit. Nika i tha se rruga deri atje matej me një jetë të tërë.

„Ky udhëtim mund me mbetë edhe përgjysmë, ose mos me fillue fare... Kjo varet nga qasja që i bëhet dhe gatishmëria e sakrificës...”

Fjalët e fundit sikur e emocionuan vajzën sa ajo iu hodh befaz në qafë dhe e shtrëngoi dridhshëm. Ia zuri faqet me duar dhe ia përkëdheli sytë.

I ngrirë fare dhe pa ndonjë përgjigje rreth atyre që po ndodhnin aq rrufeshëm midis tyre, ai pati mundësi me hetue në sytë e saj lotët e kristaltë që po baheshin gati të merrnin udhën e rrëshqitjes nëpër faqet e saj të zbehta, dhe sikur të kishte ndjerë se rënia e tyre tutje mollëzave të saj do të paraqite ndonjë shkëputje që mund të shfaqej pandreqshëm midis tyre, ai nxitoi me i ndalë me buzë.

Ishte kjo një prekje magjike që ndali kohën dhe gjakimet e saj, që ktheu ndjenjat e shkapërderdhura te nisma e shpirtit dhe i mbylli aty brendapërbrenda një shqetësimi të pashpjegueshëm.

Nga ajo trysni e çuditshme ata u shtrinë pavetëdijshtëm në rrasë dhe një copë herë ndejn ashtu pa qartësuar gjendjen në të cilën ndodheshin... Megjithatë ai hetoi se ajo qante dhe i tha diçka për njëfarë fatkeqësi, që prek ata që nuk kënaqen me tejdukshmërinë e gjanave.

Nikës i kishin humbur fjalët. Ndjehej i lumtur, por edhe tepër pikëlluar, i mbushur por edhe i zbrazur çuditërisht... I bahej se te Ujana gjendej një pjesë e tij dhe te ai po ashtu gjendej një pjesë e saj që i ndërlidhte ndjenja e pakënaqësisë që sëmbon shpirtin dhe shkallmon trupin.

Dikur ajo i tha se ishte e bindur se Shkambi i dragoit ishte vetëm një përfytyrim që e kishin trilluar fatkëqijtë por edhe të pafuqishmit. Të parët pse kishin qenë të pakënaqur me njëtrajtshmërinë e vogëlsisë, ndërsa të dytët pse kishin ëndërruar se të menduarit për atë pikë mund t'u ofronte ndonjë ngushëllim... Megjithatë, i tha ajo, maja ndodhet diku dhe se përfytyrimi për të liron vullnetin për fuqi, thelbin e të qenit.

Nika u shtangua... Nuk e dinte në po fliste pjesa e tij, ajo që e kishte ndjerë gjithnjë si kundërshtimi, apo ajo në të?... Deshi me i thanë se kishin të njëjtat mendime, se ishin njësoj fatkëqij, se do të mbeteshin përherë humbës, por hetoi se i mungonin fjalët, se i mungonte fryma, se i mungonte fuqia për me ia tumirë ato që i ndjente si të vetat... Bani të ngrehej, por po ashtu hetoi se gjymtyrët i ishin ngrirë... Megjithatë shkallmimi i përgjithshëm trupor nuk e shqetësoi aspak. Përkundrazi, ndjehej sikur të ndodhej në një gjendje të zbrazjes së domosdoshme kaherë të pritur, ku sëmbimi i të panjohurave i vinte si shqetësim ngase e lironte nga gjanat që e mundonin pareshtur dhe se ashtu do të rrinte përgjithmonë.

Por, ç'e do që ishte Ujana, e cila fare e qetë po i thoshte se duhej të ktheheshin. Hetoi se ajo nuk psherëtinte ma dhe se dukej sikur shikimi t'i kishte mbetur dika i ngrirë dhe si i përhumbur.

Në atë gjendje ajo i përngjante ikonës që rrezaton vuaajtje dhe madhështi njëherash.

Kur u kthyen dielli kishte prekur majën e Shkëlzenit, ndërsa rrezet e tij të kuqërremta i jepnin Urës një pamje të përflakur, sikur të digjej nga një përvëlim i brendshëm.

Në ndamje ajo i dha se herën tjetër do ta vazhdojmë kërkimin qoftë edhe si udhëtimi i tyre i fundit...

Por Ujana nuk erdhi as në vjeshtë, siç kishte premtuar. Nuk erdhi as në pranverë, siç shpresonte Nika. Dhe nuk erdhi kurrë, ngase e penguan armiqësitë midis Karl Thopisë së Durrësit dhe Gjergjit të Parë të Balshajve të Shkodrës që arritën kulmin. Balsha i trimëruar nga aleanca me Venedikun dhe shtytjet që ia bënë katolikët nga vende të ndryshme të Perëndimit u hodh në luftë të hapur kundër kont Thopisë me të cilin, sa kishin ritin e përbashkët, ishin në marrëdhënie miqësore. Në fillim veprimet luftarake të Balshës kundër Thopisë ishin të kohëpaskohshme, por pak ma vonë ato morën përmasat e sulmit të përgjithshëm, gjë që bënë që kontin e Durrësit ta shpëputnin organikisht nga pjesa më e madhe e aleatëve ortodoksë. Sado që Balsha i Parë asnjëherë nuk ia doli të përmbushte premtimin për me e pushtue Durrësin, që siç thoshte, për me e detyrue agjentin e Kostandinopojës me u zvarritë siç e meritonte, megjithatë në masë të madhe e dobësoi ortodoksinë e i ndihmoi Venedikut dhe Selisë së Shenjtë t'i forcojë pozitat e veta në Juglindje.

Ndonëse vendet e Përdrinit drejtpërsëdrejti asnjëherë nuk u futën në grindjet e ma vonë në luftën e hapur midis Principatës së Shkodrës dhe asaj të Durrësit, kjo luftë shumëvjeçare megjithatë e la Nikë Bardhin pa shumëçka, e mbi të gjitha pa Ujanën.

8

Të nesërmen Nika u zgjua herët, ma herët se rëndom. Plaku Nikollë, që e dinte kohën kur duhej për me ia sjellë verën e vluar, ia hetoi mundimin dhe nxitoi sa më parë për me i ndihmue të zot me e marrë veten.

„Sikur po jetoj në kohën e shkuar, që assesi me u tejkalue?...“

Plaku Nikollë, i cili për herë të parë dëgjonte bujarin t'i thoshte diçka që lidhej me gjendjen e tij të brendshme, një copë herë mbeti si i përhumbur. Nuk dinte se a duhej për me folë sa për me folë, apo për me u largue siç kishte hyrë. Në të dalë megjithatë i tha se kur vjen behari një erë e luleve shumëkujt ia merr gjumin...

Pas pak hyri Gjergji i cili përsëndeti dhe tha se kishte fjetur mirë, ndonëse fytyra ia tregonte të kundërtën. Pasi qoi një gëllënkë verë tregoi se gjatëkohë ishte marrë me shënimet e Gjinit.

„Keni një kronist të jashtëzakonshëm“.

„Gjini e di punën e vet...“

„Shënimet e tij nuk janë vetëm të dhëna të thjeshta por edhe mozaik jetësor...“

Nikës i shkoi mendja serish te Ujana dhe përjetimi i jashtëzakonshëm te Rrasa e zogut, ku ndodhi ajo shfaqja e ndërlikshme së çuditshme të qenieve të tyre... Nganjëherë i bahej se ai takim që kishte zgjatur pak, mund të mos kishte ndodhur kurrë, por ishte pjellë e përfytyrimit, siç ishte edhe ai i Shkambit të dragoit që shërbente si mashtrim dhe ngushëllim në të njëjtën kohë... Jo, jo Ujana nuk ishte mashtrim, sado që sa ma shumë që kalonte koha gjithnjë e ma shumë dyshonte se ajo mund të mos ishte as njëmendësi... Mund të ishte një përfitim që duhej ta shoqëronte drejt majës së paprekshme, që rri gjithnjë përpara si qëllim...

Me dëshirë do të mbetej në vorbullën e asaj përsiatjeje, por ishte Gjergji që e nxori me ato që ia tha për kronistin dhe punën e tij, që ai e cilësoi si të jashtëzakonshme, si dhe me pyetjen që ia bani për të satën herë se çfarë mendonte rreth shtimit të dukshme të gjaqeve kohëve të fundit.

Pas një heshtje, Nika i tha:

„Nuk merrem me gjaqet...”

„Megjithatë, shtimi i tyre i madh është brengosës”.

„Natyrisht se kjo është brengosëse... Gjakmarrja dhe gjaqet paraqesin një normë morale kryekrejtë jetësor, që zhvillohet pavarësisht nga ndikimi i Kështjellës...”

„Do të thotë se vrasja bën pjesë në gjanat që i takojnë domosdoshmërisë jetësore, siç është ushqimi dhe ato që shkojnë me të?...”

„Vrasja nuk është kurrfarë domosdoshmërie, por fatkeqësi e pashoqe... Por, ç’ë do që gjakmarrja këtu është ligj, që sanksionon vrasjen... Në të vërtetë, edhe pse e përdor vrasjen, me ndëshkimin e domosdoshëm, mbron nga vrasja... Ndërsa Kështjella nuk përzihet në këtë shtjellë, që ka rregullat e veta dhe përherë qëndron mbi çdo pushtet...”

„Rreth gjakmarrjes përnjëmend mund të flitet si shumë, ngase ajo zhvillohet përafërsisht brenda të njëjtave rregulla edhe në krahinat tjera të Veriut, por Oborrit i interesojnë të dijë shkaqet, që si thonë ju me të drejtë, pse tash vrasja nuk mbron gjithaq nga vrasja? Është çrregulluar ky mekanizëm nga përsëritja e të njëjtës, apo fjala është për fenomene të tjera që paraqiten në kohë të tronditjeve të mëdha?...”

Nika sikur u zu ngushtë, ngase çështjen e vrasjeve e kishte shikuar brendapërbrenda rregullave të gjakmarrjes. Madje nuk ua kishte vu veshin as taksave të gjakut, që siç thoshte matësi i tokës ishin shtuar dukshëm kohëve të fundit, e nuk merrej fare as me ndonjë parashtesë që i vinte nga dika rreth shkeljeve të atyre rregullave. Për ato ishte Gjini i cili kishte për detyrë të përgjigjej në përputhje me ato që mbështeteshin në kanun.

I bindur se e kishte zënë ngushtë, Gjergji nxitoi me ia thanë edhe këto:

„Nga shënimet e kronistit tuaj shihet fare qartë se vrasjet e reja dalin nga çarku i mbyllur i gjakmarrjes. Këto madje shumohen kur zu të copëtohej shteti i përbashkët me rasianët. Një vit më vonë ato u dyfishuan. Pas mëkëmbjes së peshkopatës së Zymit sikur u fashitën pak për për me u shtue dukshëm pas një viti. Vjet patët pesëdhjetë e shtatë vrasje të reja. Regjistrat tuaj tregojnë se gjatë njëqind e pesëdhjetë e tetë vjetëve të fundit numri i gjaqeve ishte thuajse i njëjtë, rritej brenda rregullës kokë për kokë e sy për sy... Nuk ju ka rënë në sy kjo?”

„Ç’lidhje kanë gjaqet me punën që po e marrim në shqyrtim?... Mos janë të lidhura ato me shterjen e kroit të Urës së Shenjtë?”

Gjergji buzëqeshi paksa dhe tha:

„Më ndje hirësi, që po të lodh, por dije se secili cakërrim na duhet... Nganjëherë nuk ta merr mendja se si të vërtetat e mëdha fshihen prapa gjanave të vogla...”

„E qartë... Tek e fundit jeni këtu me krye punën që ua ka ngarkuar Oborri... Më keni krah për aq sa mundem...”

Gjergji e kuptoi se duhej me u largue. Por, kur po matej me dalë, papritmas hynë ndihmësit që i thanë se kishin kryer matjet e para dhe se ato ishin me interes. Ndihmësit i theksuan fjalët e fundit, sikur kishin për qëllim që ato me i ndëgjue edhe bujari, i cili nuk ua kishte vu veshin në Kushllin.

Me ca letra në dorë Kola po i shpjegonte Gjergjit ca gjana që lidheshin me ujin e puseve të katundit. Bisedat e tyre që shkëputeshin nga vija dhe kryqe, që ata bënin

në letrat e mëdha, shkapërderdhshëm po ia gjenin edhe kokën e Nikës, sado që nuk dëshironte me ua vu veshin fare dhe priste që ata të largoheshin. Megjithatë mënyra si ata i ngatërronin fjalët për kryqet e vegjël dhe pikat, të cilat Gjergji i vente pranë tyre, ia shtonte dyshimin se ata nuk ishin këtu për punën e ujit, por për gjana të tjera.

9

Gjini u kthye nga Kushllini pa ra terri. Deshi me u ngjitë në dhomën e Kronikës, por ishte Gjergji që e pyeti se çfarë kishte sjellë nga atje.

Kronisti mbeti si i shtanguar. Nuk ishte mësuar që për punët që bënte me zell të pashoq të përgjigjej gojarisht. Këtë madje nuk ia kishte kërkuar asnjëherë as bujar Nika.

„Me siguri se keni hetuar shumë gjëra të rëndësishme, që munden me na dalë në ndihmë... Puna juaj është shumë e vlefshme“.

Gjini i zënë ngushtë po shikonte herë bujar Nikën e herë Gjergjin. Sytë e vegjël e të rrasur brenda shprehnin frikë të çuditshme. Vetëm kur Nika i tha se nuk kishte me qenë keq me thanë ndonjë fjalë rreth atyre që kishte ba, kronisti mori vetën. U kollit dy-tri herë, por assesi nuk po mund i nxirte jashtë ato që duhej me i thanë ngaqë fjalët po i mbeteshin diku në fyt. Bujari i tha mos me u ngutë. Madje si me shkaka i tha se nata dhe dita ishin të tyre. Por Gjinit, që nuk ishte mësuar me një sjellje të tillë të bujarit, iu desh bukur shumë kohë me e merrë veten.

Dikur, pasi që nxori një klithmë të jo të rëndomtë, foli e tha:

„Para më shumë se njëqind vjetësh aty ku sot është Kroj i krushqve ishte një kjasinë plot myshqe që preknin gurët e Kështjellës së vjetër. Por ndodhi që kjasina e padobishme treti ditën që andejpari kaluan dy palë krushq që u vranë mes veti deri në një ngase nuk deshën me ia lëshue rrugën njëri-tjetrit... Thuhet se plot shtatë ditë dhe shtatë net gjoli i kjasinës dukej si plagë e sëmurë. Myshqet e thara kundërmonin rëndë. Ditën e tetë, aty ku dikur ishte kjasina me myshqet e shumta kishte shpërthyer një vrushkull uji që ishte lëshuar pandalshëm teposhtës deri në Drin tue marrë me veti përroskat që takonte. Njerëzit e lumtur që më në fund nga ai ujë i vdekur kishte dalë një burim jetëdhënës e kishin pagëzuar Kroj i krushqve ngas ishin të bindur se ai rrodhi nga vaji i nuses që u kthye në qyqe...“

Megjithatë në flamurin e poshtëm ruhet një kallëzim që e flet të kundërtën. Në të nuk ka krushq të vranë, nuk ka gjak, e nuk ka as mosmarrëveshje...Thuhet se krushqit përnjëmend ishin takuar dhe kur ishte pritur që të ndodhte vrasja, ashtu siç ndodh kur takohen dy palë dasmorë në të njëjtën rrugë, kryeparët në vend se të vriteshin ishin marrë ngryk dhe ia kishin marrë një valleje të përbashkët, që kishte vazhduar gjithë ditën. Ndaj mbrëmjes, kur nga vapa dhe lodhja krushqit kishin kërkuar me u freskue kishin parë se kjasina nuk ishte në gjendje me ua shuaa etjen që po i digjte. Mbase shumë prej tyre kishim me u djegë, por zana që kishte shikuar e mrekulluar nga maja e malit gazmendin e krushqve kishte mallkuar kjasinën e stërkequr saqë ajo aty për aty ishte tharë dhe në vend të saj kishte shpërthyer vrushkulli i ujit që i kishte njomur krushqit të cilët para natës kishin marrë rrugën secili në anën e vet...“

„Çudi, besa... Një katund dhe dy rrëfime rreth së njëjtës ngjarje?...“

Gjini që po i fshinte djersët, pa marrë lejen e bujarit tha:

„Ndodh të ketë edhe më shumë...“

Gjergji dukej i pakënaqur. Po matej për me pyetë prapë, por cimtohej para fjalëve që i duheshin për me e rrumbullakuar mendimin. Dikur u ndal të flamurët dhe pyeti për shtrirjen e tyre në katund.

Gjini tha se katundi kishte dy flamurë: atë të poshtmin dhe të epërmin dhe vazhdoi të parashtronte ato që dinte për atë vend, të cilit deri më atëherë askush nuk i kishte kushtuar vëmendje të veçantë.

“Kushllini i poshtëm nuk dihet se kur u themelua. Për flamurin e epërm, apo të Merturit siç i thonë, thuhet se erdhën para dy koreje të forta. Nga Merturi u larguan me dëshirën e Princit, i cili kishte arritur një marrëveshje me princat e Jugut rreth dërgimit në tokat e tyre të nxehta të atyre, ku do të merreshin me bujqësi dhe blegtori edhe pse kjo nuk u shkante. Atje tashmë ishin vendosur disa flamurë të Veriut për të cilët thuhej se kishin popullzuar pjesë të tëra që ishin shkretuar pas shfaqjes së dy mortajave brenda një kohe të shkurtër. Por, merturajt nuk patën fat me e pa detin e as të vendoseshin në tokat e nxehta, të cilat preknin ujëra e detëve, që nuk i prekte kurrë ngrica e dimrit. Thuhet se në rrugë e sipër, jo shumë larg prej nga ishin nisur, i ndali një sëmundje e rrezikshme e kafshëve. Megjithatë, një pjesë kishte vazhduar rrugën edhe pa kafshë. Nuk dihet se çfarë kishte ndodhur me ta, por pjesa më e madhe që mbeti në Kushllin ushqenin shpresën se rrugën do ta vazhdonin sapo t’u shëroheshin kafshët. Por, ndodhi që kafshët jo vetëm nuk u shëruan, por ngordhën të gjitha për pak ditë. Kjo bëri që disa të mendonin për kthimin, disa të shkonin kah t’i çonin këmbët, ndonëse pjesa më e mirë e tyre u pajtuan me mbetë për me pritë se çfarë do të pillte koha.

Atë verë dhe tjetrën sëmundja e kafshëve u hap edhe në pjesët tjera të vendit e mbase në gjithë principatën, kështu që nga nevoja për me jetue disi, ata nisën me punue çkado të bindur se ia dalin që brenda një kohe të shkurtër me i rritë kafshët që u duheshin për rrugë. Por ndodhi që shpresa e tyre të humbej kur në pjesën jugore u shfaqen disa luftëra që zgjatën me vite. Edhe ata që gjumi s’i nxinte me ëndrrën e tokës së nxehtë sikur u pajtuan me fatin se do të mbeteshin në mesin e atyre shkrepave për jetë të jejtëve...”

Fjalët e fundit Gjini i tha ngadalë dhe si të shkëputura, që jepnin për me kuptue se nuk kishte se çfarë thoshte tjetër.

Gjergji e falënderoi dhe i tha se u kishte treguar gjana që do t’u hynin në punë.

Kronisti megjithatë rrinte para tyre si i ngrirë. Priste lejen e bujarit me u largue. Kur e mori iku sikur ta ndiqte dikush pas.

Gjatë darkës Gjergji disa herë zu ngojë lëvizjet e popullatës nga vendi në vend, nga veriu në jug për të shtruar mëdyshjen se pse edhe përkundër dyndjeve njëkahëshe, Veriu gjithnjë kishte popullatë me bollëk?...

Nika nuk ia ktheu, ngase nuk po e dëgjonte si duhej. Mendjen e kishte te sëmundja e kuajve, e cila nuk mund të ishte tjetër pos murtajë, që nuk ishte e rrallë në këto anë dhe prekte njësoj njerëz e kafshë.

Matësi i tokës pastaj u ndal te pusët e Kushllinit thellësia e të cilëve ishte fare e vogël.

„Nuk më ka ra të takoj vend të tillë malor ku uji gjendet nën këmbë“, - tha i bindur se më shumë po i fliste vetës.

Kur u ngjit në dhomë ndjehej i shkallmuar. Dërgata e Oborrit ia kishte marrë jo vetëm qetësinë shpirtërore, por me bredhjet rrugëve dhe rrugicave dhe bisedat për gjithfarë gjanash të dyshimta, sikur po e nënçmonte randë e ma randë.

Kohë e ligë që s’ke me të, oshtiu dëshpërueshëm. Por, kjo nuk i ndihmoi sadopak me e rikthye qetësinë e humbur. Përkundrazi mendja ia tha se shqetësimet

gjithfarë i kishte të pashmangshme, të mëdha dhe djallëzore, meqë vendi i tij ndodhej në një udhëkryq, ku pareshtur përplaseshin ushtritë e ndryshme, po edhe kishat, ndarja e të cilave ishte përcjellë me kokëçarje të vazhdueshme...

E përballur me ato që i përplaseshin dhe në pamundësi për me ua ndryshue kahun, Kështjella ishte kthyer në një guacë që i ruhej botës. Ftohtësia e gurit të lashtë, me të cilin ishte e rrethuar, sikur kishte për qëllim për me ua pre rrugën atyre që mund të përvidheshin nga jashtë. Por Përdrini dhe vendet dardane përreth ishin më shumë se Kështjella. Ndonëse gjendeshin të futura midis bjeshkëve të larta, që i rrinin përmbi dhe me gjithë dëshirën që të strukeshin disi, sikur të kishte diç magjike në to, cytnin pareshtur Lindjen dhe Perëndimin, të puqeshin përmes dëshmimeve të përgjakshme që i lenin prore.

A thua perandorët gjakajdurë nuk patën ku tjetër me i kryqëzue armët pos në atë tokë të lashtë?... Nuk pat vallë ura të tjera në gjithë botën, që të kallshin ikonat e madhërishme, para se të silleshin me aq mund në Urën e Shenjtë?... Ç'i joshi priftërinjtë dhe murgjit plëngprishës që të strehoheshin aty për me e shpallë Librin e asnjansisë?... Përdrini, pa ata që u shpallën njësojë heretikë në Lindje dhe në Perëndim, kishte me qenë i qetë dhe pa mëdyshje se nuk kishte me u vu në shënjestër herë të njërës e herë të anës tjetër, që nuk pranin dëshmitë e kërcënimeve me i lanë në Urë me koka të shumta të pafajshëm. Koha e heretikëve të dyfishtë dhe tragjedia që i përcolli ata bëri me dije se asnjansia ishte ma e rrezikshme se sa rreshtimi në anën e atij që ka pushtet. Shi për këtë, pas masakrës që u bë në kohën e kapedan Stanishës, vendi i tij thuajse rregullisht pranoi fenë e atij që vente pushtet, qoftë madje ai edhe disa javësh siç ishte i Rajmondit të Tuluzit. Me ato veprime ndjekej rruga e përshtatjeve, që njëherësh thoshte jetë vasali nga jashtë dhe mbyllje e rrudhur nga brenda.

Këtë rrugë nuk kishte si me e ndryshue as Nika, ndonëse me dëshirë do të vepronte ndryshe, krejt ndryshe nga ç'ishte vepruar deri më atëherë, pa marrë parasysh se çfarë kishin me qenë pasojat. Por ai ishte i pafuqishëm që aty për aty me e ndërrue rrjedhën e veprimeve qindra vjeçare. Andaj, edhe dekretin e parë të Oborrit të Principatës për me kalue në katolicizëm e priti fare i heshtur. Kur emisari i Oborrit erdhi në Kështjellë dhe nisi me ia lexue emrat e bujarëve që kishin ndërruar kishën, Nika i tha se nuk kishte nevojë të lodhej së lexuari.

„Shkruaje emrin tim...”

Kishte folur me aso gjakftohtësie saqë, i mësuar më parë me hamendje gjithfarë, që shfaqeshin para listës së shenjtë të Balshës, dhe i mësuar me kushtëzime të tepruara, që jo rrallë lakmitarëve u ktheheshin në kobe, emisari mbeti fare i shtanguar.

Nika atë çast kishte përpara vetëm ndjenjën e trishtimit që i sillte e dhëna se njeriut mund t'i shkonte koka jo për tjetër por pse ishte i shpallur nga dikush ortodoks apo katolik.

I kënaqur që kishte kryer punë ma shpejt nga që kishte menduar, në të ikur emisari tha murmuritshëm se kryqi ishte kryq pa marrë parasysh anën.

Dhe Nika nuk ia ndërroi asnjëherë anën kryqit edhe përkundër udhëzimeve që merrte. E la ashtu ku kishte qëndruar qindra vjet, nga koha e kishës së përbashkët. Ky veprim që nuk ishte udhëhequr prej kurrfarë arsyesh të tjera, pos nga pakënaqësia e përdorimit të njerëzve të shkretë për ato që nuk u sillnin kurrfarë dobie veç kobit të përhershëm, kishës ortodokse i pëlqeu. Sado që ishte dëshpëruar që Kështjella e kishte pranuar aq lehtë dekretin e Oborrit për ndërrimin e menjëhershëm të ritit, me kryqin e paluajtshëm, shihte lidhjet e përhershme të Kështjellës me ortodoksinë, të cilat u banin ballë veprimeve të tjera që lidheshin me pushtetet. Në porosinë që ia pat

dërguar peshkopi Savë, pas pranimit të dekretit të Oborrit për ndërrimin e kishës, i pat shkruar gjithë maturi se veprimet e tij ishin në përputhje të plotë me ato të derës së Bardhëve për ruajtjen e mëvetësisë ç´prej kohës së ndarjes së kishave... Në fund ai sikur bante me dije se gjithçka mund të mbetej si siç ishte nëse Kështjella nuk i detyron besimtarët të ndjekin shembullin e saj.

Nika jo vetëm që nuk agjitoi për katolicizmin siç i thoshte Oborri, por disa herë shkoi në Deçan dhe Pejë për me i vizitue kishat ortodokse. Gjatë drekave të përbashkëta, vazhdimisht përsëriste se ishte bujar i Përdrinit, pra që dëshironte me mbetë mbi grindjet fetare dhe çashtjet tjera të cilave nuk mund t´ua ndryshonte rrjedhën... Nika, madje, qëllimisht theksonte fjalën „fe“, në vend të „besimit“ edhe përkundër ndërhyrjes së peshkopit, i cili kërkoi që kjo e dyta të mbizotëronte, nga shkaku se ashtu fitonte peshën e asaj që lidhej me besimin e njëmendët në vend të mashtrimit me çështjet kalimtare.

“Besimi nuk ndërrohet, por thellohet“.

Të njëjtat fjalë, Nika, ia kishte thënë pak më vonë edhe Dom Lazrit të Zymit, ndonëse ishte i bindur se theksimi i tyre, në ato rrethana, mund ta mbronte nga nënçmimi i të tjerëve, por assesi me ia ndryshue gjendjen në të cilën ndodhje.

Përkundrazi, gjendja e nderë nga grindjet e kishave, që shpërthyen me të madhe, ku ortodoksia kërkonte me çdo kusht me i ruejtë pozitat e dikurshme (ani pse e dinte se pas kalimit të Princit në kishën tjetër këtë e kishte të vështirë), ndërsa katolikja, e trimëruar nga Venediku dhe Selia e Shenjtë si dhe nga Oborri i Principatës kërkonte të zgjerohej sa më shumë sikur mbërtheu gjithë hapësirën e shkapërderdhur kah shtriheshin vendet e Arbrit.

Emisarët e Dom Lazrit err e terr endeshin nëpër vend me fjalët ngojë për Europën si shpëtimtare... Ata thoshin se nga Lindja vjen kobi i zi, errësira, shkatërrimi... Prej andej vjen nata aziate... Për ta nuk kishte dallim midis ortodoksisë dhe rrezikut nga gjysmëhëna e cila gjithnjë e më shumë po i afrohej botës së Arbrit.

Veç kësaj, kisha katolike, për me fitue përkrahje zuri për me i ulë taksat. Kisha ortodokse nuk i zvogëloi taksat ngase druante se ashtu do të humbte edhe më shumë, por u mundua që hapin e katolikëve rreth taksave ta shpjegonte si trysni të palejueshme që i bëhej shpirtit nga ata që ishin më të thirrurit për me e mbrojtë nga çfarëdo keqpërdorimi material. Të dërguarit e peshkopit Savë shkuan te Nika dhe i thanë se ulja e taksave mund t´i varfëronte kishat dhe ta shthurte njeriun deri aty që ai ta humbte dinjitetin për pak para.

Por Nika, që dëshironte për me u mbetë sa ma larg grindjeve të kishave, serish u mbrojt me fjalët që nuk i hiqte nga goja rreth asaj se ishte bujar i Përdrinit e jo i besimeve.

Edhe pse i dërguari i peshkopit ia kishte ba me dije se feja ishte për njerëz, dhe se, deshi apo nuk deshi duhej me venëruë sjelljen e kishave në vend, Nika nuk e kishte zgjatë, pos që i kishte thanë se bredhjet fetare po i qitnin telashe të mëdha edhe financierëve të Kështjellës, fjalë këto që të dërguarin e peshkopit e kishte dëshpëruar se tepërmi saqë ai ishte larguar pa u përshëndetur.

Ç´është e vërteta Kështjella asnjëherë nuk i kishte shënuar kapërcimet nga kisha në kishë, ngase kjo merrej punë e kishave, por kur katolikja filloi me i ulë taksat, puna zu të ngatërrohej, sepse për me u gëzue të mirat e taksave kërkoheshin dëshmi pronësore nga Kështjella. Nëpunësve u dolën telashe jo vetëm nga shkaku se baheshin ndarje sa për sy e faqe të familjeve të përziera për nga kishat, por edhe për atë se shumëkush kërkonte që përfitimet e atyre kapërcimeve të gëzoheshin pa t´u jetë ndryshuar emri në regjistrin e pronësisë. Nuk ishin të rralla rastet kur lindnin ngatërresa midis familjeve, vëllaznive dhe flamurëve.

Duket se kisha ortodokse parapëlqente që ngatërresat që vinin nga shkaku i leverdisë së taksës me qenë sa ma të shumta dhe sa ma të randa, në mënyrë që pastaj të ndërhynte „tek të luhaturit“ për me i detyrue me heqë dorë që feja të ngatërrohej me paranë... Kur ngjiste ndonjë ngatërresë më e madhe, murgjit e peshkopit Savë nuk pranin së thoni se „ai që fyen të madhin nga shkaku i ndonjë përftimi, ndeshet me kobin“.

Edhe shterjen e kroit të Urës së Shenjtë kisha ortodokse e kishte lidhur me „luhatjet e mëkatshme“.

„Gjendemi para sprovave të jashtëzakonshme, që mund të na sjellin mbi kokë kobe edhe më të mëdha nëse vazhdohet të luhet me besimin e shenjtë“, kishte predikuar një murg te Ura e Shenjtë dhe kishte shtuar se „herezi nuk ishte vetëm gabimi i qëllimshëm, por edhe mbyllja e syve para atyre që ndodhnin...“

Kishte thënë se para Jezuit jepet përgjegjësi e njëjtë rreth atyre që janë ba dhe nuk është dashtë me u ba si dhe për ato që nuk janë ba dhe është dashtë me u ba.

Nika i shfletoi letrat e fundit të kishave dhe pa se që të dyja ishin të pakënaqura.

„Me u thanë njerëzve të shkretë se është punë e juaj si me iu afrue zotit, është njësoj si me u tregue rrugën e mëkatit... Ai që është i thirrur me e ruajë drejtësinë dhe barazinë duhet me ua japë dorën e ndihmës të luhaturve dhe atyre që bien viktima të lakmisë... Mësimet e Kishës së vjetër janë Jezui vetë...“

Peshkopi në fund i shkruante se vështrimi i ftohtë nga manash nuk ndihmon, pos që të rrënon.

Dom Lazri thoshte se kufijtë duheshin mbyllur.

„Vendi është mbushur me dervishë leckamanë të Lindjes, agjentë të rrezikshëm në shërbim të kuçedrës që po gatitet me na përbi... Normat e mira të lirisë së lëvizjeve nuk vlejnë nëse në sajë të tyre rrezikohet qytetërimi ynë... Selia e Shenjtë, që është diga e vetme që mbron botën e lashtë ashtu si duhet nga bastardimi që i kërcënohet, që moti ka ba me dije për djallëzitë e Lindjes, që shumë herë keqpërdor mësimet e Jezuit kundër krishterimit të mirëfilltë... Andaj, ajo me të drejtë kërkon që t’u mbyllen dyert agjentëve të saj sa nuk bëhet vonë dhe të shpallet e rrezikshme çfarëdo që vjen nga Lindja...“

Dom Lazri e mbyllte letrën me porosinë e qartë të forcohej sa më shumë Aleanca e shenjtë katolike e udhëhequr nga Roma e Venediku, si e vetmja forcë e cila mundet me e ndaluar depërtimin e osmanëve kah perëndimi... Për me u ba kjo si duhej, peshkopi kërkonte që të qëroheshin hesapet me ortodoksinë, të cilën e quante bashkëvepruese të mundshme të osmanëve kundër qytetërimit perëndimor.

Dikur i gjuajti letrat e kishave manash ngase i bahej se në dhomë tashmë i kishin hyrë hijet e peshkopëve që i kërcënoheshin dhe i kërkonin me u ba vrasës... Herë Lindja e herë Perëndimi ia afronin kryqin e skuqur dhe i thoshin për me e puthë... Katolikët lavdëronin Romën, ndërsa ortodoksët Bizantin... Peshkopët sikur thoshin se kuptimi i vetëm i shpirtit përmbyllej përgjithmonë në dymbëdhjetë urdhrat e shenjtë, ndërsa priftërinjtë katolikë çirreshin kundër normës bizantine që e kishte djallëzuar tmerrësisht shpirtin... Dhe, megjithatë, secila anë kundër tjetrës thirrej në kryqin... Secila anë vriste në emër të kryqit.

I tmerruar u hodh në shtrat, me bindjen se ishte i dënuar të duronte trysnitë e tilla dhe se kështu do të ishte përderisa nuk do t’i jepte të drejtë njëres anë, pra të bahej me dike, jo sa për sy e faqe, por me mish e me shpirt, me bindje të plotë...

“Këtë nuk mund ta baj kurrë... Kurrë... Kurrë!... Nëse nuk kam forcë të ngritëm kundër së keqes, së paku nuk duhet me pranue atë...”

Në atë gjendje gjithçka po i sillej vërdallë: perandorët e vdekur, perandoritë e rrënuara, kishat e shkatërruara nga lufta e brendshme, kryqtarët e panumërt që vrasin me shpatat-kryqe, emblemat e përgjakura... Në atë pështjellim të pashembullt Ura e Shenjtë rrinte as në tokë e as në qiell e ngarkuar me kufoma të panumërta që megjithatë sikur jetonin por nuk kishin shpirt... Në anën tjetër të lumit i shfaqej Gjergji me oborrtarët të sillej poshtë e lartë... Ai bante disa matje të çuditshme nëpër rrashtat e skeleteve që i nxirrte nga varret e panumërta dhe ato pastaj i gjuante në disa puse të thella që shtriheshin kudo.

11

Nika nuk ua vuri veshin fjalëve të Gjergjit rreth luginës së bukur që u doli para kur e kapërcyen Erenikun dhe iu ngjiten Bokës, të cilat ia tha sikur andej të kalonin për herë të parë. Kishte fjetur keq dhe kokën e kishte plot mendime të liga. Me dëshirë do të rrinte në Kështjellë, por puna e donte me i shoqërue oborrtarët deri në Rekë të Keqe, ani pse e dinte se serish do të silleshin shkurrajave për me i ndëgjue të njëjtat fjalë dhe për me i pa të njëjtat veprime të ndihmësve të Gjergjit... Gjini po ashtu do t'i përsërisë shënimet për legendat dhe kallëzimet, të cilat do t'ia parashtrojnë bashkë me vërejtjet dhe shënimet, të cilave pastaj matësi i tokës do t'u bëjë gjithfarë vërejtjesh, që kronisti pastaj t'ua japë të njëjtat përgjigje ashtu i rrudhur dhe i frikësuar sikur të kishte të bënte me dike që nuk duhet besuar.

Mendja ia tha se përsëritjet pasqyronin më së miri fatkeqësinë e përhershme të sjelljes në rreth, ku gjendej ai bashkë me Kështjellën, ku ndodhej edhe Përdrini me vendet tjera të Arbrit anembanë Tokës së Lashtë e ndodhej e gjithë bota...

„O zot, a merr fund ndonjëherë ky mallkim?...”

Nga ajo gjendje trishtuese doli kur Gjini i tha se kishin arritur Kroin e vashës dhe ai pa se ndodheshin në një sullajë, të fshehur midis lisave të gjatë. Maja e Shkëlzenit përballë me lartësinë e paepshme sikur ia bënte me dije se në këtë botë majat ishin të gjykuara në vetmi krenare, ndërsa sendet e rëndomta kishin fatin e nënçmimit dhe të nënshtrimit të përhershëm ngaqë ato ishin të prekshme dhe të arritshme për këdo dhe kurdoherë...

Nga ai të menduar e shkëputen fjalët e Gjinit që po ia thoshte Gjergjit se sapo dielli të prek pikën më të lartë të qiellit, kroit ka me i ardhë uji.

„Vrushkulli i fuqishëm, që del befas ashtu edhe tretet... E gjitha zgjat vetëm një çast...”

„Më ka rënë të dëgjoj për gjithfarë krojesh, por për të tillë jo... Pastaj, pse e gjitha me zgjatë vetëm një çast?...”

„Paj, pse mendohet se në jetë vetëm një çast vlen ngaqë ai është përcaktues për të mirë ose për të keq. Të tjerat janë pjesë e mashtrimit dhe e fatkeqësisë që përsëritet nga ajo ndodhje...”

Gjergji dukej i pakënaqur nga përgjigjja e kronistit që këtë herë shkiste nga të dhënat kah vlerësimet, që nuk i lejoheshin atij që merrej me kronikat. Në ndërkohë që Nika kishte derdhur shikimin kah Shkëlzeni, Gjergji e pyeti Gjinin në ishin vlerësime të tij ato që i tha për dashurinë si çast apo i takonin legjendës së kroit? Gjini si i zënë po ngurronte të fliste. Priti deri sa bujar Nika ktheu shikimin dhe tha se në këto anë ku fatkeqësia është pjesë e jetës, është e natyrshme që dashuria të ketë një kuptim të veçantë, qoftë edhe si shfaqje e përfytyrueshme, që zgjat sa një çast i vetëm... Si e tillë ajo shfaqet në tërësinë e baraspeshës së tragjicitetit.

Rreth ndërhyrjes së Gjergjit se mos edhe ky krua tepër i çuditshëm ishte pjellë e ndonjë dashurie fatkeqe, Gjini shtoi se dashuria fatkeqe nuk është përjashtim ngase të tilla ka dhe do të ketë gjithnjë dhe gjithkund përderisa të jetë dashuria.

Fjalët e fundit të kronistit Nikës iu lidhen në kokë të ngjizura sikur me i pasë ndëgjue diku nga ato që i katroheshin vetvetiu.

„Dashuri fatkeqe?... Të tilla do të ketë gjithmonë...Fatkeqësi që përsëritet...”

Një fill i mendimit seç e çoi nëpër kohët e shkuara, te gjyshërit e stërgjyshërit. Edhe ata qenë fatkeq, mendoi. Hija e fronit i kishte mbërthyer aq shumë saqë nuk kishin pasur të drejtë me iu nënshtue ndijimeve... Kronika e Kështjellës jo vetëm që nuk kishte pasur vend për botën e tyre të brendshme, për krrajatjet shpirtërore, por i kishte paraqitur tjetër për tjerë, të mbyllur dhe të pathënë... Mendja ia tha se Kronika qëllimisht ishte zhveshur nga dramat e brendshme dhe fatkeqësitë nga frika se ato si të shkruara jo vetëm që do të mbaheshin në mend por do të riprodhonin të tjera, gjë që do të ishte fatale për vendin.

Megjithatë, siç e kërkonin ligjet e pashkruara, edhe ai u ba pjesë e asaj shtjelle të ftohtë dhe të mbyllur sapo i mbushi të njëzetat. Koha e lyppte për me e zëvendësue të ungjin, Nikollën, i cili ia pat trashëguar të atin që vdiq kur Nika ishte tre vjeç. Atëbotë në vendin e betimit, për herë të parë pa se qëndronte mbi të tjerët, që i rrinin para të heshtur dhe se aty doemos merrte fund afria me të tjerët dhe fillonte ajo hapësira e ftohtë që i takonte fronit dhe ku ai që nga fisnikët, flamurtarët, priftërinj dhe të tjerët, shikohej si pjesë e një institucioni qindravjeçar, që përfillej nga të gjithë pa pasur të drejtë kush t'i përzihej në vendimet që merrte...

Koha që erdhi më pas ia tumiri plotësisht atë që kishte ndier në çastin e betimit - se nuk kishte të drejtë për jetën e vet. Kjo ia kishte krijuar përshtypjen e njeriut që dënohet përjetshëm për me përjashtue ndjenjat dhe shpirtin...

Gjatë kohë kishte menduar se a mund t'i ikte kësaj, por gjithnjë kthehej aty ku ishte, me bindjen se duhej me mbetë shërbëtor i një gjendjeje, pa pasur të drejtë për me i shtue apo për me i mungue gja, gjendje kjo që për të ishte e njëjtë me atë të një ngecjeje të përhershme, ku përsëriteshin kobët.

Nga tundimi e nxori Gjini që po i thoshte se çdo pritej shpërthimi i vrushkullit të ujit. Kronisti i tha se këtë e paralajmëronte edhe shfaqja e zogjve të shumtë që ata fluturonin ultë kah guri i shpuar i përthekuar me myshqe. Cicërimat, krrokatjet, dhe gujisjet e ndryshme të zogjve, që tashmë kishin krijuar një hark të lëvizshëm rreth gurit, Nikës ia zgjuan kërshërinë e vrojtimit ngaqë zogjtë baheshin gjithnjë e ma të shqetësuar, se ata ndodheshin para një gjendjeje shpërthimi të përgjithshëm, me ia nxjerrë pamëshirshëm sytë njëri-tjetrit.

Por, kur po bahej gati me pa gjakosjen, një vrushkull i madh uji që shpërtheu furishëm nga shkëmbi dhe u ngjit vetëtimthi lartë, i bani të paqena që të gjitha hamendjet me të cilat ishte marrë dhe hapësirën e mbushi me një madhështi.

Sytë ia zunë një si margaritar, që ikte përpjetë, i shoqëruar nga një ylber i mrekullueshëm, që shfaqej si mashtrim... Dhe kur po bahej gati, që me anën e venërimit tepër të përqendruar me e prekë atë mrekulli, hetoi se ajo nuk ishte ma. Përreth gurit të shpuar vërehej një lagështi avulluese dhe një kundërmim myshku dhe asgja tjetër... Megjithëqë gjendja e mrekullisë i kishte mbetur si vegim i pashpjegueshëm, njëfarë pahintike, që iu fut në kokë dhe po ia përhapte mrekullueshëm disa pjesëza të shkëputura të kristaleve, që i vinin të përziera si tinguj e si përfytyrime të jashtëzakonshme... Në atë lojë të dritës dhe hijeve ndjente ndodhjen e njëfarë vetëpërmbushje të çuditshme shpirtërore.

Mbase do të mbetej përherë në atë gjendje po të mos ishte ndërhyrja e Gjinit, që po ia bënte me dije se Gjergji me oborrtarët kaheerë kishin shkuar dhe se ishte koha për me u nisë.

Si ta kishin nxjerrë me dhunë nga bota magjike e shenjave, Nika çapiti diçka për ylberin. Mbasi mori veten dhe ndjeu djegjen e syve nga rrezet e forta të diellit, që i binin pingul, kishte bindjen se për herë të parë kishte përjetuar përfitim të ndijimit të madhështisë, qoftë si një mashtrim i jashtëzakonshëm...

12

Rrinte i shtrirë me bindjen se i ishte sëmurë shpirti, se po shkonte drejt një sharrimi, ndërkohë që Gjini rregullisht ia sillte shënimet e ditës, ku gjendeshin hollësitë e punës së dërgatës së Oborrit. Nga shënimi i parë Nika pa se Gjergji me ndihmësit gjysmë dite ishte marrë me gurrën e shterur të kroit të Urës së Shenjtë duke futur në të disa litarë gjithë nyje. Pasdite ata kishin përgjuar të gjitha të çarat e gurëve dhe më vonë ishin ngjitur përjetës së kodrinës nga shihej Reka deri rranzë Shkëlzenit. Shënimet e ditës së dytë ishin të ngjashme me ato të parës. Gjini bante me dije për kureshtarë të shumtë që përcillnin kudo punën e oborrtarëve, të cilëve Gjergji u kishte thënë se në saje dhe vetëm në saje të vullnetit të Lartmadhërisë së tij Princit të gjithëfuqishëm, Gjergjit të parë të Balshës, kroit të Urës së Shenjtë doemos ka me iu kthye uji dhe se njerëzit serish do të kënaqeshin me të.

Atë pjesë e lexoi disa herë dhe sa më shumë që e lexonte ndjente se i thyhej përftimi i përjetimit madhështor që kishte ndier te shpërthimi i vrushkullit të ujit të Kroit të vashës në Rekë. Mendja ia thoshte se përjetimet madhështore për me u hetue si të tilla nuk kërkonin venërimin e jashtëm, ose lashtësinë, por brendinë e njeriut, kërkohej pra ndijimi i thellë dhe nënshtrimi atij... Megjithatë, theksimi i vullnetit të Lartmadhëri së Princit, që gjarave njëanshëm t'ua kthente gjendjen e mëparshme, sikur paralajmëronte gatishmërinë e rrënimit të atyre, që lidheshin me besimin dhe me çështjet e shpirtit për t'i zbritur te gjendja e sendeve të thjeshta, që plotësonin vetëm nevoja ditore dhe assesi ndryshe.

Një trokitje e lehtë e derës e shkëputi nga ndjenja ngulëfatëse që po e mbërthente gjithnjë e më shumë nga leximi i letrave të fundit. Kur u hap dera pa si në mjegullim fytyrën e Gjergjit që po i afrohej. Ai i foli një copë herë për mirëvajtjen e hetimeve dhe i tha se e puna e donte që të shkohej për disa ditë në Rekë për disa matje të domosdoshme.

Nika i tha se i vinte keq që nuk ishte në gjendje për me i shoqëruar, por shtoi se ishte Gjini aty për ato që u duheshin.

„E kuptojmë gjendjen tuaj shëndetësore. Na ndihmuat shumë. Të gjetshim si molla“, - i tha Gjergji në të dalë.

„E mira ju pafte“, - ia ktheu Nika me një buzëqeshje të thartë në fytyrë.

Dhe sapo u larguan oborrtarët Nika thirri me të shpejtë Gjinin. Ai hyri ngutas me shumë letra në dorë, të cilat iu derdhën përpara dhe ai me kot u mundua një copë herë për me i mbledhë. Kur Nika i tha me i lanë letrat për më vonë, ngaqë kishte me i thanë diçka të randësishme, Kronisti u palua para tij dhe me shikimin e ulur po priste urdhrat.

„Tash e tutje ke për detyrë me i përgjue deri në imtësi që të gjitha lëvizjet e oborrtarëve kah shkojnë, çfarë bëjnë, me ke flasin, e madje me i mbikëryrë edhe kur flenë dhe kur zgjohen. Të gjitha, që të gjitha duhet me i kapë syri dhe veshi yt. Asnjë veprim i tyre nuk ban me i shpëtue syrit tand. Gjatë kësaj pune, nuk të takon me

shtrua kurrfarë pyetjesh apo me shfaqë ndonjë kureshtje. Dëgjo dhe ji i sjellshëm si gjithmonë. Për të gjitha duhet të më dëftosh. Tashma di se çfarë kërkohet prej teje?...“

Gjini pohoi më shumë me lëvizjen e kokës dhe përkuljen se sa me fjalët që duhej me i thanë.

„Duhet me përcjellë çdo gjë...“

„Fjala juaj, imzot...“

„Shënimet m’i nis me Bardhin rregullisht sapo të perëndojë dielli. Bardhin e ke vetëm për ato punë...“

Pasi i dha ize të mblidhte letrat dhe të shkonte, kërkoi Pjetrin.

Pjetri hyri në dhomë kur Nika ndodhej para njëfarë fashe shurdhe që ia ngrinte të menduarit. Djaloshi i bëri nderimet e duhura dhe priste urdhrat. Pasi ia shikoi mustakët e harlisuna dhe ia pa fytyrën e kuqe, që dukej se kishte aq shumë gjak sa mund të pëlciste nga fërkimi më i vogël, i tha se duhej me u ba gati me iu vu pas oborrtarëve.

„Nuk je përcjellës i rëndomtë, si Gjini e Bardhi, por ma shumë se aq. Ke me iu shkue mbas me i mbajtë gjithnjë në sy pa të parë ata ty. Duhet me ua përgjue veprimet deri në imtësi. Të gjitha, që të gjitha që bajnë ata duhet me i kapë. Nuk guxon të shpëtojë gja pa parë...“

„Fjala juaj, imzot. Ka me u ba si thoni...“

„Ti i sheh, e ata nuk të shohin... Kjo është detyra jote...“

„Fjala juaj, imzot“.

„Je hije e tyre...“

„Fjala juaj, imzot“.

„Nëse rastësisht dikush të sheh, atëherë luaj rolin e ndonjë të marri përderisa të humbësh gjurmët...“

„Fjala juaj, imzot“.

„Çdo tri ditë kthehesh natën në Kështjellë dhe futesh drejt e te unë pa pyetur kënd...“

„Fjala juaj, imzot.“

„Nesër në mëngjes fillon detyrën dhe një zot e di kur dhe si merr fund...“

„Të faleminderit për besim, Imzot... Kam me ba çmos me e krye me nder...“

„Mos harro se duhet për detyre ke me e përcjellë edhe Gjinin dhe Bardhin. Të gjithë i ke në venërim...“

„Po e kërkoi puna i përcjell edhe zogjtë e malit, imzot“.

„Rrnofsh! Këtë pres prej teje.“

Kur e kaloi pragun, Nikës iu duk se e pa të atë Radanin, kryemjeshtrin e dikurshëm të thesarit të Kështjellës, i cili u vra gjatë një mbikëqyrjeje që po ua bante kullave të taksës së gjaqeve në Pashtrik. Ngjau kjo vetëm disa ditë pasi u përurua kapedan .

Pas betimit, siç e kërkonte zakoni, Radani doli dhe foli për çashtjen e të ardhurave. Për herë të parë ç’prejse Kështjella ishte vojvodë e kishave, Radani kërkoi që ajo të mbikëqyrte fund e krye të ardhurat e kishave dhe t’u vente njëfarë takse. Peshkopi Savë qe skuqur në fytyrë aq sa Nikës i dukej se nga sytë e plakut do të shpërthenin xixat për me ia vu zjarrin Kështjellës. Sapo mbaroi kuvendi, peshkopi i qe afruar dhe i pat thënë gjithë shqetësim se kishat pronat bashkë me të ardhurat i kishin trashëgim nga Perandoria e shenjtë, gjë që për to i jepnin llogari vetëm Sinodit të Madh.

Peshkopi pastaj i pat folur një copë herë për punët e kishës dhe lidhjet e drejtpërdrejta me Kostandinopojën.

„As Radani, e askush nuk guxonte me i futë hundët në pronat e kishës...“

Dhe nuk vonoi shumë e Radani e pagoi me kokë. Një mbrëmje të turbullt me shi e vetëtima, kali i bardhë e solli në Kështjellë trupin e tij të ngrirë. Kafsha i ra disa herë tokës me thundra dhe hingëlloi thekshëm. Kur iu afrua trupit të pajetë të Radanit Nika pa se kishte një plagë në kokë ende të njomë gjaku. Kur ia mbylli sytë, që i kishin mbetur të hapur, iu ba se në ta pa mllëfin e derdhur të Peshkopit. E kishte ma se e qartë se kryemjeshtri i pronave e kishte paguar me kokë të menduarit për mbikëqyrjen sado të tërthortë të pasurisë së kishave.

13

Largimi i përkohshëm i oborrtarëve në Rekë nuk ia hoq barrën e ngulfatjes, siç pandehte. Përkundrazi mendja i kishte shkuar pandalshëm kah veprimet e Gjergjit dhe ndihmësve të tij. Kishte bindjen se në tokën e tij tashma diçka ziente, por asses i ta qartësonte se çfarë ishte ajo... Kjo ndjenjë ditën ia ngushtonte frymëmarrja, ndërsa natën ia merrte gjumin... Në atë përpëlitje i bëhej se Kështjella dhe gjithë vendi po zhyteshin në një pëllg të madh.

Nganjëherë, për me u ikë mendimeve të liga, mundohej me sjellë ndërmend ngjarjet që i kujtonte me dëshirë, nga ato që lidheshin me Marën dhe Ujanën. Një ditë, madje, kërkoi letrën e fundit të Marës që ia kishte lënë te Igumen Pavlit. Por letrën nuk e gjeti në vendin e vet. I shkoi mendja se mos Gjini ia kishte larguar qëllimisht me e lirue nga barra e kujtimit të saj, sado që ishte i bindur se kronisti nuk bante gja pa e pyetur. Ndoshta e motra Mara, tinëz ia kishte grisur letrën që të mos jetonte me kujtimet, që vrasin shpirtin.

Për me e marrë paksa veten i shkoi mendja me e ba një shëtitje fillikat vetëm nëpër vend, por shpejt hoq dorë nga udhëtimi nga droja se ngado të shkonte do të ndeshte shqetësimin që kishin sjellë oborrtarët me përgjimet e tyre të çuditshme si dhe thashethemet që hapnin kishat rreth shterjes së kroit të Urës së Shenjtë.

Por telasheve nuk kishte mundësi me u ikë as i mbyllur. Po atë mbrëmje në Kështjellë erdhi një murg i peshkopit Savë me një porosi. Kur zbriti poshtë murgu i ri i tha se dukej i molisur.

Nika heshti. Ia shikoi fytyrën e zbehtë murgut, sytë e dalë dhe flokët spirrakë që ia preknin krahët. Fjalët e matura dhe zëri i dobët e shtynë të mendonte se ndoshta edhe ai ndjehej i vetmuar midis morisë së priftërinjve të vjetër, në krye të të cilave gjendej peshkopi Savë i rrëzbitur, por tejet dinak.

Pasi ndërruan fjalët e domosdoshme, murgu nxori porosinë që solli dhe ia la përpara. I tha se peshkopi kërkonte përgjigje të atypëratyshme.

Nika e shikoi një copë herë murgun sikur të priste nga dika përgjigjen që duhej ta jepte. Dikur foli e tha:

„Së pari ta lexosh letrën e pastaj e merr edhe përgjigjen gojarisht...”

Murgu e shikoi me habi, sepse leximi i porosisë nga ana e dërguesit dhe përgjigja gojarisht nuk përkonin me rregullat e protokollit të vendosur midis Kështjellës dhe kishës ortodokse. Deshi me ia ba me dije se po ndodhte një thyerje e madhe e rregullave, por Nika prapë ia përsëriti ato që ia tha pak ma parë, tash me një za të thatë që nuk lente kurrfarë mëdyshjes.

Murgu e mori letrën e mbyllur me dyllë të kuq të lidhur me fjongon e kaltër dhe e mbajti një copë herë në dorë. Dikur kërkoi që Nika së paku ta hapte.

„Fjongo duhet hequr dhe nuk ka rëndësi kush e ban...”

Pas këtyre që ia tha Nika, murgut nuk i mbeti tjetër pos të vepronte sipas urdhrit.

I shtrirë në karrige Nika po ndiqte endjen e një merimange në këndin ballor, ku lidheshin trenat e vjetra. Mbase do të mbetej gjatë i dhënë pas endjes së merimangës po të mos kishte hetuar murgun që po i kërkonte leje për me ia fillue leximit të porosisë.

Kur i tha se mund t'ia niste leximit, murgu u kryque ngathtë dhe mbajti një copë herë frymën. Ndonëse zërin e kishte tepër të flashkët, fjalia përshëndetëse që niste me atë „Të nderuarit Nikë Bardhi, bujar i Tokës së Lashtë dhe vojvodë i kishave ortodokse“ i erdhi si kujë që hap një gjëmë të madhe.

Pasi bëri një pushim që kishte për qëllim për me ia ba me dije se pasonte përmbajtja e porosisë, murgu vazhdoi leximin:

„Ka ditë që për me e ndriçue çështjen e shterjes së kroit të Urës së Shenjtë erdhi Komisioni i Oborrit të Principatës. Sipas njoftimeve tona, oborrtarët e nderuar me gjasë më shumë merren me punë të tjera, për ne ndoshta edhe të pakuptueshme, se sa me çashtjen e ujit... Njerëzit e mi, që si gjithë ne janë të interesuar të gjendet uji i tretur dhe shenjtërisë me iu kthye serish jeta, te lëvizjet e oborrtarëve panë se ata fare pak merren me kroit për të cilin na dhemb zemra dhe më shumë sillen nëpër vend dhe shtrojnë pyetje të çuditshme.

Nuk na takon neve me pa se kush janë ata njerëz dhe cili është qëllimi i tyre i njëmendët, por na vjen keq nëse ata misionin e nderuar të Oborrit, që lidhet me hulumtimin e shkaqeve të shterjes së ujit, e shfrytëzojnë për me agjitue në mënyrë të palejueshme fenë tjetër.

Koha patjetër se ka me tregue se me çfarë detyre erdhën oborrtarët te ne, por dije se që si bujar i vendit të takon barra askujt mos me iu lejue me ndjellë përçarje për me i vu në sprovë mësimet e shenjta e aq ma pak që këto mësimet me u shfrytëzue kundër ortodoksisë me të cilën është e lidhur pjesa më e madhe e vendeve të Tokës së Lashtë.

Por, t'i kthehem edhe një herë punës së oborrtarëve.

Ata thonë se kërkojnë shkaqet e shterjes së ujit të kroit të Urtës së Shenjtë. Kjo na përkete edhe neve, që uji me rimue prapë atë gurrë të shenjtë. Por, ç'lidhje kanë këtu bredhjet e oborrtarëve deri në Pashtrik dhe Shkëlzen, si thonë ata, për me ndjekë damarët e ujit? A nuk do të thotë kjo ikje nga shpirti, që i përcakton të gjitha? Kthimi kah sendet dhe mbivlerësimi i rëndësisë së tyre tej mase edhe kur dihet se ato mbesin çashtje përcjellëse dhe assesi shkak i çfarëdo lëvizjeje, është qëndrim antikishtar, është herezi.

Mendja ma thotë se shterja e kroit të Urës sonë të Shenjtë më shumë lidhet me luhatjen e besimit ndaj fesë së njëmendët, e cila në këtë hapësirë ka kohë që mbizotëron se sa çashtje e ndonjë çrregullimi material, siç mund të dëgjohet nga ato që thonë oborrtarët poshtë e përpjetë... Andaj kam bindjen se uji mund të kthehet pas tri-katër koresh kur të pastrohet shpirti nga të ligat që janë grumbulluar aq shumë dhe jo kur të gjendet prishja e damarit, qysh mendohet aty-këtu...

Po ta bëj me dije se mospërfillja e kishës ortodokse rreth çështjeve kaq të rëndësishme dhe ngarendja pas ligjeve fizike, nuk e mohon vetëm shpirtin, por në të njëjtën kohë thyen edhe marrëveshjen e hershme të Koncilit me Sinodin e Shenjtë rreth bashkëpunimit të ngushtë rreth çështjeve të përshtirshme të krishtera. Hulumtimet e njëanshme, agjitimi për katolicizmin në dëm të ortodoksisë, bashkë me të tjerat, tregojnë fare qartë se oborrtarët shkojnë aq larg me fushatën kundër ortodoksisë pa ngurruar me thanë se ne gjoja qenkemi të lidhur me osmanët kundër qytetërimit perëndimor!

Ndoshta e zgjata paksa, por meqë i besojmë njëri-tjetrit dhe pa marrë parasysh kapërcimet e rastit nga njëri rit te tjetri, që ka pasur dhe do të ketë, ne mbesim ata që jemi.

Me nderime të thella.

Peshkopi Savë - dora vetë ...“

Emrin e peshkopit murgu e theksoi shumë që të bënte me dije se letra kishte mbaruar.

Këtë Nika e kapi dhe mbas një heshtje të shkurtër iu drejtua murgut:

„Bani të fala hirësisë së tij dhe thuaj shqetësimin e ke me vend, por po ashtu i thuaj se Nikë Bardhi nuk merret as me çashtjen e ujit e as me punën e dërgatës. Ata i ka dërguar Oborri me dekretin e Princit të cilit i janë përgjegjës.

Sa për dyshimet se ata merren me punë të tjera dhe bajnë agjitacion kundër ortodoksisë, edhe kjo nuk më përket mua.

Po deshe letrën ia dërgoj Oborrit?

Kaq...”

Fjalën e fundi e nxori me vështirësi, megjithatë ajo mjaftoi për me ia ba me dije murgut të ri se biseda kishte marrë fund, gjë që ai me të shpejtë kërkoi leje të largohej.

Sipas rendit, Nika e përcolli deri te dera dhe sapo u hap ajo ndjeu freskinë e ajrit pranveror, që i ra në fytyrë. Pa se dita ishte me diell dhe një shëtitje sado e vogël mund t’i ndihmonte të kthjellohej. E qiti gunën krahëve dhe u zdorgj livadheve. Eci si i liruar nga pesha e kokës e dikur ia mori vrapit, pa ua vu veshin vijave që i kapërcente hovshëm. Vrapoi e vrapoi sa dikur ndjeu se fryma po i ndahej me një shtrëngim në gjoks. Ra në kokërr të shpinës dhe përsipër pa qiellin e pafund t’i hapej me një kaltri të mrekullueshme që ia përkujtonte madhështinë e lirisë.

Ashtu i shtrirë dhe në atë gjendje iu ba se për herë të parë ndodhej buzë një përjetimi të çuditshëm të asaj që kushtëzohej nga ndijimi i brendshëm... A thua të kuptuarit e lirisë, siç i pat thënë Ujana kur ndodheshin në kërkim të Shkambit të dragoit, kërkonte njeriun e pakënaqur, që ndjehet vetëm fatkeq, apo kryesisht kryengritës?...

Ç’është e vërteta, qysh se dinte për vete, asnjëherë nuk kishte qenë i kënaqur, sado që kjo nuk ishte një me pakënaqësinë e aq më pak me kryeneqësinë... Mbase mosqartësimi i kësaj gjendjeje kishte të bënte me atë se e dinte se e priste froni, se do të ulej aty ku rrinte i ungji Nikolla, dhe ç’është më keq do të mbetej në të përgjithmonë peng i tij.

Ndjenja se me u ba kapedan do me thanë me u largue prej të tjerëve, sado që asnjëherë nuk e kishte lënë të qetë, ku jeta i nënshtrohej rregullave të ftohta që përmbusheshin vetvetiu pa përfillur gjendjen e brendshme te njeriut, ajo megjithatë nuk kishte mjaftuar ta bënte kryengritës... Si i ri shpesh i kishte shkuar mendja sa i lumtur kishte me qenë sikur të jetonte në maje të Pashtrikut ku do ta shikonte botën që hapet si një det i pafund, e titullin e kapedanit ta trashëgonte dikush tjetër.

Por deri në Pashtrik mund t’i shkonin vetëm përfytyrimet, meqë kishte lindur të bëhej kapedan dhe të vdiste kapedan... Kështu e kërkonin ligjet e Kështjellës, të cilat nuk mund t’i ndryshonte edhe po të kishte pesë jetë dhe fuqinë e botës... Fronit, megjithatë mund t’i ikte vetëm si i çmendur. E për ta shpallur të çmendur kjo i takonte vetëm Këshillit të pleqve, që mund ta pohonin këtë pas dëshmive të gjata, të randa e tepër të mundimshme.

Nga kronika e Kështjellës kishte mësuar se vargoi i gjatë i kapedanëve ishte këputur dhunshëm vetëm njëherë dhe kjo kishte ndodhur para treqind e tridhjetë

vjetësh, pas kthimit të dytë të perandorit të Bizantit Komnenit, kur njëfarë Mihali, ishe shpallë i çmendur.

Kapedan Mihali i gjorë i ishte nënshtruar hetimeve të pleqve të ardhur nga të gjitha anët e vendit për me pa se a ishte me tamam i sëmurë, si thuhej, apo shtirej? Mihali i kaloi katërdhjetë ditë nëpër bodrumet e Kështjellës duke iu nënshtruar sprovave të jashtëzakonshme, ndër to edhe mundimeve të rënda fizike. Ma në fund, i shkreti u përplas para burrave me jargë në gojë, që i kullonin pareshtur, me sy të shqyer, nofulla të thyera, gjunjë të përgjakur dhe i tëri i përhumbur... Kur panë se ai nuk e shqiptonte dot emrin e vet dhe çapiste gjëra të llahtarshme, Këshilli i pleqve e shpalli të çmendur.

Sipas zakonit Mihalit iu kishte marrë titulli dhe ishte hedhur jashtë në rrugën që e çonte te Kështjella e hijes në Pashtrik... Por Mihali i çmendur nuk e kishte arritur Kështjellën e hijes e as që ia kishte dalë të largohej nga rrethi vrastar në të cilin kishte sharruar përgjithmonë. Pas tri ditësh u gjend i vdekur në afërsi të Urës së Shenjtë, i futur në një gropë që e kishte hapë vetë. Aty edhe e kishin lënë pa kryq dhe pa shenjë.

Koha, që kishte kaluar shpejtë, kishte humbur jo vetëm gjurmët e varrit të pa kryq të Mihalit por kishte zvetënuar pamëshirshëm edhe kujtimin e tij. Ai duhej të harrohej jo vetëm se nuk kishte mundur me gjetë vendin në botën që i dukej e njëtrajtshme dhe tepër e ftohtë, e mbyllur dhe e rrudhur jashtë mase, por ma shumë nga shkak se nuk kishte qenë i gatshëm me e pranue e as me e kundërshtue atë.

Ky mendim e mbushi me të rrëqethura. Çmendja!... Dëshmitë!... Varri pa kryq!... Mihali i gjori kërkonte diçka, por askush nuk e kuptonte... Ai dëshironte me e ndryshue botën e pamëshirshme, por ajo nuk donte që t'u nënshtrohej lëvizjeve ngase i mungonte shtjella që do ta vinte në veprim... Mihali klithte dhe çirrej... Shpjegonte diçka, por sa ma shumë që thoshte aq ma shumë nuk e kuptonin... Dhe siç ngjet me ata që nuk kuptohen, edhe atij i ndodhi që të keqkuptohej... Ma vonë e lanë edhe pa kryq... I thanë mëkatar... Por, ai edhe nga gropa në të cilën ishte futur sikur fliste për madhështinë e të kuptuarit të vetvetes... Ato që po i thoshte Mihali i futur në gropë i bahej se i kishte thënë edhe Ujana dhe mbase ia kishte thënë sa e sa herë vetes... Më vonë ishte i bindur se bashkë me Mihalin dhe Ujanën po çirreshin me një gojë rreth asaj se të pakënaqurit janë të njëjtë dhe se nga ajo çirrje nga lartësitë ku qëndronin shkundeshin kryqet e shumtë, që binin në vend të shiut.

U ngrit trishtueshëm dhe hetoi se dielli po i binte pingul në sy, se ishte mesditë, se ishte mbytur në djersë, se nga ato djersë po i digjnin sytë.

“Njeriu qenka i gjykuar mos me gjetë qetësi kund...”

Kur u nis, hetoi se këmbët mezi e mbanin. Një copë herë u soll ashtu hamendshëm në vend pa ndonjë qëllim me bindjen se ndodhej jashtë vetës. Kur u kapërthye mori rrugën e Kështjellës, e cila iu duk shumë e gjatë dhe e mundimshme. Me ta arritur, para derës së madhe pa emblemën e gurtë si mbërthente Urën, gurrën e ujit nën të dhe reliefin pas, e cila sikur ishte aty me ba me dije për pandryshueshmërinë e gjanave dhe mallkimin që i zë ata të cilët mendojnë apo veprojnë ndryshe.

E shikoi një copë herë emblemën e Kështjellës dhe iu ba se nga brendia e gurit po e dëgjonte jehonën e zërit të Mihalit që po i fliste për të pakënaqurit që i shpallin heretik ose të çmendur.

Kah mezi i javës Nika e mori veten. Priti dhe përcolli fisnikë dhe flamurtarë si dhe të dërguarin e Dom Lazrit. Flamurtarët e njoftuan për dimrin e vështirë dhe telashet që u kishte qitur, ndërsa i dërguari i Dom Lazrit pjesën ma të madhe të

bisedës e lidhi me punën e dërgatës së Oborrit dhe shterjen e kroit të Urës së Shenjtë. Prifti i tha se Gjergji nuk e kishte të lehtë kur „ana tjetër“ i nxjerr telashe të shumta...

Nika me të shpejt e mori vesh se çfarë synonte prifti, ndaj nxitoi për me ia thanë ato që kohë më parë ia kishte thane edhe peshkopit Savë. Por, prifti ia ktheu me këmbëngulësi se nuk ishte një se a do të vinte uji apo jo.

„Kisha jonë, që merret me çështjen e shpirtit dhe të mbrojtjes së njeriut, ka arsye të shqetësohet, ngase mbi këtë Urë u derdh sa e sa herë gjaku i pafajshëm i Perëndimit... E liga që vinte nga Lindja, kur kapërcente lumin, i sulej tmerrësisht botës së vjetër dhe qytetërimit të saj. Edhe stuhia e re, po preku Urën me merimangat e Azisë do të na verbojë pamëshirë... Andaj, aty ku të krishterët qindra vjet nuk ngurruan edhe me ia marrë njëri-tjetrit kokat pa mëshirë, duhet ngritur një digë e madhe për me e mbrojtë botën nga errësira e gjysmëhënës... Vend ma të përshtatshëm se ky nuk ka... Tek e fundit, jo rastësisht këtu u zhvillua edhe beteja e Popmpejit, ku Qesari promovoi madhështinë e perandorisë së Romës... Shi për këtë, hirësisë së tij, Dom Lazrit, këto ditë i erdh një porosi e ngutshme nga Lezha me të cilën i bahej me dije se Selia e Shenjtë kishte filluar hetimet e jashtëzakonshme rreth shterjes së kroit të Urës së Shenjtë. Në qarkoren e drejtuar të gjitha famullive, dioqezave dhe peshkopatave të vendeve të Tokës së Lashtë, vetë i përndrituri, Papa, shpreh brengosje të madhe. Mendja e tij e praruar thotë se shterja është paralajmërim i kobit që vjen nga Lindja... Pra, kishës sonë i bie barra e madhe që besimtarëve ku janë e ku nuk janë, ditë e natë t’u shpjegohen porositë që na dërgohen nga toka dhe nga qielli për rrezikun që e kemi pranë. I përndrituri është i bindur se uji ka me iu kthye kroit të Urës së Shenjtë sapo të forcohet besimi te katolicizmi si e vetmja fuqi që mund ta shpëtojë botën nga më e keqja...”

Dom Lazri bëri me dije se pos dërgatës së oborrit, punën e të cilëve Selia e Shenjtë e nderon shumë, Roma ka nisur hetuesit e vetë të cilët pritet me ardhë me të shpejtë dhe ata duhet nderuar e ndihmuar me i dhanë fund të mirë këtij misioni të shenjtë...

„E mira e kryqit e do që punën ta marrë në dorë vetë Selia e Shenjtë. Kjo e nderon Tokën e Lashtë...”

„The se do të vinë hetues të tjerë?”- pyeti Nika si i zgjuar trembshëm nga ndonjë ankth ngulfatës.

„Tashmë kanë arritur Lezhën...”

„Hetues... Hetuessss... Prapë hetues?...“ – mbllaçiti Nika.

„I përndrituri, Papa, e vlerësoi punën kështu ... Ata nderojnë këtë vend...”

„Hetues?... Mbihetues?...“

Kur po largohej prifti tha se këtu sikur nuk bën pa ta...

„Prapë hetues?... Vendi do të vlojë nga hetues, nënhetues, mbihetues, kryehetues e çmos... Të parët do të merren me të dytët, të dytët me të parët dhe kështu me radhë secili do të ushtrojë djallëzinë e vet kudo dhe kurdo, ndërsa unë duhet me e pa këtë rrëmuje pa qenë në gjendje për me thanë asnjë fjalë pos me ba sehir dhe me falemënderue Uratën bashkë me Selinë e Shenjtë pse nuk na harrojnë?... O zot, pse duhet me ba jetë vasali?... Pse?”

Një copë herë zuri kokën me duar por ajo nuk po i përgjigjej ngaqë e kishte të mbushur plot e përplot hije të zeza, që silleshin shkujdesshëm poshtë e përpjetë me do kryqe të zgjatur... Hijet bridhnin e bridhnin dhe shumoheshin sa atij i bahej se ato që ia hante syri dhe ato që ia rrokte mendja tashmë ishin kthyer në qenie të padukshme që përhapnin sëmundje... I lemerisur po mendohej me ba me dije për sëmundjen që nuk shihej, që përhapej me të madhe, por hetoi se kishte mbetur i ngrirë në një vend të largët prej nga po ballafaqohej me një zjarr të madh i cili sa vinte e përhapej dhe në

atë përhapje flaka e tij gëlltiste pamëshirshëm fushat, gëlltiste malet, hante kodrinat dhe shteronte lumenj dhe ashtu po bahej gati me e ba të paqenë edhe Urën e Shenjtë me brigjet e saj.

Dikur ndjeu se flaka që kishte përpirë botën e kishte rrethuar me një farë mjegulle që ndrydh shpirtin... Një za që i vinte si jehone i thoshte diçka për vasalët që dënohen të vuajnë përgjithmonë meqë kanë shitur shpirtin...

Kur i kaloi ankthi pa se gjendej i shtrirë në lëkurën e madhe të ogçit. Nata e zezë kishte mbuluar të gjitha skutat sa mendoj se ndodhej në një sketerrë të pafund. Kësaj madje do t'i besonte po të mos kishte trokitur dera dhe po të mos kishte hetuar hapjen e saj të lehtë, prej nga ishte futur një freski, që paksa e kishte këndellur. Ashtu i shtrirë pa para Pjetrin me pelerinën e zezë krahëve. I heshtur po i dukej si pjesë e hijeve të pakmëparshme.

Dikur djaloshi foli e tha se kishte ardhur sipas marrëveshjes.

Vetëm pasi ia dëgjoi zërin, Nika u bind se kishte kaluar gjendjen e ankthit të rëndë. I tha të hiqte pelerinën e zezë dhe t'ia thoshte ato që kishte për me ia thanë.

„Veprova si më këshilluat, imzot. U përpoqa për me kapë çdo lëvizje të dërgatës së oborrit. Venërova edhe Gjnin dhe Bardhin. Pas matjeve në gurinën e Shenjtë oborrtarët u lëshuan teposhtës së burimit të Erenikut. Matën e ç'matën plot dy ditë deri sa iu afruan bujtinës së Nikollë Vulës, mu aty ku bashkohet Ereniku me një lum të vogël që i thonë Krena. I zoti i bujtinës, i prit mirë dhe ma thotë mendja se njihehin.“

„E pse do t'i njihte?...“

„Ngaqë kur u takuan, Nikolla ia rrahu dy herë me dorë shpinën Gjergjit. Kjo thotë se janë parë dhe më herët...“

Nika e shikoi një copë herë sikur të shkëpuste nga mendja e tij ndonjë fshehtësi të madhe.

„Imzot, aty fillova të dyshoj. Dhe kur ra nata, si bukla përçolla nga jashtë dritaren e odës së burrave, ku deri vonë ishte një dritë e zbetë, që dikur u fik. E dija se terri do të pjell diç. Nuk vonoi shumë, imzot, dhe terrin e shqeu një flakë pishe. Pas saj shkonin Nikolla dhe Gjergji. Bisedonin të vogël, por veshët e mi cingare kapën fjalët që lidheshin me disa puse me ujë të hapur diku në afërsi... Nikolla i tha Gjergjit se pusët kishin ujë... Ecën e ecën, ata para e unë pas, deri sa arritëm shushurimën e ujit... Gjendeshim diku pranë Erenikut... Puhia që vinte nga Shkuza ua fiku pishën dhe unë shfrytëzoja terrin për me i përgjue nga afër. Dikur Nikolla i tha Gjergjit:

- Erdhëm, miko.

- Ku janë? -pyeti Gjergji.

- Fare afër.

-Nuk po i shoh,- i tha Gjergji.

-Ke me e ndëgjue ujin e tyre si vlon poshtë.

Pas pak, dy-tre gurë që ranë në ujë lanë një llap-ç'llap, që u përhap në të gjitha anët.

-Të lumtë... Ke bërë punë punësh.

-Kreva urdhrin tuaj. Borxhi ndaj Principatës është i përhershëm.

Pas pak Gjergji i tha:

-Po ç'thonë njerëzit?

-Nuk dinë gja.

-E mira e do që për pusët askush mos me ditë.

-Këtu nuk merr kush ngojë pusët. Ka si shumë ngado, - ia ktheu Nikolla.

-Këto nuk janë çfarëdo pusesh. Me to merret bota - i tha Gjergji.

Biseduan edhe një copë herë kryemëkrye dhe u kthyen. Mbas lanë jehonën e pëshpëritjeve, ndërsa unë mbeta me pritë dritën aty për me pa pusët për të cilët Gjergji tha se tashmë dinte bota. Dhe kur po dilte e lumja ditë para më dolën pesë puse të mëdha në një hapësirë njëqind hapa të gjanë dhe njëqind hapa të gjatë. U afrova ngadalë dhe pashë ujë të kthjellët në ta. Ishin puse si të gjitha pusët tjera dhe më kot u përpoqa me hetue diçka të jashtëzakonshme në ta... Mbas pak u largova pa më parë kush. U fsheha në çufrinat e Erenikut deri sa ra terri. Mandej, u nisa me sa frymë kisha për me tregue për ato që pashë. Ju betohem me shpirt, imzot, se po e flas të vërtetën. Po e kërkoi puna në gjysmë të natës ju dërgoj atje...”

Nika e falënderoi dhe i tha me ia sjellë Nikollë Vulën.

„Merre me vete dhe mos lejo me nxjerr prej teje ndonjë fjalë...”

Pjetri u përkul. Veshi pelerinën e zezë dhe iku si hije.

“Nikollë Vula! Nikollë ziu!” - shfreu Nika dhe përfytyroi burrin shtathedhur, me mollëza të dala që i pat kërkuar dikur leje për me e zgjërue bujtinën e vogël, që si e tillë figuronte qysh nga fillimi i kronikës së Kështjellës buzë Erenikut. Jam nga Merturi i pat thënë burri shtathedhur kur ia bani me dije se kishte blerë bujtinën e vogël me shpresën për me e kthye në një të madhe. Më tutje malësori vazhdoi me i thanë se kishte ndërmend mbi Erenik me ngritë një trap të madh e po t’i shkonin punët, si i parashihte, do të ndërtonte edhe një urë guri aty ku gjendeshin rrënojat e vjetra që lidhnin vendet e Tokës së Lashtë me Shkodrën e më tutje kah veriu dhe verilindja me Raguzën dhe bregdetin që shpinte në zemër të vendeve katolike... Para ia pat hedhur një si pergamenë me vija me leqe të lidhura me kryqe të shumta. Kryqet shënjonin Kështjellat e ardhshme ku do të vendoseshin karvanët e lodhura nga rruga e gjatë, çoftë kah lindja apo kah perëndimi. I pat folur një copë herë për ringjalljen e rrugëve, që për arsye të ndryshme, në qindvjeçarin e fundit e kishin humbur rëndësinë që e kishin nga kohët e vjetra.

I kënaqur nga përfytyrimi i ardhmërisë, që së paku te dikush gjallëronte, Nika ia pat dhënë lejen dhe i uroi punë të mbarë. Vendit i duhet hapja dhe i duhen ata që lëvizin, i kishte thënë kur po ndaheshin. Ia kishte ba me dije se vetëm hapësirat ishin në gjendje të thyenin mbërthimin e rrathëve që mbyllnin njëri-tjetrin.

Dhe përnjëmend, kur pas një kohe e qiti rruga kah bujtina e dikurshme që mezi shihej, u habit pa masë kur përpara i dolën disa kulla të gurta, të lidhura mes veti me anën e mureve të ulëta, që nga larg dukeshin si një labirint. Guri i përhimë i Shkëlzenit i latuar me mjeshtri kishte krijuar një tërësi të këndshme.

“Ngadalë kam me i ngjallë edhe të vdekurit”, i kishte thënë Nikës Nikollë Vula si me shaka gjatë pritjes që ia kishte ba me nderime të mëdha.

”Nga kjo pikë Shkodra dhe Shkupi kanë të njëjtën largësi...”

Kur Balsha e shtriu pushtetin në Përdrin dhe pjesët tjera të vendeve dardane, bujtina e Nikollë Vulës thuajse u dyfishuar dhe Kështjellat e saj u shtrinë kah kodrina dhe kah lumi. Gjini e njoftonte për karvanët e shumta që vinin nga perëndimi dhe taksat që shtoheshin dita-ditës.

“Po çfarë lidhjeje mund të kishte Nikolla me Gjergjin? Dhe, ç’ishin ato puse që ata i vizituan natën?...”

Një copë herë vrau kokën me ato hamendje dhe assesi të shihte diçka të jashtëzakonshme. Njëherë i shkoi mendja se nuk kishte ba mirë që i kishte thënë Pjetrit me ia sjellë Nikollën ashtu ngutas ngase pusët mund t’i shërbenin ndonjë ndërtimi të rëndomtë, me të cilat ai merrej pareshtur.

Por ishte nata që i futej në mes dhe ia ngjallte dyshimet. Sepse po të ishin pusët si çdo pus, atëherë pse ata do t’u afroreshin ashtu fshehtas dhe pse Gjergji do t’i

thoshte se për to tashmë dinte e gjithë bota?... Pastaj çfarë lidhjeje të fshehta ishin ato të Gjergjit me Nikollën, kur matësi i tokës i kishte thënë se këtu ishte për herë të parë dhe nuk njihte njeri?

Koka po i ziente nga ato që nuk merrnin përgjigje dhe ato ia shtonin edhe ma mëdyshjen se megjithatë rreth Nikollë Vulës sillej diçka e dyshimtë, që duhej marrë vesh doemos dhe sqaruar sa ma parë.

Dikur deshi me i heqë nga mendja të gjitha ato në mënyrë që me e pritë i qetë ditën e re, kur do të ballafaqohej me Nikollën.

Por, ç'ë do që bujtina e Nikollë Vulës, e vogël si e njihte dikur, po i shndërrohej herë në një re të madhe, që ia zinte diellin, e herë i kthehej në një mjegullinë pllakosëse... Ma vonë, ai terrim i thellë iu kthye në një natë të pafund, në të cilën Mihali i çmendur i thoshte:

„Jam i biri i Bogdanit fatkeq, jam yt vëlla... Me dëshirë do të ndihmoja, por është po ajo rë e zezë vëllaço, që rri prore mbi qiellin tonë dhe gllabëron pamëshirshëm... Ajo rë vëllaço më pat përpirë dhe unë nuk e dija se ku ndodhesha dhe nga duhej të shkoja...Terrimi m'i mbyllte të gjitha shtigjet, sado që pareshtur përpiquesha me gjetë shtegun e dritës... Nuk ka shpëtim për vasalët, më thoshte një zë-jehonë që më vinte nga një largësi e panjohur...Vasalët vdesin përditë nga pakë dhe nuk vdesin kurrë... Nuk ka shpëtim për vasalët... Unë ngulfatesha dhe dëshiroja të thosha se nuk kisha faj që kisha lindur vasal, se pikërisht të menduarit për kundërshtimin e kësaj gjendjeje më kishte qitur telashe të jashtëzakonshme, që nuk po mund i kapërceja, se dëshiroja të çirresha shlireshëm e tjera e tjera, por ç'ë do që reja e zezë, që më rrinte sipër, më kishte bërë të paqenë... Ajo re, vëllaço më la pastaj pa kryq... Mbase kemi të njëjtin fat vëllaço, por ji i lumtur nëse nuk e humb shpirtin...”

15

Kur ferku i dritës hyri në dhomë dhe ia preku sytë e lodhur, Nika ndjeu njëfarë fashe qetësuese që po e çonte kah gjumi. Mbase do të kishte fjetur, por ishte Pjetri me pelerinën e zezë që iu shfaq përpara dhe i tha se e kishte sjellë Nikollë Vulën.

As në gjumë e as i zgjuar dha urdhër që Nikollë Vulën me e mbyllë në bodrumet e errëta të Kështjellës.

„Mbajeni aty të lidhur njëmijë vjet...”

Fjalët i nxori me një za që e frikësoi edhe atë.

Pastaj tha se ai duhej me u mundue tmerrësisht. Ndërsa Pjetrit i tha me shkue me të shpejtë në bujtinë me marrë vesh se çfarë flitej atje rreth puseve. Së fundit djaloshit i dha për detyrë me venëru se mos vinte nga Tropoja ndonjë prift apo ndonjë dërgatë tjetër.

Kur mbet vetëm iu afrua dritares së vogël dhe hetoi se gjelbërimi ishte në vllug. Sytë iu ndalën te ana e rrëpishme e bjeshkës, që nga poshtë dukej bleroshe dhe me borë lartë. Disa zogj që fluturuan nxitueshëm kah perëndimi ia coptuan horizontin. Një copë herë përcolli fluturimin e zogjve dhe i erdh mirë që ata kishin krahë të shkathhtë për me ndjekë puhizën e lehtë deri në maje të bjeshkës, ku do të shkonte njëherë me dëshirë, pikërisht te ajo liria për të cilën Ujana i kishte thënë se ishte e paprekshme dhe e paarritshme, por si përfytyrim, ajo përherë ushqente vullnetin për fuqi, që kalon nëpër atë për ndryshime, të cilat përherë duhet me u ndjellë...

Por si me i ndjekë ato kur ndjehej i kyçur në rrethin e përsëritjeve të njëjta, i dënuar me durue peshën e njëtrajtshmërisë së që sjellin ato i paaftë për me kundërshtue?...

Si mund të shpëtonte nga hapësira e rrudhur ku të menduarit ndryshe ishte herezi shkuar herezie?

Koka po i ziente nga mëdyshjet që ia shtonin ngulfatjen. Për me u ikë paksa atyre, do të dilte jashtë, për me bredhë kah fluturuan zogjtë, por i ra ndërmend se çdo çast mund ta thërrisnin në mundimtoje, ku ishte Nikollë Vula, apo mund t'ia sillnin lajmin për arritjen e priftërinjve-hetues nga Selia e Shenjtë me dekretin e Papës.

Mas një hamendjeje të gjatë ashtu para dritares, ktheu thuajse pa ndonjë qëllim te rafti i librave dhe dora i shkoi te kronika e Kështjellës e shkruar nga Strazimiri fatkeq i Raguzës. Çuditërisht libri u hap te kapitulli njëzet e dy, ku bëhej fjalë për fushatën e madhe të Grigorit të Dytë për në Lindje.

“Papa kërkonte me çdo kusht të shtrinte pushtetin ngutshëm kah Lindja... Selia e Shenjtë hapi emisarë të shumtë nëpër Europë për me shpallë heretike mësimet e Lindjes... Zhurma e madhe duhej me ndihmë për me mbledhë sa ma shumë vullnetarë për misionin e shenjtë. Me kryqe të gjatë në shpinë e llamba të vogla me temjan, që i pehatshin para e prapa, emisarët e Grigorit futeshin kudo me fjalët ngojë për kryqëzatat shpëtimtare, të cilat duhet të përfshinin të madh e të vogël...”

Në vendet e Tokës së Lashtë kryqtarët arritën me syrin e pranverës. Bartnin kryqet e lidhur me gjithfarë litarësh dhe shpërndanin ikona të vogla, ku pasqyroheshin vuajtjet e Jezui të gozhduar... Ndonjëri prej tyre përgjakej, rrahte veten me kërbac dhe thoshte psalmë si përgjumë... Të tjerët i shkonin pas dhe çirreshin kundër Lindjes... Për ta bota ishte e ndarë në dy pjesë të ndryshme dhe thellësisht të kundërta në një luftë të përhershme dhe të papajtueshme kundër njëra-tjetrës, ku kishte të shenjtë dhe mëkatarë, ku kishte engjëj dhe djaj...

Të mësuar me grindjet fetare, njerëzit parandienin ndonjë kob të ri. Dhe njëmend ai nuk vonoi dhe erdhi. Së pari ia bëhen ca vëzhgues e më pas kryqtarët e Grigorit me krekomandant kardinal Luciani e tmerrshëm, që shtriu tendat e panumërta në të dy anët e lumit pranë Urës së Shenjtë. Tendave të përhirta, me kryqe të zinj, u shtoheshin përditë e më shumë tendat blu, me kryqe të verdhë. Me kalimin e kohës kryqtarët që flisnin aq shumë për luftën e shenjtë që duhej ta bënë në Palestinë, zunë të hapeshin fushave dhe maleve dhe gjithnjë e më shumë u shkaktonin dëme të mëdha popullatës që u rrinte larg. Pak më vonë, kryqtarët e Grigorit futeshin edhe nëpër shtëpi, dhe pos dëmeve që bënë, merrnin vashat, që siç thoshin, i duheshin Jezuit për me ia shëruar plagët... Kjo tmerroi të madh e të vogël dhe shumëkush mori malet... Por, ngjau që në kohën e çmendjes më të madhe të kryqtarëve, zunë të pakësoheshin tendat e tyre. Mëngjes për mëngjes tendat e përhitura dhe ato blu me kryqe të kaltër shiheshin të shembura përtokë dhe të përbaltosura. U tha se bashkë me tendat fikeshin edhe jetët e kryqtarëve, trupat e të cilëve gdhinin pa koka. Kardinal Luciani u tmerrua kur pa tendat e mbushura me kokat e prera të ushtarëve që çdo natë vriteshin në të njëjtën mënyrë dhe nga e njëjta dorë e padukshme e cila shfaqej aty ku nuk pritej.

Urdhëroi hapjen e rojave si dhe të agjentëve të shumtë në çdo skutë. Urdhëroi edhe varjen e të dyshimtëve...

Megjithatë, numri i kryqtarëve që i hante nata shtoej dita-ditës. Gjaku që rridhte prej tendave të rrafshuara krijonte curile, që derdheshin si gjarpinj kah lumi. Dhe siç ndodh në rrethana të tilla të paqarta, ushtarët e Grigorit, të paaftë t'i gjenin dorasit e vërtetët dhe më të paaftë të mbroheshin nga vdekjet tinëzare që ditë për ditë shtoheshin, përhapën fjalë se po vepronin po ata shpirtra të ligë, që e kishin masakruar Jezuin, andaj kjo fatkeqësi që ishte në vazhden e atyre që e gjetën Jezin duhej për me u shfrytëzue për me u përgatitë sa më shumë për misionin e shenjtë... Kardinal Luciani fliste i pezmatuar se humbjet nuk do ta ndalnin në gjysmë të rrugës kryqëzatën më të madhe që kishte marrë rrugën e lavdisë dhe të madhështisë.

Dukej se në aso rrethana rruga e lavdisë për ta jo vetëm që ishte larg, por ajo qonte në një humnerë të pafund, të cilën shumëkush e parandjente si të pashmangshme, madje edhe vetë kardinali i tmerrshëm, i cili bante çmos që ta mbante të lartë moralin e kryqtarëve. Kështu, ai një ditë, solemnisht i vari dy veta mu në mes të Urtës së Shenjtë dhe tha se ishin agjentët e njëfarë „Dorës së zezë ortodokse“, që ishin futur fshehtas në tenda dhe kishin bërë masakra .

-Nga dita e sotme nuk do të ketë më vrasje tinëzare.

Të njëjtat fjalë i përsëriti edhe të nesërmen e i përsëriti për shumë ditë sa herë që në Urë shfaqeshin të varurit me litarë në fyt, për të cilët thuhej se nuk ishin as agjentë të ortodoksisë e as kundërshtarë, por ishin oficerë dhe përgjegjës të tjerë nga tabori i kryqtarëve, me të cilët kardinali i qëronte hesapet tmerrësisht...

I dëshpëruar pa masë që nuk ia kishte dalë të motivonte ushtrinë e vet ashtu si kishte paraparë, kardinal Luciani vendosi të nisej për në Lindje edhe pse nuk i kishin ardhur hetuesit kryesor e as që i ishin kthyer pararojat.

Por, ndodhi që pa e kaluar mirë Urën e Shenjtë njësitet e tij sulmuan Përdrinin dhe pjesët tjera të vendeve të Tokës së Lashtë gjithandej kah shtriheshin principatat e shkapërderdhura të Arbrit në pjesët e ndryshme të kryqit.

Ata që deri dje bartnin kryqe dhe pareshtur këndonin lutje për Jezuin, ata që përgjakeshin me fjalët e uratës në gojë dhe lenin përshtypjen e engjëjve, befas hapen thikat e gjata dhe prenë ata që takuan pa marrë parasysh në ishin fëmijë, pleq apo gra, duke thënë se këtë e bënin në emër të pastrimit të domosdoshëm nga e liga... Ata madje, me gjakun e njomë të fëmijëve, hiqnin kryqe të vegjël nëpër fytyra dhe çirreshin se do ta pastronin botën nga e liga.

Ploja zgjati deri vonë. Kur dielli i lodhur po i afrohej majës së Shkëlzenit, kardinal Luciani, që nga maja e Sukës kishte vështruar veprimet vrastare të kryqtarëve ndaj popullatës, megjithatë kishte gjetur forcë të kërcënohej se „pastrimi i djepit të mallkuar“ nuk kishte përfunduar. Kishte thënë, se sapo të kryente punët e përbotshme në Lindje do të kthehej për me e vazhdue misionin e shenjtë.

Por, kardinali nuk e ishte mbajtur fjalën, jo pse u mëdysh, por pse ndodhi që kryqtarët e tij rrugës pësuan humbje pas humbjeje dhe vetëm një grusht i vogël, si leckamanë, ia doli t'i afrohej Palestinës. Aty, madje, për pak që nuk e la kokën edhe kardinal Luciani, i cili shpëtoi disi në saje të ndihmës që ia dhanë disa tregtarë të Venedikut, që e morën në një anije dhe e lanë në Maltë, ku ndërroi emrin ngase në Romë e priste dekreti për vdekje që e kishte nxjerrë Grigori i Dytë...”

Nikë Bardhit disa herë iu soll nëpër kokë dekreti i vdekjes dhe i shkoi mendja te Gjergji. Mbase edhe ai ndodhet midis lavdisë së huaj dhe vdekjes së vet, ndaj ma me dëshirë vret se me u vra?

Mendja ia tha se të mësuar nga pësimet e Grigorit dhe të tjerëve që erdhën pas tij, Selia e Shenjtë dhe Venediku munden me kërkue ndonjë shkak për me i qërue hesapet njëherë e mirë me Përdrinin dhe pjesët tjera të vendeve të Tokës së Lashtë kah shtrihej bota e nëpërkëmbur e Arbrit, nga shkaku i vetëm se ajo e kishte humbur rëndësinë „e vendit të sprovave të kryqit“, që kishte në garën e pandalshme të të dy kishave nga ndarja e tyre dhe kërcënohet të shndërrohet në një mesofushë të rrezikshme antikrishtere... Madje, mund të gjykohej se në rrethanat e ndeshjesh së pashmangshme me osmanët, që ishte në prag, nuk duhej të kishte ma „tokë të askujt dhe të gjithkujt“, nga shkaku se ajo mund të shfrytëzohej prej tyre për me iu futë krishterimit thikë pas shpine?

A nuk i kishte thënë njëherë Dom Lazri se rreziku i ri mund të përballohet ma lehtë nëse ia dalim të pastrojmë shpirtin nga e liga e paparashikueshme dhe të papriturat tjera?

Nga kronika e Kështjellës e kishte të qartë se “lufta kundër së ligës“ në tokën e tij bahej, herë me u ushqye fushatat që doemos duhej të fillonin prej aty, e herë me u shprehë mllefi për humbjet e pashmangshme që ndodhnin në anën tjetër... Ky rreth tragjik sikur nuk ishte mbyllur kurrë edhe pse ndonjëherë dukej se mund të pasonin stinët e qeta, jo nga bindja se njëherë doemos duhej për me merrë fund e liga, por nga nevoja për me u rimue forcat e shkallmuara, që duhej të vepronin kundër njëra - tjetrës.

Se këtë herë Princi dëshironte me u zgjerua kah Lindja dhe juglindja kjo dukej sheshit. E paqartë megjithatë për Nikë Bardhin mbetej se a do të bëhej kjo kaluarthi nëpër tokën e tij, apo do të provonte që në të dhe ndaj saj së pari ta maste veten?

Për herë të parë i shkoi mendja se mos kishte ardhur koha që edhe Përdrini dhe vendet tjera të Tokës së Lashtë, që me aq zell, gjatë treqind e sa vjetëve të fundit, nga të mëdhenjtë dhe të fortit u kursyen në saje të sjelljes prej vasali, por mbi të gjitha edhe pse u duhej hapësira, ku jo rrallë sprovoheshin dhe prore fashiteshin kundërthëniet midis të krishterëve, qenia të mbrohet me anën e lojërave të ndryshme dhe aleancave të fshehta dhe mjeteve të tjera të lejueshme dhe ta palejueshme me qëllim për me humbë sa ma pak e për ne fitue sa ma shumë?

Një aleancë e fshehtë me ortodoksët, mendoj, në radhë të parë me Karl Thopinë e Durrësit dhe despotët e Rashës, mbase do ta shpëtonte vendin nga më e keqja?

Dhe kur po përfytyronte si kishte me u dukë marrëveshja e fshehtë mbase e para që nga koha kur ishte kapedania e më vonë bujaria e Përdrinit, i shkoi mendja se mund të ishte mu kjo lidhje që do ta përshejtonte në tokën e tij njërën ndër ndeshjet ma të ashpra midis katolikëve dhe ortodoksëve, që edhe ashtu ishte buzë shpërthimit?...

Dikur vonë iu mbush mendja se ndodhja para gjendjes me qenë ose mos me qenë, te ligën nuk mund ta pengonte, por shtronte nevojën të ndërmerrej ngutshëm ç’është e mundur që përmasat e saj jo vetëm me qenë sa më të vogla, por njëherë e mirë të kuptohej se prirja e mbetjes manash për hir të njëfarë ruajtjeje të mëvetësisë së dosidoshme është e barabartë me kobin më të madh...

Dikur vonë trokiti dera dhe ai ndjeu të hynte dikush dhe t’i thoshte se Nikollë Vula kishte humbur vetëdijen.

Me gjysmë zani tha se po nisej dhe hetoi se drita e dobët u ishte ngjitur frikshëm sendeve të dhomës. Ndërsa nga jashtë, një kuqërrim që kishte mbetur i varur mbi Shkëlzen, paralajmëronte një ditë me diell.

Shkallët e gurta i zbriti si i shkallmuar. Në bodrum ndjeu kundërmimin e lagështisë dhe erën e rëndë të pishës. Iu kujtua Mihali i lidhur dhe koha e sprovave të randa që kishte kaluar aty para se me e shpallë të çmendur. Sa ma thellë që shkonte korridoreve të errëta dhe të frikshme i bahej se po e përcillte Mihali tek po i tregonte për ato që e kishin detyruar mos me u pajtue me fronin...

“Ishte çdo gja e njëtrajtshme dhe e pashpresë... Koha dukej të ishte e ndalur... Mendimet shfaqeshin të ngrira... Asgja, asgja nuk ndodhte... Ajo gjendje më çmendi... Megjithatë, jam më i lumtur që i ika ligatinës në të cilën as jeta e as vdekja nuk kanë vlerë...”

Ma tutje, iu ba sikur Mihali po i fliste për mundimet nëpër të cilat kishte kalue...

„Këtu m’i thyen nofullat... Këtu m’i nxorën sytë... Atje m’i copëtuan eshtrat... Atje m’i futen minjtë e bardhë në gji... Ah, sa më ngacmonin të shkretet... Këtu kërkonin me m’i ndërrue mendimet, por unë kisha shpirt dhe ai shpirt më ngriti mbi vuajtjet, më ngriti mbi të gjitha deri sa arrita te liria e dëshiruar...”

Përftimi i Mihalit për pak që s’e rrëzoi, por ndjeu një dorë të fortë që po e mbante. Ishte Vuksani i fuqishëm, që po i tregonte se si, me urdhrin e tij, të lidhurin e kishin munduar katër orë. Nika deshi me i thanë të prante ngase po ngulfatej, por Vuksani, si me ia pasë kuptue mundimin e çoi nëpër një kalim paksa ma të ndriçuar dhe e ndali në njëfarë gjysmë rrethi të gurtë.

„Këtu është“.

Vuksani bani me dorë kah rrasa e madhe që gjendej në një hapësirë plot lagështi dhe tym pishe.

Pak nga ngulfatja që po i vazhdonte, e pak nga drita e dobët, mezi pa Nikollë Vulën e shkallmuar të shkallmuar. I zhveshur deri në bel dhe me duar e këmbë të lidhura ishte i tërë i larë në gjak. Një copë herë e shikoi të munduarin sa ndjeu se po turbullohej dhe mbase do të kthente po të mos ishte ulur në shkëmbin e drunjtë.

Kërkoj ta zgjidhnin dhe ta kthjellonin. Si i humbur kërkoi ujë për me e lagë ballin që po i digjej nga një vrushkulli i brendshëm.

Vuksani mori vorbën e madhe të ujit dhe ia hodhi trupit të Nikollës. Gjurmët e freskëta të gjakut në shpinë u shpërndanë dhe qitën në pah të çarat e shumta në trup. Pastaj me një tjetër vorbë ia lagu kokën deri sa flokët e tij të gjatë u shndërruan në currila në të cilët thyhej frikshëm drita e dobët e pishës. Pak ma vonë, dukej se i munduari pak nga pak po e merrte veten. Së pari luajti duart e forta që i shkuan kah koka e kreshpëruar, e pastaj lëvizi këmbët e gjata, të cilat sikur u liruan nga pesha e mundimit.

Për habinë e Nikës, por edhe të atyre që e kishin munduar aq shumë, Nikollë Vula nuk ishte ma ai njeriu gjysmë i vdekur, por një i ringjallur, i liruar nga ndjenjat, i gatshëm me u ba ballë të gjithave. I ulur para tij ia kishte ngulitur sytë që i dukeshin si të ngrirë. I frikësuar se do të mundej nga ai shikim i çuditshëm, Nika iu drejtua me një za gati të shurdhër dhe e pyeti se kur e kishte parë për herë të parë Gjergj Bardhin...

Nikolla fërkoj fytyrën, kroi kokën që i lironte avull dhe pasi belbëzoi disa herë tha se e kishte parë para tri ditësh.

„Para tri ditësh?“

Pohoi me kokë dhe tha se ndoshta ishte dashtë me i ikë atij takimi, sado që nuk ishte e mundur.

Kur Nika e pyeti se pse kjo nuk ishte e mundur, pa një pa dy, tha se burrnia e do këtë.

Fjalët për burrninë iu përplasën për kokë saqë Nika u ngrit në këmbë dhe u soll në vend gjithnjë duke shikuar pishat që tymonin. Pastaj ia lëshoi një sy Vuksanit dhe dy ndihmësve të tij dhe serish u ndal para Nikollës. E shikoi vjedhurazi dhe u nis kah dalja.

„Mundojeni edhe më keq. Më thirrni vetëm kur të jetë i gatshëm ta harrojë burrninë e shpifur...”

I ngjiti shkallët nxitueshëm si ta ndiqte dikush. Kur hyri në dhomë ndjeu fjalët e Mihalit të çmendur t’i përplaseshin si pjesëza që krijojnë kuptime të tjera, të kundërta nga ato që mund t’i kishte thënë Mihali i shkretë. I dëshpëruar u përplas në shtrat ku befasi e mbërtheu një vaj i çuditshëm që nuk po mund e ndalte. Kur u shkreh

vajit iu ba se u lirua nga një shtrëngim i madh, dhe ashtu si ishte, ndjeu të fluturonte skaj një lumi të gjatë. Aty sikur shihte Marën dhe Ujanën ta thërrisnin.

„Si na harrove?... Premtoje se do të ngriheshe nga varri për me na gjetë... Kaluan njëqind dhe kaluan njëmijë vjet dhe nuk erdhe që nuk erdhe... Mbase pret të ringjallesh në një botë tjetër më të lumtur?... Këtë mos e prit... Mos e prit sepse gjithherë ke me ia fillue nga e njëjta dhe ke me u kthye tek e njëjta...”

Hetoi se ato ishin të veshura me të bardha të stolisura me kurora lulesh gjithfarë në kokë. Deshi të nisej kah ato, por aty për aty përpara i dolën disa kryqtarë me shpata të përflakura në duar që po i thoshin se atje ishte bota e mëkatshme, ishte ortodoksia.

“Nuk e ditke se ata i kemi armiq?... Nuk e ditke se kryqi i tyre është tjetër?...”

Deshi me u thanë se kryqi ishte kryq, por hetoi se nuk kishte gojë... Ajo e kishte lënë dhe me kot mundohej për me ua me dije se nuk kishte punë me kryqe dhe as që kishte ndërmend me u marrë me ta, por ishin dy vajza përtej që dëshironte me i takue... Ndërsa ata pareshtur flisnin për armiq dhe luftëra... Mbase ashtu do të kacafytej me kryqtarët e çuditshëm po të mos kishte hetuar një trumhasje, që e kishte sjellë në vete.

Pa Vuksanin e ngrysur që po i thoshte se po e kërkonin.

„Çfarë ndodhi?”

Vuksani rrudhi krahët dhe tha:

„Nikolla, imzot...”

Nika dhe u ngrit mundimshëm dhe mori kah shkallët e poshtme.

Kur hyri në mundimtoje pa Nikollën e shkallmuar që mezi merrte frymë.

Sapo u ul në vendin e hetuesve kërkoj ta feskonin Nikollën. Ashtu i turbulluar po shikonte ndihmësit e Vuksanit që po mundoheshin me i ndihmue me e marrë veten atij që deri pak ma parë e kishin munduar për vdekje.

Mbas pak Nikolla i rrinte përpara fare i qetë, sikur të kishte dalë nga qenia e pakmëparshme.

Me një shikim të akullt, Nika ia bani me dije se mund të fliste.

Nikolla foli me një zë të qetë. Tha se kishte gabuar.

„Gabova që nuk i thashë të gjitha menjëherë por i nxora telashe vetit dhe juve...”

Nika i tha se askush nuk ishte i pagabueshëm... Por kërkoj me ditë se kur dhe ku e kishte takue Gjergjin për herë të parë.

„E takova në Shkodër. Para shtatë javësh. Atje shkova për me ble ca gjana që më duheshin. Me një fjalë shkova me ble bronz për urën e re që, siç e dini, ka për me u hedhë së shpejti në Eerenik. Ju e dini se bronzi të mirë ka vetëm në Shkodër dhe në Selanik. Në Selanik shkohet ma lehtë, por meqë fjala ishte për ndërtimin e një ure që duhej për me u shërbye punëve të mbara, hoqa dorë nga Selaniku ngase atje ka shumë ortodoksë mashtrimtarë, të cilët janë në gjendje, që për ndonjë interes të vogël, me e shitë edhe kryqin. Për mos me e zgjatë, si katolik i mirë që jam, u nisa për në Shkodër, sado që përpara kisha një rrugë të vështirë, por Zoti deshi që atje të arrij shëndosh e mirë. Pasi u luta në kishën e Shën Palit, u drejtova te mjeshtër Simonit për me kërkuë bronzin që më duhej. Bamë tregti dhe për nderë të punës së kryer pimë kafe, ai të ithtë e unë të ëmbël. Por ç’ë do që atë ditë nuk ishte e thanë të kthehesha, ngase befas plasi një stuhi që nxori edhe lisat nga vendi. Në odën e mjeshtër Simonit po rrinim dhe po kuvendonim për punët e rëndomta kur ia behu një tjetër për mua fare i panjohur. Mjeshtër Simonit e njihte dhe i tregoi kush isha dhe nga isha dhe ai zu për me më pyetë për vendin, për Urën e Shenjtë dhe për shumë gjana të tjera që lidheshin për

fetë. Mendja ma thoshte se ai ishte ndonjë njeri yni kaheerë i dalë në botë, që kishte ruajtur mallin për vendlindjen. Pak më vonë ra biseda për urën që kisha ndërmend të ndërtoja, e ai si me shaka, më tha se çfarë kisha ndërmend të flijoja që të më shkonin punët mbarë. Kam me e therrë një dem të madh i thashë, me i ngopë njëqind burra... Kur shkoi, Simoni më tha se ai ishte njëfarë mjeshtri, që merrej me matjet e tokave dhe rrjedhën e ujërave... Unë nuk e zgjata, por mbasi fjeta mirë dhe të nesërmen moti u qetësuar, si të mos kishte pasur aso furtune, ngarkova mushkat dhe me dymbëdhjetë përcjellësit, që i zura me qira në Shkodër, mora rrugën e kthimit. Meqë rruga ishte e vështirë dhe duhej kaluar nëpër krahina, që luftonin me njëra-tjetrën, sidomos nëpër ato që ende nuk i takonin as Lindjes e as Perëndimit, bamë plot dy javë deri sa arritëm Prizrenin. Aty ndeja edhe dy ditë për disa punë. Në rrugë për në bujtinën, në kalim e sipër, u ndalëm për pak te Ura e Shenjtë dhe u kënaqëm me madhështinë e saj. A thua ka me qenë e tillë ura ime, thashë? Megjithatë e dija se urë si ajo nuk ka tjetër në botë. Ai hark i mrekullueshëm kërkonte brigjet e tilla. Me një fjalë, kështu arrita bujtinën time të dashur i lumtur pa masë se edhe Ereniku shpejt do të qëndisej me një urë të rrallë.

Kaq pata dhe kërkoj ndjesë pse nuk t'i thashë të gjitha këto qysh në fillim. Mendja ma thoshte se janë gjana të parëndësishme që nuk i hynë në punë askujt..."

„Kjo është e gjitha ?“

Nika foli me shikimin e ngulitur kah nofullat që i lëviznin shthurshëm.

„E gjitha dhe më ndje që të nxora telashe..."

I pakënaqur Nika u ngrit. Vuksanit i tha prapë ta mundonin deri në vdekje dhe nxitoi të shkonte sa ma parë në dhomë i bindur se përpara kishte një natë tepër të mundimshme.

Por, çuditërisht hetoi se ishte fare i qetë. Iu afrua dritares dhe e hapi të thithte ajrin e freskët të natës. Aty, sikur të ndodhej në një vend të panjohur, për herë të parë ndjeu shushurimën e drunjve dhe gurgullimën e gurrës që i shkonte Kështjellës pranë. Pasi piu venën e vluar ra në shtrat dhe e zu një gjumë tepër i rehatshëm në të cilën me dëshirë kishte me mbetë përgjithmonë, kah gjysma e natës e zgjuan dhe ishte përsëri Vuksani që i rrinte para dhe i thoshte se Nikollë Vula ishte i gatshëm për me folë.

Vuksanit deshi me i thanë për me ardhë mbas një jave, mbas një muaji apo mbas njëqind vjetësh, por hoq dorë i bindur se çastet e tilla nuk ktheheshin më, ngase ato vinin njëherë dhe zgjatnin fare pak. U ngrit zvarrë dhe zbriti shkallët sikur në shpinë me e pasë barrën e botës.

“Ndoshta nuk t'i thashë të gjitha... Me një fjalë, kur mora veten paksa dhe mendova mirë e mirë, pashë se kishte edhe gjana të tjera që mund të më ndihmojnë për me e pastrue shpirtin nga e keqja..."

Nika i tha se përballimi i së keqes nuk ishte punë e lehtë, por që ishte i mundshëm...

„Si thashë, pra pashë se kishte edhe të tjera që mund të thuheshin dhe nuk bana mirë që nuk i thashë që në fillim por të nxora telashe ty dhe vetit... Me një fjalë, Gjergjin e takova edhe një herë kur erdhi për hetimet e shterjes së kroit të Urës së Shenjtë. Me një fjalë, e takova një ditë që nuk më kujtohet se cila ishte ajo, por që ishte ditë me diell të butë dhe ajër të freskët kudo përreth dhe ne po ktheheshim nga Prizreni me mjeshtrit që kisha marrë për ndërtimin e urës sime mbi Erenik. U ndala mbi Urë dhe shikova kah Pashtriku dhe Shkëlzeni dhe m'u ba se përpara kisha dy anët e botës që i rrinin përballë njana-tjetrës. Me syrin dhe zemrën plot m'u afrua njëri dhe më kapi për krahu. Ishte po ai që e kisha takuar në Shkodër te mjeshtër Simoni.

-Erdha, më tha, pa e pasur mendjen. Oborri më dërgoi për me hetue çastjen e shterjes së kroit të Urës së Shenjtë. Ah, po ç'merak i madh që na zuri për atë ujë të

mrekullueshëm që s'ë ka shoqin në botë. Lartmadhëria e tij urdhëroi për me u ba sa ma parë hetimet në mënyrë që uji të kthehet ku ishte... Ngjashëm urdhëroi edhe Selia e Shenjtë e cila Urën e shikon si një shenjë të madhështisë së katolicizmit... Ama, më tha Gjergji, ujin do ta gjejmë patjetër, por zuri të ankohej te ortodoksia që sipas tij po qiste shumë telashe e mbase mund të kishte dorë në shterjen e ujit, ngase kështu mendonte se do ta pengonte disi mirëvajtjen e aleancës së Princit me Venedikun dhe Selinë e Shenjtë... Tash kur e kanë punën pisk, shtoi, ortodoksët, që mua asnjëherë nuk m'i ka desh zemra, shterjen e ujit do ta shfrytëzojnë të trumbetojnë gjoja mëkatin që qenkësh bamun nga kapërcimi nga feja në fe...

E mua si katolik i mirëfilltë, brez pas brezi besnik Selisë së Shenjtë, zemra më qanë se ortodoksët përnjëmend mund të kenë dorë në këtë të pamirë, ngase ata janë dyfytirësh të pashoqë, që në njërën anë lavdërojnë Jezuin e në tjetrën, therin fshehtas kundërshtarët... Nuk ban nana të pacipë të tillë që i druajnë vetëm forcës... Me veshtë e mi kam dëgjuar murgjit e peshkopit Savë tue e sha kishën tonë. Edhe disa flamurtarë ortodoksë, që marrin flori nga manastiri i Pejës dhe ai i Deçanit, mbas pështjellimeve të fundit shpresojnë se Thopia i Durrësit ka me qenë ai që ka me ia ngritë lavdinë kryqit të ortodoksisë... Me një fjalë, me Gjergjin biseduam rreth këtyre çashtjeve, e unë, si katolik i mirëfilltë, nuk kisha si mos me u pajtue me mendimin se Aleanca e Shenjtë është ajo që mundet me na shpëtue nga rreziku i ri që e kemi te dera, apo jo?...“

„Vetëm këto biseduat?...“

Nikolla heshti. Rrinte si i strukur.

Nika u ngrit në këmbë dhe deshi me u largue, por Nikolla, si me u pasë zgjue nga ndonjë kllapi e gjatë tha se kishte harruar edhe diçka...

Nika e shikoi qortueshëm.

„Tash m'u kujtua ajo që nuk është dashtë me mbetë pa u thanë... Kujtoj se edhe këtë duhet me e thanë...“

Nika u kthye aty ku ishte dhe ia bani me shenjë për me folë.

„Me një fjalë, imzot, për pak se harrova me thanë edhe diç nga ajo bisedë, dhe mirë u ba që më ra ndërmend tash, se ma vonë, ngaqë kokën e kam lëmsh, nuk di a do të më kujtohej... Pra, me një fjalë, pasi biseduam për të pamirat e ortodoksëve, Gjergji më pyeti për urën time. I thashë se do t'ia nisi shumë shpejt, dhe me urdhër të të madhit, pranverën tjetër ka me qenë e gatshme.

-Po ç'lumë është ai - më pyeti për Erenikun.

-I çuditshëm është, ia ktheva.-Tepër i çuditshëm, ngase fryhet aq shumë në vjeshtë dhe pranverë sa merr botën, ndërsa kur vjen vapa e gushtit tretet sikur të mos ishte...

I tregova për forcën e jashtëzakonshme të tij në vjeshtë që merr çfarëdo që i del para... Këtij lumi, i thashë, i duhet urë e madhe, me shumë harqe meqë nuk i dihet kurrë.

E ai, pa një pa dy më tha:

-Si pronar i njëres ndër bujtinat ma të mëdha dhe ma të bukura në Veri, si njeri që është në gjendje me mbarue ura të mëdha të takon me u ba bujar...

Ndërsa unë ia preva me të shpejt:

-Ne kemi buajrin dhe bujarinë tonë. Nikë Bardhi është mbi ne dhe këtë nuk e luan as guri i resë. Ai mbetet gjithnjë i tillë.

Pas kësaj ai më tha:

-Nikë Bardhi është bujar dhe mbetet bujar, por dije se Principata jonë po rritet, po forcohet dita ditës, andaj i duhen bujarë të tjerë dhe bujari të reja...Tek e fundit, për

bujaritë dhe bujarët vendos Principata në bashkëpunim me Selinë e Shenjtë... Si katolik i mirëfilltë që je të takon të nderohesh me titullin e bujarit...

I rrudha krihte, e ai më tregoi pastaj se Oborri po punonte për me e ringjallë rrugën e vjetër Shkodër - Shkup kah Tropoja.

-Është pak si e vështirë më tha për shkak të maleve të larta, por tepër e rëndësishme. Karvanët që nisen nga Venediku sapo të arrijnë Veriun marrin lak për në qendër të Gadishullit. Kjo rrugë e ka një të ardhme të shkëlqyeshme siç e kishte në kohën e Dardanëve dhe të Romës, andaj ka ardhur koha për me e nxjerrë nga gjumi shekullor. Bujtina jote, shtoi, sapo të ngjallet rruga ka me fitue peshë të madhe sepse mu atu ajo do të degëzohet në vijën jugore, që shkon kah Therandas për në Shkup dhe Selanik dhe në vijën lindore, që shkon kah Peja, Prishtina nëpër Nish dhe tutje kah Kostandinopoja. Bujtina jote, pra është pika prej nga në të njëjtën kohë mund të dilet në tre dete, në atë Adriatik, në Egje dhe në Detin e Zi dhe në dy bota... Princi ynë i nderuar është i mendimit se kjo rrugë kërkon edhe një bujari dhe një bujar katolik, që do t'i mundësonte mbikëqyrjen e krahinave ortodokse në lindje dhe jug-lindje.

Kur unë i thashë Gjergjit se bujari ynë kishte marrë fenë katolike ai më tha se kjo nuk mjaftonte.

-Neve na duhet një katolik i mirëfilltë dhe jo aso që herë është ashtu e herë kështu varësisht nga rrethanat. Të tillëve nuk ua kemi besën kurrë sepse ditën hanë në një çanak e natën ngjyejnë në tjetrin... Vetëm kur të kemi më shumë katolikë të mirëfilltë në vendet e rëndësishme, mund të ndjehemi të sigurt dhe të fortë... Kohët e vështira kërkojnë qartësi në veprime e mbi të gjitha njerëz të besueshëm, më tha ai...

Ndoshta ato që m'i tha për ty nuk u desh t'i thosha, por u betova se kam me i nxjerrë të gjitha që kam brenda, pa të dalë ku të dalë... Ju betohem me kokë, e këtë mund ta vërtetoni nga Gjergji kur të doni, se nuk u pajtova me u ba bujar. Çfarë me duhet mua fronti kur jam njeri i punës?

Kaq pata..."

Nika e shikoi një copë herë në sy Nikollën. Bebézat e lodhura i shkonin herë majtas e herë djathtas.

„Nuk m'i the të gjitha... Ka mbetur edhe diçka që duhet për me u thanë..."

„Çfarë ka mbetur pa u thënë, imzot?..."

„Kryesorja..." - tha Nika i qetë dhe me një zë si lutës.

„Sikur nuk ka tjetër të thuhet, imzot. Mbase mund të ketë diçka që nuk po më bie ndërmend në këtë gjendje dhe asgjë tjetër..."

„Nuk është punë harrese..."

„Pyete Gjergjin se çfarë i thashë rreth bujarisë... Nëse të luan ndonjë fjalë ja ku e ke kokën time..."

„As që po dyshoj se ke mundur me i thanë ndryshe..."

„E pra, imzot? Ku është puna?..."

Pasi e mati disa herë nga koka te këmbët dhe pasi mundi një kollë të thatë që ia zuri frymën, Nika foli e tha:

„Po më thuaj, burrë se kush i hapi pusët në Shkuzë dhe përse?..."

Me të dëgjuar fjalët e fundit, si me i pasë ra Kështjella përmbi, Nikolla u shemb përtokë. Në rrasën e qullur dukej si i pajetë.

„Merre veten, burrë, sepse i di të gjitha... Që të gjitha... Po të mos ishte kështu pse do të veproja si veprova?... Ta thotë mendja se më jep kënaqësi mundimi dhe përrulja që t'u bë?... T'i iu ke nënshtruar torturës fizike, që e poshtëron atë që e ushtron, ndërsa unë asaj shpirtërore, që është njëmijë herë ma e randë..."

Nikolla po kthjellohej me fjalët ngojë për pusët që i çapiste pareshtur. Ato i përziheshin me jargët dhe gjakun e trashur që i kullonte nga buzët.

„Pusho deri në mëngjes dhe mendo shtruar për të gjitha. Prej të vërtetës kujtoj se nuk do të kesh dam as ti, e askush, edhe pse mendja ma thotë se punët kanë shkuar deri atje saqë nga ky pështjellim dhe ky mashtrim humbës do të dalin të gjithë, madje edhe ata që kanë menduar se në mënyra të ndryshme mund të fitojnë ndonjë send...”

„Puset?... Puset?... U bëmë puse... Medet!...”

Kur po i thoshte këto Nikolla i shkallmuar, Nika u largua nga mundimtorja dhe ngadalë po i ngjiste shkallët e gurta.

Fjalët për bujarinë e mirëfilltë katolike i tingëlluan frikshëm, jo vetëm për atë se ai ishte katolik apo ortodoks për aq sa ishte edhe vetë Princi dhe të tjerët që kalonin nga njëra kishë te tjera varësisht nga aleancat që lidheshin, por nga shkaku, se kështu në tokën e tij të ngushtë dhe të rrudhur, por që fatkeqësisht shtrihej midis dy boteve, theksimi i njërit apo tjetrit kryq për qëllime të caktuara, që lidheshin me raportet e forcës, do të thoshte fatkeqësi shkuar fatkeqësisë.

Ato që ia kishte thënë Gjergji Nikollë Vulës rreth ringjalljes së rrugës së vjetër e cila do të çonte Perëndimin kah Lindja nëpërmes bujarisë së re të Erenikut, i erdhën si mort vdekjeje, që paralajmëronte kobe të tjera të heshtura, që nuk vinë më me plojën e gjakut si në kohën e Vasilit, atë të Luanit të tretë apo të Rajmondit të Tuluzit dhe shumë e shumë të tjerëve, që përpiqeshin ta bartnin pushtetin e tyre në pjesën tjetër të botës, por që shfaqen me anën e intrigave dhe parasë. I përfytyronte emisarët e maskuar të flisnin për fenë e re, për kryqin e tradhtuar dhe kryqin e mbrojtur, por në të vërtetë ata më tepër banin punën e drejt, me qëllim t’i futeshin Kështjellës nga brenda, që të rrënoheshin njëherë e mirë bujaritë që lehtë përshtaten nga jashtë, por mbesin të mbyllura nga brenda, përherë me krimbin e mëvetësisë, që në përputhje me rrethanat e caktuara, lëviz kah pavarësia.

„Laramanët dhe tinëzarët nuk na duhen ma... Laramanët janë si murtaja që do zhbërë... Ata janë më të rrezikshëm se ortodoksët... Vetëm laramania është në gjendje të ruajë amshueshëm farën e mëvetësisë...”

Nga kronika e Kështjellës, që e kishte nisur me aq kujdes Strazimiri fatkeq dhe pastaj ishte vazhduar me përkushtim edhe nga kronikët e familjes, shihej qartë se pas ndarjes së kishave dhe përpjekjeve të tyre të vazhdueshme që të shtyhej kufiri i ndikimit në njërin apo anën tjetër, Përdrini dhe pjesët tjera të tokës dardane gjithandej kah shtrihej bota e shkapërderdhur e Arbrit, kishte mbetur e askujt dhe njëherësh e gjithkujt, jo pse ajo ishte përcaktuar për asnjësinë si baraspeshe midis kundërshtarëve të mëdhenj dhe të tjerëve që silleshin rreth tyre, por më tepër shërbente si hapësirë sprove për njërin apo anën tjetër ma tepër me argumentin e forcës se sa forcën e argumenteve... Andaj, si njëra anë ashtu edhe tjetra, dëshmitë e tyre në atë vend i lenin përmes gjakut të kundërshtarëve që e derdhnin pamëshirshëm... Kjo garë vazhdoi mbi treqind vjet dhe gjatë asaj kohe bota e Arbrit ndërroi hiq më pak se gjashtë perandorë dhe njëmbëdhjetë princa të ndryshëm, që me sa dukej, shpesh herë as vetë nuk e kishin të qartë se cilës perandori i shërbenin dhe cilës fe i përkitnin.

Në atë ndërkohë, nëpër vend kishin kaluar pesë fushata të mëdha kryqëzatash, disa prej të cilave kishin përfunduar aty, e ca të tjera kishin mbetur në gjysmë të rrugës, pa llogaritur ato që merreshin si matje e çmatje përgatitore, që ishin ma të randa për pasojat nga shkaku i gjendjeve kalimtare dhe kohëve të papushtetshme që vendosnin... Nëpër atë kapërcyell marramendës riti i kishës ishte ndërruar shtatë herë, varësisht prej atij që shtrinte pushtet në ato hapësira dhe më gjerë, dhe se libri i kronikës, i shkruar herë me shkronja latine e herë me aso cirilike, këtë e pasqyronte më së miri.

Por, megjithëqë lëvizjet e shumta të ushtrive të ndryshme dhe me ndërrimin e perandorëve dhe të besimeve, Kështjella kishte mbetur e njëjtë. Jeta brenda mureve të saj zhvillohej qetas, sikur të mos ndodhej në kryqëzimin e pareshtur të boteve të ndryshme dhe armiqësore, që bënë çmos të mbaheshin sa më larg njana-tjetrës. Mbase kjo ngrirje ndodhte edhe në saje të asaj se botet kundërshtare, që puqeshin dhe fërkoreshin prore në atë pikë të vdekur kishin nevojë për një hapësirë vasale, që kurdoherë mbronte njësoj nga disfatat e plota dhe fitoret e plota, e mbi të gjitha mbronte nga ajo afri e mundshme e marrëveshjeve, së cilës, çuditërisht të dy palët më së shumti ia kishin frikën dhe bënë çmos t'i rrinin sa më larg.

E dhëna se Kështjella pranonte pa kurrfarë hamendjeje pushtetin e atij që vinte ndërsa librat e kronikës bashkë me dokumentet tjera shkruheshin përherë me alfabetet dhe gjuhët e të dy kishave (në latinisht dhe greqisht), lente me kuptue se vendi ishte e gatshme të pranonte dhe të jepte për aq sa kërkonte të qenit në ato rrethana...

Mendja ia tha se të qenit e tillë mbase ishte përfillur përderisa ishte mbajtur e ashtuquajtura baraspeshë e forcës dhe ajo e frikës, që ishte shprehur me bartjet e shpeshta të vijës së ndikimit kah Lindja në Perëndim dhe anasjelltas. Por, meqë pas dobësimit përfundimtar të Bizantit, katolikët përfitonin principata të tëra, që i lidhnin me anën e Aleancës së shenjtë, kjo nuk vlente ma... Premtimi i Gjergjit Nikollë Vulës për shpalljen e bujarisë së re të Erenikut, nuk ishte tjetër pos fillimi i nismës së rrënimit të Kështjellës nga brenda.

Nikës iu kujtuan fjalët e Gjergjit për gjaqet, për taksat e gjakut dhe të tjerat që kishin për qëllim me ia ba me dije se dora e fshehtë i ishte futur brenda dhe ajo po prekte edhe atë që mbi treqind e sa vjet kishte qenë e paprekshme, kryesisht çashtje e brendshme e Kështjellës, mbijetesën që arrihet me anën e përshtatjeve të mundimshme, që lejon vasaliteti...

„Sikur nuk ju mjafton që nuk i kundërshtojmë?...“

Në atë gjendje të rëndë deshi me u ngushëllua paksa me kujtimin e Ujanës dhe ato që ia kishte thanë ajo rreth takimit të tyre të pashmangshëm, që një ditë do të bahej te Kështjella e hijes në Pashtrik, por hetoi se koka po i mbushej me perandorët që parakalonin nëpër tokën e tij me kryqe dhe koka të prera, se prapa tyre priftërinjtë dhe murgjit e panumërt mprihnin shpatat dhe betoheshin se do ta lironin botën nga mallkimi, se edhe ikonoklastët, që kallnin pikturat më të bukura të botës, kërkonin edhe më viktimë... Në atë ajgëtim tragjik që shihte t'i vinte njësoj nga Lindja e nga Perëndimi, kapedanët e Përdrinit përpiqeshin për me i mbyllë sa ma shumë frëngjitë e Kështjellës të mos hynte e të mos dilte asgjë.

Në atë përpëlitje dëshpëruese, iu ba se pa Mihalit e çmendur që po i sqaronte, se brenda pak kohësh kishte ndërruar dy perandorë dhe tre princër dhe se secili prej tyre mendohej t'ia fuste krimbin brenda.

“Ata, lumë vëllai, nuk pranin së punuari kundër Kështjellës... Minjtë e tyre të shumtë hapnin vrima nëpër muret e saj të trasha dhe unë druaja se ajo do të shembej shpejt, andaj kërkova për me u ndalë disi minjtë e perandorëve, por ç'e do lum vëllai, se te ne nuk gjallonte dëshira për mbrojtje, e lerë ma vullneti për kundërshtim... Kur u thosha se një ditë do të shembet Kështjella dhe çdo gja do të rrafshohet, ata më thoshin se kisha për qëllim për me i grindë me perandorët dhe princat e fuqishëm, që sipas tyre bajnë punën e vet... Kur u thosha se ata përnjëmend bajnë punën e vet, por që me të synohej shkatërrimi ynë, ata sikur nuk ma varnin... Më thoshin se qindra vjet bajmë jetë të tillë dhe asgja nuk ndodh... Qindra vjet ata me të veten e ne me tonën... Kur ua baja me dije se megjithatë kishte ndodhur shumëçka pikërisht pse asgja nuk kishte ndodhur, ata ma kthenin se botës doemos i duhej një pjesë asnjansë e

pashmangshme, ku nuk do të ndodhte as fundi i Perëndimit dhe ku nuk do të ndodhte as fillimi i Lindjes... Flisni kështu, ju thosha, sepse keni mbetur të mbyllur në rrethin tragjik... Një ditë keni për me kuptue se keni gabuar, por atëherë ka me qenë vonë... Ata më çunin të marrë... Nuk do të matemi me të mëdhenjtë dhe të fortit, ngase nuk kemi kurrfarë gjasash për me fitue, më thoshin... Por kështu ju bani jetën e humbësit të përhershëm, bani jetën e vasalit, që një ditë, mund të zhdukeni, u thoja... Nuk e dike se i madhi dhe i forti të mban për aq sa i duhesh?... Ata prapë thoshin se pse të thyhet dega në të cilën rrihet?... Kjo nuk është kurrfarë e mire, u thosha... Të tillët sakrifikohen për pesë para... Ata prapë më përqeshnin dhe kërkonin me i lënë të qetë, kërkonin të vështrojnë qiellin dhe të pritnin shiun e vaktë.

I lëmëritur ua lashë fronin... Merrni, u thash... Merrni... Nuk më duhet froni që përfill gjumin pa natë... Merrni!.. E ata më shpallën të çmendur... U desh për me kalue nëpër mundimtoje, ndërsa mua më dhemb shpirti, që po ndodh shkatërrimi, i cili një ditë doemos do të mbyllet me rrënimin e Kështjellës nga vrimat e minjve të panumërt...“

Kur u kthjell hetoi se nuk e kishte pranë as Mihalin e çmendur, që i fliste për shkatërrimin e pashmangshëm, e nuk po i shihte as perandorët dhe princërit e shumtë tek parakalonin përmbi me morinë e kryqeve dhe kokat e prera të kundërshtarëve... U ul në lëkurën e madhe të ogiçit dhe po i venëronte ato që e rrethonin sikur t'i shihte për herë të parë. Në pjesën ballore iu bë se kryqi i madh pehatej herë djathtas e herë majtas si ndonjë lavjerrës që ia kërkonte kokën... Dhe mendja ia tha se ai mund të ishte fundi dhe i erdhi mirë që do të përfundonte ashtu e jo si Mihali i çmendur që kishte mbetur pa varr dhe pa kryq... Mbylli sytë dhe përfytyroi Ujanën i bindur se pas pak do të gjendeshin bashkë te Kështjella e hijes në Pashtrik, por një rrapullimë shkallësh dhe e hapura e derës me rrëmbim, e ktheu serish midis gjanave të njohura që e ngulfatnin. Ishte Vuksani me Nikollë Vulën e shkallmuar që ia lëshoi përpara dhe i tha se kërkonte të fliste me të vetëmpërvetëm.

I ndodhur midis ankthit dhe ngulfatjes, Nikës iu desh një copë herë për me e merra veten. Dikur kërkoi nga Vuksani t'i hiqej litari Nikollës dhe ta ruante derën të mos hynte kush brenda.

Kur mbetën vetëm Nika ende nuk ishte liruar nga përftimi i Mihalit dhe ato që kohë më parë iu sollën nëpër kokë rreth bujarisë së re të Erenikut, e cila duhej t'i shërbente shpërqendrimit të kaheve të mëvetësisë së Përdrinit. Megjithatë, Nikolla i munduar deri në shkallmim, iu duk si Mihali i çmendur. Kjo e mbushi me aso trishtimi sa deshi të largohej sa maparë pa ditë se ku do të shkonte.

Por, pasi u qetësua paksa, Nikollë Vulës i tha të fliste çfarë të donte ngase nuk ishte ma as i burgosur e as i dyshimtë... Deshi madje me i kërkue falje dhe ishte në rrugë e sipër për me e ba këtë po të mos ndërhynte Nikolla i cili, sikur t'ia kishte parë ato që at çast i silleshin nëpër gjuhë, i tha se i kërkonte ndjesë për mundimet e panevojshme që ia kishte sjellë.

„Të shkuara e të harruara“, - i tha Nika fare i zënë.

Nikolla prapë i kërkoi ndjesë. Zuri kokën me duar dhe e shtrëngoi atë sikur të dëshironte për me u lirue sa më parë prej veprimeve që tha se nuk i ishin dashtë fare.

„Tash je i lirë dhe mundesh me shkue...“

„Imzot, tash po shoh se kurrë nuk kam qenë i lirë e as që kam me qenë i tillë ndojherë...“

„Këtë mos e thuaj... Ne mundemi me qenë të lirë për aq sa dimë me e përdotë të menduarit e lirë dhe ta mbrojmë atë...“

„Kam lejuar me u vu në lojë, imzot... Këtë nuk mund t'ia fali vetit... Nuk ma ka marrë mendja se disa punë mbarojnë vetëm me ndërskëmbëse...”

„Nuk je as i pari e as i fundit që e pëson kështu... E mira e së mirës është nëse ai që bie nga qerrja çohet prapë...”

„Ai që bie vetë nga qerrja nuk e meriton ma ngritjen, imzot... Por, për mos me e zgjatë, sepse të mundova si shumë, ta thotë Nikolla se e liga filloi qysh para dy vjetësh. Ishte syri i pranverës kur në bujtinë erdhën tre veta fare të panjohur. Ishin të veshur përçudshëm dhe nuk e dija se ç'njerëz ishin dhe ç'mendje kishin. Po unë i pranova si pranohet udhëtari që e qet rruga dhe kërkon bujë. U shtrova darkë dhe u dhashë shtrojën më të mirë. Ata sa u çlodhën pak, nxorën disa letra që i shikonin kujdesshëm dhe herë mbas herë më pyesnin për disa gjana që më dukeshin tepër të pakuptimta. Ia nisën nga krojet, shkuan kah ujërat lozonjare dhe u ndalën te kroi i Urës së Shenjtë. Ua thashë ato që dija, po ata kërkonin e kërkonin sa ma shumë që u thosha... Atë natë nuk futa gjumë në sy nga rrapëllima që e kisha në kokë me ato pyetje të papyetje. Të nesërmen dolën nëpër fusha dhe gjithnjë me letra në dorë matnin diçka, shkruanin, kuvendonin saqë ashtu trumhasa shkuan edhe deri rreze Shkëlzenit. Plot shtatë ditë brodhën nëpër bokërrina dhe shkurraja, nëpër fusha e male. Krye të shtatës mblodhën çaklat dhe shkuan, natyrisht pasi paguan fort mirë ani pse këtë nuk ua kërkova.

Kur po iknin më thanë se ndodh se do të ktheheshin prapë...

Krye vitit ia behën serish. Ishin pesë veta. Dy të tjerët flitnin një gjuhë të huaj që nuk e kuptoja. I pari i tyre që i thoshin Gjergj, një natë më tha pa një pa dy: do të ndërtohet një rrugë e re që ka me lidhë Shkodrën me Kostandinopojën kah pjesa veriperëndimore e vendit. Venediku kërkon me u ngjallë damarët e vjetra që me pa të drejtë u lanë në harresë gjatë shekujve të fundit. Rruga ka me kalue skaj bujtinës, më thanë, por për me qenë rrugë si duhet nevojitet një urë e gurtë mbi Erenik, që të takon ty. Kështu, bujtina shpejt do të shndërrohet në një pikë të rëndësishme për t'u bërë qendër e madhe tregtare ndër më të mëdhatë në Veri dhe Veriperëndim. Tek e fundit, më thanë ata me plot gojë, nyja nëpër të cilën do të degëzohen dy rrugë të rëndësishme, njëra që shkon për Nish e Konstatinopojë e tjetra për Shkup e Selanik, duhet të gjallërohet shpejt e shpejt. Foli e foli për rëndësinë e rrugës së re dhe nyjës që lidhej mu te bujtina ime, përmendi armiq që mund të kundërshtojnë urën e re dhe rrugët, e ndër ta shumë herë zuri emrin tuaj, imzot.

Nuk kemi besim te ai, më thanë, ngase dera e tij ka ndërrua shumë herë fenë dhe është në gjendje me ba këtë sa herë ta lypë puna. Të tillët nuk i shikon me sy të mirë Oborri. Princi ynë, shtuan, është i bindur se Nikë Bardhi në shpirt është ortodoks dhe i tillë mbetet gjithherë, pa marrë parasysh se ndër të parët pranoi dekretin e Princit për me kalue në katolicizëm... Lidhjet e tij me ortodoksët janë lidhje shpirtërore, tepër të thella dhe tepër të rrezikshme, ndaj duhet me bo çmos që ai dhe dera e tij ngadalë me e humbë rëndësinë që kishte deri aty që me mbetë një feud i vogël. Shuarja e Kështjellës ortodoksisë ka me ia shue shpresën e fundit se mundet me u kthye ku ishte.

Mandej, më thanë ata, tash e tutje do të mbështetemi vetëm te flamurtarët e mirëfilltë katolikë për me i forcue ashtu, që asnjansit e madje edhe ortodoksët e luhatshëm, mos me pasë gja në dorë.

Dhe, imzot, ata më thanë se beteja përfundimtare kundër ortodoksëve dhe miqve të tyre të përhershëm nuk do të bahet me anën e detyrimit, ngase kjo kishte me i forcue dhe bashkue, por do të bahej me anën e përçarjeve, thashethemeve dhe futjes së mallrave të ndryshme dhe të shumta... Gjergji më tha se ndezja e armiqësive të vjetra midis tyre ka me qenë njëra ndër punët ma të rëndësishme, ngase kështu ata nuk

mund të ngrehin krye kundër Venedikut as për me pengue si dinë ata Aleancën e Shenjtë me shkue ma tutje andej nga duhet me shkue doemos.

Me një fjalë imzot, me vetë faktin se ata folën zi e më zi për ty, e unë heshta, bana tradhti...Tash po shoh se kam ba tradhti, ani pse, dorën në zemër, nuk u kam besuar fjalëve të tyre kur ata thoshin se ju i ndërroni njëqind lëkura për me i dalë ndihmë ortodoksisë... Por, në vend se me ua përplasë në fytyrë për ato që thoshin, pra me i kundërshtue kalova nëpër to pa za dhe i pyeta për lejen e urës së re, kur ajo merrej prej jush... Ata qeshën me sa mundën dhe më thanë se flisja dokrra... Nikë Bardhi, u thashë, është zot i vendit tonë dhe ruan të drejtën e fjalës së fundit për ato që ndodhin në bujarinë e vet... Ata prapë qeshën dhe pasi u shkrehën së qeshuri më thanë se kishin kaluar kohët kur bujarët pyeteshin për punët që i takojnë lartmadhërisë, Princit.

-Nuk e ditke se Oborri vendos për urat, për lumenjtë, për rrugët dhe ato që janë me interes për vendin?...

Kur ua përkujtova se bujarit i takonte për me dhanë leje për ato që ndodhnin në tokën e tij dhe se kështu kishte qenë gjithmonë, ata ma kthyen se ishte çfarë na ishte, por tash e tutje Princi është mbi të gjithë dhe bart përgjegjësinë për punët e vogla e për punët e mëdha, përgjigjet për jetën dhe vdekjen e secilës qenie kudo qoftë...

-Në këtë mënyrë forcohet Principata për me e çue sa më larg kah Lindja flamurin e katolicizmit, se vetëm kështu mundemi me iu kundërvënë rrezikut osman që e kemi në prag e tjera, e tjera...

Mandej thanë se koha e re kërkonte rregulla të reja, e mbi të gjitha kërkonte njerëz të besueshëm dhe të dëgjueshëm që janë në gjendje për me dekë me dëshirë për fenë e shenjtë dhe Princin tonë...

Ndoshta, imzot, u desh me të shpejt me ardhë në Kështjellë për me e hapë zemrën, edhe pse ata më thanë se ato fjalë duhej me mbetë midis nesh...

Ma tërhoqën vërejtjen se fjala ishte për fshehtësi të rendit të parë të Oborrit që paguhen me kokë.

Kur po largoheshin më thanë se pas tri javësh duhej të shkoja në Shkodër si i ftuar i Oborrit.

Ta them të drejtën për në Shkodër u nisa pa ndonjë vullnet të madh, sepse mendja ma thoshte se po futesha në disa lojëra që mund t'ua shihja sherrin, por ç'ë do që lakmia nganjëherë po ia terruaka mendjen njeriut...

Në Oborr më pritën me nderime. Këshilltarët e Princit më dërguan në kishën e Shën Ndout, madhështia e së cilës më mahniti. Këshilltarët e Princit më thanë se nëse na shkojnë punët mirë, bahem bujar i bujarisë së re te Erenikut.

-Pushteti yt do të kap pjesën ma të madhe të Dukagjinit dhe Malësinë e Veriut... Bujaria e Erenikut mundet me qenë nyjë e botës, që lidhë rrugët ma të rëndësishme të dy perandorive dhe dy boteve, të cilat, në të ardhmen do të mbikëqyrën nga katolikët.

Pas shumë drekash e darkash, një ditë, më përcollën me dymbëdhjetë mushka të mbushura me mallra të shumta dhe me shumë përcjellës që u printe Gjergji. Pas shtatë ditë ruge të mundimshme, e arritëm bujtinën. Hetova se përcjellësit nuk ishin roje të thjeshta, që më mbronin, por ishin priftërinj katolikë, që mbanin kryqe dhe libra në duar. Gjergji më tha se ata ishin misionarë të Selisë së Shenjtë, që vinin me detyra të caktuara.

-Këta bajnë punën e vet dhe ti nuk di gja për ta dhe as që i ke parë ndonjëherë...

Gjithë pranverën e lume priftërinjtë largoheshin nga bujtina me ferkun e mëngjesit dhe ktheheshin pas mesnate. Hynin dhe dilnin fshehtas. Mbylleshin në stallën e poshtme bashkë me Gjergjin dhe rrinin ashtu sikur mos me qenë... E kisha të qartë, imzot, se deshtë e padashtë po sharroja deri në fyt. Kjo m'u ba edhe ma e qartë nga ato që m'i tha Gjergji për largimin e priftërinjve, pasi që kishin kryer punët që duhej për me i krye...

-Ji i lumtur se Principata tash din çdo gja për Përdrinin dhe kjo t'i rrit gjasat për me u ba njeriu më i randësishëm i Principatës në këto anë.

Nuk vonoi dhe priftërinjtë e veshur si leckamanë u larguan. Me ta shkoi edhe Gjergji, i cili ma la një qese të vogël me dukatë. Më tha se shpejt ka me u ktheje me mjeshtrit që do t'ia nisin ndërtimit të urës.

Nga ajo ditë më humbi qetësia, imzot. E dija se për mua nuk kishte ma shpëtim... Lakmia më kishte mashtruar... Njëherë u mata për me ia shkrehë vetes, por pashë se as për të nuk isha i aftë.

Duket se shqetësimin ma hetoi Dom Lazri, i cili vinte shpesh e ma shpesh dhe prore më thoshte se puna e kishte qitur, ndonëse isha i bindur se ai vinte qëllimisht të më mbante mos me ba ndonjë veprim të pamatur, që kishte me e damtue misionin e fshehtë të Principatës të cilin e udhëhiqte Gjergji me priftërinjtë e tij të shumtë.

Dom Lazri më fliste me orë të tana për qëllimet e shenjta të Aleancës dhe të Venedikut për me e mbrojtë botën nga ortodoksia dhe rreziku osman. Më thoshte se ortodoksët tashmë kishin filluar me osmanët bashkëpunimin kundër katolicizmit dhe nuk duhej habitur nëse nesër a pasnesër ata do të gjendeshin në të njajtnë anë kundër qytetërimit tonë.

Tek e fundit, më thoshte ai, ortodoksia dhe osmanët vinë nga Lindja, nga i njëjti gjak dhe të njëjtat mentalitete.

Kur largohej m'i rrahtë krahët dhe më thoshte se duhej të rrija ballëhapur se më kishte shkuar zani deri në Romë. Katolik si ty ka pak...

Para dy muajsh, pra në mes të dimrit të ashpër, një natë të acartë në të cilën pëlçiste edhe guri, ia behu Gjergji me dymbëdhjetë veta. Mushkat e mëdha dukeshin si të ngrira nga stresi i acarit.

Sapo i iku mërdhimi më tha se do t'ia nisin punës...

Çfarë pune mundet me u ba në këtë acar, pyeta me kureshtje, ndërsa ai ma ktheu se puna e mirë niset me heqamë dhe përfundon me rreze.

Pas darkës së heshtur më tha se kishin ardhur me ia nisë punëve përgatitore për ndërtimin e urës së Erenikut. Të nesërmen mbrëma më morën me vete dhe më çuan te bregu i Erenikut. Ndihmësit e tij hapën disa letra dhe banin disa matje të çuditshme poshtë e përpjetë e dikur thanë se mund t'ia fillonin punës. Morën veglat dhe nisën me i hapë pesë puse në një hapësirë të ngushtë jo më shumë se njëqind hapash trup e tërthor. Gjergji më tha se pusët i duheshin urës për matjen e durueshmërisë së tokës... M'i tha disa gjana që nuk i mora fare vesh dhe pasi pa se fytyra ime u ngrys edhe ma shumë, m'i rrahu krahët dhe më tha se ura e Erenikut ka me u dukë si drenushe që stolisë atë hapësirë të fjetur.

Me një fjalë imzot, hapja e puseve një copë të mirë udhë larg vendit ku duhej për me fillue ndërtimi i urës dhe punimet që bëheshin natën dhe në fshehtësi, ma plotësonin gjithnjë e më shumë drunë se isha futur këmbë e krye në disa gjana të pamira.

Një mbrëmje, njëri erdhi me nxitim te Gjergji, i tha se kishin gjetur damarin.

Gjergji i gëzuar jashtë mase e mori ngryk.

-Prej tash shteret kroi i Urës së Shenjtë... Aferim!... Ua shkatërruam shenjtërinë.

Të nesërmen u hap lajmi për shterjen e kroit të Urës së Shenjtë. Në Bujtinë lajmi solli shqetësim. Hetova se njerëzit dukeshin të frikësuar... Gjergji me ndihmësit e tij dy ditë ndëji në stallë sikur të mos ishte. Kur erdhi në odë dukej i qetë, por nuk më tha gjë për kroit e Urës së Shenjtë dhe as nuk pyeti për të tjerat, që rëndom i interesonin si shumë. Më tha se duhej të largohej për pak dhe se pusët duhej venë me kujdes të madh mos me u ra uji. Më tha se po të pyeste kush për ta t'u thuhej se ishin hapur për gëlqeren e urës e cila do të shkrihej së shpejti.

Gjergji u kthye pas katër javësh vetë i treti. Bujti një natë dhe të nesërmen u nis për në Kështjellë. Më tha se Oborri po shqyrtonte themelimin e bujarisë së re të Erenikut dhe Princi tashmë kishte gati dekretin për shpalljen e saj.

-Bujtinës sate ka me i dalë emri në gjithë botën, ndërsa ura e Erenikut ka me ia kaluar Urës së Shenjtë.

Së fundit erdhi para tri netësh ku gjendet edhe tash.

Kaq pata, imzot... Po deshe vramë. Përlësisht i pranoj të gjitha dhe më vjen mirë nëse ndëshkimi im ka me i shërbye ndreqjes së gabimit të pafalshëm që është ba..."

Nika shikoi një copë herë Nikollën heshtazi. Nuk po ua ndante sytë rrudhave të fytyrës së tij të gjatë, që të mbushura me njolla gjaku, i përngjanin damarit të shkaputur të ujit.

„Po e pres dënimin, imzot... Kjo më liron nga mëkati i tradhtisë..."

Nika thirri Vuksanin që rrinte te dera dhe i tha:

„Ke për detyrë këtij njeriu të gjorë pa pushim dy ditë të plota me ia lexuar kronikën e Kështjellës..."

Pastaj u ngrit pritueshëm dhe nga rafti nxori librin e trashë të kronikës që ia lëshoi në dorë.

„Lexoja me za të lartë që një nga një të gjitha që janë atyre dhe mandej hapja rrugën të shkojë kah të dojë..."

Kur mbeti vetëm hetoi se ferku i dritës po i futej ngadalë në dhomë, sikur të kishte për qëllim ta lironte atë sa më parë nga moria e përfytyrimeve dhe pesha e ankthit, që e kishte ngarkuar gjatë gjithë natës së pafund... Megjithatë ballafaqimi me shpërbërjen e çuditshme të gjanave të njohura, që i shformoheshin paskajshëm, po ia kthenin të dridhurat e ethshme, të cilat po e mbërthenin furishëm.

Përpëliten ngulfatëse u mundua ta largonte disi me bucelën e verës së vluar që nisi ta pinte shkujdesshëm, nga e cila ndjeu t'i digjte fyti. Hurrpat e gëllënkave të njëpasnjëshme ia hoqën merdhimin e pakmëparshëm dhe i sollën djersë të nxehta, të cilat e mbushëm me zjarrmi shkolofitëse. Ky ndryshim i shpejtë i gjendjes i pëlqeu dhe vazhdoi me pi deri sa zbrazti bucelën. Mbase do të kërkonte prapë verë, po të mos kishte hetuar turbullimin e rrembimshëm të kokës, nga e cila, në vend të trysnisë së rëndomtë që i vinin nga mëdyshjet e pasosshme, po i shfaqej njëfarë pështjellimi i paparë, ku vrasësit e panumërt mbanin kurora dafine, ndërsa ikonoklastët adhuronin pikturat madhështore që deri dje i kishin shkatërruar tmerrësisht.

Deshi të thoshte diçka që as vetë nuk e dinte se çfarë ishte ajo e aq ma pak se kujt i drejtohej, por nga gjuha e trashur ndjeu t'i shkëputeshin vetëm tingujt:

„Miii...mijëëë...Miiii..."

Si rëndom, Gjini trokiti tri herë lehtas në derë, futi kokën dhe mbas një pritje të shkurtër, hyri. Kur pa Nikën të shtrirë deshi të kthehej, por ai i dha shenjë të afrohej. Me një zë që nuk e dëgjoji as vetë, i tha se po digjej tmerresisht.

Gjini, që nuk ishte mësuar ta ndjente bujarin t'i fliste ashtu, e as me e pa as fjetur e as zgjuar, mori bucelën dhe zuri me ia lagë ballin pa e pyetur fare.

Kundërmimi i rëndë i verës, që e hetoi sapo hyri brenda dhe sytë e tij të turbulluar, që i dukeshin të përhumbur, banë që për herë të parë të vepronte ashtu kryevete dhe ishte i bindur se e kishte mirë. Mbase kjo i pëlqeu edhe Nikës, që pasi lau faqet dhe qafën, e mori veten shpejt dhe pyeti kronistin se çfarë kishte për me i thanë.

„Oborrtarët i mbyllën punimet... Kështu më tha Gjergji“.

Nika e mati me sy me dyshim.

„Vetëm këtë patë?...“

„Kam edhe ma, imzot...“

„Thuaj, pra.“

Megjithatë kronisti po hezitonte për me folë. Nika ndjeu se duhej për me i ndihmue, ndaj i tha se nuk kishte nevojë të ngutej.

„Gjergji, Gjergji... Gjergji duket si i tërbuar...“

„Ç'të mirë ka?...“

„Kush e di, imzot se ç'ka njeriu që fshihet si gjarpër?...“

„Mund ta ketë ndonjë hall?... Njerëz jemi...“

„Ishte e çuditshme, imzot mënyra si zinte ngojë Nikollë Vulën... Nuk e dija se a fliste apo kërcënohej me emrin e tij ngojë...“

„Po çfarë kishte me Nikollën?...“

„Nuk e di, imzot...Por, ai sikur kërcënohej, thyente gishtat dhe lëvizte duart thyeshëm sa herë përmendte emrin e tij... Mendja ma thotë se gjithë ai shqetësim nuk ishte i kotë, se midis tyre mundet me pasë ndonjë lidhë të veçantë?...“

„Paj, të gjitha dalin në lëndinë... Nuk mbetet gja për atë botë...“

„E qartë, imzot...“

„Po hetimet si shkuan?“ - e pyeti Nika për me e nxjerrë nga mundimi, që i bahej gjithnjë e ma i madh.

„Si ta them, imzot, si rëndom, vrapuan fushave e maleve, brodhën poshtë e përpjetë ditë e natë... Gjergji shënonte, maste, pyeste për emrat e krojeve, pyeste për përroskat, pyeste për burimet që janë e nuk janë, pyeste për kështjellat dhe kërkonte me ditë për variantet dhe nënvariantet e kangëve popullore, pyeste për ngjarjet e ndryshme të kohëve të kaluara... Megjithatë, mendja ma ha, se Gjergji ditëve të fundit punoi pa vullnetin që kishte deri më atëherë... Edhe kur më tha se hulumtimet kishin marrë fund, kisha bindjen se nuk kishte thënë atë që duhej me e thanë... Nuk e di?... Nuk di?... Mbase disa gjana po më ngatërrohen si shumë?...“

Kur hetoi se nuk kishte ma se çfarë të thoshte, Gjini ia la letrat para dhe tha se aty ishin të gjitha ato që kishte parë dhe doli thuajse padiktueshëm.

Pasi i mati një copë herë me sy shënimet e kronistit dhe pasi përfytyroi zemërimin e Gjergjit me të marrë vesh për qëndrimin e Nikollë Vulës në kështjellë, Nika mori letrat në dorë dhe nisi me i shikue me kujdes.

Sado që shënimet e Gjinit dukeshin fare të rëndomta (merreshin me lëvizjet e oborrtarëve nëpër pjesët e skajshme të buajrisë), megjithatë aty kishte pasqyrën e veprimeve tinëzare të Gjinit, ngase pas rrëfimit të Nikollës edhe cikërrimat ma të vogla i dukeshin të rëndësishme. Kështu, gjaja e parë që i ra në sy ishte se Gjini me njerëzit e vet ishin sjellë më shumë kah flamurtarët katolikë. Dy herë kishin kthyer te flamurtari i Qerretit, katër herë te ai i Morinës, katër herë te flamurtari i Prushit, tri

herë te flamurtari i Merturit, dy herë te flamurtari i Lekajve, ndërsa një herë kishin kthyer te flamurtari i Botushës dhe një herë te flamurtari i Lloqanit. Te flamurtarët ortodoksë, kishte ndenjur fare pak. Gjini shënonte se te ata kishte hyrë me nxitim dhe po ashtu me nxitim ishte larguar. As në Lloqan e as në Botushë nuk kishte pranuar të drekonte. Gjithnjë arsyetohej se ishte për ngut.

Nika megjithatë hetoi se Gjini kishte ndenjur gjatë në Prush dhe në Morinë. Lekë Arni dhe Martin Tanushi, si katolikë të mirëfilltë u takonin flamurëve të forta të Veriut. Nga shënimet e Kështjellës i kujtohej se nga dymbëdhjetë flamurët e Buajrisë vetëm ai i Morinës dhe i Prushit gjatë treqind e njëzet vjetëve qysh se kisha ishte e ndarë, ata nuk kishin bredhur fare. Kishin mbetur aty ku i kishte zënë kufiri i besimeve, pra në anën e katolicizmit dhe nuk kishin pranuar të luanin herë andej e herë kënde, siç veprime rëndom sa herë ndryshonin sundimtarët.

Të dhënat e Kështjellës po ashtu banin me dije se këto flamurë, ndonëse katolikë, për nga qëndrimi mbetën prore të krishterë asnjëherë, edhe përkundër asaj se ata që shkonin e vinin, jo rrallë kërkonin prej tyre të ndërronin kishën. Thuhej se Rajmondi i Tuluzit kishte kërkuar me ngulm të viheshin në krye të një pjese të kryqtarëve, meqë kështu fitonin besimin e Selisë së Shenjtë, por ata nuk pranuan të nisinin burrat e tyre ma larg se ku shtrihej bujaria.

Përgjigjja e tyre kishte qenë e shkurtër dhe e qartë: e kemi vendin këtu... Nuk kemi se çfarë kërkojmë në botën e huaj.

Edhe emisarët e Selisë së Shenjtë dhe agjentët e Venedikut shpesh kthenin dhe përpiqeshin t'u afroreshin sa më shumë. Nuk do mend se vardisja pas tyre lidhej me forcën e tyre luftarake, sepse si njëri dhe si tjetri flamur në çdo kohë mund t'i venin nën armë përmbi pesëqind veta. E kur merrej parasysh pozita e tyre tepër e mirë gjeografike (i mbanin dy qafa: atë të Prushit që çonte kah Tropoja dhe atë të Morinës - që çonte kah Merturi në veri deri në Shkodër), dukej sheshazi se këto flamurë mbanin çelësat e kalimeve tepër të rëndësishme që lidhnin botet e shkëputura. Sado të vetëdijshëm për vendin që kishin dhe forcën në njerëz, flamurët e veriut, si quheshin nga të gjithë, asnjëherë nuk e vunë në dyshim pushtetin e Kështjellës dhe të Bujarisë. Përkundrazi, flamurët e Veriut nderonin njësoj Kështjellën dhe ishin në gjendje që me të për me nda në çdo kohë të mirën dhe të keqen.

Nikës i kujtohej prej sa dinte se i ati i Lekë Arnit, Mic Arni vinte në Kështjellë dy herë në vjet dhe sillte me vete ogiçët e zinj. Kur u përurua kapedan, Mic Arni, si ma i vjetri që ishte i kishte ra radha të udhëhiqte mbledhjen e përurimit. Plaku musteqosh, përkundër viteve të shkuara, kur u afrua dhe e përgëzoi me fjalët „me fat të qoftë barra e vendit“, iu duk si një lis që lëviz ngadalë por randë-randë. Pas dy vitesh plaku kishte vdekur dhe vendin e tij e kishte zënë i biri Leka, i cili sapo ishte ulur në krye të vatrës, kishte kthyer në Kështjellë për me ia shfaqur besimin.

Currët e Morinës, po ashtu ishin derë e fortë. I ati i Dren Currit, Martini, e kishte kryesuar kuvendin e jashtëzakonshëm të flamurtarëve të thirrur me rastin e ardhjes së së Balshës në pushtet. Nikës i kujtohej fare mirë ardhja e flamurtarëve, kuajt e shalës, pastaj përcjellësit e heshtur, të cilët sapo vinin, i drejtoheshin me një tungjatjeta, që e thoshin me respekt të thellë. Kur filloi kuvendi, në një heshtje të plotë, të ngjashme me atë të varrit, Marin Curri, pasi kishte hequr manash gëzofin e ogiçit dhe pasi kishte kërkuar leje me folë, e kishte hapë kuvendin me fjalët „se një ushtri e madhe erdhi nga Veriu që kërkon me shkue ma tutje kah Lindja... Kapedania jonë shpallet bujari, ndërsa zotynë, Nikë Bardhi, nderohet me titullin bujar“. Pas një pushimi të shkurtër që lente për me kuptue se me aq mbaronte njoftimi për atë që kishte ardhur, vazhdoi me folë prajshëm për synimet e Princit dhe Principatës së re pa ia zanë ngojë fare emrin Balshës e të dërguarit të tij që merrte pjesë në kuvend. Në

fund pyeti prajshëm kuvendin për miratim dhe pasi e mori atë njëzëshëm, ia bani me dije dërgatës, se Përdriini nuk kishte kundër zgjanimit të pushtetit të saj me kusht që të mos prekej mëvetësia e saj qindravjeçare dhe që të mos jetë e detyruar të ndërlikohej në luftërat që baheshin me të tjerët... Kur i huaji shkoi, plaku i tha se ishte i bindur se edhe Princi i ri, që nuk ia zu emrin, do ta kishte fatin e të tjerëve.

Dikur letrat i hodhi manash. Ishte i bindur se në ato shënime të Gjinit, në dukje të thata dhe herë-herë të pa rëndësishme fare, parandiente dredhinë ma të madhe që po i kurdisej tokës së tij. Kishte arsye të dyshonte dhe të brengosej madje pasi së pari kishte ra në kurth Nikollë Vula i bujtinës, e gjurmëve të tij mund të shkonin edhe flamurtari i Prushit dhe ai i Morinës. E gjithë kjo i lidhej me dyshimin se Oborri po bahej gati me ia shkëputë flamurët e Veriut me në krye Nikollë Vulën. Bujria e Erenikut do të mbikëqyrte një rrugore Shkodër - Kostandinopojë me një taksë të qëndrueshme të cilën do ta shfrytëzonte më së shumti Venediku. A nuk fliste kjo qartë se midis Oborrit dhe Venedikut qëndronte një marrëveshje e gjithanshme që Balsha si vasal i tyre të përkrahej me të gjitha forcat në luftë kundër princërve ortodoksë, në radhë të parë Thopisë, Kastriotit dhe Vukut, që ai të zgjerohej në kurriz të tokave të tyre e si kundërshtpërblim Venediku të mbikëqyrte të gjitha nyjet kryesore që shpinë kah lindja? E ashtuquajtura Aleancë e Shenjtë duhet t'ia hapë dyert pushtimeve të Balshës dhe t'ia jepte mundësi Venedikut me u futë sa ma thellë në hapësirën e dikurshme të mbretërisë dardane me arsyetimet se gjoja marrëveshjet baheshin për forcimin para kërcënimit osman. Letargjia e gjatë shumëvjeçare, që mbretëroi në këto pjesë pas shkatërrimit të Bizantit si dhe zënkat e njëpasnjëshme të vasalëve të dikurshëm të perandorisë së madhe për pushtet, banë që Aleanca e Shenjtë të fitojë më së shumti. Triumfit të njërës apo tjetrës Nika nuk do t'ia vente gjitha që veshin sikur të mos vinin kohë kur Kështjellës po i kërcënohej rreziku, jo vetëm të humbte atë grimë mëvetësi prej vasali, për të cilën ai nuk kishte ndonjë konsideratë, por të shembej nga themelet.

17

Gjergji erdhi dikur vonë. Nika e ftoi të darkonte, por ai nuk deshë. Piu një gotë verë dhe pas pak i tha se hetimet kishin marrë fund. Foli aq ftohtas sa Nika ndjeu të dridhura.

„Qofshin të mbara“.

„Timen e krevë“, -foli matësi i tokës pa vullnet.

„Po uji, a do të kthehet?...“

„Këtë nuk mundem me e thanë. Të gjitha kam me ia paraqitë sy më sy lartmadhërisë së tij Princit...“

„Na megjithatë mundemi me e ngrehë nga një dolli për punën që bëre, apo jo?“- i tha Nika me një buzëqeshje që e nxirrte me vështirësi.

„Pse jo... E kemi hak...“

Para se me e zbrazë gotën që e kishte afruar te buzët, Gjergji e ktheu befas në tryezë. Kroi lythin në syrin e majtë dhe pasi u mat disa herë tha se kishte një mundim.

„Qite jashtë, bre burrë“, - i tha Nika, i bindur se biseda do të sillej kah Nikollë Vula.

Pas pak ai preku ku e priste Nika.

„Kujtoj se nuk u ba mirë që u burgos Nikollë Vula... Sepse, na u ngatërruan paksa punët pa nevojë...“

„Mos do të thotë se hulumtimet tuaja lidheshin gjithaq me Nikollë Vulën?...“

I bindur se kishte folur diçka që mund ta kurthonte pa nevojë, Gjergji shpejt e shpejt u mundua me e rrotullue bisedën tjetërkah sikur të mos ishte përmendur fare

Nikollë Vula. Por Nika që kishte pritur at çast me aq durim ngulmonte me ditë ç'lidhje kishte burgosja e Nikollës me punën e oborrtarëve. Kur e pa se nuk kishte nga ia mbante Gjergji tha se i kishte ba përshtypje jo të mirë ajo pse Nikolla ishte marrë aq për ngutë çastin kur ata gjendeshin në bujtinë.

„Gërgitja e shpinakut para mysafirëve sikur shpreh mosbesim ndaj mikut,” tha Gjergji dhe shtoi se mbase ishte dashtë për me ua ba me dije shkarazi se me çfarë faji ngarkohej Nikolla para se me u marrë.

„Mos u desh me marrë leje prej jush për këtë?” - ndërhyri Nika me një zë të ashpër që ia nxori i gjithë trupi që po i dridhej.

„Këtë nuk e thashë”, - ia ktheu Gjergji.

„Epo?...“

„Mbase do t'ju ndihmonim?...“

„Për çfarë?...“

„Për ato që po ju mendojnë...”

„Çfarë po më munduaka, zotrote?...“

Gjergji hetoi se u zu ngushtë, ngase fjalët e fundit i kishte thënë si herët.

„Paj, mund të ishte ndonjë keqkuptim që kishte me u qartësue sa ora... Për këtë kisha fjalën... Tek e fundit Nikolla është tepër i parëndësishëm për me futë ndonjë përçarje midis nesh...”

„Nikolla nuk është as i parëndësishëm e as i vogël, siç thua”, - ia ktheu Nika fare i përmbajtur.

I frikësuar se Nika mund t'ia nxirrte ndonjë fjalë që nuk duhej ta thoshte, Gjergji prapë u mundua për me i ikë bisedës për Nikollën me pandehmën se ai ishte një njeri i zhdërvjelltë dhe i vyeshëm, që e kishte njohur njëherë rastësisht në Shkodër, e që u kishte ba pritje të mirë gjatë hulumtimeve të fundit.

Por Nika nuk dëshironte me iu largue Nikollës. Për me e ba të pëlciste i tha se megjithatë lidhjet e tyre nuk dukeshin as të rastësishme e as të reja dhe se ato kishin kaluar nëpër prapaskena, që mund të kishin pasoja për marrëdhëniet e mira të Kështjellës me Oborrin e Principatës.

„Ka keqkuptime këtu... Me Nikollën nuk më lidh gja e aq më pak ndonjë punë e papunë, siç thoni...”

Nika e shikoi qortueshëm dhe kur po matej me i thanë se kishte të dhëna që e dëshmonin të kundërtën, Gjergji i tha:

„Kisha dëshiruar që këto që i thoni me i mbështetë disi?...“

Fjalët e fundit Nikën përfundimisht e kthyen ku dëshironte të dilte, andaj gjithë shpërthim foli e tha:

„Po pusët në Shkuzë kush i hapi?... Pastaj, çfarë janë ato që thuhet për urën e re të Erenikut?... Kujton se ha bar?...“

„Për çfarë pusesh flitni?... Nuk di gja prej gjaje për ta...”

„Din si mirë bile...”

„Mbase ju kanë gënjyer ata që kërkojnë ngatërresa midis nesh?... Kjo edhe më shtyri me u brengosë për fatin e Nikollë Vulës, si për njeri të thjeshtë, që mundet me e pësua për asgja...”

„Nuk flas kot... Ti ke dorë në pusët e Shkuzës dhe në shumë punë të pamira të tjera...”

„Kujtoj se puna e puseve, që u është bërë maje, mund të qartësohet sa ora. Unë them me bindje te plotë se nuk ka kurrfarë pusesh në Shkuzë, ndërsa ju thoni se ka. Kjo mund të vërtetohet tash dhe prapë mbesim miq...”

„Qou!” - tha Nika me rrëmbim dhe mori të dilte. „Dije se i ke hy një lojë që nuk merr fund pa telashe...”

„Nuk e di se kush po i lyp ato. Por unë jam i gatshëm me u përgjigjë për të gjitha lëshimet e mundshme të dërgatës nëse ato dëshmohen si të qëllimshme... Njerëz jemi...”

18

Katër veta kaluar shkonin si hije nëpër natën me hanë të sedeftë e cila sikur ndiqte rrugën e tyre për me i mbrojtë nga terri. Dëgjohej vetëm troku i kuajve dhe puhia e natës. Kur zbardhi drita arritën bujtinën, të cilën e shmangën në të djathtë në drejtim të Shkuzës. Nika shkoi aty ku i kishte thënë Pjetri dhe nisi me u sjellë djathtas e majtas pa u treguar gjatë atyre që po i shkonin prapa. Kaloi në pjesën tjetër të lumit dhe shkelte tokën e ftohtë sikur kërkonte diçka nën të. Dikur u kthye ku ishte dhe pa gjurmët e veta që kishin mbetur në vesë si plagë të lehta. Kur dolën rrezet e para të diellit dhe bregu i Erenikut shfaqej i liruar nga lagështia e lumit dhe Nika u ul mu ato ku Nikolla i pat thënë se gjendeshin pusët, shqelmoi tokën gjithë tërbim.

„E dija se ka keqkuptim... Këtu nuk ka kurrfarë pusesh...”

„Shporru, lajkatar!” - shpërtheu Nika me sa za kishte.

„Ju kanë mashtruar ata që nuk na donë të mirën...Të tillë ka si shumë...” - ia ktheu Gjergji qetas.

„Askush nuk më mashtroi... Ti e di fort mirë se çfarë u ba me ta...”

„Ruaju ortodoksëve, imzot... Ata nuk lënë gur bashkë...”

Nika nuk deshi me folë ma. I hipi kalit gjithë zemërim dhe nxitueshëm mori rrugën kah kishte ardhur. Gjini dhe përcjellësi po i shkonin mbas pa ditë se çfarë kishte ndodhur në të vërtetë.

„Dikush ka me e pague me kokë gjithë këtë mashtrim...” - tha gjithë tërbim kur po largohej.

Sapo arriti në Kështjellë me nxitim u nis kah mundimtorja. Shkallët i zbriste shturshëm pa shikuar se mund të merrte ndërthur. Dëshironte me pa sa ma parë Nikollë Vukën. Por në qilarin e madh, aty ku gjendej rrasa e madhe e shkallores, pa gjak dhe kokat e këputura të Nikollë Vulës, të Vuksanit dhe të Pjetrit. Rrethepërçark shtriheshin fletët e shqyera të kronikës së Kështjellës të mbuluara me gjak.

19

Tri net dhe tri ditë nëpër trup iu ndërruan zjarrmia dhe ethët shkallmuese. Herë djersitej e herë cakëllonte ashtu sa nuk e nxehnin as katër lëkurat e mëdha të ogiçëve që ia venin përmbi. Fliste përçartë fjalë të ngatërruara që gjuha e trashur ia nxirrte të pakuptimta fare... Kur erdhën plakat e Pashtrikut me barishtet e tyre të shumta, dukej si trup pa jetë, që tashmë kishte nisur për atë botë. Plaka e parë, një kërrule që nuk i shiheshin sytë nga rrudhat e shumta, i largoi të gjithë nga dhoma, madje edhe Gjinin, që doli me pritesë. Është në duart tona, tha dhe nuk ia çante kokën për arsyetimet e kronistit se kishte për detyrë me shënue ato që thoshte ai. Gjithë natën Kështjella kundërmoi erë barishtesh gjithfarë që përhapeshin nga oda e mbushur djersë nga avulli i madh. Në mëngjesin e ditës së nesërme, plakat e Pashtrikut, si erdhën edhe shkuan, pa u diktuar fare.

„I duhen dy ditë gjumë dhe pastaj bëhet si molla”, tha kërruta.

Kur Gjini u përvodh në dhomë dhe ia pa fytyrën si qiri, dyshoi se mos kishte vdekur. Me lot në sy deshi për me ia puthë dorën që t’ia merrte djersën, por sapo buzët prekën trupin e tij, hetoi se bujari ishte i nxehtë.

Nga ai çast Gjini nuk doli nga dhoma. Rrinte në fund të saj dhe herë pas here nxirrte kokën nga dera për me ia ba me dije plakut Nikollë, që priste si i shtangur në trapazan, se kllapia e bujarit vazhdonte. Ditën e tretë, kur shumëkush dyshonte se bujari nuk do të dilte prej gjendjes së përhumbur, ai u ngrit befas. Qiti manash ato që kishte përmbi dhe kërkoi ujë. Plaku Nikollë desh fluturoi prej gëzimit kur Gjini bani me dije se bujari kishte marrë veten.

Lajmi i gëzueshëm e mbushi Kështjellën me jetë. Bujarit megjithatë iu desh edhe një copë herë që të kthehej ku ishte. Ndaj buzëmbërëmjes i tha Gjinit aty për aty për të dielën e madhe me u thirrë Kuvendi i jashtëzakonshëm i flamurtarëve.

„Me u marrë të gjitha masat që Kuvendi të përgatitet si duhet“.

„Ka me u ba si thoni, imzot“.

„Lajmëtarët me u nisë që sonte“.

„Fjala juaj, imzot.“

„Në Bokë me u ndizë që sonte flaka e kumtit që duhet të qëndrojë e ndezur përderisa të zgjasë Kuvendi“.

Kur i dha leje kronistit për me i nisë punët që kishte i tha për me ia sjellë sa ma parë Markun, të birin e Vuksanit të ndjerë.

Nuk vonoi dhe në dhomë hyri djaloshi që sytë i mbanin lot të freskët.

„Babën e kishe burrë shkuar burrit. E vrau ai që nuk na e donte të mirën...“

Markut po i shkonin lotët edhe ma shumë. Të lagur sytë po i dukeshin edhe ma të mëdhenj, tamam si të Vuksanit.

„Yt atë ra në krye të detyrës... Megjithatë, ai shkoi i lumtur që la një trim si ti...“

Pasi mori veten, djaloshi kërkoi falje për ligështimin që, si tha, e kishte nga mallëngjimi.

„Të kuptoj, trim, por zemra shërohet vetëm me guxim dhe durim. Nuk kemi kohë për pikëllim, por për punë, ngase na pret një luftë e vështirë mbijetimi...“

„Jam i gatshëm, imzot, me u shkri për të... Vetëm urdhëro, shkoj në vdekje me dëshirë...“

„Na duhet jeta e jo vdekja... Shko në bujtinë dhe sillu tri ditë nëpër Rekë që nga Prushi e deri rreze Shkëlzeni. Vështro me vëmendje fushat, malet, ujërat dhe shiko mos sheh kund priftërinj apo ushtarë të huaj. Detyra jote është me vështro dhe me i mbajtë në mend ato që sheh...“

„Vetëm kaq?...“

„Një herë për një herë, kaq.“

Marku po rrinte si i ngrirë. Sikur detyra i dukej e vogël.

„Të premten pres me m’i thanë ato që ke parë.“

Djaloshi pohoi përlulshëm dhe u largua.

Nga pas Nika pa shtatin e Vuksanit.

Kuvendi i flamurtarëve mbledhë vjet për vjet ditën e dytë të Shëngjergjit. Flamurtarët shoqëroheshin nga pleqnarët ma të mirë, nga këngëtarë të dalluar si dhe moria e valltarëve, e garuesve që pritnin me padurim ditën e kuvendit për me u matë ndërveti dhe të tjerëve, që këtyre takimeve u jepnin ngjyrën e kremteve gjithpopullore. Gazmendi i përgjithshëm treditësh fillonte sapo flamurtarët ia shfaqnin besimin Kështjellës e bujari parashtronte gjendjen e përgjithshme të bujarisë që nga ekonomia e deri te çështjet e sigurisë. Ditën e fundit mbaheshin garat në log, ku

sekush mund të matej në vrapim, në kërcim, në hedhje, në qitje, në gurapesh dhe gara të tjera. Fundi i kuvendit shënohej me shpalljen e garuesve ma të mirë që përgëzoheshin nga bujari.

Me kuvendet e jashtëzakonshme puna qëndronte ndryshe. Ato zgjatnin një ditë dhe nuk përcilleshin me pleqnarë, këngëtarë, lahutarë e garues. Pse u mungonin garat aq të pritura e ma shumë pse flamurtarët thirreshin rreth ndonjë të papriture, kuvendet e jashtëzakonshme prore ngjallnin frikë dhe shqetësim. Nikë Bardhit, gjatë njëzet e një vjetëve që gjendej në fronin e Kështjellës, dy herë i kishte ngjarë të thërriste kuvendet e tilla: para dymbëdhjetë vjetësh, kur Gjergji i Parë i Balshajve u fut me ushtri në Përdrin dhe pjesët tjera të vendeve të dikurshme të mbretërisë dardane, sado që askush nuk e priste depërtimin e tij kah juglindj, dhe dy vjet më vonë, kur vdiq Gjergji dhe në vend të tij erdhi i vëllai Balsha i Dytë. Të dy herët Nika që ballafaquar me shikimin e ftohtë të dymbëdhjetë flamurtarëve, që vinin të ngrysur dhe po ashtu ktheheshin, duke lënë pas një heshtje që pushtonte për shumë kohë çdo skutë të dhomës bashkë me shqetësimin e arsyeshëm rreth atyre që mund të vinin. Në kuvendin e fundi nuk iu deshtë me folë shumë pos ta kumtonte lajmin që lidhej me Princin e vdekur që zëvendësohej nga i vëllai.

Në kuvendin e jashtëzakonshme, që e kishte thirrur për të dielën e madhe, pos që duhej thënë troç e vërteta për qëllimet e njëmendta të Principatës, që synonin copëtimin e vendit dhe rrënimin përfundimtar të mëvetësisë së tejdukshme që e kishte, nevojitej të parashtrohej edhe mënyra e një veprimi nga ana e bujarisë, që kishte munguar deri më tani. Çashtja e parë kërkonte dëshmitë, ndërsa e dyta atë se çfarë kërkohet dhe si duhej të veprohej përballë atyre rrethanave.

Kishte bindjen se pas vrasjes mizore të Nikollë Vulës, Vuksanit dhe Pjetrit mu në Kështjellë nga dora e fshehtë e dikujt dhe hapje-mbylljes së fshehtë të puseve në Shkuzë, Gjergji patjetër se kishte hapur pusët tjerë diku në afërsi, dhe ndonëse i kishte thënë se shkonte në Shkodër për me e njoftue Princin rreth hulumtimeve, ishte i bindur se ai sillej fshehtas në tokën e tij dhe punonte kundër tij, me detyrë, që kur të vinte çasti, ta shpallnin heretik dhe armik të Principatës, në mënyrë që përreth t'i mbeteshin sa më pak flamurtarë.

Njëherë i shkoi mendja që në kuvend të mos fliste për shpëputjen e damarëve të ujit të kroit të Urës së Shenjtë, që ishte bërë në mënyrë mjeshtërore me anën e hapjes së puseve diku në Dukagjin, ngase jo vetëm nuk do t'i besonin, por mund ta merrnin për të krisur.

Mbase puna e formimit të bujarisë së re të Erenikut do t'i mjaftonte me i bindë ata se çfarë rreziku kërcënohej nga veprimet e njëanshme të Oborrit? Megjithatë, heshtja e shpëputjes së damarit të ujit ishte shpatë me dy tehe, sepse Gjergji do ta shfrytëzonte pikërisht shterjen e ujit të kroit të Urës së Shenjtë për me veprue edhe ma tutje kundër tij, pa ngurruar me shpifë se gjoja ai mund ta kishte ba këtë qëllimisht në marrëveshje dhe bashkëpunim me kishën ortodokse për me ia futë thikën pas shpine Aleancës së shenjtë katolike e lidhur nga Princi me Venedikun dhe vendet tjera perëndimore... Mendoj se e mira e së mirës ishte që në kuvend me u thanë të gjitha një nga një pa ngurruar në mënyrë që flamurtarët me u ballafaquar me të vërtetën e hidhur, sepse ashtu jo vetëm që e shpërndante përgjegjësinë dhe e kthente prej nga ajo edhe buronte, por mund t'i detyronte ata që për herë të parë për me iu kthye veprimet të përbashkët, si mundësi të vetme të të qenit të njëmendët të asaj që gjatëkohë i kishte shërbyer si kuptim mbylljes, por që nuk ishte sprovuar asnjëherë në të kundërtën, drejt kundërvënies së hapur.

Në këtë katërrim mendjeje iu ba se iu shfaq Mihali i çmendur që po i thoshte se e kishte kot ngase do të ndodhte ajo që duhej të ndodhte dhe se ai ishte i paafte për me e pengue atë...

“Ti je fatkeq si unë dhe si të tjerët që u dënuan ngase nuk patën guxim me e shprehë pakënaqësinë që na mundonte, e aq ma pak për me nxjerrë ndonjë kryeneçësi, e cila do ta ushqente shpirtin“, po i thoshte ai... Në vend të kundërshtimit na u pajtuam me heshtjen, të bindur se mbase mjaftonte vetëm mbështetja në paprekshmërinë e një shenjtërie, të cilën nuk ishim në gjendje me e mbrojtë nga nënçmimi dhe keqpërdorimi... Dhe pas gjithë kësaj, vëllaçko, është fare e qartë se besimi në diçka që nuk ripërtërihet është i njëjtë me mosbesimin... Megjithatë, t’i duhet me e gjetë prerjen e damarit... Duhet me e gjetë medoemos para se besimi të kthehet në dëshpërim... Gjeje!... Gjeje at prerje para se me u kthye në kob... Gjeje!...”

Por si me e gjetë prerjen kur Gjergji kishte ba çmos që ajo të mbetej e fshehur për aq sa i duhej me e mbajtë të shterur kroin e Urës së Shenjtë?

Njëherë i shkoi mendja të nisej vetë në Rekë të Keqe dhe të futej skutë me skutë në kërkim të puseve. Por, kishte vetëm tri ditë kohë para se të fillonte Kuvendi i jashtëzakonshëm i flamurtarëve dhe për aq kohë ai nuk mund t’i binte trup e tërthor Rekës e lëre ma të futej nëpër pjesët ma të thella deri rreze Shkëlzenit. Pastaj, edhe po të hetonte diku prerjen e damarit të ujit, a kishte me qenë në gjendje me ba diçka, kur dihej se ndeshej drejtpërdrejt me ushtrinë e Oborrit?...

Iu kujtuan priftërinjtë dhe misionarët e shumtë për të cilët Oborri ia bënte me dije se „ishin nisur me detyrën e shenjtë për me e hetue shterjen e ujit“. Ai e kishte të qartë se ata nuk ishin gjithfarë tuhafësh, që vinin të hulumtonin „çështjet e shpirtit“, por ishin agjentë të rryer të Venedikut, me të cilët nuk ia mbante të matej as me dredhi e as me forcë. Andaj, Nika e dinte fare mirë se për me iu kundërvu dikujt duhej shteti me shtjellën e vet shumëstresorë, që vepron jo sipas normave morale, por sipas forcës. Pra sa i përket kësaj ai e kishte të qartë se bujaria ishte as mish e as peshk, që nuk ishte për me qenë, por që ishte për mos me qenë...

Nika megjithatë e dinte se edhe përkundër kësaj vendi mund të dilte nga shtrëngesa e të qenit të paqenë nëse do t’i kthehej vetvetes jo vetëm sa për ta njohur atë si ndjenjë apo si kuptim, por për me e vu atë në shërbim të drejtpërdrejt të këtij qëllimi, që do të thoshte doemos jo vetëm ndeshje me Balshën por edhe me Aleancën e Shenjtë, ku do të merrte fund njëherë e përgjithmonë vasaliteti. Më pastaj Përdriini kishte me qenë principatë ose hiç.

Kjo e fundit i futi të dridhura. Ia përkujtoi vetëvrasjen, që nuk i lejohej veçmas tash kur ishin në prag ngjarjet që mund të sillnin kthesa të jashtëzakonshme, ku mund të përfitohej nga sjellja e pabesueshme e rrotës së fatit... Ndjenja e profecisë mbase i erdhi rastësisht nga një copëz e bisedës që iu kujtua, që e kishte pasur në prag të përrurimit si kapedan me Nikollën plak, i cili i kishte thënë se qysh nga mbahej mend midis Pashtrikut dhe Shkëlzenit na paska qenë një mbretëri e çuditshme, që ngjitej si piramidë drejt qiellit, dhe se ajo nuk ishte vetëm mrekulli, por edhe një sy thuajse magjik, ku botet ndërlihdeshin me anën e shpirtit... Ajo mrekulli kishte cytur aq shumë smirën e atyre që kishin pasur forcë, por jo edhe fuqi shpirtërore për t’u ngjitur nëpër shkallët e saj të tejndritshme, sa ajo ngadalë ishte shkëputur nga toka dhe ishte zhvendosur drejt naltësive sa një ditë kishte tretur në sistemin e pafund të yjeve me shpresë se do të rishfaqet pasi të jetë mundur smira dhe e liga midis njerëzve... Plaku i thoshte se ajo mrekulli do të kthehej herdokurdo dhe Përdriini me vendet e Arbrit të shpërndara gjithandej hapësirave të mëdha të Tokës së Lashtë mbetej pikënisja e saj, dhe ky ishte shkaku pse vendi mbahej nga të gjithë, si i tha ai, i rrethuar dhe as i gjallë

e as i vdekur... Ti, i kishte thënë ai, ke për detyrë që ta mbash gjithsesi Kështjellën çoftë edhe të shkërmoqur fare për me e pritë mrekullinë, që kthen ku ishim.

Profecia sakaq i iku shpejtë ngase e dinte se mbijetesa ishte veprim dhe jo ëndërrim, ndaj i shkoi mendja se ndoshta pse Balsha gjendej në luftën shumëvjeçare me Thopinë e Durrësit mund të nxiste ndonjë kryeneçësi sado pak të leverdishme. Por një e therë që i kaloi vetëtimthi kraharorit sikur ia bani me dije se kjo kishte me qenë një vetëvrasje e sigurt, ngase katolikët nuk do ta ndërronin Balshën, tek i cili kishin mbështetur shumë shpresa për me e ba njeriun ma të fortë të Ilirikut, për një bujar të rëndomtë, të një bujarie të çuditshme për nga durimi, e cila edhe ashtu gjatë treqind vjetëve të fundit, me asgjë tjetër nuk ishte dalluar, pos me faljen e besimit atyre që venin pushtet në ato anë.

Me u ba sa ora me Thopinë, i cili gëzonte përkrahjen e madhe të ortodoksëve, në radhë të parë të Mbretërisë Lindore të Kostandinopojës, si dhe atë të princave grekë dhe Rashës, mund të humbte pa fituar asgjë. Sepse, Thopia me ortodoksinë ç'prej kohësh ndodheshin në një tërheqje të vazhdueshme para katolikëve dhe Aleancës së Shenjtë.

Në atë kllapuritje të pashpresë Nikë Bardhit vetëm sa i tumirej ajo që e dinte se vendi i tij nuk kishte miq, meqë nuk i kërkonte, por as armiq të hapur, ngaqë nuk kundërshtonte kënd, dhe se ky ishte kobi më i madh.

21

Të premten mbrëma Marku erdhi i lodhur, ndonëse me qëndrimin që mbante dëshironte për me tregue se detyrën e kishte kryer si duhej.

Pasi i tha me u ulë, Nika ia bani me dije se mund t'ia fillonte me folë rreth atyre që kishte parë.

Djaloshi që me padurim kishte pritur atë çast, bisedën e nisi me jehonën e vrasjes së Nikollë Vulës, që siç tha, në bujtinë të madh e të vogël kishte prekur pa masë...

Pasi kërkoi me ia qartësue mënyrën e përhapjes së lajmit të vrasjes së Nikollë Vulës dhe bartësit e saj, Nika kërkoi me ditë si shpjegohej vrasja kur ajo kishte ndodhur në aso rrethana të pabesueshme.

Sikur me e pasë përgjigjen në gjuhë, djaloshi tha:

„Fajësohet Kështjella, imzot. Thonë se është vrarë nga smira për mos me u ndërtue ura mbi Erenik...”

Nika oshtiu thellë sa djaloshi për pak heshti.

„Thuhet se Kështjella e bani këtë nga shkaku se kishte hesape të vjetra me Nikollën... Njëri madje tha se diheshin edhe dëshmitë...”

„Po Cilat na qenkan ato?...“

„Ata që dyshojnë se Nikollë Vula mund të jetë vrarë nga njerëzit e Kështjellës, kapën për atë se ai ishe marrë natën nga bujtina pa ditë kush dhe ishte futur në bodrumet e saj, ku nuk mund të hyje e të dalë kush pa qenë shumë i besueshëm... Thuhet po ashtu se Nikollë Vula nuk shikohej me sy të mirë nga Kështjella nga shkaku se nuk i shkante përshtati forcimi i bujtinës, e cila kohëve të fundit sikur po ia merrte pahun Kështjellës...”

Djaloshi mendimin e mbylli me pandehmën se vrasja e Nikollës i kishte ndihmuar si shumë shqetësimit të përgjithshëm në Rekë, që edhe ashtu atje kishte me bollëk.

Me një za thuajse të marrun, që i dilte me shumë vështirësi, Nika pyeti për priftërinjtë dhe lëvizjet e tyre.

„Kur mora përpjetën e Rekës pashë priftërinj, që ecnin zvarritshëm. Bartnin kryqe të gjata dhe këndonin kangë që nuk i kuptoja. Kur pranin, njëri prej tyre ngjitej në kryqin ma të madh dhe çapitshëm i kërcënohej tokës... Me sa m'i zuri veshi ato që thuheshin maje kryqit del se toka jonë është e nëmur dhe e mbushur plot e përplot shpirtra të ligë... Pastaj priftërinjtë e përhumbur të mbytur në temjan çirreshin dhe hidhnin manash kryqe të vegjël me trupin e Jezuit të gozhduar. Sa ma shumë që i afroheshin Shkëlzenit aq ma shumë gërvishteshin, përgjakeshin dhe kërkonin që bota të lirohej nga e liga që e kishte mbërthyer... Skaj Bokës zunë të rraheshin mes veti për vdekje... U lemerisa, imzot nga ato që pashë...”

Nika pastaj e pyeti në mos ushtarët e Princit, që shfaqeshin herë pas herë në veri të vendit, u shkonin priftërinjve pas.

„Ushtarët e Princit mund të shihen në afërsi të Botushës. Sillen si të përgjumur me flamurin e tyre të bardhë me ujkonjën e verdhë në të. Aty ku Ereniku merr turrin e parë drejt fushës së gjerë tashmë shtrihen tenda të tjera të përhirta. Të ngjitura për rrezen e malit duken si pjesë e shkëputur e ndonjë reje që bart shi. Ushtarët largohen prej tyre pa gdhirë mirë dhe kthehen natën vonë. Mora vesh se ata shkojnë kah ana e djathtë e Bokës dhe merren me disa puse të mëdhenj që nuk dihet si u shfaqën në atë hapësirë gurore ...”

Pas një heshtjeje të shkurtër Marku bani me dije se kishte thënë ato që kishte parë dhe priste detyra të tjera.

„Tash të presin punë edhe më të mëdha e edhe më të rrezikshme...”

„Nuk u frikësohem, imzot.”

„Duhet me u pa se çfarë bëjnë ushtarët e Princit rreze Bokës... Është e domosdoshme që vrojtimi me u ba nga afërsia dhe se kjo nënkupton futjen brenda vendit të ndaluar...”

„Baj çmos me u futë atje, imzot. Nuk më trembin shpatat e tyre...”

„Këtu nuk mjafton trimëria, por dredhia...”

Fjala e fundit sikur e rrëzoi djalosin. Deshi me thanë diçka, por Nika i tha se trimërinë duhet përdorur ky e lyp puna, pa harruar se shumë herë vendin e saj e zë dredhia, me anën e së cilës arrihet shumëçka dhe se kjo nuk është kurrfarë dobësie... Pastaj Nika ia bani me dije se për me u futë në taborët e tyre të ndaluara dhe për me pa se çfarë bahet aty duhej të vishte rrobat e ushtarëve të Princit dhe t'u bashkohej atyre sapo ata të dalin nga tendat dhe të nisen kah Boka.

22

As në gjumë e as i zgjuar Nikë Bardhi po rropatej me ato që ia tha Marku rreth priftërinjve të shumtë që kishin ardhur me dekretin e fshehtë të Selisë së Shenjtë gjoja për me hulumtue shterjen e ujit të kroit të Urtës së Shenjtë... I përfytyroi të zvarriteshin nëpër Rekë me kryqet e përgjakur dhe i shkoi mendja se ata ishin aty me ia hapë rrugën ushtrisë së Princit...

“Kanë me ardhë edhe ushtarë... Toka ka me u nxi prej tyre... O zot, si po u përsëritkan kohët?... Si?...”

Iu kujtua se në Kronikën e Kështjellës, që e pat shkruar Strazimiri fatkeq, vendi shumë herë qe shpallur „tokë e nëmur“. Dhe, sa herë që ngjante kjo lahej me gjak. Ploja e tmerrshme filloi me pushtetin e mbretit bullgar Borisit, para njëqind e njëzet e tri vjetësh, për me vazhdue me kryqëzatën e madhe të Rajmondit të Tuluzit dhe shumë e shumë të tjera që vinin herë nga Lindja e herë nga Perëndimi. Kur erdh Boris, shkruante Strazimiri, ushtria e tij e pafund, u shfaq me flakadan të ndezura sa dukej se po afrohej një katrahurë e tmerrshme që ishte nisur të përpinte botën... Të

nesërmen kur vendin e kishte mbërthyer frika dhe kundërmimi i rëndë i temjanit, Ura e Shenjtë gdhiu me shumë e shumë koka të prera që kullonin gjak. Pranë u rrinin murgjit e shumtë, që gërritheshin, shkullnin mjekrat dhe si me një gojë çirreshin për “tokën e nëmur që duhej me u pastrue sa ma parë...”

Shumë ditë Ura gdhiu me koka të prera. Veri i ftohtë i mbante ashtu të paprishura me trishtimin e ngrirë në sy për me përkujtue përmasat e kobit që ishte në nismë, që vinte nga murgjit e panumërt të Borisit, të cilët nuk kishin të ndalur, ngaqë err e terr kërkonin mëkatarët, që sipas tyre, gjendeshin kudo dhe te secili. Për me ia ndalë disi turrin mynxyrës së pashembullt, që bahej në emër të pastrimit nga e keqja, flamurët e veriut nxorën disa vullnetarë dhe ia nisen Borisit me porosinë se kokat e tyre duhej të ishin të fundit. Të tjerat mund të merreshin me çmimin e madh të luftës... Kështu, një mëngjes, një varg i malësorëve u pa t’i afrohej qetas thertores më të madhe që ishte parë ndonjëherë. Murgjit esëll, që kishin marrë sa e sa koka në emër të kryqit bashkë me xhelatët e sprovuar, për herë të parë po ballafaqoheshin me dukurinë e flijimit të qetë të viktimave që u ofroheshin thikave të tyre si të ishin ato lodra. Gjakftohtësia dhe shikimi i ngrirë para vdekjes bani që xhelatëve t’u binin hanxharët prej duarve dhe nuk dihet se ç’ishte ajo shtytje e tmerrshme që i bani me e marrë ikën. Njëri prej tyre, gjithë lemeri kërcëu në lumë më fjalët se te vullnetarët e vdekjes kishte parë qoftëlargun që kërcënohej... Edhe ata që nuk ranë në lumë nuk patën të ndalur edhe përkundër kërcënimit që u vinte nga komandanti i tyre, që ua bante me dije se mund t’i priste vdekja e pashmangshme në të njëjtën mënyrë... Malësorët, që prisnin vdekjen, megjithatë nuk e kishin të qartë se çfarë po ndodhte. Ashtu si ishin, pritën e pritën gjithë ditën t’ua merrnin kokat. Terri i zu truç në Urë, por mëngjesi nuk i gdhiu aty... Ç’është e vërteta, atë ditë me diell të ngrirë, për herë të parë pas aq shumë ditësh, Ura u shfaq pa kokat e prera, ndonëse askush nuk e mori vesh se ç’u bë me vullnetarët e vdekjes. Disa thoshin se ata ranë në lumë, ca të tjerë shtonin se megjithatë atyre u ishin prerë kokat nga xhelatët tjerë, por që, në shenjë adhurimi për guximin e tyre mbreti kishte urdhëruar që ato të mos spikateshin në Urë, sepse do ta ushqenin ndjenjën e sakrificës, e cila ishte ma e rrezikshmja, e tjera, e tjera, që u përhapen si thashethemesh... Edhe pse asnjëherë nuk u mor vesh se ç’ngjau në të vërtetë me ata burra, që e pritnin vdekjen fare të qetë, megjithatë të nesërmen dhe shumë ditë të tjera, tendat e ushtrisë së Borisit gdhinin të skuqura nga gjaku i ushtarëve të vrarë... Ndodhte madje, që kokat e ushtarëve bashkë me ato të murgjve, spikateshin në shtizën kryesore të flamurit perandorak... Borisi i frikësuar se mund të ballafaqohej me ndonjë të ligë edhe ma të madhe, shpalli mbylljen e fushatës së pastrimit të Tokës së Lashtë nga shpirtrat e ligë, si të kryer me sukses... Kur po bahej gati me u kthye prej nga kishte ardhur, nxori dekrete të tjera me të cilat premtuhej qetësia dhe e drejta e plotë e qarkullimit.

Dekretet e Borisit, si duket nuk e patën të gjatë. Ato u prishën nga Kostandini e më pas edhe nga Normanët, që si edhe mbreti bullgar, kërkonin shpirtra të ligë, që edhe për ta fshiheshin te njerëzit dhe jo nëpër shpella dhe humnera siç besonin vendësit, dhe se nxjerrja dhe asgjatimi i tyre bahej nëpërmes zjarrit, me anën e një feste të paparë deri më atëherë, që udhëhiqej nga priftërinjtë, të cilët legjitimonin makabritetin e tmerrshëm me çirrje se njeriu fsheh një djall nga i cili lirohet vetëm nëpërmes flakës së pastrimit.

„Ai që del nga flaka i paprekur është i pastër përgjithmonë“, thoshin ata.

Por, nga flaka e verdhë që ngjitej deri lartë jo vetëm që askush nuk dilte, por ajo bahej gjithnjë e ma e madhe nga ata që hidheshin në të... Mbase furra e vdekjes nuk do të shuhej përderisa të shkrinte frymën e fundit të vendit po të mos ndodhte një e papritur që u dha fund krimeve të papara. Në vllugun e kalljeve, një pasdite kur

flaka thuajse po prekte qiellin, ndodhi një shpërthim i hatashëm, që hodhi gjithë furi lavën e përskuqur nëpër tendat e Normanëve. Aty gjetën vdekjen shumë kryqtarët bashkë me kryexhelatin që mbikëqyrte kalljen e përgjithshme. Nga shtati i tij i gjatë dhe tepër i frikshëm, mbeti një skelet i zi, i rrasur në pelerinën e zezë. Pas atij shpërthimi, që si thuhet, mund ta kishte shkallmuar ndjeshëm ushtrinë kryqtare të Normanëve, por më tepër e kishte tmerruar nga të papriturat tjera të kobshme që mund ta gjenin, komandanti i tyre vendosi të mos e kërkonte ma djallin në atë vend. Hapi fjalë se „pastrimi ishte ba“. Ndërsa vendësit, që ia dinin mirë hujin gurit të tyre, e patën të qartë se toka e tyre, që nga të huajt quhej e nëmur dhe duhej të pastrohej nga e liga, ishte ajo që u kishte dalë në ndihmë dhe i kishte shpëtuar nga farosja çastin, që guri i gëlqeres, që i kishte rrënjët në lagështi, pas nxehjes shumëditëshe, ishte bymyer dhe kishte shpërthyer fuqishëm.

Perandori Konstantin, shkruante Strazimiri, nuk provoi ta shëronte „tokën nga e liga“ as me masakra e as me ndihmën e zjarrit, por në një mënyrë tjetër, ma e randë nga të maparshmet. Ai, pra, përdori torturën e shkallmimit të ngadalshëm me anën e shkëputjes... Plot dymbëdhjetë muaj, shkruante Strazimir, perandori dinak ia vuri rrethimin pjesës së Rekës që lidhej me Shkëlzenin. Arsyetohej se në ato anë ishte hapur një sëmundje e randë, së cilës turri mund t'i ndalej vetëm me anën e mbylljes së plotë të popullatës që e kishte prekë. Rrethimi filloi si për mahi, një ditë me shi të imë, kur lajmëtarët e qullur të Perandorit u shfaqën në të gjitha anët dhe shpallën dekretin që sapo kishte ardhur nga kryeqyteti. Po atë mbrëmje u mbyllën të gjitha hyrje-daljet që shkonin nga Veriu. Ushtria e shumtë kishte hapur istikame që përvijoheshin prej Erenikut deri te Boka si gjarpinj të panumërt... Kapedan Zaharia, me kot u përpoq me i ardhë në ndihmë popullatës së ngujuar. Dekreti i Perandorit e pengonte edhe atë me ditë ma shumë nga ç'i thuhej nga ana e mëkëmbësit i tij, që rrinte në afërsi të Urës së Shenjtë në një tendë blu të rrethuar nga roje të shumta... Nuk vonoi dhe nga Kostandinopoja erdhën ekipe të ndryshme që silleshin rreth vijës së rrethimit me detyrë të hulumtonin jetën nën rrethanat e mbylljes së gjatë. Thuhet se midis tyre kishte mjekë, kishte ushtarakë, kishte murgj dhe kishte specialistë të ndryshëm që merreshin me hulumtimin e humbëtirave të mëdha të përbashkëta. Ekipet e kryeqytetit mbetën të habitur kur panë se përkundër rrethimit të egër dhe shkëputjes së paparë megjithatë jeta në atë hapësirë mbahej disi pa nxjerrë gjitha që të çmendur... Në fillim të muajit të trembëdhjetë, kur pak kush shpresonte se mbyllja do të përfundonte ndonjëherë, erdhi dekreti i Perandorit që hiqte rrethimin, dhe hapësira, që për shumë kohë ishte shpallur „e sëmurë“, prapë u lidh me pjesët tjera të vendit... Ditën që lajmëtarët kumtonin lajmin e përfundimit të mbylljes, prapë binte shi i imë që shkëputej nga disa re të lidhura për Shkëlzen ç'prej ditësh. Zani i tyre i frikshëm dhe dita e zymtë sikur lenin për me kuptue se ata i takonin kohëve të tilla të liga... Më vonë u mor vesh se perandori kishte shpallur dekretin e përfundimit të mbylljes jo pse siç thoshte ishte mundur sëmundja e rrezikshme, të cilën me asgjë askush nuk e kishte hetuar, por ngaqë u gjend në një luftë të papritur me Perëndimin. Megjithatë, pasojat e shkallmimit që erdhën nga mbyllja e gjatë, nuk vonuan dhe u paraqitën në formën e një skizofrenie, që mori përmasa tepër të mëdha... Në atë ndërkohë u shtuan edhe ngatërresat dhe numri i vrasjeve.

Shënimet e Strazimitrit e ndoqën pashkëputshëm deri vonë. Prej tyre u nda paksa pasi hapi dritaren dhe ndjeu të përmendej nga një ajër i lagësht që iu përplas në fytyrë. Para peizazhit të thyer nga degët e lisave hetoi një botë gjithë brenga siç ishte edhe shpirti i tij atë çast.

Si po u përsëritkan kohët, ndjeu t'i thoshte vetes?...

Kur po bëhej gati për me pritë flamurtarët, që tashmë ishin nisur nga pjesë të ndryshme të vendit, i arriti letra e Dom Lazrit. I shfaqte habi për thirrjen e kuvendit të jashtëzakonshëm.

„Kisha katolike (peshkopata ime, peshkopata e Tivarit dhe ato ma larg në Venedik dhe Romë) u njoftuan me ngut për vendimin tuaj të papritur dhe do të na vinte mirë nëse i gjithë shqetësimi juaj do të lidhej me ato që po bën katolicizmi për me u ba ballë ndërkambseve të pandalshme të Karl Thopisë së Durrësit kundër Aleancës së Shenjtë dhe Perëndimit në përgjithësi. Mendja ma thotë se bujaria juaj është dashtë më moti me shqyrtue mundësitë e pjesëmarrjes së drejtpërdrejt në përpjekjet që po bëjnë katolikët për me ia ndalë turrin Thopisë dhe ortodoksëve të tjerë nga Greqia dhe Rasha, që i rrinë prapa. Tash kur po shihet qartazi se Thopia, bashkë me ortodoksët tjerë kudo që janë, për me i arritë qëllimet e tij kundër Princit tonë dhe katolicizmit, kanë filluar me u lidhë edhe me osmanët, secilit i bie barra për me iu kundërvu kësaj së keqe që e kemi në prag...”

Dom Lazri ma tutje i shkruante gjanë e gjatë si mund të dukej bota pas pushtimit osman, kur kryqi do të zhdukej përgjithmonë ndërsa vendin e tij do ta zinte gjysmëhëna me dritën e saj të sedefitë që përgjum gjallesat kudo qofshin ato... Ai po ashtu tmerrueshëm i shkruante për rrudhjen e të menduarit nën rrjetin e merimangave dhe ato që ai i quante shkitje në hapësirën shkrete.

Por fjalët përmbyllëse se „kisha katolike po hamendej me e bekua apo jo kuvendin”, e lanë pa frymë. I lexoi disa herë dhe sa më shumë që i kalonte i dukej se ato po ia preknin themelet e shqetësuar të Kështjellës. Ishte hera e parë që dikush kërkonte të prekte edhe atje ku madje nuk kishin prekur as perandorët e fuqishëm, që shkonin e vinin. Ç’prej kohës së Luanit të Tretë dhe ikonoklastëve, nuk i kishte rënë të lexonte se kisha kishte bekuar apo mallkuar veprimet e Kështjellës çfarëdo qofshin ato. Përkundrazi, kishat prore ia kishin falë besimin asaj, qoftë edhe sa për sy e faqe apo pse ashtu kërkohej prej tyre nga ata që u rrinin pas.

I mllëfosur si asnjëherë, aty për aty deshi me ia kthye përgjigjen Dom Lazrit për me ia ba me dije se kuvendi nuk kishte kërkuar bekimin e kishës dhe as që do ta bante ndonjëherë... Deshi po ashtu me i thanë se kishën e nderonte, por edhe ajo duhej me e ba këtë e jo me i futë hundët aty ku nuk e kishte vendin... Deshi me i thanë madje se kushtëzimet çfarëdo qofshin mund ta detyronin me u ba asnjanes, por hoq dorë nga përgjigjja e ashpër se edhe ashtu telashet i kishte të mëdha. Iu kujtua porosia e Nikollës që i thoshte se kur nxelesh shumë, para se të flasësh, merr frymë thellë apo njëso deri në dhjetë.

Dhe njëmend, pas pak ndjeu se kishte qenë i mbërthyer nga një pezëm i bëftë, por megjithatë mendja ia tha se, Dom Lazrit duhej me i ba me dije disi se bekimi apo mallkimi i kuvendit nga cilado kishë do të ishte si bora e parvjetme jo vetëm se flamurët ishin të përzier për nga përkatësia kishtare, por edhe për atë se qeverisja e vendit, edhe pse lidhej me ligjet e pushtetit qendror dhe atij vendor, megjithatë, te çështjet e brendshme, ruante mëvetësinë e plotë... Më vonë u qetësuar fare sa mendja ia tha se nuk kishte nevojë t’i përgjigjej Dom Lazrit. Ata bajnë punën e vet e unë timen, i tha vetit dhe hodhi letrën mënjanë. Po mos t’i shkonte mendja te Gjini dhe kronika e tij mbase do ta hidhte në zjarr.

Hapja e derës rrëmbyeshëm e zgjoi nga kllapia në të cilën kishte sharruar thuajse padiktueshëm. Kur hapi sytë pa dike që iu përplas përpara si lis i thyer nga reja. Njohu Markun që po i shkonte gjak gojës. Me të shpejt iu afrua. Ia shpërthekoi këmishën dhe ia lagi ballin djaloshit që iu bë si i vdekur. Por fytyrës që dukej si e pajetë, për pak i iku hija e mortit dhe djaloshi po përpiquej me sa kishte të nxirrte porosinë e fundit.

„Imzot... Imzot.... Në Botushë pashë dy puse të mëdha... Ishin shumë të mëdha...”

Të tjerat, i mbetën të lidhura për gojë ndonëse një kohë të gjatë u mundua që prej tyre të krijojë kuptime...

Goja plot gjak po i mbyllej. Sytë, që për pak u kthjelluan, u mjegulluan dhe atë po e kaplonte nuri i vdekjes.

„Mark... Mark, biro!... Mos u jep!... Mos!”

Një copë herë mbeti me atë fjalë ngojë pa ditë se a po i fliste të vdekurit apo vetit që ndjehej ma keq se ai.

I plandosur mbi trupin e pajetë të djaloshit që po ftohej, ishte i bindur se depërtimi i vdekjes po e mbërthente bashkë me dhomën, Kështjellën dhe gjithë vendin.

„Medet... Po shuhemi kështu ngadalë nga dora e huaj pa qenë në gjendje as të mendojmë me iu kundërvënë... Medet...”

Kur iu afrua dritares hetoi natën pise që ishte shtrirë pafund jashtë, por ma tepër edhe në shpirtin e tij.

Dikur thirri Nikollën dhe i tha Markun për me e varrosë në mëngjes, pranë të atit Vuksanit.

„Nuk dua gjamë e as me u hapë ndonjë fjalë për vrasjen e tij...”

„Po uratën kush duhet me ia këndue?”

„Ti.”

Plaku u shtang. Nuk i kishte rënë të dëgjonte se dikush mund të varrosej pa njerëzit e kishës.

Kur doli plaku me trupin e pajetë të Markut, kishte filluar të dukej ferku i parë. Nika ndjeu gjelat të këndonin. Zani i tyre i vinte thekshëm, një ogur i ligë. Për me i ikë disi thekamës ra kokërrshpine dhe zuri kokën me duar ndonëse ajo vazhdoi me iu vërsulë nga të gjitha anët.

„Qenkan hapur pusët tjera!... Puse...Puset...Kudo puse...”

Iu duk se një za që po i derdhej nga brendia, po ia bante me dije se puse do të hapeshin ngado, se vendi i tij do të kthehej në një pusi-puse qenie, shpirtit dhe kujtesës...

„Ti do të bësh sehir... Do të vështrosh pusinë-puse, ku një ditë ke me sharrue deri në fyt dhe ashtu i pafuqishëm ke me shikue ujin e zi si lirohet prej pus-pusisë për me e vërs hue botën... Nga ajo zallahi do të shurdhohesh, nga ai terrim ke me u verbue, nga ajo nanuritje ke me mbetë memec... Ke me mbetë pa za, pa mendim dhe pa kujtesë, qenie që nuk është e gatshme as me dekë e as me jetue...”

Ai za iu duk si i Mihalit.

Pasdite zunë me ardhë flamurtarët. I pari erdhi i Shenjtit, Mihali. Burri shtat hedhur Nikës iu duk i ftohtë, sikur të kishte përmbi urën që nuk i shkonte më uji

përfund. Pas tij erdhi flamurtar Martini i Prushit me dy desh oqiçë dhuratë. Kur iu afrua derës së gurtë të Kështjellës, sipas zakonit të moçëm, hipur në kalë e preku atë katër herë me shpatë. Flamurtari i Morinës, Curri, i mëvregtur si edhe bjeshkët e Namuna që i rrinin pas, përshëndeti me dorë në zemër dhe e lëshoi përpara jataganin. Flamurtari të Botushës, Lekës, një copë herë nuk ia ndau sytë, si të dëshironte me i thanë se mu në tokën e tij ishte futur djalli që po ia priste ujin shenjtërisë. Flamurtar Thoma i Përdrintit nuk e hoq gunën e leshtë me të cilën rrinte dimër e verë sikur të dëshironte me e fshehë trupin e vogël me dy gunga të mëdha që i rrinin nga para dhe nga prapa. Flamurtari i Lloqanit, Dhimitri, hyri me një kryq të madh në dorë, që nuk e lëshoi as kur zuri vend afër flamurtarit të Përdrintit e as më vonë. Kryqi kishte një shkëlqim të bardhë dhe Nikës iu duk se vezullima e tij po i binte mu në sy dhe po i shkaktonte një djegie të çuditshme. Frani i Lekajve, ma i vjetri ndër flamurtarët (që moti i kishte kaluar të njëqindtat), ia hodhi përpara lëkurën e ujkut si dhuratë. Nika pa dhëmbët e bishës të ngrirë në pozitën e kafshimit dhe iu duk se ujku ishte për me e ngranë sapo t'i jepej rasti. Flamurtar Zaharia i Fushasit, po ashtu kishte një kryq të madh që mbante sipër fjongon trengjyrësh (kuq-bardh-kaltër) të peshkopit Savë. Ishte hera e parë që njëri ndër flamurtarët spikaste ashtu fjongon e kishës ortodokse, që u vihej kryqeve vetëm gjatë kërshëndellave në kishë. Me atë kryq, Zaharia iu duk si peshkopi plak. Flamurtar Gjoni i Kushllinit i solli dhuratë një fyell dhe një lahutë, që dhomën e mbushën sa ora me erë mani të freskët. I fundit erdhi flamurtar Uka i Merturit. Hyri mu atëherë kur sytë e Nikës po kërkonin edhe një midis dymbëdhjetëshes së kuvendit. I lodhur nga rruga e largët dhe e vështirë, flamurtari i Merturit kërkoi leje për me u kotë për pak në trapazanin e Kështjellës.

Tryeza e madhe katërpjesëshe u shtrua sapo ra terri i parë. Dy vijat në mes, që puqeshin mu aty ku rrinte dashi i pjekur, Nikës po ia formësoni një kryq të madh, që rritej rrëmbyeshëm. Kryqi pastaj zuri me iu sillë bashkë me ato që ishin para dhe me kryqet e Zaharisë, Dhimitrit, Shtresit dhe Bogdanit. Iu duk se kryqet e vegjël të flamurtarëve ortodoksë po i mbante një dorë e vetme, ajo e peshkopit Savë, i cili i vinte i ri dhe i veshur me tesha lufte.

Kur zbrazti disa herë bucelën e verës së zezë, dhe kryqi i madh i tryezës nga sjellja e pareshtur po i shkaktonte marramendje, deshi për me urdhërue me u heqë të gjitha kryqet nga dhoma, por u përmbajt nga shikimi i flamurtar Franit të Lekajve që sa nuk i tha: “Nuk të takon të përziresh në punët e kryqeve... Kryqet janë tonët dhe nuk kemi ku i çojmë e as ku na çojnë”.

Sakaq, kur lahutarët zunë me ua thanë disa kangëve të gjata, për pak u lirua nga turbullimi i rrotullimit marramendës të kryqit të tryezës, por hetoi se tash, mu ai kryq, po ia ndante flamurtarët në katër pjesë. Në të parën gjendeshin flamurtarët katolikë: Martini i Prushit, Frani i Lekajve, Curri i Morinës; në të dytën - rrinin Uka i Merturit si katolik bashkë me flamurtarët ortodoksë Dhimitrin e Lloqanit, Zaharinë e Fushasit dhe Shtresin e Dushkajës; në pjesën e tretë ishin Bogdani i Sukës e Thoma i Përdrintit si ortodoksë, dhe në pjesën e katërt gjendeshin Mihalili i Shenjtit, Gjini i Kushllinit dhe leka i Botushës si laramanë. Këta të fundit ishin ulur ashtu saqë dukeshin se u takonin edhe ortodoksëve dhe katolikëve në të njëjtën kohë dhe se kjo varej nga rrotullimi i kryqit dhe pikëvështrimi i shikimit.

Ç'është e vërteta ata edhe ishin të tillë. Të përzier mes veti asnjëherë nuk mund të hiqej ndonjë vijë e qartë mes asaj kush ishte katolik e kush ortodoks, ngaqë brenda së njëjtës shtëpi vëllezërit e të njëjtit bark u takonin kishave të kundërta, gjë që, si të tillë, merreshin asnjës dhe quheshin laramanë. Ndonëse midis veti ata përdornin fjalën laraman dhe ajo do të thoshte njësoj katolikë sa edhe ortodoksë apo

ortodoksë sa edhe katolikë dhe ndonëse në regjistrat e kishave ata figuronin vetëm si katolikë apo si ortodoksë (varësisht se në cilën kishë u gjendeshin emrat), njëherësh ndodheshin edhe larg njërit apo tjetrit rit, ngaqë ata ruanin lidhjet me besimin e vjetër të krijimit, që mbështetej mbi përkatësinë gjithësisë së pafund dhe të përhershme shenjat dhe kuptimet e së cilës gjendeshin kudo në natyrë të kthyer në idhuj besimesh... Përkundër kësaj gjendjeje, Gjergji i Parë i Balshajve kërkoi që flamurët e përziera të përcaktoheshin si katolikë dhe ashtu të shkruheshin, siç kishte kërkuar dhe vepruar njëzet vjet para tij edhe Dushani i Nemajnajve, i cili kishte urdhëruara që aty ku gjendet edhe rastësisht ndonjë ortodoks i vetëm midis laramanëve, të gjithë të trajtoheshin ortodoksë. Ndonëse atëbotë kisha ortodokse veproi sipas urdhrave të Dushanit dhe me të shpejtë laramanët i futi në radhët e ortodoksëve, prapëseprapë librat e regjistratit nuk e ndryshuan gjendjen e vërtetë, siç nuk e ndryshuan edhe në kohën e Gjergjit të Parë të Balshës, kur kalimi në katolicizëm sillte dobi të shumta. Flamurët e përziera apo laramane, mbetën të lidhura për kryqin si kryq, pa ia vu veshin anës dhe gjuhës së uratave, e mbi të gjitha mbetën të lidhur për besimin e tyre të vjetër, ku respektoheshin kultet dhe shumësia e tyre, që u shërbente si orientim i përhershëm shpirtëror. Kësaj i ndihmoi edhe përcaktimi i Kështjellës që të mos përzihej me asgjë në këtë lëmsh pa treguar as më të voglën shenjë që njerëzve t'u kushtëzohet kisha. Kështjella, madje, secilin e regjistronte ashtu si ndjehej dhe ato shënime mbeteshin të mbrojtura nga çfarëdo keqpërdorimi ngaqë ato ishin pjesë e një manifestimi të jashtëm.

Megjithatë, kryqet e ortodoksëve të spikatur me aq kujdes nga katër flamurtarët, Nikën po e shqetësonin më shumë se dikur dekretet e perandorëve për mohimin e flamurëve të përziera. Ndonëse atëbotë bredhjet fetare ishin pjesë e së përditshmërisë, një mekanizëm i brendshëm që doemos lidhej me besimin e vjetër, sikur kujdesej të ruhej baraspesha e domosdoshme midis riteve të ndryshme që deri vonë ishin të përbashkëta. Këtë përcaktim e krijuan sundimtarët e shumtë, të cilët sapo vinin kërkonin që feja e tyre të bëhej mbizotëruese. Meqë ata ndërroheshin shpesh dhe në të shumtën e rasteve të mëparshmin e ndërronte një që kishte fe tjetër, kushtëzoi nevojën e përshtatjes. Vetëm kështu ruhej ajo që duhej ruajtur dhe pengohej ajo që duhej të pengohej, ndonëse mënyra e tillë e gjallërimit niste e soste brenda një rrethi të mbyllur, ku fillimi ishte fund dhe fundi ishte fillim, ku ndodhte përsëritja e të njëjtës...

Të menduarit për përsëritjen e të njëjtës sikur kokës së tij ia kishte futur një flakë, në të cilën shkrumbohej çdo gja pos kryqeve, që rriteshin e rriteshin sa përpinin ato që takonin... Në atë përhapje flakëruese iu duk se kryqet e ortodoksëve po bashkoheshin me kryqet e katolikëve, siç bashkoheshin edhe priftërinjtë dhe murgjit e panumërt, që deri dje bridhnin anembanë me thika të fshehura për njëri-tjetrin. Ata përqafoheshin dhe kafshoheshin mes veti si para treqind e pesëdhjetë e tetë vjetësh, kur kisha ishte e bashkuar dhe për të gjithë vlente i njëjti kryq dhe e njëjta kishë. Në atë pështjellim sillej dhe pështillej Gjergji, Dom Lazri, peshkopi Savë dhe xhakonët e tyre të shumtë, që hapnin puse dhe bri secilit venin nga një kryq dy kryqesh. Puset shumoheshin e shumoheshin sa e gjithë toka po i kthehej në një pus-pusesh me pellgje të zeza dhe kjasina plot myshqe, në të cilat, në vend të drunjve, kishte kryqe, në vend të shtëpive, kishte kisha, ku kishte vetëm priftërinj dhe murgj e ku liturgjitë e pandalshme u përngjanin krrokamave... Ngado kryqe dhe krrokama... Ngado pus-puse... Deshi me klithë por atë çast ndjeu si një dorë e fortë e ngriti përpetjet, pastaj dy të tjera e mbërthyen fuqishëm dhe po e bartnin thuajse zvarrë. Pa se gjendej në vallen, që kishte krijuar një unazë rreth tryezës së madhe në mesin e së cilës, aty ku ai ma parë shihte atë kryqin e madh valëvitës, qëndronte daullexhiu që i binte fuqishëm

lëkurës së nxehur. Si të ndodhej në një hapësirë që i kundërshtonte prore përmasat e veta dhe i përjashtonte ato madje, pa se tryeza i vinte e shthurur bashkë me ato që i rrinin përmbi. Dukej se vetëm jehona e daulles që binte pareshtur ishte aty të pengonte shthurrjen e pashmangshme duke mbajtur të ndezur një valë që kushedi se kur kishte filluar e në të cilën tashmë detyrimisht ishin lidhur të gjithë flamurtarët.

Ata ishin kapur krahë për krahë të mos shkapërderdheshin dhe se vallëzimi i tyre i ngjante një përpëlitje të mundimshme të qenit të meçdokushtshëm bashkë. Valles-përpëlitëse i printe flamurtar Frani i Lekajve, që kaheerë i kishte kaluar të njëqindtat. Plaku kërrutan mundohej vallen ta mbante sa më të lehtë. Shikimi i tij i përhumbur dhe faculeta e bardhë në dorë që i valëvitej sikur i thoshin „nuk jam plëngprishës... Në Lekaj nuk nguli këmbë Gjergji dhe ndihmësit e tij të çuditshëm... Ata përnjëmend një natë me stuhi erdhën në Kështjellën time dhe i prita si pritët mysafiri i rrallë, por ai që kishte një lyth në qerpikun e majtë që e kruante vazhdimisht, në mëngjes më tha: e di pse të kam ardhur, o Fran?... Jo, i thashë... Mysafiri nuk pyetet kurrë pse vjen... E di, më tha ai, por vazhdoi, puna e do me t'i thanë ca fjalë të rëndësishme... Dhe ai ia filloi: Principata është në rrezik... Gjendemi para sulmit osman... Aleanca e Shenjtë kërkon që i madh e i vogël me ia vu gjoksin armikut të ri, i cili po bashkëpunon me ortodoksët kundër nesh, kundër Perëndimit dhe kundër gjithë botës... Thopia i Durrësit bashkë me ortodoksët tjerë përreth mund të lidhet me osmanët kundër katolicizmit... Thopia dhe ortodoksët nuk çajnë më kokën për kryqin... Ata donë shkatërrimin tonë çoftë edhe me ndihmën e osmanëve, edhe pse e dinë se një ditë ata ua bajnë varrin... Ta thotë Gjergji ty se farë ma të keqe se ortodoksët nuk ka parë bota... Unë heshta, heshta si toka e zezë që duron gjithfarë stuhi... Tek e fundit çfarë mund të thosha rreth punëve të botës të cilave u rrija aq larg... Ai më tha se nuk duhej të heshtja, ngaqë e keqja nuk kursente kënd qofshin ata edhe që rrinë manash dhe presin të kalojë... Dikur i thashë: çfarë duhet me ba, zotrote, unë një flamurtar i vogël i një vendi të harruar, që të shpëtohet kjo botë nga e liga e madhe?... Mundesh me ba si shumë, ma ktheu ai dhe më tha se flamuri im i duhej Principatës që t'ia falte besimin... Besimin tim e ka nëpërmes Kështjellës, ia ktheva... Ai, pasi nxori një buzëqeshje të thartë dhe kroi lythin me mjaft kujdes, më tha se Kështjella e Nikë Bardhit nuk duhet me qenë e vemja... Ka edhe Kështjella të tjera në këto anë, që duhet të mëvetsohen... Sa më shumë Kështjella aq më mirë... E shikova si i ngrirë dhe po mundohesha me gjetë fjalën ma të ashpër t'ia përplasja, por ai vazhdoi me folë rreth asaj si Princi në bashkëpunim me Aleancën e Shenjtë po mendonin për formonin edhe të një bujarie tjetër në Veri, mbase ma shumë sosh, që do t'i shërbenin forcimit të vendit... Flamuri yt, më tha, ka me i takue bujarisë së re të Erenikut... Në atë bujari ke me qenë ma i forti dhe ma i rëndësishmi... Jo, i thashë vendosmërisht... Jo!... I takoj Kështjellës së Përdritit dhe aty mbetëm... Në bujarinë e re ke me qenë mbi të tjerët, më tha ai... Prapë e kundërshtova dhe i thashë se Nikë Bardhi për mua mbetet mbi botën... Çfarë ndodh me ne nëse bujaritë ndërrohen secilën të hënë e të enjte?... Do të nëpërkëmbemi keqas... Nuk luhet me gjana të tilla, i thashë dhe kërkova që rreth kësaj mos me u folë tjetër... Mendo edhe pak, më tha... Mendo... Nuk kam se çfarë mendoj, ia ktheva. Kështjella për mua është themel i qenësisë sime... Pa jam asgjë... Armiku, për të cilin po flitni, mund të luftohet më së miri bashkë me lidhje të forta dhe jo përçarjeje të reja... Ai u ngrys... Foli për ca gjana që nuk më jepej t'i kuptoja, ndonëse herë pas here zinte ngojë edhe shkëlqesinë e tij Papën të cilit i falëm me gjithë shpirt... Edhe herëve të tjera kur vinte përsëriste të njëjtin avaz. Herën e fundit ishte i zymtë sa s'ka. Dije, më tha, se po ia kthen shpinën kotsëkoti Princit... Shkoi si të ishte hije e së keqes... Kur më ftuan për Kuvendin e jashtëzakonshëm të gjitha i kisha të qarta...”

Shikimi i flamurtarit të Lekajve dhe loja e tij për pak e këndellën Nikën. Nuk ndjehej ma si bisht, që tërhiqej zvarrë nga vargoi dymbëdhjetësh. Dikur hetoi se nuk ishte i fundit. Pas e kishte Franin e Lekajve, që vendin e prijatarit ia kishte lëshuar Mihalit të Shenjtit.

Mihali ngriti dorën e djathtë, bani një shkëputje në vend, dhe si ta kishte ndrydhur diç, sakaq nisi me lëvizë thua ja gjunjas. Këmbët i shkonin si të lidhura pas tamtamt së prajshme të daulles, e cila sikur kërkonte të çlodhej paksa nga vrulli i pakmëparshëm. Tek e shihte të lëvizte si i shkallmuar Mihalit i shkoj mendja te damari i këputur i kroit të Urës së Shenjtë, që i dergjej nëpër tokën e flamurit të tij. Ky njeri është i shqetësuar si toka e tij, mendoj, andaj nuk ia del të shkëputet prej saj. Dikur iu ba se megjithatë Mihali po shkëputej nga poshtë, së pari përmes duarve, që i hanin përpjetë lartësinë e mbushur me ajrin e rëndë, e më vonë edhe me anën e trupit të hollë, i cili përdëllisej mundimshëm përpara. Në atë krrajatje, Nika sikur po ia dëgjonte hamendjet që ia shkaktonte sfida e baraspeshës së përhershme të cilës duhej t'i nënshtrohej. Sytë e tij të turbull po ia shfaqnin gjendjen e dyshsisë... Vështirë qenka me ba jetën gjysmagjysmash, po i thoshte ai, edhe pse njeriu gjysmësinë e ka si fat të përhershëm drejt pajtimit të të kundërtave... Por si me u pajtue ato që ndjekin kahen e kundërt në rrethanat e kundërshtimisë kundërtëne... Dikush më thotë se uji është shterur pse ana e djathtë ia ka marrë për pak anën së majtës... Tjerët më thonë se ka ndodhur kjo pse ka më shumë ortodoksë së katolikë, apo pse ka më shumë katolikë se ortodoksë... Unë megjithatë e di se kryqi është kryq dhe ai mund të mbetet i tillë nëse do të ketë sa katolikë dhe sa ortodoksë... Çastin që njëra anë ia marrë anën tjetër do të ndodh shpërputhja e cila doemos sjell rënien... E unë, nuk dëshiroj me ra, sepse e di se kjo do ta prish baraspeshën e të qenit që prore ka kaluar nëpër sprovën e rrugës së telit.

Edhe vallja që i printe Mihali dukej se ecte nëpër tel. Ajo ndodhej para sprovës së ndërprerjes.

Por vallja mori krah kur ishte para fikjes. Diç e fuqishme e tërhoqi para dhe Nika ndjeu se po fluturonte. Çfarë po ngjiste vallë? A thua Mihali, që nuk dëshironte për me shkue as para e as mbapa, as majtas e as djathtas, kishte prerë frikën apo kishte mundur mëdyshjet?... Ai pa se në krye të valles nuk ishte ma Mihali, por flamurtar Martin Tanushi i Prushit. Burri i gjatë, me nofulla të qitura dhe sy të dalë, me flokë të shprishur e fytyrë që i pëlciste nga gjaku, e nxori vallen nga sfilatja as para as prapa në të cilën ndodhej ... Daullexhiu, që për pak i ishte dhënë një ritmi bezdisësh, thuajse nuk mund ia përcillte ma shpejtësinë.

-Hajde!Hajde! - thoshte Martin Tanushi.

-Bjeri!Bjeri!

Flamurtari i Prushit, në vend të faculetës së bardhë, që kohë ma parë e mbante flamurtar Mihali dhe hamendej, kishte një thikë të gjatë, e cila rrezatonte shkëlqim të fortë vezullues. Duke e prerë ajrin furishëm ajo lëshonte njëfarë fërshëllime që sa ma shumë nxehej vallja fërshëllima e thikës në dorën e madhe të Martin Tanushit bahej gjithnjë e ma e thekshme sa dikur iu duk se dhoma e mbushur me thekamë mund të pëlciste.

-Hajde!Hajde!

-Mos u ndalni!...

-Nuk ka ndalje!

-Përpara!

-Vetëm përpara!

-Lëvizje!

-Vetëm lëvizje!...

-Lëvizje!...

Shpejtësia marramendëse megjithatë ra paksa kur valles zu t'i prijë Curr Dreni i Morinës. Plaku thinjosh, me shikim përherë të mvrejtur mbante kërrutën në dorë, thuajse te ajo kërkonte forcën që i nevojitej prijatarit. Nika për herë të parë po shihte dike t'i printe valles me anën e një kërrute. Një çast iu duk se vallja po frenohej fare, si në kohën e Mihalit të Shenjtit, por ja se Curri zu ta shpejtonte hapin gjithnjë me kërrutën përpara, që duhej të prekte dyshtemenë përmes një përplasje të fortë për t'u ngritur pastaj lartë mbi valltarët. Ajo rënie-ngritje që përcillej me dam-damin e daulles që ndiqte ritmin e saj, Nikës ia përkujtoi atë që dikur ia kishte thanë i ungji Nikolla se disa ngritjeje e kërkonin doemos rënien, ngase ashtu poshtë thithnin fuqinë e domosdoshme për me u ngjitë sa më lartë... Njëherë tjetër ai i pat thanë se rënia ishte pjesë e pandashme e ngjitjes, siç ishte edhe ngjitja pjesë e rënies... Ato ushqehen midis veti, i kishte thënë plaku... Megjithatë Nikës të menduarit për rënien dhe ngjitjen i kishte ndihmuar me pa ndërldhjen e kaheve të ndryshme të të njëjtës, gjendje e cila varet nga pikënisja e vrojtimit, që do të thoshte se rënia për dike ishte pjesë e një fundi, siç ishte edhe ngjitja pjesë e një tjetër fundi në kahen e kundërt, ku midis njëres gjendje dhe tjetres sakaq ndodhej shtytësja kryesore - vullneti për fuqi, që shumë herë në rrethanat jetësore mund të cyste veprimin me anën e një përfytyrimi të *dam-damit* të thjeshtë të një daulleje.

Dikur iu bë se *dam-dami* që bartte vallen me në krye Curr Drenin e Morinës sikur fashitej dhe ai pas pak ndjeu njëfarë *dum-dum* që ngadalë po i ngatërroheshin shthurshëm bashkëtingëlloret dhe zanorët dhe ai dëgjoji që *dum-dum-dumi* njëherë i vinte si *du-du-rim* e pastaj t'i kthehej në *du-rim*, dhe se *du-du-rimi* e kishte pllakosur hapësirën me një shurdhim gjumi, që atij po i qepej në sy dhe po ia mjegullonte çdo gjë.

Por ja se dikur nuk e ndjeu më atë *du-du-rimin* e shurdhër e as nuk e hetoi mjegullimin e përgjumjes. Pa se në krye të valles gjendej Lekë Arni i Botushës, njëri nga flamurtarët laramanë, i cili fliste si me zor, dhe, edhe kur ndodhte të thoshte diçka, fjalët i grimcoheshin nga njëfarë belbëzimi i vazhdueshëm. Për habi Lekë Arni i priu valles shumë shkurt, aq shkurt sa Nikës iu duk se ai as që kishte qenë në krye të saj. Ia lëshoi vendin Thoma Kuqit dhe shkoi në fund, aty ku secili kthehej doemos. Nikës i erdh keq për flamurtarin e Botushës, cili në bisht të valles sikur shkonte zvarrë, pa pasë mundësi të lëshonte ndonjë hap të qëndrueshëm. Tek ia shihte këmbët si i silleshin lak dhe dorën e majtë që mezi e mbante në shkekë, ndeshi shikimin e tij të ftohtë i cili sikur po i thoshte: mos ma shihni për të madhe... Nuk jam mësuar me qenë as i pari e as i fundit... Mesi për mua gjithnjë ka qenë ma i përshtatshmi, ngase aty niset dhe përfundon çdo gjë... Pa mes të qëndrueshëm nuk ka as fillim e as fund, por ja se vështirë qenka me mbajtë drejtpeshimi në rrethanat e shpërpjesëtimit të tmerrshëm që nuk shihet aq sa vepron... Dikur Nikës iu ba se Lekë Arni ishte ligështuar sa po hiqte. Deshi me ndalë vallen, por mu atëherë hetoi se Thoma, sikur me ia pasë kuptue mendimin, nisi me e ngadalësue vallen sa ajo dukej se nuk po lëvizte fare. Tamtamet e pakmaparshme ishin kthyer në dum-dume dhe dum-dume ngulfatëse. Faculeta e qëndisur e Thomait, e varur në dorën e lodhur të të zot, tregonte se edhe flamurtari i Përdrinit nuk ndjehej ndryshe nga flamurtari i i Botushës, i cili tashmë gjendej në fund të valles dhe kotej... Megjithatë Thoma nuk dëshironte të jepej... Faculeta me qëndismën në mes, që po mudohej të valviste ngadalë, jepte për me shpresue se vallja shpejtë do të merrte krahë... Nika sakaq mendjen e kishte te Lekë Arni i Botushës dhe kotja e tij në të cilën po zhytej gjithnjë e ma shumë... Në atë gjendje ai sikur çapiste diçka për priftërinjtë e shumë që ia kishin pushtuar vendin dhe hapnin me puse të shumë... Po ma prekin zemrën, i bëhej se thoshte... Dëshirojnë

me ia këputë damarët e saj... Më thonë se kështu ka me qenë përderisa mbetëm as andej e as këndeje... Por, ç'ë do që unë nuk mund të luaj me vetveten, për me dalë prej lëkurës sime... Kam me mbetë në mes ku e kam vendin dhe le të dalë ku të dalë.

Vallja ma në fund nisi me e merrë veten kur në krye të saj u vu Dhimitri i Lloqanit, që i printe me kryqin e agjent që s'ë hoq nga dora qëkur erdhi. Nga ai vend Nikës kryqi i dukej ma i madh dhe ma i furishëm. Me fjongon e peshkopit Savë dhe flamurin e ortodoksisë në të, kryqi i përngjante kokës së nxjerrë nga ndonjë arkivol i harruar... Koka-kryq apo kryqi-kokë sikur po i thoshte diçka rreth kthimit të domosdoshëm që duhej të ndodhte çastin që ortodoksia do të rrezikohej... U ktheva ngase ishte koha e fundit me dëshmue se jam i pavdekshëm... Mbase dikush ka menduar se gjendem para agonisë, por po ju them se ortodoksia nuk do të zhduket kurrë edhe kur duket se gjendet para grahmës... Ajo madje ka me qenë si në kohën e Vasilit apo të Kostandinit. Perandoria Perëndimore e katolikëve që ia vuri rrethin Kostandinopojës shpejt ka me u rrudhë e rrudhë për me u ndalë aty ku ishte, ndërsa unë do të shtrihem mbi tri kontinente, mbi tre dete, mbi gjithë botën... Kot e ka Papa dhe emisarët e tij që futen nëpër të gjitha skutat me intriga të jashtëzakonshme... Kot e kanë... Kryqi ynë nuk jepet... Kryqi ynë ka me e pushtue botën.

Nikës iu bë se koka-kryq që e mbante Dhimitri tashma nuk gjendej në duart e flamurtarit të Lloqanit por shkonte një hap para tij e shkëputur t'i printe valles... O zot, oshetiu Nika, kjo të mos ndodhë... Vetëm kjo të mos ndodhë... Por, ç'ë do që i bëhej se koka-kryq e ortodoksisë nuk kishte të ndalur... Ajo çante përpara dhe nuk ua varte atyre që i tërhiqte pas zvarrë... Gjendja zvarritëse pas kryqit ortodoks e tmerroi sa mbylli sytë, që së paku mos të shihte nënçmimin e jashtëzakonshëm... Me atë ndjenjë thujse u përhumbe i tëri... Kur u përmend dhe pa se megjithatë vallja ndodhje në një shtrirje paksa më të qetë, hetoi se kokës-kryq vendin ia kishte zënë Zaharia i Dushkajës që printe gjithë maturi.

Flamurtari i Dushkajës i hidhte hapat mundimshëm një para e një prapa. Dikur iu ba se hapi para ishte ma i shkurtë se hapi prapa, kështu që vallja ngadalë po shkiste prapa. Vërejtë se kah bishti gjendej Dhimitri me kryqin e argjendtë. Çuditërisht vallja ishte mbërthyer nga përpara dhe nga prapa nga kryqet ortodoksë. Një çast pa se kryqet ortodoksë ngrehnin secili në anën e kundërt, se ata madje grindeshin heshtazi, por ai që ishte në fund me fjongon e peshkopit Savë, hiqte ma fort dhe kjo shënonte lëvizje të çrregullt, në të kundërtën. Mbase lëvizja mbrapa do të bahej e natyrshme po të mos ndërhynte flamurtar Ukë Shkaba i Merturit, që e ktheu vallen fuqishëm përpara.

Merturasi e këndelli vallen e lodhur që kishte marrë të mbrapshtën dhe me hapin e matur që përcillej nga një hop-hop i dha asaj një gjallëri të ndjeshme. Nika që i ishte afruar kreut të valles dhe gjendej pas Gjon Vasës së Kushllinit, Shtres Radanit të Dushkajës dhe Bogdan Gjorgut të Sukës, dukej se kishte marrë jetë. Hop-hopi i Ukë Shkabës përcillej me një thirrje „përpara“, që vinte diku nga mesi dhe ajo e përshpëjtonte edhe më shumë lëvizjen e njëtrajtshme, e cila po bëhej aq e shpejtë sa po i sillte marramendje. Në atë gjendjeje shpejtësie, i dukej se fluturonte hapësirave të paanshme sipër kishave që nuk kishin kryqe në përgje, por në maja u rrinin disa lejlekë me krih të kallur. Mendja ia thoshte se lejlekët e përgjegjeve të kishave do t'u bashkoheshin dhe ata mund të përfundonin në ndonjë botë të papërcaktuar e të harruar qëmoti. Me atë brengë të frikshme nuk hetoi ndërrimin e prijësve të valles, së pari Gjon Vasa e pastaj Shtres Radani dhe se ai gjendej fare afër kreut pas Bogdan Gjorgut të Sukës. Flamurtar Bogdani po i printe valles sikur Uka i Merturit dhe dy të tjerët që u ndërruan dhe ai nga lëvizja e madhe nuk i hetoi fare. Megjithatë Nika po mendohej me hetue se mos e kishte Bogdani kryqin e drurit të arrës me të cilin hyri në Kështjellë. Shqitas pa se Bogdani valles i printe me dorën e djathtë të ngritur përpjetë

që e dredhte sikur dëshironte për me kapë diçka lartë... Në atë gjendje i bahej se flamurtari i Sukës po thoshte se gjendej mbi botën dhe Suka e tij nuk kishte ndërmend për me u përkulë... Por, dora që kridhej kah lartësia, po lëvarej. Çuditërisht Nika pa se gjendej në krye të valles dhe se çasti që i kishte druajt më së shumti kishte ardhur pa e hetuar fare. Hapat i shkonin para thuajse padiktueshëm dhe ai hiqte fuqishëm përpara. Ashtu, në krye të valles, ndjehej si një zog përrallor që fluturonte e fluturonte, por që pas e ndiqte një fjollë tymi e liruar nga dika për me ia prishë përfytyrimin e kënaqësisë së jashtëzakonshme. Megjithatë ajo fjollë ngadalë po tretej dhe humbi diku mbi Urën e Shenjtë. Por, kur mendoi se ajo nuk do të shfaqej ma, befas doli si re e zezë, e madhe dhe e mbushur përplot vetëtima dhe bubullima. Reja u kishte dalë përpara dhe po i priste. Nika më kot u mundua për me i bishnue. Ajo ishte sa e gjithë bota dhe se territ të saj nuk mund t'i ikej dot...

Kllapia e mbajti gjatë. Kur po i kalonte pa Gjnin që po i rrinte pranë tek ia ndërronte pecat e lagështa në ballë.

„U munduat si shumë, imzot...”

Nika ia lëshoi sytë dhe heshti. Kokën e kishte me vetëtima dhe bubullima që edhe më tutje i zbrazeshin diku në thellësi. I bahej se kishte qenë në ferr.

„Ishte valle e jashtëzakonshme, imzot”- i tha Gjini, i bindur se duhej për me i ndihmue me e marrë veten sa më parë.

„Ishte një mundim i çuditshëm, diçka si ankth...”

Nika foli si me zor dhe mbylli sytë sikur të bënte me dije se dëshironte me vazhdue kllapinë për mos me u ballafaque me realitetin që e mundonte aq shumë.

Por kronisti që e dinte mirë detyrën e vet dhe çdo veprim ia nënshtronte qëllimit të caktuar, pasi u soll për pak nëpër dhomë, ndërhumdë tha:

„Flamurtarët kaherë kanë zbritur në kuvendore...”

Nika hapi sytë frikshëm dhe bani me shenjë se e kishte kuptuar porosinë.

Në kuvendorën e madhe flamurtarët ishin ulur në gjysmë rrethi. Nika i përshëndeti sipas rendit dhe u ul në mes, prej nga secilin e kishte njësoj afër. Lëkura e madhe e ogçit u iu duk e ftohtë, sa zunë ta përshkonin disa të dridhura të lehta. Megjithatë, ai duhej me e hapë kuvendin e jashtëzakonshme të flamurtarëve, por nuk e dinte se a duhej me thanë shkurt e trup se shterja e ujit ishte vepër e njeriut për qëllime të caktuara, apo me u sjellë e pështillej me gjithfarë rrotullash për me thanë se e gjitha ishte punë e të madhit zot dhe se duhej pritur për me pa se çfarë mund të pillete nga ajo që nuk ishte në dorën e njeriut.

Po të përcaktohej për të parën, atëherë do të duhej me folë me gjuhën e të dhënave, pra duhej treguar se Gjergji ishte ai që me urdhrin e dikujt kishte prerë damarin pasi kishte hapur pusët së pari në Shkuzë e pastaj në afërsi të Botushës, ku ato ruheshin nga ushtarët dhe se kroi i Urës së Shenjtë do të mbetej i shterur përderisa të jenë të hapura pusët e Botushës... Po të përcaktohej për të dytën, pra të thuhej se shterjen duhej parë si vepër të të madhit zot, që megjithatë njerëzit dëshironin ta shfrytëzonin për qëllime të liga, po ashtu duhej me ba me gisht se kush ishte ai që dëshironte të shfrytëzonte këtë dhe përse?

Në atë gjendje të shtrëngesës para parisë së vendit për herë të parë u bind se e vërteta nuk duhej fshehur, se ajo duhej me u thanë gjithsesi, por çashtje ishte si duhej thënë, që mishi të piquej e heli të mos digjej? Njëherë i shkoi mendja se po të fliste shkurt e trup do të bante më mirë, ngase sekush e kishte të qartë se ballafaqimi me të vërtetën ishte i pashmangshëm... Megjithatë druante se kjo mund t'i sillte telashe të reja të mëdha e madje edhe përçarje të pashmangshme kur kihej parasysht përkatësia

përafërsisht e njëjtë e flamurëve katolikë dhe ortodoksë brendapërbrenda bujarisë... Ai e merrte me mend se peshkopi Savë u kishte folur pa pra flamurtarëve ortodoksë për rrezikun që sillte katolicizmi, e po ashtu edhe Dom Lazri kishte folur njëjtë midis katolikëve kundër ortodoksëve. Emisarët e njërës dhe tjetrës kishë kishin ba çmos që për shterjen e ujit të kroit të Urës së Shenjtë fajin t'ia hidhnin anës tjetër... Këtë e dinte ai dhe kjo po i sillte më së shumti kokëçarje saqë një çast thujse ishte para marrjes së vendimit mos me folë fare rreth asaj që dinte, por ta hapte kuvendin me një njoftim të përgjithshëm dhe të kërkonte që flamurtarët me e thanë mendimin e tyre, që pastaj do të nxirrej si një përfundim.

Por edhe kjo mund të ishte me rreziqe, sepse pa fjalën sado pak drejtuese, çashtjet mund të merrnin ndonjë kah çfarë në të vërtetë e dëshironin peshkopi Savë dhe Dom Lazri... I ndrydhur si asnjëherë në vete dhe nën trysninë e një shtrëngese e cila i rritej sa më shumë mundohej për me u lirue prej saj, Nika pa flamurtarët e heshtur para dhe iu ba se ai ndodhej para një trupi gjykues, që do t'ia shqiptonte dënimin ma të randë që kishte të bënte me paaftësinë ta thoshte të vërtetën... Por, ç'e do që e vërteta në atë çast ishte tepër e rrezikshme, baras me vetëvrasjen, ndërsa bishtnimi i saj mjeshtëror apo fshehja mund të dukej shpëtimtar!

Zuri sytë me duar për me i ikë ballafaqimit me shikimet e tyre, por hetoi se ato po e ndiqnin ma me ngulm dhe sikur po i thoshin se gjykimi e priste njëjtë e tha apo nuk e tha të vërtetën... Iu bë madje se midis tyre po e shihte edhe Mihalini e çmendur që po ia përsëriste ato që ia kishte thanë sa e sa herë rreth fatkeqësisë së njerëzve të vegjël që mundohen ta mbajnë drejtpeshimin në rrethanat e shpërputhjeve të papërputhshme.

Ai madje po i thoshte se nuk ka mundësi që në të njëjtën kohë me qenë edhe katolik edhe ortodoks, edhe ortodoks e edhe katolik apo katolik-ortodoks e ortodoks-katolik...

“Laramania është kob... Dyshtësia rrënon shpirtin“.

Fjalët *laramani* dhe *dyshtësi* po i tingëllonin furishëm sa iu duk se nga përplasjet e tyre po i çahesh koka, me ç'rasë njëra anë i shkonte kah Lindja e tjetra kah Perëndimi, se njëra kishte një kryq të argjendtë e tjetra kishte një kryq druri, dhe se kur bante përpjekje me e kapë njërin për me e kthye në vendin e vet, tjetra e pengonte.

“O zot, pa kokë e pa kryq!... Si mund me u jetue kështu?...“

Oshtima e atyre që ia tha vetit e rëndoi aq sa trupi po i lëvarej dhe po të mos ishte Gjini, që iu afrua dhe ia hodhi përpara librin e kronikës së Kështjellës, që do të thoshte se nën betimin e tij të pashpallur, kuvendi duhej hapur medoemos, do të plandosej sakaq.

Pasi i fërkoj sytë disa herë për me u lirue sa ma parë nga pjesëzat e përfytyrimit të ligë, që edhe ma tutje i silleshin përpara, dhe pasi u kollit dy-tri herë për m e gjetë fjalën e nismës, atë që i kishte ndry te tjerat, ia filloi me një za fare të shtjerrë sa iu duk se as vetë nuk po i dëgjonte ato që po i thoshte.

„Ju e dini se ne e kemi një Shenjtëri, që u ngrit nga munda ynë, nga sakrifica, nga flijimi dhe përpjekjet e pareshtura për me qenë... Shenjtëria na mbushi prore me besim për të sotmen dhe për të ardhmen... Shenjtërisë iu kthjem kur e kishim vështirë, por edhe atëherë kur parafytyronim një ardhmëri ma të mirë... Atë, pra, e kishim përpara edhe në çastet e liga, kur kërkonim mbështetje, e kishim e edhe atëherë kur të mirën dëshironim me e ba edhe ma të mirë... Ajo ishte pjesë e shpirtit tonë dhe emblemë e qenies.“

Por, siç e dini, Shenjtëria jonë u sulmua tinëzisht...U sulmua nga ajo dorë që mendon se ne duhet me mbetë pa shpirt, pa besim, pra me mbetë bimë pa rranjë, që lehtë thahet e ma lehtë bie para secilës erë.

Lajmi për shterjen e kroit të Urës së Shenjtë në e parë m'u duk fare i thjeshtë, se mendoja se e kishte shkaktuar ndonjë thatësi, e cila kalon sapa të vinë shirat e para. Por, ja se nuk ishte ashtu. Kjo më shtyri t'u kthehem kronikave të vjetra, legjendave dhe tregimeve të shumta dhe kudo më ra të takoj Urën tonë bashkë me kroit e saj të pashtershëm të ndërlidhej me të qenët tonë... Ura jonë me kroit nën të nuk ishte vetëm një vend, që shërbente për me u lidhë brigjet e lumit tonë shumë herë të padëgjueshëm, por ishte aty për me dëshmue të qenit tonë... Dhe kjo bani që mbi të me rrjedhë shumë gjak, me u pre shumë e shumë koka e me u ba hata të pashembullta që vinin herë nga Lindja e herë nga Perëndimi... Në të u puqën por më shumë u grindën dy bota të kundërta, që prore lënin dëshmitë e veta me gjak dhe masakra të papara.

Por edhe përkundër kësaj mynxyre dhe zezonte të pafund Ura jonë mbeti ajo që ishte, e durueshme dhe prore me ujin shërues përfundi që rrodhi nga flijimi... Pra, Uji që nuk shteronte kurrë, ishte aty për me shërue plagët e trupit tonë, por edhe ato të shpirtit që na i shkaktonte dhuna që vinte nga ndeshja e dy boteve që përplaseshin mbi kurrizin tonë dhe ne bënim përpjekje me mbijetue disi.

Pa Urën tonë dhe pa ujin e saj përfundi, që u bante ballë të gjithave, na do të treteshim përgjithmonë, sepse pa të jo vetëm që nuk do ta ndjenim forcën tonë, por nuk do të ndjeheshim fare.

Ky ujë ka paraqitur vullnetin për fuqi, që, edhe pse mund të thuhet se prej nesh nuk është dëgjuar kurdoherë sa dhe si duhej, prapë se prapë ai ka mbetur si një kumt i zgjuar, që ka ushqyer drurin e qenies sonë dhe na ka përkujtuar se duhet për me e hetue praninë e saj.

Dhe një ditë, kroi ynë gdhui pa ujë.

Ndodhi që nga katër anët e botës u nisën dërgata dhe hetues të ndryshëm për me e hulumtue çështjen... Bashkë me ta u shfaqën edhe gjithfarë emisarësh që bredhin poshtë e përpjetë dhe hapnin thashetheme dhe profka të ndryshme sikur toka jonë na qenkësh e nëmur, sikur në të paska shpirtra të ligë, sikur paska çfarë s'paska...

Po pse na qenka e nëmur toka jonë?

Kush e mallkoi atë?...

Ata që ditë e natë çirren me këto fjalë ngojë natyrisht se i kanë edhe përgjigjet e gatshme që u duhen.

Kur thuhet se këtu nuk bën pa gjak, heshtet ajo se llahtarët dhe kobët i sollën ata që vinin herë nga Lindja e herë nga Perëndimi dhe përpiqeshin që me gjuhën e masakrave të tmerrshme ta vërtetonin praninë e vet në hapësirën që kishte shenjen e Shenjtërisë dhe jo të idhujve të paqëndrueshëm që ndërroheshin sipas atij që kishte pushtet. Por ata shpejt bindeshin se në këtë tokë dhe në këtë vend kishte diçka ma të fuqishme se demonstrimi i forcës së tyre, pra kishte diçka që lidhej me besimin në vetvete, që buronte nga themelet e Shenjtërisë, gjë që kjo duhej luftuar me çdo kusht para se të kthehej në shëmbëllesë të përgjithshme.

Në të vërtetë ky ishte edhe kobi ynë.

Por a thua duhet me u ankue për këtë?

Mbase ka edhe asi që mendojnë se kësaj i është paguar çmim i madh, që nga pirja e përshtatjes e deri te mbetja brendapërbrenda rrethit tragjik.

Kujtoj se të tillët kanë të drejtë, por tash po shoh se kjo ka qenë humbje e paraparë e lidhur për sakrificën, e cila, tek e fundit, i ka rranjët te besimi në flijim.

Këtë e kanë vërejtur mirë ata që dëshirojnë ta shpërlajnë botën tonë nga shenjtërit për me e lanë të zbrazur, pa mbështetje shpirtërore dhe ato që i nevojiten qenësisë që i ka rrënjët te një lashtësi e mbrumur me dije të vjetra që vijnë nga të menduemit e lirë.

Dine,vëllezër, se ata që sot bredhin poshtë e përpjetë tokës sonë me letra të shumta ndër duar, me kryqe në shpinë, me temjan dhe gërvishtma të thella në fytyrë, nuk e kanë hallin e ujit e as që janë këtu për të.

Ata sillen këtej ngase duhet t'i përmbushin detyrimet e marra nga të mëdhenjtë dhe të fuqishmit, që tashmë e kanë të qartë se çfarë duhet ba për me na frikësue, çfarë duhet ndërmarrë për me na nënçmue dhe çfarë duhet punuar për me na shkallmue për me e humbë besimin në vetvete dhe në forcën tonë.

Ata e dinë fare mirë se për aq sa ka me mbetë Shenjtëria jonë e tharë, na mund të fillojmë të dëshpërohemi, të ligështohemi dhe një ditë të jepemi.

Ndoshta dikush prej jush mendon se këto që po i flas i kam nga frika apo ndonjë shtysë e ligë që mbërthen në kohë të tilla?... Frika dhe dëshpërimi u takojnë njerëzve dhe ato duhet pranuar si pjesë të arsyes, por dine se kjo që po ngjet nuk është kurrfarë pjelle e mllëfit të qiellit kundër nesh, siç po thuhet, por pjellë e atyre që janë kundër nesh... E ata janë shumë... Shumë...

Paskëtaj shtrohet pyetja si duhet me veprue? Me u futë në luftë me ata që na rrinë mbi kokë dhe na nënçmojmë? Apo, duhet me e pranue dështimin e plotë dhe të dalë ku të dalë?

Për luftë të hapur nuk jemi të gatshëm, ngase jemi pak e ata shumë, ata me armë gjithfarë e ne duarthatë...

Megjithatë duhet me qëndrue dhe këtë duhet me e ba - së pari me anën e besimit në vetvete, dhe së dyti, me bindjen se damarin e ujit e preu dikush dhe plaga e tillë është e përkohshme, se ajo do të shërohet varësisht nga besimi ynë në të dhe përpjekjet që do t'i bëjmë për me e ushqye vullnetin për ndryshime të pashmangshme... Nëse besimi ynë e ngriti dhe besimi ynë e solli deri këtu, atëherë është fare e natyrshme që po ky besim me e kthye për me e çue ma tutje.

Dikush mund të shtrojë pyetjen se a duhej me u thirrë kuvendi i jashtëzakonshëm i flamurtarëve për ca fjalë që mund të jenë pjellë e një shqetësimi të tepërt?

Por, nganjëherë, dy-tri fjalë peshojnë më shumë se Bjeshkët e Namuna. Ato na duhen tash ma shumë se kurrë për me e heqë dyshimin, për me i zhvleftësue thashethemet dhe prapaskenat tjera që i kurdisin ata që janë të vendosur të na përçajnë, të na gjunjëzojnë dhe të na hedhin në krahët e njëres apo anës tjetër. Po ngjau kjo, atëherë mund të thuhet se do ta pësojmë keq e ma keq ngase nuk do të jemi në gjendje me u ba ballë sprovave tjera ma të randa që i kemi përpara.

Po cilat na qenkan ato sprova?

Duhet me ua thanë se ka kohë që po flitet se nga Azia po vërshojnë osmanët si tufan. Tashma ata, nga jugu dhe perëndimi, i janë afruar vendeve tona. Po flitet se Thopia i Durrësit me të cilin tash e sa kohë gjendet në luftë Gjergji i Dytë i Balshës, i ka thirrur në ndihmë osmanët! Ndodhemi para një gjendjeje të pabesueshme, kur njëri kryq thërret në ndihmë gjysmëhënën osmane për me e mundë kryqin tjetër!

Pra, mund të ndodh që kryqi i Lindjes për me e mundë kryqin e Perëndimit me anën e ndihmës së osmanëve, apo anasjelltas.

Sekush e di se çfarë ngjet kur bie njëri kryq... Sekush mundet me e marrë me mend se sa ka qenë çirrja për kryqin çashtje besimi e sa mjet për me e mbrojtë apo me e zgjerue një pushtet?

Një gja megjithatë dihet: nga e gjithë kjo humbës kanë me dalë të krishterët, qofshin ata katolikë apo ortodoksë, lindorë apo perëndimorë.

Dhe kur një ditë të ndodh që në pirgjet e kishave të mos me qenë ma kryqi por gjysmëhëna e sedeftë, atëherë vetëm Shenjtëria jonë mundet me na ndihmue me u

mbrojtë me e njohtë vetveten edhe kundruall rrebeshit të ri, i cili ndaj vendeve tona do të sillet njësoj si edhe këta të deri tanishmit.

Qe pra, pse na duhet besimi në Shenjtërinë tonë. Me i besue asaj do të thotë me i besue vetvetes. Me të mundet me iu ba ballë edhe rrebesheve ma të gjata, qofshin ato edhe shekullore...”

Fjalët e fundi i tha me një za të butë, thujse lutës, sa ndjeu se jehona e tyre ende po i sillej nëpër gojë, sikur të kërkonte me nxirrë në syprinë kuptimet e tjera me të cilat ai ndeshëj pareshtur sa herë mendonte për të kaluarën. Dhe pas ngjarjeve të fundit, Nika sikur po bindej se gjyshërit dhe stërgjyshërit e tij kapëdanë nuk ishte që kishin fjetur, siç pandehte shumë herë, por ishin rropatur si shumë madje për me mbijetue disi në rrethanat e së mundshmes.

Ky mendim, që për herë të parë ia pranoi vetit, e qetësoi paksa dhe bani për me ua lëshue një sy flamurtarëve që nga Mihali i Shenjtë për me kalue pastaj te Martin Tanushi i Prushit, Curr Dreni i Morinës, Lekë Arni i Botushës, Thoma Kuqi i Drinit, Dhimitri i Lloqanit, Frani i Lekajve, Zahari Bogdanit i Fushasit, Shtres Radani i Dushkajës, Bogdan Gjorgu i Sukës, Gjon Vasa i Kushllinit për me u ndalë te Ukë Shkaba i Merturit. Heshtja e akullt i bashkonte saqë Nikës iu duk se përpara kishte një kokë me dymbëdhjetë trupa. Ajo kokë, ashtu i rritej e i rritej e i bahej sa bjeshka. Ishte ajo bjeshkë që lëvizte, apo ndonjë përfytyrim? Kur u përmend pa se flamurtarët ishin ngritur në këmbë dhe po merreshin ngryk.

26

„Imzot, na mori lumi i priftërinjve dhe i leckamanëve. U shfaqën si thneglat pas shiut të butë. Shkojnë tufë-tufë dhe flasin përçartë për tokën e mallkuar... Çirren kundër shpirtrave të ligë... Angështohesh pa masë kur shesh morinë e përgjurgur si fishkullohet pas kryqit zvarranik... Në Babaj të Bokës, para një turre kryqesh të drunjtë, leckamanët silleshin si të përhumur dhe këndonin një kangë të paqartë si gjëmë. Aty përplaseshin për tokë dhe gërritheshin përderisa dikur, kushedi si, shpërtheu një zjarr i madh që përfshiu edhe kryqet dhe çkamos tjetër. Ai zjarr pastaj u përhap deri rreze Bokës dhe përpiu njerëz e kafshë... I tmerruar nga ullahtaria e pakmaparshme dhe nga flaka që përpinte botën, Imzot mora ikën për sa më hëngrën këmbët dhe thujse pashpirt arrita Urën e Shenjtë. Edhe aty, Imzot, nuk kishte paqe... Moria e priftërinjve dhe leckamanëve i ishin qepur Shenjtërisë sonë dhe këndonin lutje përska kroit të shkretë. – Kemi me të çlirue nga e liga... Kemi me të shëruë përgjithmonë, thoshin dhe hidhnin gjithfarë kryqesh që shumohen nga çasti në çast... Ma tutje, kah Gradisha, shtrihen tendat e panumërta të kryqtarëve që, thonë se do të shkojnë në Palestinë për me e çlirue tokën e shenjtë... Ravenojnë me flamujt plot gjak të njomë dhe çirren me fjalët ngojë se kur të kthehen nuk ka me pasë as Urë të Shenjtë e as tokë të nëmur... Në këtë botë, kërcënohen, nuk ka me u lejue ma kurrfarë Shenjtërie pos kryqit...”

Nika e mori përkrahu kronistin e shqetësuar jashtë mase dhe e uli përballë. Ia dha bucelën me verë dhe i tha ta çonte një hurrpë.

„Nuk mund bahem tjetër me zor, imzot... Duket se gjithmonë kam qenë i ligsh...“

„Të kuptuarit e ligështimit nuk është dobësi... Kishte me qenë keq nëse do t'i nënshtroheshim atij...”

„Imzot, ata janë shumë e na pak... Kanë humbur arsyen... Kanë për me e kallë tokën tonë me çka ka ...“

„Këtë munden me e ba dhe po e bajnë. Por, kjo nuk don me thanë se ia dalin... Shumëçka ka me u varë nga veprimi dhe qëndrimi ynë... Na, megjithatë, nuk kemi me shikue duarkryq...”

„Më ndje, imzot, që u ligështova...”

„Kjo është kohë kronikash, andaj mos harro me i shënue të gjitha, të gjitha...”

„Fjala juaj, imzot... Nuk kam me lanë gja mangut...”- tha Gjini kur po bëhej gati të largohej paksa i liruar nga ndjenja e fajësisë.

„E, sa për Urën“, nuk duhet me u shqetësue fare, sepse nuk rrënohet ajo as sot, as nesër e as kurrë...”

„Të lumtë goja, imzot...”

„Atë që e ngriti shpirti nuk ka ç’ e shemb. Këtë tashma e dinë edhe ata që i janë sulur me tërbim të paparë...”

„Kështu qoftë, imzot...”

Kronisti foli me një za që dukej se po këputej nga dridhërima që po i hetohej.

27

I mbyllur në kështjellë, Nikë Bardhi përcillte gjithë helm lëvizjet e morisë së priftërinjve dhe kryqtarëve të shumtë që zvarriteshin nëpër tokën e tij me çirret e llahtarshme për të ligën që duhej për me e pastrue me çdo kusht.

Në të vërtetë ai e dinte se ashtu po përgatitej fushata e ndëshkimit të vendit, që kishte për qëllim shkatërrimin përfundimtar të bujarisë dhe zhdukjen e mëvetësisë së Kështjellës, e cila me shekuj kishte mbijetuar nëpër kapërcyellin e pareshtur të shkuarje-ardhjeve të ushtrive të ndryshme nga Lindja në Perëndim dhe nga Perëndimi në Lindje.

Në mbledhjen e Këshillit të pleqve të mbajtur për herë të parë pas themelimit para njëqind e tetëdhjetë e shtatë vjetësh nga kapedan Radani, pak ditë pas masakrës së përgjakshme të Nemanjajve ndaj flamurëve të veriut, ai dha detyra që lidheshin me veprimet mbrojtëse, ndonëse ishte fare i vetëdijshëm se ato mund t’i ndihmonin paksa zbutjes së kobit por assesi përballimit të tij... Çastin që Këshillit i kishte folur, ma tepër nga aspekti moral, për epërsinë e mbrojtjes si e drejtë e patjetërsueshme që lidhet me të qenët, mendja megjithatë për herë të parë ia kishte thënë se mbase ishte asnjësi dhe ai far përcaktimi i përshtatjes me çdo kusht, të merret sa më pak dhe të jepet sa ma pak, që kishte ndihmuar të shpëtohej nga më e keqja?

Nga Kronika e Strazimirit shihej qartë se sa herë që njëra anë i kthehej dhunës ndaj Përdrinit dhe gjendej para fitores, ndodhte të ndërhynte fuqimisht ana tjetër jo nga ndjenja e mëshirës apo nga nevoja që të përballohej katrahura që ushtrohej ndaj të pafuqishmëve, por të mos rrënohej ajo që ruante baraspeshën e forcës midis dy boteve rivale. Mandej, mesokoha që mund të zgjaste për aq sa vazhdonte prania „e shpëtimtarit“ shfrytëzohej për me e marrë veten dhe për me u shërue plagët që nuk ishin të pakta.

Ndonëse tani e dinte se nga ortodoksët nuk mundej me u pritë që ata të ndërmerinin ndonjë depërtim kah Perëndimi, meqë ndodheshin para një shkallmimi të brendshëm, megjithatë mendja ia thoshte se Kostandinopoja nuk do të kapërdinte kursesitë disfatën e Karl Thopisë së Durrësit nga Balsha ngase nga kjo jo vetëm që do të krijoheshin parakushtet për rënien e njëpasnjëshme të princërve të tjerë ortodoksë nën ndikimin e Selisë së Shenjtë, por do të thoshte edhe përjashtim i përhershëm i ortodoksisë nga pjesa më e madhe në këtë pjesë.

Bizanti nuk kishte me qenë Bizant nëse nuk do ta bante të pamundurën të mundshme qoftë edhe me dredhi, mendoi dhe i shkoi mendja te ato që thuheshin si thashetheme për mundësinë e aleancës së fshehtë të ortodoksëve me osmanët kundër katolikëve.

Kjo i shkaktoi të dridhura të jashtëzakonshme sa desh u plandos dhe kështu do të ndodhte po të mos trokiste dera dhe në të të shfaqej Mikeli plak, që po ia bante me dije se kishte ardhur një murg i kishës ortodokse me një letër.

Murgut nuk i ofroi të ulej e as që lëvizi vendit kur ai e përshëndeti dhe i tha se ia sillte të falat e peshkopit Savë bashkë me letrën. E shikoi ftohtas dhe sapo pranoi letrën ia bani me dije se mund të shkonte.

Kur u largua murgu, Nika ndjeu kundërmimin e rëndë të temjanit, që po i vinte nga letra, e cila i rrinte përpara e lidhur me fjongon e kaltër dhe dyllin e shkrirë në të dy anët sikur të ishte ndonjë pergamenë.

E hapi printueshëm dhe pa se asaj i mungonte ajo „i dashuri bujar apo Nikë Bardhi“, që peshkopi plak asnjëherë nuk e harronte. Letra e shkruar me shkronja të vrazhda e të ndërlidhura me disa kryqe të vegjël para secilës fjale, iu duk sikur të mos e kishte shkruar peshkopi por ndonjë tjetër që merrej me luftën. Por, ja se ishte nënshkrimi i peshkopit në fund që hiqte çfarëdo dyshimi rreth autorësisë.

Pasi e shikoi për pak, si të dëshironte me e matë peshën e shqetësimit që ngërthente ajo dhe dredhitë që mund t'i ndezte, mlllefshëm shkoqi fjongon e kaltër dhe e hodhi mënjanë. Ngjashëm veproji edhe me dyllin e kuq që letrës ia jepte peshën zyrtare.

„Me befasi të madhe morëm lajmin për mbajtjen e Kuvendit të jashtëzakonshëm të flamurtarëve si dhe mbledhjen e Këshillit të pleqve... Ky përnjëmend mund me u quajtë kuvend i jashtëzakonshëm kur nuk merr pjesë përfaqësuesi i kishës ortodokse, mbrojtëses së vetme të kryqit të shenjtë dhe i botës krishtere në përgjithësi, që po rrezikohet sot me të madhe nga të gjitha anët. Mbase edhe kjo flet qartë për atë se pse punët janë ashtu si janë.

Megjithatë, për ne ma befasuese është ajo që u tha në Kuvend se sa vet qëllimi i mbajtjes së tij.

Në fjalën tuaj gjatë gjithë kohës u ndalet te Shenjtëria që na qenkësh krijuar nga njëfarë besimi i cili na buruaka nga flijimi njerëzor!

Sipas kësaj del se Shenjtëria qenka diçka e prekshme, e formueshme dhe e përsëritshme, sipas nevojës. Shumë kohë u sollët dhe u pështollët poshtë e përpjetë rreth besimit sikur gjanat e shpirtit na qenkan të ndara nga krishterimi dhe të menduarit ortodoks.

Për me qenë e keqja edhe më e madhe, qenien e besimit e lidhet me vullnetin njerëzor, që do të thotë se qëllimisht e përjashtuat atë nga fuqia e perëndisë, ku edhe çdo gja e ka fillin dhe fundin.

Pra, me folë për një tempull jashtë kuptimit krishten do të thotë me e mohue atë e me të edhe të harrosh zotin, krijuesin e gjithësisë... Ky është një mëkat i paparë, një herezi që nuk mund të falet.

Mendja ma thotë se duke theksuar gjithnjë e ma shumë besimin njerëzor si të vetmen premisë të të qenit, ju qëllimisht dëshironi me kthye vëmendjen prej mësimëve të patjetërsueshme ortodokse kah ato materiale, që janë në kundërshtim të thellë me krishterimin.

Edhe ma parë kam tërhequr vërejtjen që përgjegjësinë për të gjitha çështjet, përfshirë edhe ato që lidhen me fenomenet e ndryshme, duhet kërkuar te zoti e jo te njerëzit.

Kisha jonë, e cila po përcjell me vëmendje ato që po ndodhin këtu, dhe e brengosur së tepërmi rreth tyre, nuk dyshon fare se herezia ka pushtuar mendjen dhe shpirtin tuaj dhe se për këtë mbani përgjegjësi të madhe në këtë botë dhe në atë botë...”

Fjalët e fundit i tingëlluan aq kërcënueshëm saqë e hodhi letrën pa i shkuar as deri në mes. Iu duk se po e shihte peshkopin plak me shpatë në dorë tek ia kërkonte kokën. Kokën po ia kërkonin edhe peshkopët tjerë dhe murgjit e panumërt, që çirreshin për të ligën dhe mëkatin, e kokën, me të njëjtat akuza, po ia kërkonin edhe Kostandinopoja dhe Roma dhe po ia kërkonte e gjithë bota...

I mbërthyer në njëfarë ankthi që e pushtoi hovshëm, ndjente se notonte pa kokë nëpër një ujë të turbullt që rritej e rritej sa kërcënonte me marrë me vete edhe Urën e Shenjtë bashkë me brigjet e forta që i rrinin lumit në të dy anët... Në atë notim tmerrues i bëhej se nga dika i vinte një zë, si i Mihalit, që po i thoshte:

„Ishim të gjykuar me përfundue kështu nga shkaku se u gjendem në kryqëzimin e boteve...”

Nga ankthi i randë doli kur pa turbullt Nikollën që po ia lagte ballin dhe po i thoshte gjithë shqetësim se po ndodhnin gjana të jashtëzakonshme.

Pasi u përmend dhe nuk e pa ma letrën e peshkopit, i tha plakut që së pari të merrte veten, e mandej të thoshte qetas ato që kishte për me thanë ngase edhe ashtu kokën e kishte plot zallahi.

„Ah, imzot. Si mundet me u qetësue njeriu kur ndodhin gjana që nuk t’i ha mendja?...“

„Sot ma shumë se kurrë edhe e pamundshmja është e mundshme dhe e mundshmja e pamundshme...”- i tha Nika pa qenë i bindur se nga i vinin ato fjalë.

Pasi u qetësua paksa, plakui foli e tha:

„Nuk ka shumë imzot, që dera e Kështjellës trokiti disa herë dhe sapo dola me pa kush ishte ai që kërkonte strehë në atë kohë nate, hetova një kalorës i cili m’u fut në gjoks sa ndjeva kundërmimin e djersëve dhe turfatjet e kalit të lodhur. Pa pritë me i thanë me hy brenda, më tha me një zë si të mbytur se kishte ardhur për me e sjellë lajmin e pritur se Balsha ishte mundur nga Thopia në betejën e Stavrës.

Atë farë betejë të Stavrës, që nuk e di se a kishte pjellë mendja e tij e ngatërruar apo ishte ndonjë përfitim i së ligës që iu shfaqet kalorësve të humbur në natë, e përsëriti disa herë dhe vazhdoi me tregue për një luftë të paparë, në të cilën dy princat më të fortë të Arbrit, u lanë në gjak.

Ajo betejë për jetë a vdekje, me siguri se do të zgjaste shumë, mbase gjithnjë, po të mos ishin osmanët, që sikur të kishin pikë nga qielli, ishin shfaqur dhe ia kishin marrë kokën Balshës së Shkodrës dhe ia kishin dhënë peshqesh Karl Thopisë së Durrësit.

Kur po ikte tha se beteja e Stavrës duhet me u mbajt mend mirë, sepse kryqi ortodoks mundi kryqin katolik në saje të ndihmës së gjysmëhënës!... “Mbani mirë mend Stavrën, fillimin e fundit tonë!”

M’i tha këto, imzot, dhe iku si hije...Trokun e lehtë e mbyti heshtja e natës së zezë dhe unë mbeta ashtu i shtangur nga fjalët gjithë tronditje që m’i tha kalorësi i natës, ndër të cilat ato për Stavrën po më sillën edhe tash në kokë marramendëshëm si diçka që nuk t’i ha mendja.

Një copë herë shikova kah terri me dyshimin se mos më kishte mashtruar qoftëlargu, i cili të moshuarve si unë u rri pranë e pranë për me i ba për vete. Ashtu i ngrirë u hamenda dhe nuk e dija se a ishte më mirë me i harrue ato që kisha dëgjuar,

e që gjithnjë e më shumë më dukeshin si përfitime të liga, apo me ardhë te ju dhe me u rëfye për të gjitha dhe të dalë ku të dalë.

Tash, imzot, nuk e di fare se janë apo nuk janë ndodhje këto që ua thashë, ngase koka herë m'i merr, sikur të ishin të vërteta, e herë m'i qet, sikur me qenë mashtrime të qoftëlargut!

Ju merrni si të doni, ngase koka ime asnjëherë nuk është marrë me gjana të mëdha që ngrijnë mendjen.

Megjithatë, lus zotin që nga koka me m'u heqë Stavra, që mu ka qepur si thekamë tmerruese dhe nuk më hiqet që nuk më hiqet, si me qenë sëmbim ndonjë mallkimi tjetër me të cilin doemos se duhet të ndeshemi.

Andaj, imzot, më ndje për këtë shqetësim. Por, them kishte me qenë një mëkat e pafalshëm nëse do ta ndryja atë që dëgjova dhe pashë, qoftë ajo edhe mashtrim i qoftëlargut..."

„Nuk më shqetësove e as nuk të ka mashtruar qoftëlargu... Ato që m'i the janë të vërteta..."

I liruar nga një barrë e madhe, plaku theu gishtat dhe tha:

„Megjithatë, imzot, mendja ime e vogël sikur nuk e bluan fare atë se osmanët mund t'u kenë ndihmuar ortodoksëve?... Nuk janë ata vallë armiq të përbetuar të kryqit?..."

Nika heshti dhe kërkoi rrobat e festës.

„Mos do të thotë, imzot, se prapë do të bëhemi ortodoksë?..."

„Kemi me u ba të paqenë sa mos me e njohtë as vetveten..."

Plaku mbeti i ngrirë. Në kokë edhe ma tutje po i sillej emri i Stavrës që i vinte si termet.

„Thuaj Gjinit që me të gdhirë me e hapë lajmin në gjithë vendin se pasdite kroit të Urës së Shenjtë ka me iu kthye uji. Le t'i lajmërojë dymbëdhjetë flamurët i madh e i vogël me dalë në Shenjt..."

Kur i tha këto Nika iku me nxitim mes për mes territ të natës, pa ia vu veshin Plakut, që po përpiquej me i shkue mbas me fjalët se çfarë do të bëhej me kryqin.

Në pamundësi ta ndiqte, Plaku qëndroi ashtu i shtangur para derës së madhe me hakërrimin e habisë në kokë përderisa hetoi se në maje të Pashtrikut po vijëzoheshin shenjat e para të fërkut të dritës. Kur po kthehej te Gjini, kokën ende po ia rrihte Stavra, Princi i prerë nga osmanët, ngarendja e bujarë Nikës me rrobat e festës nëpër natën pise dhe së fundit uji që do t'i vinte kroit të Urës së Shenjtë pasdite.

“Sa çudë?...Koka e prerë e Princit nga osmanët dhe uji shenjtërisë sonë!... Sa çudë!”

27

Moria e priftërinjve, e murgjve dhe leckamanëve të panumërt, që zvarriteshin rraskapitshëm kah Perëndimi, rrodhi si lumë katër grykave të Përdrint. Pas tyre shkonin ushtarët e lodhur të Princit, pa flamuj dhe pa emblema. Ishin të përgjakur dhe të thyer.

Kur dita ishte në të sosur dhe dielli i lodhur i gushtit po i afrohej majës së Shkëlzenit, turma e madhe që kishte rrethuar Urën e Shenjtë dhe po priste që të papriturave të asaj dite të gjatë t'u shtoej edhe një, panë befas si shpërtheu një vrushkull uji, që sapo preku shkëmbin, liroi një gurgullimë që e njihnin i madh e i vogël...

Nikë Bardhi nuk mori pjesë në gazmendin e paparë deri më atëherë. Nuk u duk as të nesërmen e as që u pa pas dy ditësh dhe ndonjëherë. E pritën plotë shatë ditë dhe të tetën, sipas rendit, vendin e tij e zuri i biri i ungjit, Paloka.

Megjithatë, krahas pritjes së shfaqjes së ushtrisë së re që do ta zëvendësonte atë të Princit të mundur, në vend u hapën fjalë se uji iu kishte kthyer kroit të Urës së Shenjtë pasi për të ishte flijuar Nikë Bardhi.

Luftoi me një kuçedër të madhe, u tha...

.....

Prishtinë, 1985 – 2015.
